

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
URDU DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**URDU DİLİNDE ÇOKSÖZCÜKLÜ EYLEMLERİN DİLBİLGİSEL
BİRLİKTELİK GÖRÜNÜMLERİ**

Doktora Tezi

Emel SİYİLİM BAŞARIR

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
URDU DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**URDU DİLİNDE ÇOKSÖZCÜKLÜ EYLEMLERİN DİLBİLGİSEL
BİRLİKTELİK GÖRÜNÜMLERİ**

Doktora Tezi

Emel SİYİLİM BAŞARIR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN**

Ankara, 2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
URDU DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

URDU DİLİNDE ÇOKSÖZCÜKLÜ EYLEMLERİN DİLBİLGİSEL
BİRLİKTELİK GÖRÜNÜMLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

- 1. Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN**
- 2. Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU**
- 3. Prof. Dr. Aykut KİŞMİR**
- 4. Doç. Dr. Ayşe Eda GÜNDOĞDU**
- 5. Doç. Dr. Davut ŞAHBAZ**

Tez Sınavı Tarihi:

26.06.2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN danışmanlığında hazırladığım “**URDU DİLİNDE ÇOKSÖZCÜKLÜ EYLEMLERİN DİLBİLGİSEL BİRLİKTELİK GÖRÜNÜMLERİ**” (Ankara, 2026) adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan alınan bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim

03.07.2026
Emel SİYLİM BAŞARIR

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusunu, bir dilin temel söz varlığını oluşturan ad ve sıfatların eylemlerle kurduğu yapıların sözlük verileri temelinde incelenmesi ve söz konusu ad/sıfat + eylem birleşimlerinin dilbilgisel birliktelik örüntülerinin ölçünlü bir derlem aracılığıyla betimlenmesi oluşturmaktadır. Urdu dilindeki eylem birlikteliklerini sistemli bir biçimde ortaya koyarak hem kuramsal dilbilime hem de dil öğretimi, sözlük geliştirme ve iki dilli çeviri çalışmaları gibi uygulamalı dilbilim alanına çalışmanın katkı sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda, tezin bir sonuca ulaştırılmasında değerli vaktini ayırıp elinden gelenin fazlasını yapan, tanıdığım ilk günden beri kullandığı her sözcüğün hayatıma kattığı önemi asla unutamayacağım, bana verdiği değerli bilgilerden meslek hayatım boyunca faydalanacağım saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Urdu diline ilgi duymamı sağlayan, bu alanda akademik çalışmalar yürütmem konusunda beni teşvik eden ve her zaman desteğini hissettiren kıymetli hocamın katkıları, yalnızca bu çalışmayla sınırlı kalmayıp meslek hayatım boyunca bana ışık tutacaktır.

Tez İzleme Komitesi'nin değerli üyesi Doç. Dr. Sayın Ayşe Eda GÜNDOĞDU'ya, çalışma sürecinde sunduğu yapıcı eleştirileri, yol gösterici önerileri ve akademik katkıları için en içten teşekkürlerimi sunarım. Dilbilim alanındaki engin bilgi birikimi ve her zaman paylaşmaya açık yaklaşımı, araştırmanın gelişiminde önemli bir rol oynamış ve bu çalışmanın olgunlaşmasına katkı sağlamıştır.

Doktora eğitimim boyunca bilgi ve deneyimlerinden yararlanma fırsatı bulduğum, Tez İzleme Komitesi'nde yer alarak çalışmanın çeşitli aşamalarında değerli görüş ve önerileriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Sayın Aykut KİŞMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez Savunma Jürisi'nde yer alarak çalışmamı değerlendiren, görüş ve önerileriyle araştırmanın geliştirilmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Sayın Yavuz KARTALLIOĞLU'na ve Doç. Dr. Sayın Davut ŞAHBAZ'a teşekkür ederim.

Her daim işimi kolaylaştırmak için çabalayan, yeri geldiğinde işimi iş edinen bu zorlu yolda birlikte yürüdüğüm sevgili meslektaşım Öğr. Gör. Dr. Elif ÖCALMIŞ'a çok teşekkür ederim. Anadil konuşucusuna ihtiyaç duyduğum her an sorularımı en anlaşılır haliyle cevaplayan Dr. Faiza SALEEM, Farzana KHAN' ve Sajjad HAIDER'a da çok teşekkür ederim. Dilbilim alanındaki benzer çalışmalarımız dolayısıyla fikirlerine başvurduğum her an seve seve yardımcı olan Prof. Dr. Sayın Özgür AYDIN, Dr. Özlem AKSU KURTOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Neticeyi Tayyibe ATEŞ ve Dr. Meltem AYABAKAN İPEK'e de çok teşekkür ederim.

Beni bu günlere sevgi, saygı ve vicdan sözcüklerinin derin anlamlarını öğreterek getiren ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez yazım sürecinde bana her daim güvenip destek olan, motive eden sevgili eşim Serkan BAŞARIR'a da ayrıca çok teşekkür ederim.

Son olarak; teşekkürlerin en büyüğü ve en özeli, varlığını hissettiğim ilk günden bu yana hayatımın her anını güzelleştiren, bana hayatımın en özel unvanını armağan eden, yaşam kaynağım, minik kalbim Bilge'me...

Emel SİYLİM BAŞARIR

Ankara, 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu	3
1.2. Tezin Amacı	3
1.3. Tezin Önemi.....	4
1.4. Tezin Bölümleri	5
1.5. Araştırma Soruları.....	6
1.6. Temel Terimler	6
2. YÖNTEM	8
2.1. Araştırma Evreni	9
2.2. Veri Toplama Araçları	9
2.3. Veri Toplama Süreci.....	11
2.3.1. Veri Setlerinin Oluşturulması.....	12
2.3.2. Veri Setlerinin Belirlenmesi ve Sınırlılıklar.....	13
2.3.3. Verilerin Çözümlemesi	17
3. KURAMSAL ÇERÇEVE	22
3.1. Eşdizimlilik.....	22
3.1.1. Sıklığa Dayalı Yaklaşım.....	23
3.1.1.1. Serbest Seçim İlkesi	25
3.1.1.2. Deyim İlkesi	26
3.1.2. Sözcüksel Yaklaşım	27
3.1.3. Anlam Odaklı Yaklaşım	28
3.1.4. Dilbilgisel Eşdizimlilik.....	30
3.1.5. Dilbilgisel Birliktelik	32
3.2. Urdu Dili	36
3.2.1. Urdu Dili Alfabetesi.....	37
3.2.2. Urdu Dilinin Ses Özellikleri	37
3.2.3. Urdu Dilinde Tümce Yapıları.....	39

3.2.3.1. Basit Eylem Yapıları.....	41
3.2.3.2. Birleşik Eylem Yapıları	43
3.2.3.3. Ad + Eylem Yapıları	44
3.2.3.4. Sıfat + Eylem Yapıları	46
3.2.3.5. Eylem + Eylem Yapıları	47
3.2.3.6. Eylem + Katkısız Eylem Yapıları	48
3.3. Urdu Dilinde Durum Kavramı	50
3.3.1. Yalın Durum.....	51
3.3.2.Oblik Durum	52
3.3.3. Seslenme Durumu.....	56
3.4. Urdu Dilinde Durum İşaretleyicileri ve Görünümleri	60
3.4.1. Belirtme Durumu	60
3.4.2. Yönelme Durumu.....	61
3.4.3. Bulunma Durumu	66
3.4.3.1. میں Durum İşaretleyicisi	66
3.4.3.2. پر Durum İşaretleyicisi	69
3.4.3.3. تک Durum İşaretleyicisi	70
3.4.4. Ayrılma / Araç Durumu.....	71
3.4.5. İyelik Durumu.....	76
4. BULGULAR VE YORUMLAR	81
4.1. Maddebaşı Olarak Kullanılan Sözcüğe İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	83
4.1.1. بات (bāt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	83
4.1.2. بادل (bādel) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	89
4.1.3. بار (bār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	92
4.1.4. بازار (bāzār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	94
4.1.5. بازو (bāzū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	95
4.1.6. بازی (bāzī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	96
4.1.7. باسی (bāsī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	99
4.1.8. بال (bāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	100
4.1.9. بتی (battī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	104
4.1.10. بجلی (biclī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	105
4.1.11. بحث (baḥs) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	107
4.1.12. بدله (badlah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	108
4.1.13. برف (barf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	110
4.1.14. بریک (birēk) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	112

4.1.15. بس (bas) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	113
4.1.16. بستر (bister) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	115
4.1.17. بل (bel) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	116
4.1.18. بنا (binā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	118
4.1.19. بند (band) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	119
4.1.20. بو (bū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	121
4.1.21. بوجه (bōch) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	122
4.1.22. بولی (bōlī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	126
4.1.23. بہتان (buhtān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	127
4.1.24. بیان (beyān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	129
4.1.25. بیاہ (biyāh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	130
4.1.26. پھانسی (phānsī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	131
4.1.27. پھول (phūl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	133
4.1.28. ٹانگ (tāng) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	135
4.1.29. ٹکر (takkar) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	135
4.1.30. ٹیک (tīk) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	137
4.1.31. ٹیکہ (tīka) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	138
4.1.32. جادو (cādū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	139
4.1.33. جال (cāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	141
4.1.34. جان (cān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	143
4.1.35. جائزہ (cā’izah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	146
4.1.36. جرات (curāt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	148
4.1.37. جشن (cašn) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	149
4.1.38. جگہ (cagah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	150
4.1.39. جنگ (cang) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	151
4.1.40. جنم (canem) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	153
4.1.41. جوت (cout) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	154
4.1.42. جوہر (cōher) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	155
4.1.43. جی (cī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	156
4.1.44. چہاپا (çhāpā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	159
4.1.45. چہاتی (çhātī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	160
4.1.46. چہری (çhurī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	161
4.1.47. داد (dād) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	162
4.1.48. داغ (dağ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	164
4.1.49. دام (dam) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	166

4.1.50. درد (dard) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	167
4.1.51. دعا (du‘ā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	168
4.1.52. دكان (dukān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	169
4.1.53. دكه (dukh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	171
4.1.54. دل (dil) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	172
4.1.55. دم (dam) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	176
4.1.56. دماغ (dimāğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	178
4.1.57. دير (deyr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	179
4.1.58. زبان (zubān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	180
4.1.59. زخم (zaḥm) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	182
4.1.60. زندگی (zindgī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	183
4.1.61. زنده (zindah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	185
4.1.62. زنگ (zing) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	187
4.1.63. زور (zour) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	188
4.1.64. زهر (zehr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	191
4.1.65. زیر (zeyr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	193
4.1.66. صاف (ṣāf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	194
4.1.67. صحبت (ṣuḥbet) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	195
4.1.68. صدمه (ṣadmah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	196
4.1.69. صرف (ṣarf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	197
4.1.70. صفت (ṣifat) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	199
4.1.71. صلاح (ṣalāh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	200
4.1.72. صورت (ṣūrat) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	201
4.1.73. ظاهر (zāhir) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	202
4.1.74. ظلم (zulm) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	204
4.1.75. فاش (fāṣ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	205
4.1.76. فارغ (fāriğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	206
4.1.77. فال (fāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	207
4.1.78. فالج (fālic) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	208
4.1.79. فائده (fā'idah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	210
4.1.80. فتح (feth) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	212
4.1.81. فخر (faḥr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	214
4.1.82. فدا (fidā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	215
4.1.83. فرق (fark) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	216
4.1.84. فروغ (furuğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	218

4.1.85. فساد (fasād) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	220
4.1.86. فيصله (feyšilah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	222
4.1.87. كهڙا (khaṛā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	223
4.1.88. كهوج (khōc) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	225
4.1.89. كهيل (khēl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	226
4.1.90. لاج (lāc) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	228
4.1.91. لاله (lālē) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	229
4.1.93. لطف (luṭf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	231
4.1.94. لمبا (lambā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	232
4.1.95. لنگر (langar) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	233
4.1.96. لوٹ (louṭ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	234
4.1.97. لہو (lahū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	235
4.1.98. واپس (vāpas) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	236
4.1.99. وار (vār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	238
4.1.100. واسطہ (vāṣṭah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	239
4.1.101. وجود (vucūd) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	240
4.1.102. وضو (vuṣū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar.....	242
4.1.103. وقت (vaḳt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar	243
5. SONUÇ	245
KAYNAKÇA.....	257
ÖZET	265
ABSTRACT	266

KISALTMALAR

A	Ad
AAD ¹	Arapça Ad Eril
AAE	Arapça Ad Dışıl
AS	Arapça Sıfat
AÖ	Ad Öbeği
E	Eylem
EÖ	Eylem Öbeği
FAD	Farsça Ad Dışıl
FAE	Farsça Ad Eril
FS	Farsça Sıfat
HAD	Hindî Ad Dışıl
HAE	Hindî Ad Eril
H.S AE	Hindî Sanskrit Ad Eril
HS	Hindî Sıfat
İAE	İngilizce Ad Eril
SAE	Sanskrit Ad Eril
UAD	Urdu Ad Dışıl
UAE	Urdu Ad Eril
US	Urdu Sıfat
SAE	Sanskrit Ad Eril
TDK	Türk Dil Kurumu
TDKUTS	Türk Dil Kurumu Urdu Türkçe Sözlük
TUS	Türkçe Urdu Sözlük

¹Dilbilgisel terminolojiye uygun olması açısından Urduca-Türkçe, Türkçe-Urduca sözlükte (2022) geçen “isim” sözcüğü yerine, bu çalışmada “ad” sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir.

Biçimbirimsel Çözümleme Kısaltmaları

1	Birinci Kişi
2	İkinci Kişi
3	Üçüncü Kişi
DŞ	Dişil
ER	Eril
TK	Tekil
ÇĞ	Çoğul
SAY.AD	Saygı Adılı
MAS	Mastar
EMİR	Emir Kipi
DİL	Dilek/ İstek Kipi
GNŞ	Geniş Zaman
GÇM	Geçmiş Zaman
GEL	Gelecek Zaman
OBL	Oblik Durum
YAL	Yalın Durum
ERG	Ergatif Durum
BEL	Belirtme Durumu
YÖN	Yönelme Durumu
BUL	Bulunma Durumu
AYR	Ayrılma Durumu
İYE	İyelik Durumu
ARÇ	Araç
SEB	Sebep
KARŞ	Karşılaştırma
İZA	İzafe
OLM	Olumsuzluk
YET	Yeterlilik

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Birliktelik Kullanımları ve Ayırıcı Özellikler	28
Tablo 2 BBI English Dictionary’de Eşdizimliliğin Sunuluş Biçimi	31
Tablo 3 Urdu Dilindeki Kısa ve Uzun Ünlüler	37
Tablo 4 Seslenme Durumu	57
Tablo 5 Sonu / ya da • ile Biten Eril İsimler	58
Tablo 6 Sonu / ya da • ile Bitmeyen Eril İsimler	58
Tablo 7 Sonu ى ile Biten Dişil İsimler	59
Tablo 8 Sonu ى ile Bitmeyen Dişil İsimler	59
Tablo 9 Urdu Dilinde Kullanılan Durum Belirleyicileri ve Dilbilgisel İşlevleri	75
Tablo 10 بات Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	83
Tablo 10.1 بات Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	87
Tablo 11 بادل (bādel) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	89
Tablo 11.1 بادل Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	91
Tablo 12 با (bār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	93
Tablo 13 بازار (bāzār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	94
Tablo 14 بازو (bāzū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	95
Tablo 15 بازی (bāzī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	97
Tablo 15.1 بازی (bāzī) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	98
Tablo 16 باسی (bāsī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	99
Tablo 17 بال (bāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	100
Tablo 17.1 بال (bāl) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	102
Tablo 18 بتی (battī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	104
Tablo 19 بجلی (biclī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	105
Tablo 20 بحث (baḥs) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	107
Tablo 21 بدله (badlah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	108
Tablo 22 برف (barf) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	110
Tablo 23 بریک (birēk) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	112

Tablo 24 بس (bas) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	114
Tablo 25 بستر (bister) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	116
Tablo 26 بل (bel) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	116
Tablo 27 بنا (binā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	118
Tablo 28 بند (band) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	119
Tablo 29 بو (bū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	122
Tablo 30 بوجه (bōch) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	123
Tablo 30.1 بوجه (bōch) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı.....	125
Tablo 31 بولی (bōlī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	126
Tablo 32 بهتان (buhtān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	127
Tablo 33 بیان (beyān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	129
Tablo 34 بیه (biyāh) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	130
Tablo 35 پهناسی (phānsī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri ...	132
Tablo 36 پھول (phūl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	133
Tablo 37 ٹانگ (tāng) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	135
Tablo 38 ٹک (takkar) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	136
Tablo 39 ٹیک (tīk) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	138
Tablo 40 ٹیکہ (tīka) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	139
Tablo 41 جادو (cādū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	140
Tablo 42 جال (cāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	141
Tablo 43 جان (cān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	143
Tablo 43.1 جان (cān) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	145
Tablo 44 جائزہ (cā'izah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri...	147
Tablo 45 جرات (curāt) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	148
Tablo 46 جشن (cašn) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	149
Tablo 47 جگہ (cagah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	150
Tablo 48 جنگ (cang) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	152
Tablo 49 جنم (canem) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	153
Tablo 50 جوت (cout) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	154
Tablo 51 جوہر (cōher) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	155
Tablo 52 جی (cī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	157
Tablo 53 چہاپا (çhāpā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	159
Tablo 54 چہاتی (çhātī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	160

Tablo 55 چهری (çhurī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	161
Tablo 56 داد (dād) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	162
Tablo 57 داغ (dağ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	164
Tablo 58 دام (dam) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	166
Tablo 59 درد (dard) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	167
Tablo 60 دعا (du‘ā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	168
Tablo 61 دکان (dukān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	170
Tablo 62 دکه (dukh) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	171
Tablo 63 دل (dil) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	173
Tablo 63.1 دل (dil) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	176
Tablo 64 دم (dam) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	177
Tablo 65 دماغ (dimāğ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	178
Tablo 66 دیر (deyr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	179
Tablo 67 زبان (zubān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	181
Tablo 68 زخم (zahm) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	182
Tablo 69 زندگی (zindgī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	184
Tablo 70 زنده (zindah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	186
Tablo 71 زنگ (zing) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	187
Tablo 72 زور (zour) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	188
Tablo 72.1. زور (zōr) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı	190
Tablo 73 زهر (zehr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	192
Tablo 74 زیر (zeyr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	193
Tablo 75 صاف (şāf) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	194
Tablo 76 صحبت (şuḥbet) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri....	195
Tablo 77 صدمه (şadmah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri ...	196
Tablo 78 صرف (şarf) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	197
Tablo 79 صفت (şifat) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	199
Tablo 80 صلاح (şalāh) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	200
Tablo 81 صورت (şurat) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	201
Tablo 82 ظاہر (zāhir) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	202
Tablo 83 ظلم (zulm) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	204
Tablo 84 فاش (fāş) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	205
Tablo 85 فارغ (fāriğ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	206

Tablo 86	فال (fāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	208
Tablo 87	فالج (fālic) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	209
Tablo 88	فائده (fā'idah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	211
Tablo 89	فتح (feth) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	212
Tablo 90	فخر (faḥr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	214
Tablo 91	فدا (fidā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	215
Tablo 92	فرق (fark) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	217
Tablo 93	فروغ (furuğ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	219
Tablo 94	فساد (fasād) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	220
Tablo 95	فeyşilāh) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri... 222	
Tablo 96	كهـر (khaṛā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	224
Tablo 97	كهـج (khōc) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	225
Tablo 98	كهـل (khēl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	226
Tablo 99	لاج (lāc) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	228
Tablo 100	لالـ (lālē) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	229
Tablo 101	لـاظ (liḥaz) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	230
Tablo 102	لـطف (luṭf) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	231
Tablo 103	لمـبا (lambā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	233
Tablo 104	لـنگر (langar) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	234
Tablo 105	لـوٹ (louṭ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	235
Tablo 106	لـهو (lahū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	236
Tablo 107	لـاپس (vāpas) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri	237
Tablo 108	لـار (vār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	238
Tablo 109	لـاسطـه (vāṣṭah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri... 239	
Tablo 110	لـوجود (vucūd) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri....	241
Tablo 111	لـوضـو (vuṣū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	242
Tablo 112	لـوقت (vaḳt) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri.....	243
Tablo 113	Ad ve Sıfat Tabanlı Sözlükbirimlerin Dizimlendiği Eylemlerin Sıklık ve Yüzdelik Dağılımı	246
Tablo 114	Ad /Sıfat + Eylem Birlikteliğinin Dizimlendiği Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık Oranı ve Yüzde Dağılımı	248
Tablo 115	Ad /Sıfat + Yardımcı Eylemler ile Bağımlı Biçimbirimlerin Milyonda Sıklık Yüzdesi	252

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Urdu Web 2018 (urTenTen18) Derlemde Belirlenen Toplam Görünüm Sayısı	10
Şekil 2 Metiniçi Dil Bağlamında Tanık Tümce Görüntüleme	15
Şekil 3 Urdu Derlem Bağlamlı Dizin Sorgu Arayüzü.....	16
Şekil 4 Urdu Derlemde بات Sözcükbirimine Ait Bağlamlı Dizin Sorgu Arayüzü...	18
Şekil 5 Urdu Derlemde بات Sözcükbirimine Ait Bağlamlı Dizin Sorgu Sonuç Arayüzü	18
Şekil 6 Urdu Derlemde بات أنا Eylemine Ait Bağlamlı Dizin Sorgu Arayüzü	19
Şekil 7 Urdu Derlemde Sözcükbirimlerin Temel Sıklık Değeri Sorgu Arayüzü...	19
Şekil 8 Urdu Derlemde بات أنا Eyleminin Bağımlı Biçimbirimler ile Sıklık Değeri Sorgu Arayüzü.....	20
Şekil 9 Urdu Dilinde بات أنا Eyleminin میں ve کی Bağımlı Biçimbirimleriyle Sorgu Sonucu Arayüzü	20
Şekil 10 .XLSX Formatında Dışarı Aktarılan Bağımlı Biçimbirim Sıklık Değerleri.....	21

1. GİRİŞ

Bir dili dilbilgisel açıdan doğru ve akıcı bir biçimde kullanabilmek için yalnızca o dilin dilbilgisi kurallarını bilmek yeterli değildir; sözcüklerin diğer dilbilgisel öğelerle nasıl yapılandığını ve hangi biçimsel örüntüler içinde ortaya çıktığını da bilmek gerekmektedir. Son yıllarda dillerin sözvarlığına ilişkin sıklık temelli yapılan çalışmalar, öncelikli olarak öğretilmesi ya da öğrenilmesi öngörülen sözcüklerin tespit edilmesini ve böylece sıklık çalışmalarının alanyazında hızla ivme kazanmasını sağlamıştır.² Bir dilin anadil konuşuru ve aynı dili yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler arasındaki dil hâkimiyeti, sözcüklerin bağımlı dizinleriyle birlikte kullanımı sırasında daha da belirginleşmektedir. Lewis’e göre, “yabancı dili öğrenen birey, bir metni okurken sözcüğün anlamını bildiği için sözcükleri birleşimleri ile yazmama eğilimindedir. Çünkü bilinen sözcüğü yeniden yazmak okuyucu için anlamsız gelebilir. Oysa asıl sorun, bilinen sözcüklerin eşdizimliliklerini yazabilmektir. Çünkü eşdizimlilik hem hatırlamayı kolaylaştırmakta hem de hedef dilin kullanılma doğruluğunu artırmaktadır” (1997: 212). Aynı dizimde yer alan bir sözcüğün bir başka sözcük ya da sözcüklerle kurduğu anlam ilişkisini incelemek üzere derlem tabanlı uygulamalar geliştirilerek pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır.³

Sözcükleri tek tek klasik yöntemlerle ezbere dayalı, bağlam duyarsız ve temel anlamsal boyutuyla öğretmek, yabancı dil öğretimi ve anadil eğitimi sürecini hem zorlaştırmakta hem de yavaşlatmaktadır. Eğer öğrenci, eylemler ile hangi sözcüklerin dizimlendiğine ilişkin biçim-sözdizimsel bilgiye sahipse, tümceyi oluşturan öğeler arasındaki bağları bir bütün olarak düşünür ve özellikle ardıl çeviride daha hızlı ve etkili bir iletişim sağlar. Bu bağlamda dil çalışmalarında en çok yararlanılan sözlüklerin ve ders materyallerinin etkin ve verimli kullanılabilmesi için sözcüklerin anlamsal ve biçimsel

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksan (2011); Aksu Kurtoğlu (2015) ; Eken (2015); Göz (2003); Gündoğdu (2012); Öcalmış (2025); Özkan (2007).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis (2000); Naseer vd. (2021) Nesselhauf (2003).

özelliklerinin bütüncül bakış açısıyla sunulması son derece önemlidir. Urdu-Türkçe hazırlanmış sözlükler incelendiğinde, maddebaşında yer alan sözcüğün cinsiyet, sayı, tür ve köken dil gibi belirgin özelliklerine yer verildiği görülmektedir. Bu özelliklere ek olarak sözlüklerde, maddebaşı olarak yer alan sözcükbirimin bağımlı dizinlerinin belirlenip bağımlı biçimbirimleriyle birlikte sözlüklerde sunulması, dil öğretiminde hem öğrenciler hem de öğretmenler için önemli bir yol gösterici olacaktır.

Urdu dilinin yabancı dil olarak öğretimi üzerine kapsamlı bir bilimsel araştırmanın ülkemizde bugüne kadar yapılmadığı görülmektedir. Ülkemizde Urdu dili eğitimi, eski adı Darülfünun-i Osmânî olan günümüz İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi'nde 1915 yılında başlamıştır. İstanbul Üniversitesi'ne ek olarak Ankara Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nde de Urdu dili eğitimi verilmektedir. Urdu dili, zaman içerisinde çeşitli toplumsal, kültürel ve akademik nedenlerle ilgi gören ve öğrenilmek istenen bir dil hâline gelmiştir. Bu durum, Urdu dilinin yabancı dil olarak öğretimi alanında akademik çalışmaların artmasına ve söz konusu alanda bilimsel araştırmaların yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

Türkçe ve Urdu dili farklı dil ailelerinden gelmektedir; Türkçe Ural-Alтай dil ailesine, Urdu dili de Hint-Avrupa dil ailesine aittir. Urdu dili, Arap-Fars alfabesi ile sağdan sola doğru yazılır ve bünyesinde Arapça, Farsça, İngilizce ve Hindîden geçen sesbirimleri barındırır. Türkiye'de Urdu dilini yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler, öğrenim sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, sesbirimler, söz ve söz öbekleri, dikte ve cinsiyet kavramı; Türk öğrencilerini en çok zorlayan dilsel özelliklerin başında gelmektedir. Fakat tüm bu zorluklarla birlikte öğrenim sürecini kolaylaştıran bir takım sözcüksel ve yapısal benzerlikler de mevcuttur. Örneğin, Arapça ve Farsçadan hem Türkçeye hem de Urdu diline geçen pek çok ortak sözcüğün bulunması, Türkçe ve Urdu dilinin öğrenilme sürecini hızlandırmaya yardımcı olmaktadır. Ayrı dil ailelerinden gelmelerine rağmen sözdizimsel olarak benzerlik taşımaları da öğrenme sürecini

hızlandıran bir diğer faktördür. Her iki dil de tümce ögeleri, özne-nesne-eylem (ÖNE) dizimini takip etmektedir.

Urdu dilinin biçim-sözdizimsel özelliklerini konu alan bilimsel çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Hindî ve Urdu dilleri üzerine ayrı ayrı araştırmalar yapılmakla birlikte, alanyazında bu iki dilin karşılaştırmalı ya da birlikte ele alındığı çalışmaların daha yaygın olduğu görülmektedir.⁴ Bununla birlikte, mevcut çalışmalar incelendiğinde çok sözcüklü eylem yapıları ile bu yapıların bağımlı biçimbirimlerle kurduğu ilişkilerin yeterince ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, ilgili alanda önemli bir araştırma boşluğu doğurmaktadır. Türkiye’de ise Urdu dilinin dilbilimsel yapısını inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Alanyazında mevcut olan bu boşluğun giderilmesine katkı sağlamak amacıyla, Urdu dilinde eylemlerin biçimbilimsel türetim süreçleri ile tümceiçi ögelerin bağımlı biçimbirimlerle kurduğu yapısal ilişkilerin incelenmesinin, dil öğretimi ve öğrenimi süreçlerine katkı sunacağı düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmanın, ileride gerçekleştirilecek araştırmalara örnek teşkil ederek konu üzerine çalışacak araştırmacılara kuramsal ve uygulamalı açıdan katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusunu, bir dilin temel söz varlığını oluşturan eylemlerle birlikte ad ve sıfatların kurduğu yapıların sözlük tabanlı olarak incelenmesi ve söz konusu ad/sıfat + eylem birleşimlerinin dilbilgisel birliktelik görünümünün ölçünlü bir derlem aracılığıyla betimlenmesi oluşturmaktadır.

1.2. Tezin Amacı

Dilbilgisel birliktelik görünümü, eylemlerin tümce içinde sözdizimsel ögelerle

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akhter , Anwar, Qureshi (2018); Butt (1993), Humayoun (2006); Raza (2011).

kurduğu biçimbilimsel ve sözdizimsel ilişkiyi anlatır. Tümce yapılarının dilbilgisel ve anlamsal olarak kurulmasında en önemli dilsel unsur olmalarına karşın bu konunun üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışma alanyazında özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın amacı, derlemden hareketle Urdu dilinde sık kullanıldığı varsayılan ad ve sıfatların eylemlerle birlikte görülme sıklığını belirlemek ve bu sıklığı belirledikten sonra sözcüklerin birliktelik türünü saptamak ve bu birlikteliklerin bağımlı biçimbirimlerle kullanım sıklığını ortaya koymaktır.

1.3. Tezin Önemi

Urdu dilinde eylem birleşimlerine sistemli bir bakış sunarak hem kuramsal dilbilim açısından hem de dil öğretim materyalleri, sözlük geliştirme, iki dilli çeviri çalışmaları gibi uygulamalı dilbilim alanlarına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Türkçe ve Urdu dilinde eylemler, tümcedeki diğer öğelerin hem dizimini hem de yapısal biçimini doğrudan etkileyebildiği gibi hangi ad durumunun, ilgecin ya da sözdizimsel yapının kullanılacağını da belirlemektedir. Tümcenin baş ögesi eylemler ile eyleme bağılı öğeler arasındaki anlamsal ilişkiyi işaretleyen bağımlı biçimbirimlerin doğru kullanılması dilbilgisel tümce üretmeyi sağlamaktadır. Bu durum Urdu dilini öğrenenlerin öğrenim sürecinde ihtiyaç duydukları en önemli yapısal bilgidir.

Türkiye’de uzun yıllar yükseköğretim kurumlarında öğretilen Urdu diline, pek çok alanda ihtiyaç duyulması, bu dilin popülerlik kazanmasını sağlamış, dile olan ilgiyi artırmıştır. Bu eğilim, sahada Urdu dilinin yabancı dil olarak öğretilmesi noktasında çeşitli eksiklerin belirlenmesi ve bu eksiklerin giderilmesine yönelik çözüm arayışlarına yöneltmiştir. Özellikle Urdu dilinin yabancı dil olarak öğretimi alanında Türkçe hazırlanmış materyallerin kısıtlı bilgi içermesi ve dil becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanmayışı hem öğretici hem de öğrenici açısından dil öğretim sürecini zorlaştırmakta

ve bu zorluklar çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Anadili Türkçe olan öğrenciler tarafından 53 harfe sahip Urdu dilinin ilk bakışta öğrenilmesi zor görünse de Arapça ve Farsçadan geçen pek çok sözcüğün ortak kullanılması öğrenme sürecini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Urdu dili eğitim-öğretim materyallerinde eylem türlerine ayrıntılı biçimde yer verilmemekte; sözlükler ise genel kullanım amacı doğrultusunda hazırlandığından, bu tür yapılara kapsamlı biçimde değinmemektedir. Batı dillerinden özellikle İngilizce, Almanca ve Fransızca hazırlanan sözlüklerde ve dil öğretim kitaplarında önemli bir yer tutan çoksözcüklü eylem örüntülerinin Urdu kaynaklarda da yer alması, Urdu öğretimi sürecinde öğrencilerin başvuracağı bir kaynağın eksikliğini giderecektir. Ayrıca bu çalışmanın, Urdu dili alfabesindeki tüm yazıbirimler dahil edilerek ileride kapsamlı bir Urdu-Türkçe eşdizimli eylem sözlüğünün oluşturulmasına katkı sağlayacağı, genel amaçlı hazırlanan Urdu-Türkçe, Türkçe-Urdu çokdilli sözlüklerin içeriklerinin genişletilmesine de yardımcı olacağı öngörülmektedir.

1.4. Tezin Bölümleri

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde, Urdu dilinde birleşik eylem yapıları ve dilbilgisel birliktelik görünüşleri üzerinde durulmuş, ardından tezin konusu, amacı, önemi ve araştırma soruları açıklanarak tezde yer verilen temel dilbilim terimleri tanımlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde araştırma evreni, veri seti evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ve araçların işleme süreçleri ile veri setlerinin oluşturulması, incelenmesi ve çözümlenmesi gibi tezin yöntemini içeren bilgilere yer verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünü kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer alan sözlükbirimlerin anlam alanlarını ortaya koyan tanımına ve sözlükbirimin birlikte

dizimlendiği eylemlerle kullanım sıklığı ve bu eylem birlikteliğiyle dizimlenen bağımlı biçimbirimin kullanım sıklığı tablolar halinde verilmiş, söz konusu yapıların işlevsel ve bağlamsal kullanım özellikleri, Sketch Engine (Urdu Web Corpus (urTenTen 2018)⁵'den seçilen tanık tümceler üzerinden çözümlenmiş ve tanık tümcelerin Türkçe çevirilerine yer verilmiştir.

Tezin son bölümü olan beşinci bölümde ise elde edilen bulgu ve yorumlardan hareketle tez sonuçlandırılmıştır.

1.5. Araştırma Soruları

Urdu dilinde eylem görünümlerinin [ad /sıfat + eylem] yapı, anlam ve kullanım açısından incelendiği bu tezde araştırma soruları şunlardır:

1. Urdu eylem birlikteliklerinin ve bağımlı biçimbirimlerin sıklık dağılımı nasıldır?
2. Urdu dilinde çoksözcüklü eylemlerin iyelik işaretleyicileri ile dilbilgisel birliktelik görünümleri nasıldır?
3. Urdu dilinde çoksözcüklü eylemlerin durum işaretleyicileri ile dilbilgisel birliktelik görünümleri nasıldır?

1.6. Temel Terimler

Bağımlıbiçim: Tek başına kullanılmayan, her zaman başka birimlerle birlikte bulunan öğelerdir (Vardar, 2007: 29).

Derlem: Bir dilin türlü kullanım alanlarından derlenmiş örneklerinin dil bilgisi ve kuramsal dil bilimi araştırmalarında kullanılmak üzere bilgisayar tarafından okunabilecek biçimde bir araya getirilmiş kümesi; bütünce, korpus (TDK çevirimiçi sözlük⁶).

⁵ Çalışma genelinde *Urdu Derlem* olarak anılmıştır.

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> Son erişim tarihi: 19.03.2026.

Dilbilgisel Birliktelik: İki ya da daha fazla dilsel ögenin belirli dilbilgisel kurallara uyarak birbirleriyle kurduğu biçimbilimsel ve sözdizimsel ilişkiyi ifade etmektedir.

Eşdizimlilik: İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması. Eşdizimlilik kavramı, sözlükbilime dağılımsal ölçütlerin uygulanmasından kaynaklanır ve birimlerin anlam yönünün dizim içi kullanımlarıyla yakından ilişkili olduğu görüşüne bağlanır (Vardar, 2007: 94-95).

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın ilk aşamasında, TDKUTS ve TUS'ta *basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle* belirlenen harfler kapsamında maddebaşı olarak yer alan ad ve sıfatların eylemlerle birlikte oluşturduğu birleşik eylem yapıları listelenmiştir. Elde edilen ad/sıfat + eylem birlikteliklerinin derlem tabanındaki bağlamlı dizin sıklıkları belirlenmiş; ardından söz konusu yapılar, derlem veritabanında bağlam içi anahtar sözcük görünümünde pencere aralığı (n-gram) ölçüt olarak alınarak (n+1) sağ pencere aralığı yeniden taranmış ve eylemlerle birlikte kullanılan bağımlı biçimbirimlerin kullanım sıklıkları tespit edilmiştir. (n+1) sağ pencere aralığının tercih edilmesinin temel nedeni, bir ad ya da sıfatın eylemleşme sürecinde katkısız eylemlerin rolünün büyük olmasıdır. Ad /sıfat + katkısız eylem yapılarının yüklemcil öge olarak yer aldığı tümcelerde ad, zorunlu ya da eklenti ögelerle anlamsal olarak birbirine bağlanabilmektedir. Bu bağlanma yüklemcil ögeyi oluşturan adın cinsiyet ve sayısı ile uyuma giren iyelik ekleri (کے، کا) aracılığıyla gerçekleşmektedir. Urdu dili her ne kadar baş sonlu bir dil özelliği gösterse de görece serbest söz dizimine sahip olduğundan, iyelik ekleri dışındaki durum belirleyicilerin kullanım sıklıkları gerekli görülen bağlamlarda manuel olarak da incelenmiş ve sıklık sayımları ve uyum yüzdeleri tekrar hesaplanmıştır.

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden biri olan *doküman incelemesi* (*document analysis*) yöntemi kullanılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik biçimde incelenmesi ve analiz edilmesini kapsayan bir nitel araştırma yöntemidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırma kapsamında Urdu derlemi oluşturan yazılı kaynaklardaki tanık tümceler sistematik biçimde son çekim ilgeçleri bağlamında incelenmiş ve elde edilen veriler biçimbilimsel ve anlambilimsel açıdan değerlendirilmiştir.

Doküman incelemesi yöntemine ek olarak *betimsel tarama* yönteminden de faydalanılmıştır. Betimsel çalışmalarda elde edilen verilerde neden-sonuç ya da etki

analizi çalışmaları yapılmamakla birlikte dağılımların nasıl olduğuna dair yüzde ve sıklık analizleri üzerinden çıkarımlar yapılabilmektedir (Gündoğdu, 2018: 10). Bu alışmada TDKUTS VE TUS'tan elde edilen veri setleri amaca uygun olarak sınıflandırılmış ve ölçünlü bir derlem aracılığıyla eylem dizimleri ve dilbilgisel birliktelik görünümleri betimlenmiştir.

2.1. Araştırma Evreni

Veri toplama ve veri setlerini oluşturmak için daha önce belirtildiği üzere *basit seçkisiz örnekleme yöntemi* kullanılmıştır. Araştırma evrenini ise genel amaçlı kullanıma uygun olarak hazırlanan Urdu-Türkçe ve Türkçe-Urdu sözlükler, Sketch Engine Urdu Derlemi (Urdu Web Corpus (urTenTen18) ve gerekli görüldüğü takdirde anadil konuşucularının sezgisel bilgileri oluşturmaktadır.

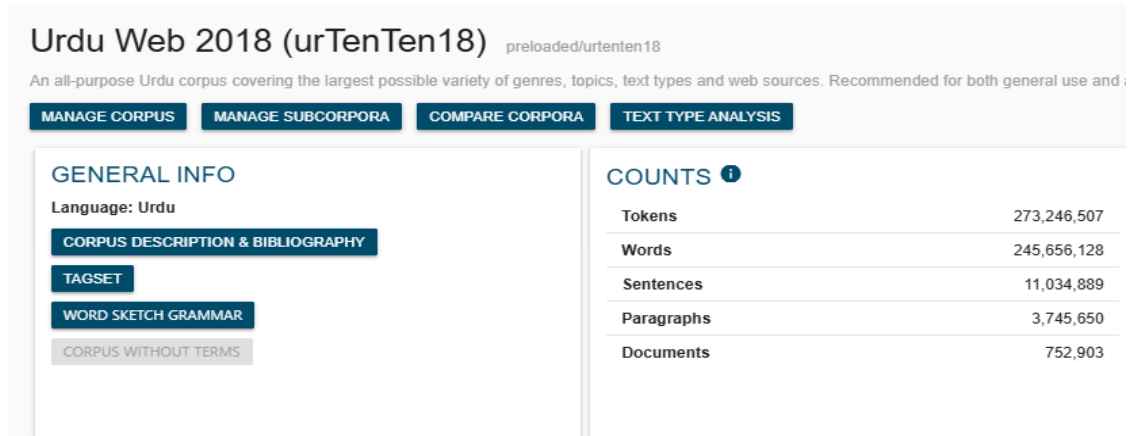
2.2. Veri Toplama Araçları

Bu alışma kapsamında üç Urdu-Türkçe sözlük, ad /sıfat + eylem yapılarının sunuluş biçimi açısından incelenmiştir. Eşref ve Soydan tarafından hazırlanan ilk Türkçe-Urdu sözlük, Muqaddara-i Qaumi Zuban tarafından 2008'de Pakistan'da basılmış, sözlük genişletilerek 2012 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Türkiye'de basılmıştır. Sözlüğün gözden geçirilen ve genişletilen son baskısı 2022 yılında okuyucuyla buluşmuştur. Ad/sıfat + eylem dizimlerinin belirlenmesi aşamasında sözlüğün Urduca⁷-Türkçe bölümünde bulunan maddebaşı sözcükler temel alınmıştır. TDKUTS (2022), çalışmada temel kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu sözlükte tespit edilemeyen ad/sıfat + eylem dizimlerinin Hamit (2009) ve Bulgur (2013) tarafından hazırlanan Urdu-Türkçe sözlüklerde yer alması durumunda, veri setinin oluşturulması sürecine bu sözlüklerde katkı sağlamıştır. Sözlükler, Urdu dilinin söz varlığının öğretilmesi için hazırlanan genel

⁷ Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan ve bu çalışmada temel kaynak olarak kullanılan sözlükte yazarın Urduca söylemini tercih etmesi nedeniyle, sözlüğe yapılan atıflarda özgün kullanıma bağlı kalınmış ve Urduca terimi korunmuştur. Bununla birlikte, terminolojik birlik sağlamak amacıyla çalışmanın genelinde Urdu söylemi tercih edilmiştir.

kullanım amaçlı sözlüklerdir. Sözlüklerden elde edilen eylem birlikteliklerinin gerekli görüldüğü takdirde Türkçe karşılıklarının belirlenmesinde web tabanlı TDK Güncel Türkçe Sözlük kullanılmıştır.

Yukarıda adı geçen sözlüklerden elde edilen veri setleri Urdu derlem aracılığıyla incelenmiştir. Bu derlem, çevirimiçi olarak toplanan metinlerden oluşan hedef boyutu 10+ milyar sözcüğe çıkan Sketch Engine yazılımında yer alan (Urdu Web Corpus (urTenTen)⁸'dir. Eşdizimlilik ve sözcük birleşimi (Word Sketch), eşanlamlılık (Thesaurus), dizilimdeki tekrar oranı (N-grams), iki sözcüğün eşdizimliliğini karşılaştırma (Word Sketch Difference), bağlam kullanımı (Concordance), anahtar sözcük (Keywords) ve tüm korpusun analizi (Text Type Analysis) gibi derlem dilbilim çalışmalarında kullanılan Sketch Engine, web tabanlı Urdu derlem içinde en geniş veri ağına sahiptir.

Urdu Web 2018 (urTenTen18) preloaded/urten18											
An all-purpose Urdu corpus covering the largest possible variety of genres, topics, text types and web sources. Recommended for both general use and											
MANAGE CORPUS MANAGE SUBCORPORA COMPARE CORPORA TEXT TYPE ANALYSIS											
GENERAL INFO	COUNTS i										
Language: Urdu											
CORPUS DESCRIPTION & BIBLIOGRAPHY											
TAGSET											
WORD SKETCH GRAMMAR											
CORPUS WITHOUT TERMS											
	<table><tbody><tr><td>Tokens</td><td>273,246,507</td></tr><tr><td>Words</td><td>245,656,128</td></tr><tr><td>Sentences</td><td>11,034,889</td></tr><tr><td>Paragraphs</td><td>3,745,650</td></tr><tr><td>Documents</td><td>752,903</td></tr></tbody></table>	Tokens	273,246,507	Words	245,656,128	Sentences	11,034,889	Paragraphs	3,745,650	Documents	752,903
Tokens	273,246,507										
Words	245,656,128										
Sentences	11,034,889										
Paragraphs	3,745,650										
Documents	752,903										

Şekil 1 Urdu Web 2018 (urTenTen18) Derlemde Belirlenen Toplam Görünüm Sayısı

⁸ Çalışmada, Urdu-Türkçe sözlüklerden elde edilen veri setleri, Sketch Engine Urdu Web 2018 (urTenTen18) derlemi esas alınarak incelenmiş ve çalışma bulgularına ulaşılmıştır. Şekil 1-10 aralığında kalan arayüzler Sketch Engine Urdu Web 2018 -2021 versiyonlarından alınmıştır.

<https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Furten18>

Son erişim tarihi: 10.06.2026

Sketch Engine veri tabanında yer alan urTenTen18, çevrimiçi kaynaklardan derlenen geniş ölçekli 245.656.128 sözcükten oluşan bir web derlemidir (Şekil 1). Farklı alanlardan toplanmış metinlerin konu alanlarını ise genellikle; haber sitelerinde yer alan siyaset, ekonomi, eğitim, dini içerikler, edebiyat, kültür, sağlık, spor gibi alanlardaki haberler oluşturmaktadır. Urdu derlemin oluşturduğu haber sitelerini filtreleyerek derlem tabanında bu siteleri seçme özgürlüğü bulunurken, metin konularının sınırlandırılabilceği bir filtre bulunmamaktadır. Bu sebeple derlem veritabanında çok çeşitli konu alanlarını kapsayan örneklemelerden çalışmada yararlanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Çalışma boyunca yararlanılan sözlükler içinde en kapsamlısı olan TDK Türkçe-Urduca, Urduca-Türkçe Sözlük (Eşref, Soydan: 2022) aracılığıyla veri seti oluşturulmuştur. Bu sözlükte ad + eylem birlikteliklerinin yer aldığı 44 harf içinden *basit seçkisiz örnekleme yöntemi* ile و، ل، کھ، ف، ظ، بھ، ج، چھ، د، ڈھ، ز، ص، ط، ف، کھ، ل، و harflerinden oluşan 14 harf seçilmiştir. “Bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. Temsil edici bir örneklemin seçiminin geçerli ve en iyi yolu seçkisiz örneklemedir. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinin temsilliği sağlamada diğerlerinden çok daha güçlü olduğu ifade edilebilir. Basit seçkisiz örneklemin yapılabilmesi için evren birimlerinin bilinmesi ve listelenmesi gerekir. Daha sonra kararlaştırılan örneklem büyüklüğüne ulaşınca kadar listeden birim seçilmelidir” (Büyüköztürk vd.,2020: 88). Seçilen 14 harfin iki veya daha fazla sözcükten oluşan eylem yapılarına ait maddebaşı sözcükleri incelenmiş ve ad / sıfat + eylem birliktelikleri listelenmiştir. Veri tabanını oluşturmak için yararlanılan sözlükler birbirini tamamlayıcı nitelikte olup sözlüklerin içinde birbiriyle uyuşmayan bilgiye rastlanıldığı takdirde Feroz ul Lughat Jamay (2010) ve Cihangir Urdu Lughat (2012) sözlüklerinden bilgi teyidi yapılmıştır.

2.3.1. Veri Setlerinin Oluşturulması

Veri setlerinin oluşturulmasında ilk aşama örneklem kapsamındaki eylemlerin belirlenmesi ve listelenmesi olmuştur. İkinci aşama olarak Urdu-Türkçe sözlüklerden yararlanılarak oluşturulan veri setinde bulunan ad /sıfat + eylem birlikteliklerinin yapısı ve dilbilgisel birliktelik görünümleri derlem aracılığıyla betimlenmiştir.

“Bir metinde kelimenin tekrarlanma sayısı ile kelimenin uzun süreli hafızaya aktarılması arasındaki ilişki doğru orantılıdır. Sıklık alışmaları, bir dilin sözlü ya da yazılı metinlerinde kullanılan kelimelerin kaç kere tekrarlandığını saptamak için yapılır. En sık kullanılan kelimelerin belirlendiği bu çalışmalardan elde edilen bulgular gerek ana dili ğretiminde gerekse yabancı dil ğretiminde hangi kelimelerin hangi aşamada öğretilmesi gerektiğiyle ilgili önemli bir bilimsel veriye ulaşmaya olanak sağlar. Dil ğreticileri ve materyal hazırlayıcıları tarafından derste kullanacakları kelimeler için yapılan sıklık çalışmalarına başvurulur olmuştur” (calmış, 2025: 46).

Günümüz dilbilim çalışmalarında derlemlerin araştırma sorularına ya da varsayımlara bağlı olarak sözcüksel sıklığı belirleme, bağımlı dizinleri görüntüleme, belirli bir dizgedeki yapısal örüntüleri dizimleme gibi işlevleri vardır. Derlemlerin sözcük sıklık belirlemeye yönelik ilişkileri derlemin içeriğindeki metinlerin sözcük türü, anlamsal ulam, ge sayısı vb. gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda sayısallaştırılmasını kapsamaktadır. Bu tür araştırmalar veri tabanına ilişkin istatistiksel bilgiler ortaya koyarak kuram üretme ve uygulama yapma süreçlerine büyük katkılar sağlamaktadır. Derlemlerin bağımlı dizinleri ön plana çıkarma işlevi, yine araştırmaya konu olan belirli sözcük grubunun kendinden önce ve kendinden sonra yer alan sözcükler çerçevesinde bağlamsal kullanımlarına ilişkin bilgi vermesi olarak açıklanabilir. Derlemlerin belirli bir dizgedeki yapı/ları ne çıkarma gibi işlevleri özellikle eşdizimlilik araştırmaları gibi sözcük grupları üzerinden yapılan araştırmalara büyük katkılar sağlamaktadır (Atkins ve Clear, 1992; McEnery ve Hardie,2012 akt. Gündoğdu, 2018: 23).

Fransa Paris’te bulunan *Language Resources Association (ELRA)* tarafından geliştirilen *EMILLE/CIIL Corpus* ve *CRULP (Center for Research in Urdu Language Processing) Corpus* kullanılarak AntConc 4.0 sürümünde veri setleri analiz edilmeye çalışılmıştır. AntConc’ta bir sözcükbirimin farklı sözcükbiçimlerinin listelenememesi veri analiz sürecini zorlaştırmıştır. Urdu dil desteğinin olmaması ise bağlam içinde anahtar sözcük (KWIC) düzleminde tümcelerin sözdiziminin kaymasına ve verilerin düzgün aktarılamamasına sebep olmuştur. Yaşanan bu aksaklıkların çözümü için alternatif yol arayışına gidilmiş ve Sketch Engine (Urdu Web Corpus (urTenTen 2018 Urdu Corpus) yazılımı denenmiştir. Oluşturulan veri setlerinin işlenmesi ve çözümlenmesi aşamasında sorunsuz çalışan bu yazılım, çalışmamızda ana derlem sağlayıcı olarak kullanılmıştır.

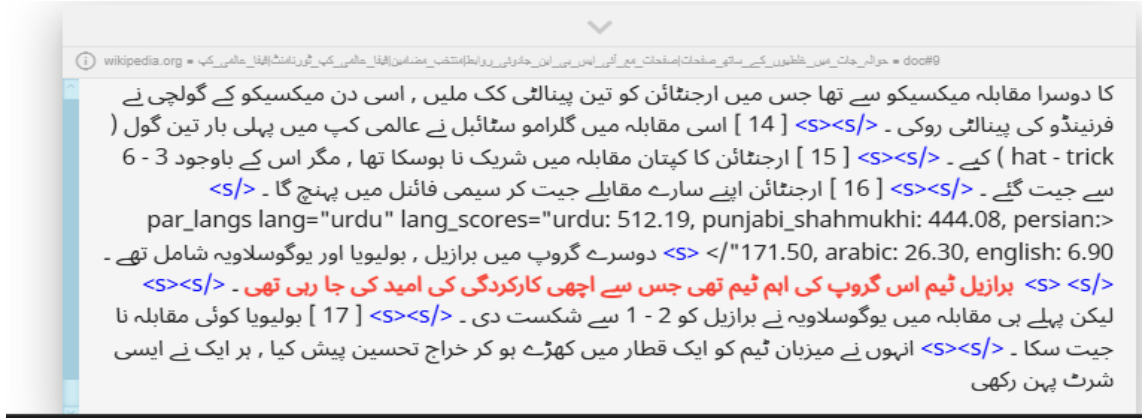
2.3.2. Veri Setlerinin Belirlenmesi ve Sınırlılıklar

Ad / sıfat + eylem birliktelikleri belirlenirken birlikteliği oluşturan sözcüklerin türü temel alınarak yapılan sınıflandırmalarda kimi zaman tartışmaya yol açabilecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. پیسا ہوا ثمائر örneğinde sözcükleri türlerine göre sınıflandırırken domatesi nitelediği için پیسا sözcüğünü sıfat olarak mı yoksa پیسنا (öğütül-, ezil-) eyleminden türetilmiş bir ortaç olarak mı ya da eylemden türetildiği için eylem olarak mı ele almak gerekip gerekmediği konusunda belirsizlik oluşabilir. Büyük verilerin işlendiği derlem çalışmalarında bu gibi belirsizliklere sebep olmaması için sözdizimsel sınıflandırma tercih edilmiştir. “Biçimsel özellikler birliktelikteki sözcük türünü, sözdizimsel özellikler ise birlikteliği oluşturan birimlerin yan yana geliş koşullarını kapsamaktadır. Birlikteliği oluşturan birimlerin yan yana geliş koşullarına göre dizimsel olarak sözcük birliktelikleri Smadja (1993)’nın yaptığı sınıflama çerçevesinde katı ad öbekleri, yüklemcil ilişkiler ve öbekselle kalıplar olarak üçe ayrılmaktadır. Birlikteliği oluşturan sözcüklerin biçimsel özelliklerine göre ise sözcüklerin ad, eylem, sıfat ya da belirteç türünde olmasına dayanarak yan yana gelişleri söz konusu olmaktadır.” (Eken,

2015: 141). Çalışmada Smadja'nın sınıflandırma önerisi çerçevesinde ad + eylem ve sıfat + eylem birleşimleri *yüklemcil ilişkiler* sınıfında değerlendirilmiştir.

Ad-eylem eşdizimleri en önemli bilginin yer aldığı birimler olarak sözcelerin iletişimsel çekirdeği konumundadır (Altenberg, 1993'ten akt. Kurtoğlu, 2015: 7). Tüm bunlara ek olarak, belirteç-eylem ya da sıfat-ad eşdizimlerinde öğrencilerin birleşimde kendilerine zor gelen birimi kullanmayarak ya da onun yerine başka bir sözcük kullanarak doğru bir aktarım gerçekleştirmeleri mümkünken, ad-eylem eşdizimlerinde böylesi bir silme ya da yerine koyma pek de mümkün görünmemektedir (Bahns ve Eldaw, 1993'ten akt. Kurtoğlu, 2015: 7). Çalışmada ad / sıfat + eylem birliktelikleri belirlendikten sonra bu birlikteliklerin derlem veri tabanında sıklık değerleri saptanmış ve sıklığı alınan birlikteliklerin dilbilgisel birliktelik görünümüleri derlem uyum aracılığıyla belirlenmiştir. (n +1) pencere aralığında bağımlı biçimbirim ile birliktelik sağlayan eylem öbekleri tablolar halinde abece düzeninde sınıflandırılmış, derlemden elde edilen tanık tümceler yardımıyla da anlamsal örüntüleri tespit edilmiştir.

Sketch Engine yazılımında yer alan Urdu derlem içinde sözcükbirimin bağlamli dizin sorgusunda, Urdu dilinde işlevsel açıdan farklı olan eşyazımlı sözcükler tek bir gösterge olarak sayılmaktadır. Örneğin کی [+ dişil, + tekil / çoğul] iyelik işaretleyicisi ile کرنا (yap-) eyleminin çekimli hali olan کی [+ geçmiş zaman, + dişil, + tekil] ve birleşik eylem (ad + eylem) yapılarında addan önce kullanılan anlamsal bağlayıcı dilbilgisel rolü bulunan کی, derlemde ayrı ayrı etiketlenmediği için tek bir örnekçe (token) olarak hesaplanmakta ve sayısal değerlerde ufak da olsa sapma meydana gelmektedir. Aşağıda üç farklı kullanım alanına yer verilen کی' nin Sketch Engine Urdu derlem uyum aracı ayarında aynı anlam seti içerisine yerleştirilebilme ihtimali oldukça yüksektir.

Şekil 2 Metiniçi Dil Bağlamında Tanık Tümce Görüntüleme

Çalışmada tek tümceden bağlamın anlaşılmadığı durumlarda, derlemde yer alan ayrıntılı tanık tümce görüntüleme aracı (Şekil 2) kullanılmıştır. Şekil 2’de 7. satırda kırmızı ile yazılı *Brezilya takımı, bu grubun ana takımıydı ve iyi performans sergilemesi bekleniyordu* tümcesinin içinde farklı işlevlere sahip iki farklı ki bulunmaktadır. Birinci ise ki *ise* (takım) (grup) ve *grop* (grup) ki arasında ilgi ilişkisi kurarken ikinci ki *performans* (performans) ve *amid* (beklenti) ki arasında anlamsal bağ kurmaktadır. Üçüncü ki *hem* anlamsal hem de işlevsel yapıya sahip olup *eyleminin çekimli halidir* ve *amid* sözcüğünü eylemleştirmektedir. Bu tür sapmalarla nadiren de olsa karşılaşılmış, Sketch Engine Urdu derlem içinde bulunan *sözcük birleşimi* aracının gelişmiş (advanced) ayarından sözcük türü seçilerek ayrıntılı sorgulama yapılmıştır. Böylece hem bilgisayarlı hem de manuel hesaplama yapılarak verilerin doğruluğu ve güvenilirliği sağlanmıştır.

کہ وہ ان کی تالیفات و تصنیفات کی تعریف کر کے ان کا دل بڑھاتے ہیں۔
بھاریا دل بڑھایا اور ہماری مدد کی۔
انکی دل بڑھانے سے کلام نے روز بروز رنگ پکڑنا شروع کیا ہے۔
مرغ بازی (بازی کے مرغ کا دل بڑھانے کو کمزور مرغ سے بھڑانا یا دو دو چوچیں لڑانا۔
جیسے وہ لسی کا گھوڑا سامنے رکھے بیٹھی اس کا دل بڑھایا کرتی تھی آخر ایک دن یہ راز کھل ہی گیا۔
غزوہ خندق یا احزاب میں جب آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خندق گھود رہے تھے تو انصار اور مہاجرین کا دل بڑھانے کے لئے یہ اشعار پڑھے۔
یونا تو یہ جانے کہ ان غریبوں اور کالوں کا دل بڑھایا جاتا اور جب انہوں نے ہمارے دشمن انگریزوں کو ہرایا تو اور زیادہ خوش ہونا چاہئے۔
ہم ایسے ہی تجھ پر رسل کے قصے بیان کرتے ہیں جن کے ذریعے ہم تیرا دل بڑھاتے ہیں اور اس میں تیرے پاس حق، موعظت، آچکا اور اہل ایمان کے لئے نصیحت۔
خیر میں نے گھر والوں کو بھر بدایت کردی کہ اس سے کم سے کم کام لیا جائے، ساتھ کے ساتھ صفائی کی ٹانگ صبح کے ٹھنڈے وقت میں کر دی تاکہ کم سے کم گرمی میں ایسے کام کرنا پڑے، اس پر مزید اس کا دل بڑھانے کے لئے اضافی بیسے بھی دئے تاکہ وہ غریب عورت سحری اور افطاری کے انتظام میں اپنا ہاتھ کھول سکے۔
یہی وجہ تھی کہ ا کے منگول کمیونسٹ انقلاب کے رہنما سوخ باتر نے سفید روس کے ظالمانہ استبدادی اقتدار اور جاپانی حمایت رکھنے والے بیرن وون انگرن - شیرنیرگ کے خلاف اپنی فوجوں کا دل بڑھانے کے لئے کالجکر کے بیان جنگ کو یہ کہتے ہوئے استعمال کیا کہ اس سے کلیوگ کا حاتمہ ہو جائے گا۔
انکی دل بڑھانے سے کلام نے روز بروز رنگ پکڑنا شروع کیا ہے۔
انکی دل بڑھانے سے کلام نے [روز بروز] رنگ [پکڑنا] شروع کیا ہے۔

Rows per page: 20 1-12 of 12 < > 1 / 1

Şekil 3 Urdu Derlem Bağlamlı Dizin Sorgu Arayüzü

Urdu dilinde iki sözcüğü anlamsal olarak birbirine bağlayan iyelik işaretleyicisi sözcüklerle birleşmez, ayrı yazılır ve nitelediği sözcüğün cinsiyeti ve sayısı ile uyuma girerek [+eril, + tekil], [+eril, + çoğul] ve [+dişil, + tekil/çoğul] olarak biçimlenir. Bu biçimlenme, ad soylu sözcükbirimler içerisinde yer alan bazı adıllarla kaynaşarak farklı yüzey görünümleri ortaya çıkarmaktadır. Dördüncü bölümde, istatistiksel değerleri ayrıntılı biçimde Tablo 63'te verilen *دل بڑھانا* (*cesaretlendir-, teşvik et-*) ad + eylem diziminin, Şekil 3'te sunulan Urdu derlem bağlamlı dizin sorgusunda *میرا، تیرا، انکے،* *کا*nın yanı sıra *ہمارا* gibi adıllarla biçimlenmiş kullanımları da tespit edilmiştir.

Derlem verilerinin analiz sürecinde yalnızca bağımsız biçimler değil, aynı zamanda *انکے* örneğinde görüldüğü gibi kimi zaman bitişik yazımla ortaya çıkan bağlı biçimlerin kullanım sıklıkları ve sayısal değerleri de değerlendirmeye alınmıştır. Böylece, farklı yüzey biçimlerinden kaynaklanabilecek veri kaybının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Urdu dilinde aynı yüklemcil öge ile dizimlenen birbirinden farklı bağımlı biçimbirimlerin tümceye kattığı anlamsal farklılıklardan hareketle, tek bir bağımlı biçimbirim değil, en sık dizimlenen iki bağımlı biçimbirimin sıklık değeri hesaplanmış

ve en fazla iki bağımlı biçimbirim ile sınırlandırılmıştır. TDKUTS ve TUS temelli oluşturulan veri setinde yer alan ad/sıfat + eylem birlikteliğinin derlem tabanı uyum sorguları tek tek değerlendirilmiştir. Bu sorgularda eğer söz konusu ad/sıfat + eylem yapısıyla birlikte dizimlenmesi öngörülen bağımlı biçimbirime rastlanmadıysa bu yapılar veri setine dahil edilmemiştir. Derlem tabanında yapılan sıklık temelli bağımlı biçimbirim sorgusunun (n+1) pencere aralığında yapılmasının nedeni Urdu dilinin temel eylem yapısını, ad ve sıfatların yardımcı eylemler ile kurduğu birleşik eylem yapılarının oluşturmasıdır. Bu eylem yapılarında ad, tümce içinde zorunlu ya da eklenti olarak bulunan tümlece iyelik ekleri aracılığıyla anlamsal bağ kurmak amacıyla bağlanır. Çalışmanın dördüncü bölümünde yer alan tabloların bulgu ve yorumlar bölümünde eylemler ayrıntılı olarak ele alınmış, eylemlerin biçimbirimsel özellikleri göz önünde bulundurularak gerekli görüldüğü takdirde hem pencere aralığı genişletilerek hem de manuel sayım yapılarak verilerin doğru değer ve yüzdelerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

“Bölünmüş ergatiflik (split ergative) özelliği gösteren bir dil olan Urdu- Hindî dilinde, ergatif yapı eylemin bitmişlik görünüşüyle (perfective aspect) doğrudan ilişkilidir. Genellikle geçişli ya da çift nesneli eylemlerin edicileri, eylemin bitmişlik görünüşünde kullanıldığı yapılarda ergatif durum işaretleyicisi ے almaktadır” (Vaidya, 2015: 2). ے özne işaretleyicisinin tümce içinde bağımsız anlamsal içerik taşımaması ve yalnızca dilbilgisel işaretleme işlevi üstlenmesi sebebiyle bu çalışmada bağımlı biçimbirim kategorisi içine dahil edilmemiştir.

2.3.3. Verilerin Çözümlemesi

Araştırma konusu olan sözcükbirimlerin Sketch Engine yazılımında yer alan Urdu derlem içinde ilk aşamada bağlamlı dizin sorguları yapılmıştır (bkz. Şekil 4 ve 5).

biçimlerindeki farklılaşma anlamsal bir ayırmadan değil, cinsiyet ve sayı kategorileri doğrultusunda uyum ilişkisine dayalı biçimbilimsel değişkeden kaynaklanmaktadır. Söz konusu ڪ biçimbiriminin altbiçimbirimi ے 'dir. Derlemde sözcük formu (word form) yerine lemma seçilerek sözcük sıklığı değerinin hesaplanmasının sebebi her biçimbirimi ayrı birer birim olarak listelemek yerine tek bir biçimbirim olarak listeleyip sayısal değerini doğru alınabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu aşamada derlem tabanında bulunan veriler içinden öğretim amacıyla kullanılmaya uygun olan tümceleri otomatik olarak belirlemek amacıyla GDEX (Good Dictionary Examples) aracı kullanılmıştır. Böylece metiniçi dil bağlamında eylem dizimlerinin örneklendirilmesi sürecinde, tümceler; uzunluk, ileri düzey sözcük kullanımı ve tümce dışına gönderimde bulunan adılar açısından sistematik biçimde değerlendirilebilmiştir.

	A	B	C	D
1	academic use only			
2	method name: freqml			
3	corpus: preloaded/urten18			
4	subcorpus: -			
5	concordance size: 426			
6	query: Query:[word="بات" lemma="بات"] [word="ت" lemma="ت"];Positive filter:-1<0 -1<0 ([lemma="ت"] ([lemma="بات"]];GDEX:3000			
7	lemma	Frequenc	Freq. per million	% of concordance
8	y	y		
9	ک	391	1,43094	91,78404
10	ت	35	0,12809	8,21596

Şekil 10 .XLSX Formatında Dışarı Aktarılan Bağımlı Biçimbirim Sıklık Değerleri

Son aşamada بات ana ad + eylem bileşimiyle dizimlenen ڪا ve میں bağımlı biçimbirimlerine ait sıklık frekansı *txt*, *csv*, *xlsx* ve *xml* dosya formatlarından *xlsx* formatı seçilerek dışa aktarılmıştır. Çalışmada sözlükte yer alan maddebaşı ad ve sıfatlar alfabetik sıra doğrultusunda incelenmiş; madde içinde bulunan eylemler dördüncü bölümde tek bir tabloda bir araya getirilmiştir. Ad ve sıfatların eylemlerle birlikte sergilediği kullanım sıklığı *genel sıklık* olarak adlandırılmış, elde edilen veriler, genel sıklık değerleri esas alınarak yüksek sıklıktan düşük sıklığa doğru çalışmada sıralanmıştır.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kaynak ve erek dil arasında eşdeğerliliğin sağlanması ve dillerarası çeviri sürecinde ortaya çıkabilecek anlamsal farklılıkların en aza indirgenebilmesi için çokanlamlı sözcüklerin ve çoksözcüklü eylem yapılarının anlam örüntülerinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra sözcüklerin birlikte kullanım sıklıklarının, anlamsal ilişkilerinin ve dilbilgisel birliktelik görünümlerinin belirlenmesi; öğrencilerin hedef dili daha etkin biçimde anlamalarına, uygun bağlamlarda doğru sözcük seçimleri yapmalarına ve daha akıcı tümceler üretmelerine katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda, yabancı dil öğretiminde dilin sözvarlığının önemli bir bölümünü oluşturan ad ve eylem ilişkilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve akademik çalışmalar aracılığıyla görünür hâle getirilmesi gerekmektedir. Çalışmanın temel inceleme alanını dilbilgisel birliktelik görünümleri oluşturmaktadır. Bu birliktelikler yapısal açıdan; ad, sıfat, ilgeç ve eylem gibi sözcük türlerinin oluşturduğu sözcük birliktelikleri ile bağımlı biçimbirimlerin dizimlenişlerinden meydana gelmektedir. Veri setini oluşturan ad/sıfat + eylem birleşimlerinin sözcüksel ilişkileri incelenirken, özellikle sık kullanılan eşdizimlilik kavramına kuramsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla bu bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

3.1. Eşdizimlilik

Eşdizimlilik kavramı ilk kez Firth (1957) tarafından, sözcükler arasındaki sözcüksel ve dilbilgisel ilişkileri ya da çekim ilişkilerini belirtmek amacıyla ortaya atılmıştır. Eşdizimlilik kavramı, Firth'ün çalışmalarında sözcüksel birimlerin (sözcüklerin) anlamlarını her zaman başka sözcüklerle kurdukları birleşimler aracılığıyla kazandıklarını ve ilettiklerini ortaya koymasıyla daha fazla önem kazanmıştır.

Eşdizim bilgisi, öğrencilerin hedef dili anlama ve tümce üretme süreçlerinde akıcılık ve doğruluğu artırarak iletişimsel yeterliklerinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, dil kullanımının önemli bir bölümünü oluşturan eşdizimli yapıların yabancı dil öğretiminde sistematik ve planlı bir biçimde ele alınması, dil edinim sürecinin etkililiğini artırması bakımından önem arz etmektedir.

Alanyazında eşdizim kavramını açıklamak için özellikle Avrupalı araştırmacılar tarafından ortaya atılan ve geliştirilen pek çok yaklaşım vardır. Bu geliştirilen farklı yaklaşımların ortak noktası, bu birlikteliklerin en az iki birimden oluşması ve kullanılan sözcükler arasında dizimsel bir ilişki bulunması gerektiğidir. Eşdizimlerin dizimsel olarak sabit birliktelikler olmaları ve içerdiği kısıtlılıklar, onların belirlenmesinde anlambilimsel ve sözdizimsel açıdan birtakım yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur.

3.1.1. Sıklığa Dayalı Yaklaşım

Firth (1957), Halliday (1961) ve Sinclair (1991) *Sıklığa Dayalı Yaklaşım* ekseninde yoğunlaşarak eşdizimliliğin tanımını yapmışlardır. Firth, sözcüklerin anlamının onların kullanımına bağlı olduğunu vurgulamak istemiştir. Firth, eşdizimliliği, sözcükler arasındaki bir karşılıklı gerektirim olarak görür. Öyle ki eşdizimlenen sözcüklerde, birinin bulunduğu yerde diğerrinin de bulunması beklenir. Firth bunu şöyle örnekler; *karanlık* sözcüğü tipik olarak *gece* ile birlikte kullanıldığı için bu sözcüğün *gece* ile eşdizimliliği onun anlamlarından biridir. Buradaki anlam, *karanlık* ile sıkça birlikte kullanılan sözcükbirimlerdir. Firth'ün tanımlamalarında bir eşdizimin kaç sözcükten oluşabileceği ya da hangi sözcüksel aralıkların ele alınıp alınmaması gerektiği gibi eşdizimlerin saptanma aralıklarına ve kapsamına ilişkin net bir açıklama bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Firth eşdizimleri sözlükbirimler (lexemes) olarak düşünmemekte sözcükbiçimlerin (word forms) her birini ayrı birer eşdizim olarak görmektedir. Firth'ün bu yaklaşımı daha sonra Halliday (1966) ve Sinclair (1991) tarafından da temel alınarak geliştirilmiştir.

Başka bir deyişle; sözcüksel birimlerin dizimsel birliktelikleri bir x biriminden n aralıkta (n sayıda sözcüksel birimin uzaklığı) a, b, c. gibi birimlerin gerçekleşme olasılığı biçiminde açıklanırsa eşdizim ölçülebilir ve metinsel bir kavram olarak ele alınmaktadır. Halliday'e (1961: 274) göre "sözcüksel birim (lexical item) bir biçimbirim, sözcük ya da öbek olabilmekte ve o birimin tüm olası çeşitlenmelerini ya da değişkelerini içermektedir. Buna göre eşdizim daha soyut bir düzlemde ele alınacak biçimde tanımlanmakta ve birimlerin aldığı çekim eklerinden (örneğin çoğul ekleri, iyelik ekleri gibi) bağımsız olarak saptanmaktadır. Bu görüşe göre *kapı çal-* ile *kapı çalın-* birliktelikleri iki ayrı örüntü olarak değil aynı birlikteliğin farklı biçimbirimsel değişkeleri (allomorph) olarak ele alınmaktadır. Eşdizimleri sözcükbiçim olarak değil sözcükbirim olarak ele alması açısından Halliday'ın yaklaşımı Firth'ün yaklaşımından ayrılmaktadır. Eşdizim alanyazınında düğüm (node), eşdizim (collocate) ve aralık/dizim (span) gibi terimleri ilk kez kullanan Halliday, yaklaşımında eşdizimlerin temel olarak metin sınırları çerçevesinde oluşumunu kastetmektedir. Buna göre iki farklı tümcede, hatta farklı paragraflarda yer alan herhangi iki birim eşdizimli sayılabilmektedir. Sonraları Halliday'ın metinsel veya bağlamsal sınırları daraltılarak tümce sınırlarına indirgenmiştir. Eşdizim çalışmalarında kullanılan biçimsel anlam (formal meaning), sözcüksel dizi (cluster), rastlantısal eşdizim (casual collocation), anlamlı eşdizim (significant collocation) vb. gibi çoğu terimi literatüre kazandıran Sinclair (1966,1970, 1987, 1991) Firth ve Halliday tarafından temellendirilen bu görüşü geliştirmiştir". Firth ve Halliday gibi eşdizimi metinsel bir olgu olarak gören ancak sınırlarını daha belirgin olarak tümce düzeyinde ayıran Sinclair (1991: 170) eşdizimi, "bir metin içerisinde kısa bir aralık çerçevesinde birlikte görülen iki ya da daha çok sözcük olarak tanımlamaktadır. Genel olarak eşdizim, Sinclair tarafından -bir metinde iki ya da daha fazla sözcüğün birbiriyle kısa bir aralık içinde bulunması- biçiminde tanımlanmaktadır" (1991: 170). "Uzaklık ya da aralık, düğüm (node) olarak adlandırılan sözcüğün sağındaki ve solundaki yaklaşık

dört sözcüklük bir alanı kapsamaktadır. Buna göre ± 4 sözcüklük aralık içerisinde bir arada görülebilen sözcükler eşdizimli olma potansiyeline sahip görülmektedir” (Eken,2015: 55-58).

(1) جب گھنٹی بجی اور وقفہ ہوا تو سب بجے اچانک شور مچاتے ہوئے باہر بھاگ گئے۔

Cab ghanṭi bacī aūr vaḳfah hūā tō sab baḳḳē āḳānak ṣōr maḳātē hūē bāher bhāg gē.

Zil çalıp teneffüs olunca tüm çocuklar bir anda gürültü yaparak dışarı fırladılar.

Yukarıda belirli sayıda birimin yer aldığı (1) tümcesinde- بجے - sözcüğü düğüm olarak ele alınırsa, ہوا،تو،سب، وقفہ، ہوئے، مچاتے، شور، اچانک، sözcükleri - بجے - sözcüğü ile eşdizimlilik sergilemektedir. Bu örnekte سب ve بجے sözcüklerinden oluşan birliktelikle sözcükler sıklıkla bir arada kullanılmalarına rağmen anlamsal bir birliktelik sağladıkları görülmemektedir. Oysaki شور مچاتے ve بجے sözcükleri yan yana geldiklerinde anlamsal uyum sergilediklerinden dolayı anlamlı eşdizim olarak kabul edilmektedir.

Sinclair (1991) anlamın dil metninden nasıl ortaya çıktığını açıklamak için iki farklı yorumlama ilkesi getirmiştir. Bu ilkeler Serbest Seçim İlkesi (The Open-Choice Principle) ve Deyim Seçim İlkesi (Idioms Choice Principle)dir.

3.1.1.1. Serbest Seçim İlkesi

Serbest seçim ilkesine göre, dilbilgisi kurallarına uygun şekilde çok sayıda dil birimi rastgele bir araya gelebilir. Ancak Sinclair (1991), dildeki sözcüklerin rastgele değil, belirli eşdizimsel örüntülere göre bir arada bulunduğunu savunur. Metinleri, bir sözlükçeden seçilebilecek sözcüklerle doldurulması gereken bir dizi boşluk olarak görür ve bunu *boşluk-doldurma (slot-and-filler)* modeli olarak adlandırır. Metinde yer alan her bir boşluğa herhangi bir sözcük gelebilir. Dilin aynı anda birkaç düzeyde işlediğine inanıldığından, her an devam eden çok karmaşık bir seçim örüntüsü vardır. Bu nedenle Sinclair, metinlerdeki doğal sözcük kombinasyonlarını açıklamak için *deyim ilkesini*

önerir. Deyim ilkesi, dildeki kalıplaşmış ifadelerin ve sözcüklerin bir arada kullanımıyla anlamlı bir yapı oluşturduğunu öne sürerek, *serbest seçim ilkesine* bir sınırlama getirir.

3.1.1.2. Deyim İlkesi

Sözcüklerin bir metinde rastgele ortaya çıkmadığı ve *açık-seçim ilkesinin* ardışık seçimler üzerinde yeterince önemli kısıtlamalar sağlamadığı açıktır. Sinclair (1991), metin üretimi konusunda sadece açık-seçim ilkesine dayanarak metinlerin üretilmeyeceğini savunmaktadır. Deyim ilkesi, bir dil kullanıcısının, parçalara ayrılabilir görünseler bile tek biçimli seçenekler oluşturan yarı-ön yapılandırılmış (semi-preconstructed) öbeği kullanabilmesi olarak yorumlanmaktadır. Bu durum, insanların sosyal hayatta benzer durumları yaşamalarının veya en az çaba harcama eğiliminin bir sonucu ya da gerçek zamanlı iletişimin bir gerekliliği olabilir (Sinclair, 1991: 110). En basit haliyle deyim ilkesi, iki sözcüğün görünüşte aynı anda seçilmesiyle görülebilir, örneğin; *of course (tabii ki)*. Sinclair'e göre, metin üretiminde serbest seçim ve deyimlilik ilkeleri birlikte işlese de asıl belirleyici olan deyimliliktir. Eşdizimlilik, deyimliliğin bir yansıması olarak görülür ve bazı sözcükler çiftler veya gruplar halinde seçilir. Sık kullanılan sözcüklerde anlam, belirginliğini kaybedebilir.

Cruse'a (1986: 37) göre, “deyimler, anlamları onları oluşturan parçalardan anlaşılmayan dilsel ifadelerdir. Yani, bir deyim anlamı, onu oluşturan sözcüklerin tek tek anlamlarının toplamı değildir.” Cruse, bu tanımın biraz döngüsel olduğunu belirtir ve bir deyimi tanımlarken, parçalarının anlamının, deyim dışında taşıdığı anlama dayalı olarak belirlenmesi gerektiğini savunur. Cruse'a (1986: 38) göre “deyimlerin anlam güdümlü olması nedeniyle anlamı etkileyecek değişimlere (sözcük dizilişinde değişiklik, araya başka sözcük alma veya çekim gibi) diğer sözcükler kadar açık olmadığını belirtir.” Başka bir deyişle deyimler değişime direnirler.

3.1.2. Sözcüksel Yaklaşım

“Sözcüksel Yaklaşım (*Lexical Approach*), dilin dilbilgisi yapılarından öte sözcük ve sözcük öbeği gibi birimlerden oluştuğu görüşüne dayanan bir dil öğretim yaklaşımıdır. Özellikle yabancı dil öğretiminde söz varlığı ile dilbilgisi yapılarının birlikte öğretilmesini önermektedir” (Richard, Rogers, 2007).

Sözcüksel yaklaşım öğrencilere sözcüklerin kullanımını derinlemesine kavratır. Dilbilgisi kısıtlamalarını aşarak veriye dayalı bir çalışma yaparak, sözcük kullanımını hatırlanabilir bir düzeye getirmeyi hedefler. Dil öğretimi sırasında öğrencileri şaşırtan durumların başında sözcüklerin nasıl bir araya geldikleri yatmaktadır. Örneğin; anadili Türkçe olan biri hedef dilde *çay demle-* eşdizimini kullanmak istediğinde kısıtlı sayıda tam örtüşen dizime rastlayacaktır. Türkler için çay geleneksek bir içecektir ve birlikte eşdizimlendiği pek çok sözcüğe rastlamak mümkündür. Urdu dili öğrenen bir Türk öğrenci, sözlükten hem *çay* hem de *demlemek* eylemlerine ayrı ayrı bakarak kendi anadilinde olduğu gibi bir eşdizimlik kuracaktır. Sözlükte *demle-* eylemi دم دینا *dam dēnā*’dır. Yani چائے دم دینا *çāē dam dēnā* olarak çevrilen çay demle-, Urdu dilinde nadir olarak kullanılmakta bunun yerine *yap-* eylemi olan بنانا *banānā*, çay demlemek için kullanılmaktadır. Bu aşamada *yap-* eylemi sözlükte üç farklı anlam içermektedir: بنانا *banānā*, تعمیر کرنا *ta ‘mīr karnā* ve کرنا *karnā*. Her biri farklı bağlamda kullanılan bu eylemlerin eşdizimliliklerinin sözlüklerde yer almayışı, eylemlerin doğru kullanımına engel olabilmektedir. Bu yaklaşımda kazanım; چائے ve بنانا’nın aynı düzlemde birlikte kullanıldığının eşdizimliler sözlüğünde yer almasını sağlayarak sözcüklerin bütüncül örüntüsünün öğretilmesi hedeflenmektedir.

3.1.3. Anlam Odaklı Yaklaşım

Eşdizimli yapıların belirlenmesinde anlam odaklı bir yaklaşım benimsenmesi, otomatik etiketleme yöntemlerinin sınırlılıklarını aşmak ve daha özgün bulgulara ulaşmak açısından önemlidir. Anlamsal özellikleri dikkate alan özgünleştirilmiş analizler, eşdizimlilik çalışmalarına daha derinlikli bir perspektif sunacaktır. Gündoğdu tarafından veri etiketleme sürecinde referans alınmak üzere beş farklı örüntü düzeyi aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (2023: 1468):

Tablo 1

Birliktelik Kullanımları ve Ayırıcı Özellikler

Birliktelik Kullanımları	Ayırıcı Özellikler
birleşik sözcük	Bitişik ya da ayrı yazılabilir, tek bir uzanıma sahiptir, sözlükte maddebaşı olarak yer alabilir.
serbest bileşim	En az iki içerik sözcüğünden oluşur, her sözcüksel birim düzenlam boyutundadır, değiştirilebilirlik ilkesi esnek bir biçimde uygulanabilir, açıklık ilkesine tamamen sahiptir, sözlükte maddebaşı olarak yer alamaz.
dilbilgisel birliktelik	En az bir içerik ve işlev ya da iki işlev sözcüğünden oluşur, içerik sözcükleri düzenlamsal ya da metaforik/metonimik anlamsal olabilir, değiştirilebilirlik ilkesi uygulanabilir, açık ya da yarı-açıktır, sözlükte maddebaşı olarak yer alamaz.
deyim	İçerik ve işlev sözcüklerinden oluşabilir, tamamen kalıplaşmıştır, değiştirilebilirlik ilkesi uygulanamaz, açıklık ilkesine sahip değildir, sözlükte maddebaşı olarak yer alabilir.
eşdizimlilik	En az iki içerik sözcüğünden oluşur, sözcüksel birimlerden en az biri metaforik/metonimik anlama sahiptir, değiştirilebilirlik ilkesi sınırlı çerçevede uygulanabilir, her biriminin ayrı uzanımları gözlenebilir, yarı-açıktır, sözlükte maddebaşı olarak yer alamaz.

Çalışmada Gündoğdu (2023) tarafından geliştirilen araştırma ve sorgu planı izlenmiştir. Veri etiketleme sürecinde, Cowie'nin (1993, 1994, 1998, 2012) literatüre kazandırdığı dört temel örüntüleme düzeyinden yardım alınmıştır: serbest birleşimler, kısıtlı eşdizimler⁹, simgesel deyimler ve salt deyimler. Bu bağlamda, serbest birleşimler, birimlerin büyük ölçüde serbestçe yer değiştirebildiği ve anlamsal olarak şeffaf yapıların oluşturduğu örüntüler olarak tanımlanmıştır. Bu tür yapılara, açıklık ve esneklik ilkeleri kolaylıkla uygulanabilmektedir. Örneğin ساری پہننا (*sarī pehennā sari giy-*) diziminde sarī adı dizisel olarak قمیض شلوار (*şalvar, kāmīz, şalvar, gömlek*) ve کورتا (*kurtā, uzun tunik gömlek*) gibi sözcüklerle yer değiştirebilirken خریدنا (*harīdnā satın al-*) ve بیچنا (*bēychnā sat-*) gibi eylemlerle birlikte dizime girebilmektedir. Bu bakımdan bağlam temelli ve sözdizimsel olarak dizin izin verdiği sürece serbest bileşimler mümkündür.

Kısıtlı eşdizimler, serbest bileşimlerden farklı olarak, örüntüyü oluşturan birimlerden birinin genellikle değişmeceli anlam taşıdığı yapılardır. Bu nedenle, bu tür örüntülerde anlamsal ve sözdizimsel esneklik oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, kısıtlı eşdizimlerin tam anlamıyla kalıplaşmamış olmalarına rağmen düzanlamsal bir uzanım da sahip olmadıkları, dolayısıyla bu durumun tahmin edilebilirlik derecesini düşürdüğü ifade edilebilir. Örneğin, دعا کرنا (*du'ā karna, dua et-*) birleşiminde دعا adı dizisel olarak دعوت (*da'vet, davet*), جمع (*cama', toplanma; bir araya gelme*) gibi birimlerle yer değiştirebilirken, aynı zamanda فرمانا (*farmānā buyur-*) ve مانگنا (*māngnā, iste-*) eylemleriyle birlikte dizime girmektedir.

Üçüncü kategori olan simgesel deyimler, kısıtlı eşdizimliler ile salt deyimler arasında yer alan, anlam ve yapı açısından özgün bir grubu temsil eder. Anlamsal açıdan belirli bir açıklık taşıdıkları için kısıtlı eşdizimlere yaklaşıırken, sıkı bir dizimsel yapıya

⁹ Bu çalışmanın dördüncü bölümünde yer verilen eylem dizimlerinin eşdizimli olmaları halinde kısıtlı, yarı-kısıtlı gibi alt türlerine göre sınıflandırma yapılmadan sadece eşdizimli olarak tanımlanmıştır.

sahip olmalarıyla salt deyimlere yakınlık gösterirler. Simgesel deyimlerin ayırt edici özelliği, bağlama duyarlılıklarıdır. Bu deyimler, hem mecazi anlamda zengin bir ifade gücü sunar hem de gerçek dünyaya göndermede bulunan sade bir anlatım tarzını koruyabilir. بخار چڑھنا, *phūl khulnā* (çiçek aç-; yüzünde güller aç-, sevin-), *buhār čarhnā* (ateşi yüksel-; kız-) yapıları örnek olarak verilebilir.

Salt deyimler, tamamen değiştirime kapalı, opak ve doğrudan aktarıma dayalı yapılar olarak tanımlanır. Simgesel deyimlerden farklı olarak, bu tür ifadelerin herhangi bir bağlamda somut bir uzanıma sahip olmadığı görülür. Anlamları bütünüyle mecazi bir yapıya oturmuş olup kullanımları sıkı bir şekilde belirlenmiş kalıplar içinde gerçekleşir. زهر اگلنا, *zehir ugalnā* (öfke, kin kus-, intikam al-), بازو ٽوٽنا, *bazū tuṭnā* (kolu kanadı kırıl-) salt deyimlere örnek olarak verilebilir.

3.1.4. Dilbilgisel Eşdizimlilik

“Firth (1957), Halliday (1966) ve Benson (1986) gibi araştırmacılar, sözcükler arasında sözlüksel bir ilişki olduğunu savunmuş ve bu ilişkinin belirli kurallara dayanmadığını, nedensiz olduğunu iddia etmiştir. Benson (1986) eşdizimlileri zihinde depolanan sabit öbekler (*fixed phrases*) olarak tanımlamış, aynı zamanda eşdizimlileri *dilbilgisel eşdizimliler (grammatical collocations)* ve *sözcüksel eşdizimliler¹⁰ (lexical collocations)* olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrımıyla Benson (1986), eşdizimliliğe farklı bir bakış açısı sunmuştur” (Ayabakan, 2015: 11). Çalışmada dilbilgisel birliktelikler ön plana çıkarıldığından, bu bölümde Benson’a ait dilbilgisel eşdizimlilik kavramına kapsamlı biçimde yer verilmesi, dilbilgisel birliktelik kavramının kuramsal çerçevesinin açıklanması açısından faydalı olacaktır.

Eşdizimliliğin tanımı ve sınıflandırılması konusunda birden fazla görüş bulunmaktadır. Benson, iki sözlüksel birimin bir arada bulunduğu eşdizimlere sözcüksel

¹⁰ Çalışma kapsamında ‘eşdizimlilik’ başlığı içinde sunulmuştur.

eşdizim, bir sözcüksel bir de dilbilgisel birimin bir arada bulunduğu eşdizimlere de dilbilgisel eşdizim adını vermiştir. “Bu ayrıma göre dilbilgisel eşdizimliler baskın bir sözcük olan ad, sıfat / ortaç, eylem ve bir ilgeç ya da dilbilgisel yapıdan oluşurken; sözcüksel eşdizimler ise baskın bir sözcüğe sahip değildir; (ad + eylem, sıfat + ad, eylem + ad, ad + ad, ilgeç + sıfat, ilgeç + eylem) yapısından oluşmaktadır. BBI English Collocation Dictionary’de dilbilgisel eşdizimliliklere örnek olarak şunlar gösterilmektedir; ilgeç kullanımı için *admiration (for) hayranlık duy-, acceptable (to) kabul edilebilir, amazed (at) şaşır-, (by) accident kazara, to adhere (to) sadık kal-, eager(for) –(y)A istekli*; dilbilgisel yapıların kullanımı için; *eager (to do something) birşeye hevesli ol-, eagerness (to do something) birşey yapmaya istekli ol-, to want (someone to do something) birinden birşey yapmasını iste-, to become (someone or something) biri veya birşey ol-*. Bu eşdizimlilerde ad, sıfat ya da eylem baskın sözcüktür” (Benson,2010: xiii).

Dilbilgisel eşdizimlilik sekiz temel kategoriye ayrılmış ve BBI English Dictionary’de şu şekilde sunulmuştur” (Benson, 2010: xix-xxiv):

Tablo 2

BBI English Dictionary’de Eşdizimliliğin Sunuluş Biçimi

Noun + preposition (ad + ilgeç)	apathy towards -(y)A karşı ilgisizlik
To + infinitive (ad+ mastar)	foresight to do bir şey yapmayı öngör-
Noun + that clause (ad+that tümcesi)	to reach an agreement that ... için anlaşmaya var-
Preposition + noun (ilgeç + ad)	in advance peşinen,şimdiden
Adjective + preposition (sıfat + ilgeç)	afraid of -DAn korkmak
adjective+ infinitive (sıfat + to)	necessary to work çalışmak gerek
adjective + that clause (sıfat + that tümcesi)	am afraid that... korkarım ki...
Diğer eylem öbekleri	...

Benson'ın dilbilgisel ve sözcüksel eşdizimlilik sınıflandırması, eşdizimlilik araştırmalarında sıkça kullanılmaktadır. Ancak dillerin yapısal farklılıkları nedeniyle bu sınıflandırmalar her dil için aynı şekilde geçerli olmayabilir. Bu yüzden, Urdu dilinde dilbilgisel veya sözcüksel eşdizimlilik incelenirken, Benson'ın sınıflandırmasının Urdu dilinin yapısal ve anlamsal özelliklerine göre uyarlanması gerektiği düşünülmektedir.

3.1.5. Dilbilgisel Birliktelik

Dilbilgisel birliktelik dilbilgisel kategorilerin birlikte görülme sıklığını ifade etmektedir. Bu iki kavram dilsel birimlerin birlikte kullanım alanının istatistiksel analizine olanak tanıyan geniş web tabanlı derlemlerde taranmaktadır.

Hoey'e göre (2005: 44), "Bir ad her zaman bir grubun ya da bir sözcük dizisinin parçası olacaktır ve bu grup ya da sözcük dizisi genellikle bir tümce içinde belirli bir işlevi yerine getirecektir." Bu sebeple bir adın dağılımı, derlem tabanında bulunan tümce ya da öbek yapı içerisindeki kullanımları bakımından incelenmiştir.

Eşdizimlilik kavramını ortaya atan ve geliştiren Lewis'in çalışmalarından esinlenen Hoey (2005), dilbilgisel birliktelik kavramını kullanarak dil öğretim sürecine katkı sağlayacak yeni bir fikri ortaya koymuştur. Dil yapılarının esas olarak konuşurun sözcük seçimlerinin bir sonucu olarak belirlendiğini iddia etmektedir. Belirli bir sözcüğün seçimi sözlükçede otomatik olarak onunla birlikte kullanılacak başka sözcükleri de çağırır. Örneğin, *word* sözcüğüyle kullanmak için akla ilk gelen sözcük *certain* iken, *certain* sözcüğünün eşanlamlısı olan *sure* ya da *definite* gelmemektedir. Bir sözcüğün başka bir sözcükle bu tür anlamsal birliktelik kurması eşdizimlilik olarak kabul edilir. Aynı tümcede *association* sözcüğünün kullanımı da otomatik *in* ve *with* ilgeçlerini çağırmıştır. Çünkü *association*, şu şekilde bir yapıya sahiptir; *be + used + in association*

+with + N / NP. Belirli sözcüklerin dilbilgisel yapılar oluşturmak amacıyla başka sözcükleri çağırma eğilimi ise dilbilgisel birliktelik olarak kabul edilmektedir.

Hoey'e göre (2005: 43), dilbilgisel birliktelik aslında dilsel birimler arasındaki dağılımsal çekimin üç farklı yönünü kapsamaktadır:

- (i) Bir sözcüksel birim ile bir dilbilgisel bağlam arasındaki ilişki
(örn. [consequence + BE + yan tümce] Hoey 2005: 57–58).

İngilizce örneğinin benzer biçimi, Urdu dilinde kimi soyut adların belirli dilbilgisel yapılarla düzenli birliktelik kurduğu zaman görülmektedir. Örneğin, بات مسئلہ (bat mas'ala) gibi sözcükbirimler ek eylem (ہونا) ve yan tümceyi bağlayan کہ bağlacıyla birlikte sıklıkla kullanılmaktadır. کہ مسئلہ یہ ہے کہ، بات یہ ہے کہ (sorun şu ki, olay şu ki) örneklerinde کہ yan tümceyi betimleme görevi görmektedir.

- (ii) Bir sözcüksel birim ile bu birimin kullanılabildiği belirli bir sözdizimsel işlev arasındaki ilişki
(örn. consequence sözcüğü çoğu zaman bir tümlecın parçası olarak kullanılmaktadır (Hoey 2005: 44–48).

İkinci maddede sözcükbirimin kullanıldığı sözdizimsel görev incelenmektedir. Örnek olarak (yan tümce + کہ + ہے + یقین + deneyimci) yapısı verilebilir. مجھے یقین ہے کہ وہ یہاں آئے گا۔ (Ben onun buraya geleceğine inanıyorum) tümcesinde psikolojik durum bildiren bir yapı içinde deneyimleyici rolünde bulunan میں dilbilgisel açıdan nesne görevinde kullanılarak کو edatını üzerine alırken, یقین ana tümcenin yüklemcil ögesi olarak görev yapmaktadır.

- (iii) Bir sözcüksel birim ile bu birimin bir öbek, tümce, metin ya da söylem içinde kullanılabildiği konum arasındaki ilişki.

(örn. *consequence* sözcüğü çoğu zaman bir tümcede gövde bölümünün bir parçası olarak kullanılmaktadır (Hoey, 2005:49–52).

Üçüncü madde için ارادہ (niyet, amaç, karar) sözcüğü Urdu dilinde çeşitli dilbilgisel yapılarla güçlü birliktelik kurmaktadır. Örneğin ارادہ sözcükbirimi کرنا eylemiyle ad + yardımcı eylem yapısı oluşturmaktadır; میں نے شادی کا ارادہ کیا (Evlenmeye karar verdim. [ہونا + ارادہ + کا + mastar] yapısında ise ارادہ sözcükbirimi, ہونا ek eylemi ile yüklemcil öge görevinde kullanılmaktadır; مجھے جانے کا ارادہ ہے (Gitmeye niyetim var). Urdu dilinde کہ bağlacı ana tümcenin tümleci görevinde bulunan yan tümceyi ana tümceye bağlar. Yan tümce + ہے + کہ yapısında ارادہ sözcükbirimi ana tümcenin baş ögesi olarak tümce başında konumlanmıştır; میرا ارادہ ہے کہ سچ بولوں۔ (Doğruyu söylemeye kararlıyım.) Hoey'e göre sözcükleri sadece anlamsal özellikleri ile değil, anlam alanını betimleyen hangi biçim sözdizimsel yapılarla görüldüğünün üzerinde de durmak gerekmektedir. Soyut kavram alanında kullanılan sözcüklerin yüklemcil öge görevinde iken deneyimci rolündeki mantıksal öznenin biçimsel değişimi Urdu dilinin en tipik dilbilgisel yapılarından biridir. Farsçadan ödünçlenen کہ bağlacı, yan tümceyi ana tümceye bağlayarak, ana tümceyi anlamsal bakımdan tamamlama görevini üstlenmektedir. Ayrıca ارادہ sözcüğü erildir ve katkısız eylem ve adıl ile birlikte dizimlendiği zaman iyelik işaretleyicisi کا [+eril, +tekil] ile birliktelik sergileyerek sözcükler arası ilgi ilişkisi kurmaktadır. Urdu dilinde dilbilgisel birlikteliklerin sistematik ve çözümlemeye elverişli bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür.

Dolayısıyla Hoey (2005), dilbilgisel birliktelik terimini hem dilbilgisel örüntüleri ortaya çıkaran hem de bir sözcüksel birimle ilişkili bilgi yapısı örüntülerini kapsayan üst bir terim olarak kullanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, yukarıda belirtilen ilişkilerin tamamının hem olumlu hem de olumsuz tarafının olabileceğidir; yani sözcüksel birimler bazı dilbilgisel özelliklerle birlikte kullanılmaya hazırlanırken, bazı dilbilgisel özelliklerden kaçınmalıdır. Örneğin, *پسند ہونا* ad + yardımcı eylem yapısı

tümcede deneyimleyici rolde bulunan ögenin كو durum işaretleyicisi almasını zorunlu kılarken, etkilenen rolde yer alan nesne ise nominatif durumda kullanılmakta, كو پسند ve arasında güçlü bir dilbilgisel birliktelik bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sevmeye, hoşlanma eyleminden etkilenen ögenin yalın halde kullanılmasıdır. İlgili tümce yapısında كو, eylemi gerçekleştiren ögeyi işaretleme görevini üstlenmektedir.

Lackman (2016), Hoey'in yaklaşımından hareketle, dil öğrenim sürecinde öğrencilerin öncelikle dildeki eşdizimlilikleri fark etmeleri, ardından da bu yapıların hangi sözcük türlerinden oluştuğunu dikkate alarak çözümlemeleri gerektiğini belirtmektedir. Dilbilgisel birliktelikler açısından ise öğrencilerin, bir sözcüğün belirli bir dilbilgisel yapı içerisinde kullanıldığını fark etmeleri ve daha sonra bu yapının niteliğini ayrıntılı biçimde belirlemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, yapı çözümlemesine dayalı bilişsel işlemenin dil edinimini destekleyeceği düşüncesi yer almaktadır. Ayrıca aşamalı öğrenme sürecinin, öğrencilere dile maruz kalma sırasında karşılaştıkları diğer dilsel yapıları fark etme ve edinme konusunda işlevsel bir araç sağlayacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla öğrencinin belirli bir zaman dilimi boyunca dile maruz kalma düzeyi aynı kalsa bile, yapıya yönelik bilinçli dikkat, hazırlama sürecini hızlandırarak öğrencilerin daha kısa sürede görece doğru ve doğal dil üretimi gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayacaktır.

Dilbilgisel birliktelik kavramını eşdizimliliğin bir türü olarak adlandıran araştırmacılar da vardır. Örneğin Baker vd. (2006), sözcüksel düzeyden ziyade dilbilgisel düzeydeki ilişkileri içeren bir eşdizimlilik türü olarak tanımlar. Baker'a göre örneğin adlar genellikle sıfatlarla, eylemler ise zarflarla dilbilgisel birliktelik kurma eğilimindedir. Dilbilgisel birliktelik kavramı sözcük öbeklerine ya da tek tek sözcüklere de uygulanabilmektedir.

3.2. Urdu Dili

Hint-Avrupa dil ailesine ait olan Urdu dili, Pakistan'ın milli dilidir. Urdu diline, Pakistan ile Hindistan'ın yanı sıra Bangladeş, Afganistan, Nepal ve ana dili konuşucularının yoğun olarak yaşadığı Orta Doğu, Avrupa, Amerika ve Kanada gibi pek çok ülkede rastlanır. “Avrupa dil ailesi içinde yer alan Urdu dili, Müslümanların Hindistan'a gelmelerinden sonra, yerli halkla aralarında toplumsal ve sosyal gereksinimlerini karşılamak ve iletişim kurabilmek için Arapça, Farsça ve daha birçok yerli dili karıştırarak ortaya koydukları bir dildir” (Özcan,2012: 26).

Hint-Ari dillerinin başlangıcı Arilerin Hindistan'a (M.Ö.1500) gelmesine uzanır. Aryan ailelerin Hindistan'a gelişyle birlikte *Vedik* Sanskritçenin ilk izleri ortaya çıkmıştır. Vedik Sanskritçenin en eski örneği *Rig Veda*'da bulunmaktadır. Bu dilin son hali Klasik Sanskritçe olarak adlandırılmaktadır. M.Ö. 400'lerde bu dil gerilemeye başlamış ve Klasik Sanskritçe yerine dilbilgisel açıdan daha basit ve anlaşılması kolay bir dile yönelim olmuştur. Bu basit ve anlaşılması kolay dile dilbilimciler Prakrit dili demişlerdir. Prakrit'in doğuş zamanı, Klasik Sanskritçenin ölüm zamanıyla (M.Ö. 400) aynıdır (Hanım, 2024).

“Urdu (Ordu) kelimesi, Türkçe ve Tatarca bir kelime olup bir devletin silahlı kuvvetlerinin tamamını veya askerin konakladığı yeri; kışlayı ifade etmektedir” (Eşref, Soydan, 2012: 7; Bulgur, 2007: XVII). Cengiz Han'ın ardıllarının ordugâhlarına ‘Urdu-i Mutalla (Altın Ordu) (Bilik, Özenç, 2007; Bulgur, 2007) denilmiştir. Urdu dili, şiir içinde kullanıldığında bir dönem *Rihtā* adıyla anılmıştır (Bilik, Özenç, 2007; Frowde,1909).

3.2.1. Urdu Dili Alfabeti

Arap alfabesine dayanan yazı sistemini kullanan Urdu dili, Arapça, Farsça ve Hindî dillerinden pek çok sesbirim içermektedir. Harfler, sözcük içinde bulundukları yere bağlı olarak biçim değiştirebilirler. Harflerin başta, ortada ve sonda olmak üzere üç farklı biçimleri vardır. Alfabe göre harflerin dizimi aşağıdaki gibidir:

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ڈ ذ ر ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و
ہ ہ ی ے

3.2.2. Urdu Dilinin Ses Özellikleri

Urdu dilinde harflerin büyük yazı biçimi olmadığı için tümcenin büyük harfle başlaması ya da özel adların büyük harfle yazılması mümkün değildir. Urdu dili Arap alfabesiyle sağdan sola doğru yazılır. Alfabe ünsüzlerin her birinin yazıbirimine karşılık gelen bir sesbirimi varken, ünlülerde durum değişkenlik gösterir ve bu değişkenlik ünlünün kısa ya da uzun sesbirim olmasıyla ilgilidir. Urdu alfabesinde kısa ünlüleri gösteren herhangi bir yazıbirim bulunmaz. Harfin üstüne ve altına koyulan *hareke* adını verdiğimiz *diyakritikler* ile kısa ünlüler gösterilirken sonradan bu diyakritiklerin kullanımından uzaklaşmıştır. Uzun ünlüleri karşılayan yazıbirimler ise alfabede mevcuttur.

Tablo 3

Urdu Dilindeki Kısa ve Uzun Ünlüler

Diyakritikler	Sesbirim	Uzun Ünlüler	Sesbirim	Yazıbirim
Zaber(fetha,üstün)	(َ)	/a / , /e /	/ ā /	آ ا
Zeyr(kesre,esre)	(ِ)	/ i /	/ ū /	و
Peş (zamme,ötre)	(ُ)	/ ō / / u /	/ ī /	ی
			/ ē /	ے

Urdu dilinde ünsüzlerin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

Çift dudaksıl: ف _ م _ پ _ بھ _ بھ _ ب

f/ /m/ /p/ /ph/ /bh/ /b/

Dilucu – Dişardı: ن _ س _ ل _ ز _ ر _ د _ دھ _ تھ _ ت /n/ /s/ /l/ /z/ /r/ /d/ /dh/ /th/ /t/

Dilönü- Sert damak: ی _ ش _ ژ _ چھ _ چھ _ جھ _ ج /y/ /ʃ/ /j/ /çh/ /ç/ /ch/ /c/

Damaksıl: غ _ گھ _ گ _ کھ _ ک _ خ /gh/ /g/ /kh/ /k/ /ḡ/

Hindī diline özgü olup Urdu dili alfabesinde kullanılan ünsüzler şunlardır:

Göğüsten gelen patlamalı sesler : گھ _ کھ _ ژھ _ ڈھ _ دھ _ چھ _ جھ _ تھ _ بھ _ بھ

/ bh/ /ph/ /th/ /ch/ /çh/ /dh/ /ḍh/ /ṛh/ /kh/ /gh/

Hindīden Urdu diline geçen üst damaksıl ünsüzler şunlardır:

Üst damaksıl sesler : ژھ _ ڈھ _ ڈھ _ ٹھ _ ٹھ /t/ /ṭh/ /ḍ/ /ḍh/ /ṭ/ /ṛh/

ile herhangi bir sözcük başlamaz ve ile herhangi bir kelime bitmez (Bilik,2008:57).

Hindī, Farsça ve Urdu dilinde ortak kullanılan ünsüzlere aşağıda yer verilmiştir.

ب _ ت _ ج _ د _ ر _ س _ ش _ ک _ ل _ م _ ن _ ه _ و _ ی

Urdu diline geçmiş üç Hindī ses de Farsçada kullanılmaktadır. Bunlar; پ _ گ _ چ Urdu dili; Hindī, Farsça ve Arapçanın bir araya gelmesiyle oluşmuştur, bu yüzden Urdu dilinde bu dillerin tüm harfleri bulunmaktadır. Abdulhak harfleri şu şekilde gruplandırır (2012: 23):

Arapçaya özgü harfler şunlardır:

ث ، ح ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، ق ، ذ ¹¹

ژ ، ڈ ، ٹ Hindī diline özgüdür. Arapça ve Farsçada bulunmaz.

ز ، ف ، غ ، خ ünsüzleri Hindī dilinde yoktur, Arapça ve Farsçada vardır.

ژ Farsçaya özgüdür, Hindī dilinde ve Arapçada bulunmaz.

رھ ، لھ ، مھ ، نہ Urdu dilinde olup Hindī dilinde olmayan birleşik ünsüzlerdir.

¹¹ ذ eski Farsçada görülür ve şimdi bile bazı Farsça sözcüklerde ذ ile yazılır.

3.2.3.Urdu Dilinde Tümce Yapıları

“Urdu, Hint-Aryan (İndo-Aryan) alt koluna ait bir Hint-Avrupa dilidir. Bu alt kol, Keşmiri, Sindi, Pencabi, Gucarati, Marati, Nepali, Oriya ve Bangla dillerini de içerir. Urdu, Pakistan’da ve Hindistan’ın kuzey ve orta bölgelerini kapsayan geniş bir alanda konuşulur” (Davison 2000). Pakistan ve Hindistan’da Urdu dili anadil statüsüne sahiptir. “Pakistan’ın millî dili olan Urdu, Hindistan’ın da millî dillerinden biridir. Hindistan’ın Uttar Pradesh bölgesinde Hindistan yönetiminde bulunan Cammu Keşmir’de resmî dildir. Amerika, Avustralya ile Asya, Afrika ve Avrupa’daki bazı ülkelerde de konuşulur. Ethnologue’un 2015’ te yaptığı araştırmaya göre; Urdu dilini konuşan ve anlayan insan sayısı 200 milyondan fazladır ve bu da Urdu dilinin dünyada anadil olarak konuşulan yirminci dil olduğunu göstermektedir” (Zehra, Sadaf, 2017: 147).

Urdu dili, sözdizimsel açıdan özne, nesne ve eylem dizilimini takip etmesi bakımından Türkçe ile yapısal benzerlik gösteren bir Hint-Avrupa dilidir. Bu tipolojik özellik, her iki dilde de yüklem genellekle tümce sonunda konumlanmasıyla kendini göstermektedir. “Urdu dili temel olarak baş-sonlu (head- final) dildir” (Davison, 2000: 397, Suliman, 2015: 12; Khurshid, vd., 2021). Evrensel dilbilgisi yaklaşımına göre tümcenin temel bileşenleri olarak özne (edici) ve yüklem kabul edilmektedir. Bu çerçevede, tümcede iş, oluş ya da yargı bildiren çekimli yüklemcil öge çoğunlukla tümcenin sonunda konumlanırken, diğer tümce öğelerinin tümce içinde serbest bir biçimde yer değiştirebildiği (scrambling) gözlenmektedir. Geleneksel dilbilgisi yaklaşımında da tümcenin temel olarak özne ve yüklemden oluştuğu kabul edilmektedir. Özne, hakkında bir yargı bildirilen varlık ya da kavramı ifade ederken; yüklem özne hakkında verilen bilgiyi yani eylem, oluş veya durumu bildiren çekimli ögeyi temsil etmektedir. TDK Türkçe sözlükte özne; “Cümlede yüklem belirtiği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge; fail, süje” olarak tanımlanırken, yüklem ise; “Cümlede iş, oluş ve

yargıyı bildiren çekime girmiş kelimenin söz dizimindeki adı; haber, mäsnet” olarak tanımlanmıştır.

Bir ad, sıfat, ilgeç ya da eylem kökünün tümcede yüklem işlevi üstlenebilmesi, çoğu dilde olduğu gibi belirli yüklemleyicilere (predicator /copula) ihtiyaç duyar. “Modern dilbilimde yüklem (predicate) terimi, bir dilde potansiyel olarak yüklemleyici olarak işlev görebilecek bir sözcüğü ya da sözcük grubunu ifade eder. Predicator (yüklemleyici) ise belirli bir tümcede belirli bir sözcük ya da sözcük grubunun üstlendiği anlamsal rolü tanımlar; buna karşılık yüklem (predicate) belirli örnek tümcelerden bağımsız olarak dildeki öğeleri tanımlar. “A tall, pretty woman entered the hotel.” tümcesinde yalnızca *entered* sözcüğü yüklemleyicidir ve dolayısıyla aynı zamanda yüklemidir. Ancak diğer sözcükler *tall*, *pretty*, *woman* ve *hotel* de başka tümcelerde yüklemleyici olarak işlev görebildikleri için yüklem sayılırlar (*She is tall*, *She is pretty*, *She is a woman*, *That building is a hotel*)” (Raza, 2011: 3-4). Ghulam Raza tarafından verilen İngilizce örneklerle ilişkili olarak Urdu dilinde, ایک لمبی خوبصورت عورت ہوٹل میں (Uzun güzel bir kadın otele girdi) tümcesinde داخل ہوئی, ad + eylem yüklemleyici ve aynı zamanda yüklemidir. Ayrıca farklı tümce dizilişlerinde عورت, خوبصورت ہوٹل, لمبی , عورت, خوبصورت sözcükleri de örnek tümceler (1a,b,c)’de olduğu gibi yüklemleyici görevinde kullanılabilmektedir.

Urdu dilinde ad, sıfat ve ilgeç türündeki öğelerin tümcede yüklemcil öge olarak kullanılmasını olanaklı kılan temel yapı ہونا (hōnā) eylemidir. ہونا Urdu dilinde hem ol-eylemidir hem de ad, sıfat ve bazı eylem temelli yapılarda yüklemcil öge olarak yüklem kurulumunu sağlar. Dolayısıyla Urdu dilinde yüklem yapılarının oluşumu incelendiğinde, özellikle ad ve sıfat kökenli yapılarda ہونا’nın zorunlu ya da belirleyici bir unsur olarak yer aldığı, bu yönüyle söz konusu eylemin dilin sözdizimsel ve anlamsal yapısında merkezi bir rol üstlendiği görülmektedir.

(1) a. وہ میری بہن ہے۔

vo merī behen hē
3TK 1TK.İYE.DŞL. kız kardeş ol-GNŞ.3TK
'O benim kız kardeşimdir'

b. میری بہن خوبصورت ہے۔

merī behen ḥūbsūrat hē
1TK.İYE.DŞL. kız kardeş güzel ol-GNŞ.3TK
'Benim kız kardeşim güzeldir'

c. علی گھر میں ہے۔

Alī ghar mīn hē
Ali ev BUL ol-GNŞ.3TK
'Ali evdedir'

d. علی ہر دن اسکول جاتا ہے۔

Alī her dīn iskūl cātā hē
Ali her gün okul gīt-GNŞ.ER.TK ol-GNŞ.3TK
'Ali her gün okula gider'

Urdu dilinde yüklemcil öge olarak kullanılan ہونا, farklı sözcük türlerinin yüklem işlevi kazanmasını sağlayan temel bir yüklemleyici niteliği taşımaktadır. Örnek tümce (1a)'da بہن (kız kardeş) sözcüğünün ve (1b)'de خوبصورت sözcüğünün, tümcenin yüklemi görevinde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda (1b)'de yer alan sıfat, özne ile dış dünya arasında bir ilişki kurarak yüklemleyici işlev üstlenmekte ve özneye belirli bir nitelik (güzellik) atfetmektedir. Örnek tümce (1c)'de ilgeç (میں) ile birlikte kullanılarak yüklem kurulumuna katkıda bulunurken, (1d)'de جاتا (git-) eylemini takiben tümcede yer alarak hem zaman (geniş/şimdiki) hem sayı [+tekil] hem de cinsiyet [+eril] kategorilerinde uyum gösteren çekimli bir yüklemcil olarak işlev görmektedir.

3.2.3.1. Basit Eylem Yapıları

Urdu dilinde basit eylem yapıları, tek bir eylem kökünden oluşan ve eylemin tümcede temel anlamıyla var olduğu yapılardır. Bu eylemler, anlamsal düzlemde şeffaf ve bağımsızdır. Tümcede temel anlamını koruyan ve var olmak için başka bir yüklemcil

ad, sıfat ya da eyleme ihtiyaç duymayan yapıda olan eylemlerdir.¹² Dilde sıklıkla kullanılan basit eylemler arasında; آنا (gel-), جانا (git-), کھانا (ye-), بیٹھنا (otur-) gibi örnekler öne çıkmaktadır. Bu eylemler, tümce içinde çekimlenerek zaman, kişi, sayı ve cinsiyet kategorileriyle uyum gösterir ve böylece tek başlarına tam bir yüklem oluştururlar.

- (2) a. وہ آیا ہے۔
 vo āyā hē
 3TK gel-GÇM.ER.TK ol-GNŞ.3TK
 ‘O geldi’
- b. میں کل پاکستان جاؤں گا۔
 mēñ kal Pākistāñ cāūñ gā
 1TK yarın Pakistan git-DİL.1TK GEL.ER.1TK
 ‘Ben yarın Pakistan’a gideceğim’
- c. میں نے کھانا کھایا۔
 mēñ nē khānā khāyā
 1TK ERG yemek ye-GÇM.ER.1TK
 ‘Ben yemek yedim’
- d. ہم یہاں بیٹھیں۔
 ham yahāñ bēṭhēñ
 1ÇK burada otur- DİL.1ÇĞ
 ‘Biz burada otursak’

آنا eylemi (2a) tümcesinde yalnızca edici rolündeki bir ad ile birlikte kullanılarak basit bir tümce yapısı oluşturmaktadır. Bu kullanımda eylem, herhangi bir yardımcı unsur ya da ek bileşen olmaksızın, temel (lexical) anlamıyla doğrudan yüklem işlevi üstlenmektedir. (2b), (2c) ve (2d) tümcelerinde sırasıyla جانا, کھانا ve بیٹھنا eylemlerinin temel anlamlarıyla farklı zamanlarda ve kiplerde çekimlendiği görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu örnekler, Urdu dilinde basit eylemlerin hem anlamsal bütünlüğünü koruduğunu hem de farklı dilbilgisel kategorilerle uyumlu biçimde çekimlenerek tam ve bağımsız yüklem oluşturabildiğini göstermektedir.

¹² Urdu dilinde basit eylem yapılarının geçişsiz, geçişli, doğrudan ve dolaysız ettirgen biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Raza, 2011: 19-26).

3.2.3.2. Birleşik Eylem Yapıları

Urdu dilinde eylemler çoğu zaman bir durumu, bir olayı aktarabilmek için tek başlarına yeterli olmayabilmektedir. Tek başına yeterli olan ve tümce içinde çekimlenen eylemlerin aksine, çok sayıda eylem özellikle ödünçlenen ad veya sıfatla bir araya gelerek türetimsel açıdan birleşik yapılar oluşturmaktadırlar. Bu eylemleri (آنا, لینا, ہونا, کرنا, جانا) İslam (2011) yardımcı eylemler (dummy verbs) olarak tanımlamaktadır. İslam (2011)'a göre, Hint- Avrupa dil ailesinde yardımcı eylemler aslında temel eylemdir; ana eylemin bulunmadığı durumlarda ad veya sıfat ile birleşerek bileşik eylem yapısı kurmak için bir araç işlevi görür. Urdu dili bu yapıların oluşumunda, Farsçanın eylem yapısını sıklıkla özdeşleştirmiştir. Bu duruma örnek olarak کرنا ve ہونا eylemleri verilebilir. Farsçada mastar eki ن' dur. Urdu dili Farsçanın mastar kökünü iki farklı biçimde benimsemiştir; ilki Farsça eylemleri dilde yerelleştirirken eylem kökünde bulunan mastar eki ن'u attıktan sonra Urdu yardımcı eylemleri ekleyerek kullanmıştır. Örneğin, فروختن (sat-) Farsça eyleminin sonunda yer alan mastar eki ن eylem kökünden atıldıktan sonra کرنا eylemi eklenerek فروخت کرنا bileşik eylem yapısı kurulmuştur. Bir diğer yol ise Farsça mastar ekinin yerine Urdu mastar eki olan نا eklenerek mastar değişimi yapılmasıdır. Örneğin, خریدن (satin al-) eyleminin خریدنا eylemine dönüştürülmesi gibi örnekler, Urdu dilinin ödünçlediği öğeleri kendi biçimbilimsel sistemine nasıl uyarladığını gösteren açık örneklerdir.

Arapçanın Urdu üzerindeki etkisini tartışan Versteegh (2001: 497), bu tür oluşumların tamamının Farsçadaki Arapça ödünçlemelerin izlediği örüntüyü takip ettiğini belirtmektedir. Bu durum, muhtemelen Arapça kökenli sözcüklerin Farsçada yaygın olarak کردن (yap-) ve بودن / شدن (ol-) gibi fiillerle birlikte kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği üzere, bazı yardımcı eylemlerin kendileri de Farsça ödünçlemelerin değiştirilmiş biçimleri olabilmektedir. Bu durum,

Urdu dilindeki bir bileşik fiilin (compound verb), yapısal olarak melez (hybrid) bir birleşim niteliği taşıyabileceğini göstermektedir. İslam (2011), Urdu diline özdeşleştirilen eylemlerin tek başlarına eylem görevinde kullanılamayacağını, benimsenen eylem ile birlikte ikame bir Urdu yardımcı eylemin kullanılarak onun üzerinden cinsiyet, sayı ya da zaman ve görünüş bakımından biçimbilimsel görünüm izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sebeple hangi sözcük türü olursa olsun, bileşik eylem oluşturabilmek için yardımcı eylem (dummy verb) ile dizimlenmek zorundadır.

3.2.3.3. Ad + Eylem Yapıları

Urdu dilinde bileşik eylem türleri içinde en sık kullanılan yapı ad + eylem yapısıdır. Urdu dili Arapça, Farsça ve Hindî dilinden çok fazla sözcük ödünçlemiştir ve bu sözcükler zaman içinde Urdu eylemlerle birleşerek bir durumu ya da bir hareketi karşılamak amacıyla yeni bir eylem yapısı kurmuştur. Bu çalışmada ad + eylem yapılarının oluşum biçimi ve bu biçimlenmede eylem öbeğine en yakın konumlanan son durum ilgeçleri, araştırmamızın odak noktalarından biridir. 4. Bölümde ad + eylem yapılarının oluşturduğu biçimlenme ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Urdu dilinde ad türleri ve bunlarla birleşen eylemlere kısaca bu bölümde yer verilecektir.

Bu grupta yer alan ve birleşimi oluşturan adlar, hem kaynak dilde hem de hedef dilde ad olarak kullanılan sözcüklerdir. TDKUTS'ta yer alan maddebaşları incelendiğinde çoğu adın özellikle Arapça, Farsça ve Hindî dillerinden ödünçleme olduğu görülmektedir. Örneğin,

3)	a.	[میں {جگہ بنانا} y•x]	<i>yer yap veya aç-; imkan yarat-; yer edin-; ev yap-</i>
	b.	[دعوت دینا {کی}، {کو} y•x]	<i>davet et-, çağır-; misafîr et-; iste-; söyle-</i>
	c.	[پر {جلی گرنا} y•x]	<i>yıldırım düş-</i>
	d.	[کمائی کرنا x]	<i>kazan-</i>

e.	[پڑھائی کرنا x]	<i>ders çalış-</i>
f.	[شکست کرنا x]	<i>yenil-,kır-</i>
g.	[گزارش کرنا {سے} y,x]	<i>rica et-</i>
h.	[پروگرام بنانا x]	<i>program yap-</i>
ı.	[فون کرنا y,x]	<i>telefon et-</i>
i.	[میٹنگ کرنا x]	<i>buluş-</i>
j.	[شاپنگ کرنا x]	<i>alışveriş yap-</i>

Yukarıda verilen (3a) örneğinde, جگہ ad sözcüğü Farsça kökenli olup, بنانا (*yap-*) eylemiyle birleşerek bileşik eylem yapısı oluşturmuştur. Birleşimi oluşturan her birim düzenlamasını korumaktadır. (3b) örneğinde ise, دعوت ad sözcüğü Arapça kökenlidir, دینا (*ver-*) eylemiyle birleşerek birleşik eylem yapısı oluşturmuştur. Son olarak (3c) örneğinde بجلی ad sözcüğü Hindî kökenlidir, گرنا (*düş-*) eylemiyle birleşerek bileşik eylem yapısı oluşturmuştur. Bazı sözcükler eylem kökünden türeyip ad olarak yardımcı eylemlerle birleşerek bileşik eylem yapısı kurmuşlardır. (3d) کمانی کرنا (*kazan-*), (3e) پڑھائی کرنا (*ders çalış-*) gibi ad + eylem birleşimleri, bu yapıya örnek olarak verilebilir. کمانا ve پڑھانا eylem kökünde bulunan نا mastar kökü atıldıktan sonra ئی eylemden ad türetim soneki getirilerek eylemler adlaştırılmıştır. Adlaşan bu sözcükler کرنا yardımcı eylemiyle birleşerek yeni bir eylem yapısı oluşturmuşlardır. Ayrıca Farsçada eylem kökünden türeyen bazı adlar da Urdu dilinde kullanılmaktadır. (3f) örneğinde sunulan شکست eyleminde شکستن, شکست (kır-) eyleminden türeyen addır. Aynı şekilde (3g) örneğinde de گزارشتن eyleminden گزارش ad sözcüğü de کرنا eylemiyle bileşik sözcük yapısı oluşturmuştur. Örnek yapılar, Urdu dilinde eylem türetimi için özellikle Farsça ve Arapçadan çok sayıda sözcük ödünçlendiğini göstermektedir. Arapça ve Farsça kadar sık görülme de İngilizcenin de son zamanlarda Urdu dili üzerinde sözcük ödünçleme bakımından etkisi hissedilmektedir. İngilizce adlar ve eylemden türemiş adlar (deverbal nouns), Urdu eylemler ile bileşik eylem yapıları kurabilmektedir. Örneğin, (3 h-ı) maddelerinde yer alan فون ve پروگرام ad sözcükleri ile (3 i-j) maddelerinde yer alan eylemden türemiş ad görevinde kullanılan میٹنگ ve شاپنگ ad sözcükleri کرنا ve بنانا eylemiyle birleşerek yeni bir birleşik eylem yapısı

oluşturmuşlardır. (3 a-j)'de yer alan tüm maddeler incelendiğinde Urdu diline çeşitli dillerden geçen ve kalıcı olarak dile yerleşen adların, کرنا yardımcı eylemi ile dizimlenerek dilde yeni bir eylem yapısı oluşturmuştur. Oluşan bu eylem yapısının sözcüklerin yerelleşmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

3.2.3.4. Sıfat + Eylem Yapıları

Urdu dilinde sıfat + eylem yapıları incelendiğinde; çoğunlukla Arapça ve Farçadan sözcük ödünçlendiği ve ödünçlenen bu sözcüklerin کرنا yardımcı eylemiyle birleşerek yapı kurdukları gözlenmektedir. Örneğin,

- (4) a. [شامل کرنا y•x] *ekle-, dahil et-; kapsa-*
b. [عام کرنا y•x] *yaygınlaştır-, herkese aç-, genele yay-*
c. [بہتر کرنا y•x] *daha iyi yap-, iyileştir-*
d. [تیز کرنا y•x] *bile-, keskin hale getir-; şiddetlendir-; öfkelen-dir-*

(4a, b) maddelerinde yer alan شامل ve عام sözcükleri Arapça kökenli olup Urdu dilinde کرنا eylemiyle birleşerek bileşik eylem yapısı oluşturmuştur. Arapçada sıfat olarak kullanılan bu sözcüklerin sözcük türlerini koruyarak Urdu diline aktarıldığı ve Urdu dilinde biçimbilimsel değişime uğramadığı izlenmiştir. Bu durum söz konusu sözcüklerin doğrudan ödünçleme yoluyla Urdu söz varlığına dahil edildiğini göstermektedir. Benzer biçimde (4c,d) maddelerinde yer alan بہتر ve تیز sözcükleri Farsça kökenli olup yine کرنا eylemiyle birleşerek bileşik eylem yapısı oluşturmuşlardır. Farsça'da sıfat olarak kullanılan bu sözcüklerin Urdu dilinde de tür özelliklerini koruduğu ve morfolojik değişime uğramadan kullanıldığı görülmektedir. Bu durum hem Arapça hem de Farsça kökenli sıfatların Urdu'da büyük ölçüde biçimbilimsel uyarlama gerektirmeden, doğrudan yardımcı eylemler aracılığıyla yüklemleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Arapça ve Farsça kökenli bu yapılara ek olarak, İngilizce kökenli sözcüklerin de özellikle günlük konuşma dilinde belirgin bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bu durum, özellikle dillerarası kod değişimi (code- switching) süreçleriyle yakından ilişkilidir ve konuşma dilinde pratiklik sağlaması amacıyla bu tür yapıların sıklıkla tercih edilmesine yol açmaktadır. Örneğin, *کلیئر کرنا* (*clear, temizle-; açığa kavuştur-*) ya da *اوپن کرنا* (*open, aç-*) gibi örneklerde, İngilizce kökenli sıfatların biçimbilimsel değişime uğramadan doğrudan *کرنا* yardımcı eylemiyle dizimlendiği görülmektedir. Söz konusu yapıların yazınsal ve akademik metinlerde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerle karşılaştırıldığında görece sınırlı yer bulması, İngilizce kökenli unsurların tam anlamıyla morfolojik bütünleşme sürecini tamamlamadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İngilizce kökenli yapıların daha çok söylem düzeyinde ve bağlamsal kullanımda işlev kazandığı anlaşılmaktadır.

3.2.3.5. Eylem + Eylem Yapıları

Urdu dilinde biçim-sözdizimsel açıdan en karmaşık yapıların eylem merkezli birimlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, yalnızca basit eylem yapılarının varlığıyla değil, aynı zamanda ad, sıfat ve zarf gibi farklı sözcük türlerinin baş unsur olarak yer aldığı yardımcı eylemli birleşik yapılar ile eylem + eylem dizilimlerinin yüksek kullanım sıklığıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu tez kapsamında ele alındığı üzere, başta Farsça ve Arapça olmak üzere farklı dillerden ödünçlenen çok sayıda sözcükbirimin, kimi zaman biçimsel açıdan değişime uğrayarak kimi zaman ise kaynak dildeki biçimini koruyarak Urdu dilinde yerleşik konumda kullanıldığı görülmektedir. Bu söz konusu birimler, zamanla Urdu dilinin anlambilimsel, sesbilimsel, sözdizimsel ve biçimbilimsel düzlemlerinde önemli etkiler yaratmıştır. Dolayısıyla bu basit bir sözcük birleşiminden ziyade çok katmanlı ödünçleme ve sözcüklerin bütünleşmesi anlamına gelmektedir.

3.2.3.6. Eylem + Katkısız Eylem Yapıları

Urdu dilinde yardımcı eylem sayısı fazla olmakla birlikte kullanım sıklığı bakımından کرنا (*yap-*) ہونا (*ol-*) لینا (*al-*), دینا (*ver-*), لانا (*gel-*) ve جانا (*git-*) eylemleri öne çıkmaktadır. Mohanan (1994) ve Butt (1995) tarafından ad + eylem, sıfat + eylem ve eylem + eylem türündeki birleşimler, karmaşık yüklem yapısı (complex predicate) olarak varsayılmaktadır. Bu yapılarda ilk sözcük (ad, sıfat ya da eylem) düzenlamında kullanılırken, ikinci unsur olan eylem, tümcenin edicisi ile uyumlanarak çekimlenir ve bu eylemler *hafif eylem* ya da *katkısız eylem* (*light verb*) olarak adlandırılır. İslam (2011), bu yapıları birbirinden ayırmış ve her bir yapı için farklı dilbilim terimi kullanmıştır. İslam’a göre, کرنا, ہونا, دینا, لینا, لانا ve جانا eylemleri, öncelikle temel anlamlarıyla tümcede yüklem görevinde kullanılmaktadır. İkinci olarak *bileşik eylem* (*ad / sıfat + yardımcı eylem*) yapılarında ad veya sıfat soylu sözcük türlerini tümcede eylemleştirerek bileşik eylem oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu durumda kullanılan *yardımcı eylemler* (*dummy verbs*), özellikle Urdu dilinin sözvarlığına katkı sağlayan ödünçleme sözcüklerin eylemleştirilmesi açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Son olarak ise bu eylemler, *eylem + eylem* biçimindeki yapılarda ikinci eylemin konumunda yer alarak *katkısız eylem* (*light verb*) işlevi üstlenmektedir. Bu çok işlevli yapıların ayrıntılı açıklaması 5(a,b) لینا eylemi üzerinden biçimbirimsel ve anlamsal açıdan ele alınacaktır.

- (5) a. طالب علم نے استاد سے اجازت لی۔
ṭālib ‘ilm nē ustād sē icāzet lī
öğrenci ERG öğretmen AYR izin al- GEÇ.DŞ.TK
‘Öğrenci öğretmenden izin aldı’

- b. طالب علم نے استاد سے اجازت لے لی۔
ṭālib ‘ilm nē ustād sē icāzet lē lī
öğrenci ERG öğretmen AYR izin al al- GEÇ.DŞ.TK
‘Öğrenci öğretmenden izin aldı’

Yukarıda yer alan (5a) tümcesinde eylem öbeği, Arapça kökenli dişil ad اجازت ile temel eylem لينا birleşiminden oluşmuştur. Arapça kökenli adların eylemleştirilmesi sürecinde, söz konusu adın tek başına yüklem oluşturmaması nedeniyle zorunlu olarak bir yardımcı eylem ile birleştiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda اجازت لينا, Türkçedeki *izin al-* anlam örüntüsünde yer alan ve bileşenlerinin her birinin temel anlamını koruduğu, dolayısıyla anlamsal şeffaflık örneği sergileyen bir yapıdır. Urdu dilinin ergatif yapı özelliği gereği geçmiş zamanlı geçişli tümcelerde yüklem, özne yerine nesnenin cinsiyet ve sayı özellikleriyle uyumlanmaktadır. Bu nedenle (5a) tümcesinde لينا eylemi, اجازت [+tekil, +dişil] ile uyum sağlayarak لی biçiminde çekimlenmiştir. Burada ‘*Öğrenciler hocasından izin aldı.*’ basit geçmiş zamanda çekimlenmiş bir eylemi ifade eden tamamlanmamış bir yüklem tümcesidir. Buna karşılık (5b) tümcesinde iki لينا eyleminin yan yana kullanılmasıyla daha karmaşık bir sözdizimsel yapı ortaya çıkmaktadır. Birinci لينا eyleminin sonunda yer alan نا (nā) mastar eki atılarak eylem kökü لے kullanılmıştır. İkinci لينا ise üzerinde zaman, kişi ve cinsiyet uyumu taşıyan geçmiş zamanda çekimli bir eylemdir. Bu tümcede, اجازت لينا bileşik eylem yapısı oluştururken, bu yapıya eklenen ve çekimi üzerinde taşıyan ikinci لينا eylemi katkısız eylem işlevi üstlenmektedir. Bu *eylem + eylem* dizilimi, Butt (1995)’un terminolojisinde; karmaşık eylem yapısı (complex verbal construction) ya da karmaşık yüklem (complex predicate) olarak yer almaktadır. (5a) ve (5b) tümceleri arasındaki anlamsal fark, söz konusu katkısız eylemin işleviyle doğrudan ilişkilidir. (5a) tümcesinde *izin isteme- izin alma* eyleminin gerçekleştiği bilgisi sunulurken, (5b) tümcesinde katkısız eylem olarak kullanılan لينا, eyleme tamamlanmışlık (perfectivity) ve sonuçlanmışlık anlamı kazandırmaktadır. Dolayısıyla (5b) tümcesi, *izin alma* eyleminin kesin olarak tamamlandığını ve sonuca ulaştığını ifade etmektedir. Bu durum, Urdu dilinde katkısız eylemlerin yalnızca biçimbirimsel bir işlev üstlenmediğini, aynı zamanda görünüş ve anlamsal tamamlanmışlık kategorilerini belirginleştirdiğini göstermektedir.

Türkçede ise benzer anlamsal ayrımlar çoğunlukla bağımsız bir katkısız eylem aracılığıyla değil, zarf ve ilgeçler yoluyla ifade edilmektedir. Nitekim (5b) tümcesinin Türkçeye aktarımında *çoktan*, *zaten* gibi zarfların kullanılması, Urdu dilindeki katkısız eylemin sağladığı tamamlanmışlık anlamını karşılamaktadır. Bu karşılaştırma, iki dil arasında görünüş ve eylem yapısı bakımından farklılık olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Urdu Dilinde Durum Kavramı

Durum (case), tümce içindeki öğelerin sözdizimsel işlevlerini ve buna bağlı anlamsal rollerini belirleyen, dillerde farklı biçimbilimsel veya sözdizimsel araçlarla kodlanan dilbilgisel bir kategoridir. Alanyazındaki tanımlara bakıldığında, Vardar (2007:84) *durumu*, “adın tümcedeki işlevini gösteren, biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dilbilgisi ulamı” olarak tanımlar. Bu tanımlama, durumu biçimbilimsel işaretleme ile ilişkilendirmeye yöneliktir. Aksan (2007: 90) ise, “Tümcenin düzeni içinde adların (ve kimi dillerde ad soylu öteki öğelerin) yüklendiği görevi belirleyen, tümcede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir.” biçiminde durumu daha geniş bir çerçevede ele alır. Bu bağlamda durum, bazı dillerde çekim ekleri ile doğrudan işaretlenirken, Urdu dilinin de içinde bulunduğu Hint- Avrupa dil ailesindeki dillerde çoğunlukla son çekim ilgeçleri aracılığıyla gerçekleşmektedir.

“Sözcüksel kategoriler (lexical categories), durum işaretleyicisini almış tümleçleri sol konumda alır. Durum, esas olarak son çekim belirleyiciyle (postposition) ifade edilir; bu çerçevede yönelme durumu, tümcede hedef ve deneyimleyici rollerini işaretlerken, geçişli eylemlerin bitmişlik görünüşünde özne, ergatif durum ile kodlanmaktadır. Buna karşılık, yalnızca özne ve belirli nesne konumlarında ortaya çıkan yalın durum, herhangi bir son çekim belirleyicisi ya da oblik biçim gerektirmemektedir. Eylem çekimi (zaman,

kip ve görünüş), çekim öbeği içinde sonda yer alır. Belirleyiciler (specifiers), en geniş yapılarda baş ve tümleçlerin solunda konumlanmaktadır” (Davison, 2000: 397).

Urdu dilinde adlar, cinsiyet, sayı ve durum özelliklerini üzerinde taşıyan çekimli birimlerdir. Bu çerçevede, “Urdu dilinde ad öbeklerinin iki temel durum kategorisi bulunmaktadır: yalın durum (direct/nominative case) ve oblik durum (oblique case). Yalın durum, soyut bir dilbilgisel kategori olup açık bir biçimbilimsel işaretleyiciye sahip değildir ve fonetik olarak gerçekleşmez” (Khursid, vd., 2021). Yüzey yapıda herhangi bir sesbirimsel ya da yazıbirimsel belirti göstermez. Bu nedenle yalın durum, Urdu dilinde sıfır işaretleme ($\emptyset$) ile temsil edilen bir kategori olarak değerlendirilmektedir. Seslenme durumu¹³ (vocative case) bazı çalışmalarda üçüncü bir durum kategorisi olarak ele alınmaktadır.

3.3.1. Yalın Durum

Bir ad ya da zaminin tümce içinde edici ya da deneyimci rollerini işaretleyen durum, yalın durum olarak tanımlanır. Yalın durum sıfır işaretleme ile temsil edilmekte olup boş biçimbirim ($\emptyset$) ile gösterilir; dolayısıyla sözcük herhangi bir durum işaretleyicisi almaz ve yüzey yapıda biçimbilimsel bir değişim gözlenmez.

- (6) a. کتاب Ø- میز پر ہے۔
kitāb mēz per hē
kitap-YAL masa BUL ol. GNŞ.3TK
'Kitap masanın üzerinde'

¹³ Alanyazında, seslenme durumunun “durum” kategorisi içinde değerlendirilip değerlendirilmemesi tartışmalı bir konudur. Spencer (2005), Hindî’de çoğu zaman ihmal edilen seslenme durumu üzerinde özellikle durmaktadır. Buna karşılık, Khurshid , vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda yer alan tanık tümce çözümlemelerinde, yalın ve oblik olmak üzere iki temel durum kategorisi esas alınmaktadır. Bu çalışmada ise, durum belirleyici işlev taşıyan son çekim ilgeçlerinin ana inceleme konusu olması ve seslenme yapılarının daha çok hitap işlevine sahip olması nedeniyle, seslenme durumuna yalnızca kısa ve sınırlı bir çerçevede değinilmiştir.

- b. میں Ø- کتاب پڑھتی ہوں۔
 mēñ-YAL kitāb paṛhtī hūñ
 1TK kitap oku-GNŞ.DŞL ol. GNŞ.1TK
 ‘Ben kitap okurum’

Yukarıda yer alan (6a) tümcesi kitabın bulunduğu konumu ifade eden bir durum yapısıdır. Bu tümcede, masanın üzerinde yer alan کتاب, anlamsal olarak öznelik (theme) rolünü üstlenmekte, sözdizimsel olarak özne konumunda yer alarak yalın durum ile işaretlenmektedir. (6b) tümcesinde ise *okuma* eylemini gerçekleştiren میں edici rolünde yalın durumla işaretlenmektedir.

3.3.2.Oblik Durum

Oblik durum, bir adın cinsiyeti, sayısı ve son harfinin sesbilimsel özelliğine bağlı olarak ortaya çıkan biçimbilimsel değişimdir. “Oblik durum farklı işaretleyicilerde (markers) ortaya çıkmaktadır, bunlar; [ne], [ko], [mẽ], [pər], [tək], [se] ve [ka, ke, ki]dir. [ne], ergatif durum işaretleyicisi olarak özne üzerinde ortaya çıkarken, [ko], hem belirtme hem de yönelme işlevlerini üstlenir. Belirtme işlevinde [ko], tümcede nesneyi işaretlerken, mastarlı yapılar ve edilgen yapılarda kimi zaman özne konumundaki ad öbeğiyle de ilişkilendirilebilmektedir. Yönelme halinde ise [ko]; özne, dolaylı nesne ve zarfımsılar üzerinde görülebilmektedir. Bunlara ek olarak [mẽ], [pər], [tək] ise bulunma durum ekleridir” (Koul, 2008; Butt, 2006; Kachru, 2006; Butt and King, 2004; Schmidt, 1999; Mohanan, 1990’dan akt. Khurshid, vd., 2021: 225).

Durum eklerinin belirli sözcükler üzerinde yarattığı sesbilimsel ve biçimbilimsel değişim Khurshid, vd., (2021: 225) tarafından *Oblik Uyum Özelliği (Oblique Agreement Feature)* olarak adlandırılmıştır. Bu özellik, Urdu son çekim ilgeçlerinin tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Oblik Uyum Özelliği /e/, bir durum işaretleyicisinden önce yer almakta ve sonu /a/ sesiyle biten adlar ile bu adlara bağlı sıfat ve belirleyiciler üzerinde sonek (suffix) olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle /e/, bir ad öbeği içerisinde belirleyici, sıfat ve ad arasında zincirleme bir uyum bağı kurmaktadır.

Urdu dilinde [+eril, +tekil] özelliğe sahip bir sözcüğün sonu elif (ل) ya da he (ہ) ile bitiyorsa, bu sözcükten sonra son çekim ilgeçleri (کو، میں پر تک، سے), ergatif durum belirleyicisi (نے) ya da iyelik işaretleyicilerinden (کی / کے / کا) biri geliyorsa sözcük oblik duruma geçer. Bu oblik durum sözcük sonundaki elif (ل) ya da he (ہ)'nin yerini yay-ı meçhulün (ے) almasıyla gerçekleşir.

- (7) a. بچے کو دیکھو !
baççē kō dēkhō
çocuk.OBL YÖN bak-EMİR.2TK
‘Çocuğa bak’
- b. بچوں کو دیکھو !
baççōñ kō dēkhō
çocuk-ÇĞ.OBL YÖN bak-EMİR.2TK
‘Çocuklara bak’
- c. اُس بچے کو دیکھو !
us baççē kō dēkhō
3TK.OBL çocuk-OBL YÖN bak-EMİR.2TK
‘Şu çocuğa bak’
- d. اُن بچوں کو دیکھو !
un baççōñ kō dēkhō
3ÇĞ.OBL çocuk-ÇĞ.OBL YÖN bak- EMİR.2TK
‘Şu çocuklara bak’

Durum ilgeçlerinin sözcükler ve işaret belirleyicileri üzerinde yol açtığı biçimbilimsel değişiklikler, yukarıda verilen tanık tümceler aracılığıyla açıkça gözlenmektedir. (7a) tümcesinde, کو yönelme ilgeci, بچہ sözcüğünün son harfi olan he (ہ)'yi ya-yı meçhul (ے)'e çevirmiştir. Bu morfolojik değişim, sözcüğün fonetiğinin de değişmesine sebep olmuş, /a/ sesi yerini /e/ sesine bırakmıştır. (7b) tümcesi, son durum ilgeçlerinin yalnızca tekil- eril değil, aynı zamanda çoğul-eril adlar üzerinde de biçimsel değişimlere yol açtığını göstermektedir. Urdu dilinde son çekim ilgeci almamış eril sözcüklerin çoğul hali, sözcük sonundaki elif (ل) ya da he (ہ)'nin yerine ya-yı meçhul (ے)'ün gelmesiyle biçimlenmektedir. Ancak, bu tür adlar bir ilgeçle birlikte

kullanıldığında, yani oblik bağlamda yer aldığına, çoğul biçim و (ōñ) ile işaretlenmekte ve bu durum, cinsiyetten bağımsız bir oblik çoğul altbiçimbirimi olarak ortaya çıkmaktadır. Tanık tümceler (7c) ve (7d), و işaret belirleyicisinden sonra gelen son durum ilgeçlerinin etkisiyle, söz konusu ögenin oblik biçime geçtiğini ve buna eşlik eden bir biçimbilimsel değişimin gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, Urdu dilinde yalnızca adların değil, aynı zamanda işaret belirleyicileri ve işaret adıllarının da obliklik kategorisine duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Urdu dilinde و sözcüğü, eşbiçimlilik sergilemektedir. Bu biçim, bağlama duyarlı farklı sözdizimsel görevler üstlenmekte ve bu yönüyle kategori değişiminin en belirgin örneği olmaktadır. و hem kişi adlı [3. +tekil, + çoğul], hem işaret adlı [+tekil, +çoğul] hem de işaret sıfatı [+tekil, + çoğul] işlevi görmektedir. Temel biçimi (و) olan (7c) tümcesindeki اُس ve (7d) tümcesindeki اُن, işaret sıfatı görevinde ilgili sözcüğü nitelemektedir.

- (8) a. کمرے میں قالین ہے۔
kamrē mīn qālīn hē
oda.OBL BUL halı ol-GNŞ.3TK
‘Odada halı var’
- b. دروازے پر پرندہ ہے۔
darvāzē per parīndah hē
kapı.OBL BUL kuş. ol-GNŞ.3TK
‘Kapının üzerinde kuş var’
- c. آواز لڑکے تک پہنچی۔
āvāz laṛkē tak phonṇī
ses.YAL çocuk.OBL YÖN ulaş-GÇM.DŞL.3TK
‘Ses çocuğa kadar ulaştı’
- d. لڑکے نے اپنے بوڑھے باپ سے بات کی۔
laṛkē nē apnē būṛhē bāp sē bāt kī
çocuk.OBL ERG kendi.OBL yaşlı.OBL baba BİR söz yap- GÇM.DŞL.3TK
‘Çocuk yaşlı babasıyla konuştu’

Yukarıda sunulan tanık tümceler, Urdu dilinde son durum ilgeçlerinin ad öbekleri üzerinde biçimbilimsel ve sesbilimsel değişikliklere yol açtığını açıkça göstermektedir.

(8 a, b) örneklerinde yer alan میں ve پر bulunma işlevli ilgeçler, کمرہ ve دروازہ adlarını oblik durum biçimine zorunlu olarak dönüştürmektedir. Bu durumun sonucu olarak, sözcüklerin sonundaki / h/ sesi, oblik biçimde / e / ile gerçekleşmekte; böylece sesbilgisel değişim ortaya çıkmaktadır. (8c) örneğinde yer alan تک yönelme işlevli ilgeç, لڑکا sözcüğünün son sesi olan / a / sesini / e / sesine dönüştürerek oblik durumun oluşmasına sebep olmuştur. (8d) örneğinde ise سے ilgeci, yalnızca baş adı değil, aynı ad öbeği içinde yer alan dönüşlülük zamiri (اپنا) ve sıfat (بوڑھا) gibi bağımlı ögeleri de etkileyerek tüm öbeğin oblik biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu durum Urdu dilinde ad öbeği içi uyumun oblik durum üzerinden işlediğini göstermektedir. (8d) tümcesinin diğer örnek tümcelerden ayrılan yönü نے ergatif durum belirleyicisinin varlığıdır. Geçmiş zamanlı geçişli eylem tümcelerinde özneyi belirli kılma rolü bulunan نے ergatif durum belirleyicisinin yapısal olarak ilgeç niteliği taşımasından dolayı ad öbeğini oblik biçime zorunlu olarak dönüştürmektedir. Dolayısıyla tümcede yer alan لڑکا sözcüğünde gözlemlenen /a / → /e/ ses değişimi doğrudan ergatiflik kategorisinin bir sonucu değil, نے'nin son çekim ilgeci olarak atanmasıyla meydana gelen morfolojik sonuç olarak değerlendirilebilir.

- (9) a. بچے کا قلم
baççē kā kalem
çocuk.OBL İYE.ER.TK kalem.ER.TK.YAL
'Çocuğun kalemi'
- b. بچے کے کتے
baççē kē kuttē
çocuk.OBL İYE.ER.ÇĞ köpek.ER.ÇĞ.YAL
'Çocuğun köpekleri'
- c. کمرے کی کھڑکی
kamrē kī khiṛkī
oda.OBL İYE.DŞ.TK pencere.DŞ.TK.YAL
'Odanın penceresi'
- d. کمروں کی کھڑکیاں
kamrōñ kī khiṛkiyāñ
oda.ÇĞ.OBL İYE.DŞ.ÇĞ pencere.DŞ.ÇĞ.YAL
'Odaların pencereleri'

Yukarıda verilen (9 a,b,c) örneklerinde, iyelik yapıları Urdu dilinde anlamsal olarak ilişkili sözcüklerin bir araya gelerek ad öbeği oluşturmasını sağlamaktadır. Bu yapılarda yer alan کا bağımlı biçimbirimi ile onun altbiçimbirimleri olan کے ve کی öbek içindeki bağımlı ögenin biçimlenmesini etkileyerek, sözcük sonunda /a/ → /e/ yönündeki ses değişimine sebep olmaktadır. Bu durum, iyelik yapılarının yalnızca sözdizimsel bir bağlayıcı değil, aynı zamanda biçimbilimsel uyumu düzenleyen bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

(9d) örneğinde ise, çoğul bir adın ardından son durum ilgeci geldiğinde, söz konusu adın oblik çoğul altbiçimbirimi ile işaretlendiği görülmektedir. Bu durumda çoğulluk, cinsiyetten bağımsız olarak وں bağımlı biçimbirimi ile ifade edilmekte ve bu ek, Urdu dilinde oblik çoğul altbiçimbirimi olarak işlev görmektedir.

Birden fazla ögenin birleşmesiyle oluşan ilgeç benzeri yapılar, alanyazında *birleşik son çekim ilgeçleri*¹⁴ (*compound postposition*) olarak adlandırılmaktadır. Urdu dilinde genellikle *ad + oblik durum / iyelik + (son çekim ilgeci)* dizilimini seyreden birleşik yapılar kurulmakta ve çoğullukla zarf öbekleri olarak kullanılmaktadır. Örneğin, *اس کے پاس (onun yanında), اسکو کے سامنے میں (okulun karşısında), آپ کے لیے (sizin için)* gibi yapılar bu kategoriye girmektedir. Çalışma kapsamında veri analizine *birleşik son ilgeç yapıları* dahil edilmediğinden, söz konusu yapılara bu bölümde yalnızca sınırlı ölçüde değinilmiştir.

3.3.3. Seslenme Durumu

Konuşurun bir muhataba doğrudan yöneldiği durumlarda, Urdu dilinde genellikle tümce başında yer alan bağımsız seslenme ünlemleri kullanılmaktadır. Bu ünlemlerden bazıları şunlardır: aō او, aē اے, arē ارے. İslam (2011: 49), seslenme durumunun

¹⁴ Urdu dilinde birleşik son çekim ilgeci (*compound postposition*) yapısı alanyazında farklı ölçütler temel alınarak çeşitli biçimlerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz; (Kachru, 2006; Butt and King ,2004 ; Schmidt, 1999; Mohanan, 1990).

gerçekleşmesinde durum belirleyicilerin (case markers) rol oynadığını, çoğul biçimlerde görülen *nazal n*'nin bulunmamasının, seslenme biçimini oblik durumdan ayırt eden bir özellik olarak vurgulamaktadır. Oysaki Khurshid (2021: 225) seslenme işaretleyicisi olan [e] ve [õ]'nın, sözcüğün uyum özelliğinin bir sonucu olmadığını yani sözcüğün uyumlanması için bir durum belirleyici gerektirmediğini, bu durumun sadece söylem düzeyinde hitap unsuru olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu nedenle alanyazında, seslenme durumunu, Urdu dilini üçüncü bir durum kategorisi olarak değerlendiren çalışmalar bulunduğu gibi, onun bağımsız bir söylem kategorisi olarak ele alan yaklaşımlar da mevcuttur.

Biçimsel açıdan bakıldığında, sonu (l) ya da (o) ile biten [+eril, +tekil] adlarda, (l) ve (o) düşüp yerlerine yay-ı meçhul (ع) gelmektedir; buna karşılık sonu (l) ya da (o) ile bitmeyen [+eril, +tekil] adlarda belirgin bir biçimbilimsel değişim gözlenmez. [+çoğul, +cinsiyet] biçimlerinde ise sözcük sonuna genellikle /o / sesi eklenerek seslenme biçimi oluşturulmaktadır. Aşağıda verilen tabloda لڑکا (erkek çocuk), آدمی (insan), بہن (kız kardeş) ve بیٹی (kız evlat) sözcükleri üzerinden *seslenme durumuna* ilişkin örnekler sunulmaktadır.

Tablo 4

Seslenme Durumu

Sayı-Cinsiyet		Yalın Durum		Seslenme Durumu	
tekil	eril	لڑکا	(laṛkā)	لڑکے	(laṛkē)
tekil	eril	آدمی	(ādmī)	آدمی	(ādmī)
tekil	dişil	بیٹی	(beyṭī)	بیٹی	(beyṭī)
tekil	dişil	بہن	(behen)	بہن	(behen)
çoğul	eril	لڑکے	(laṛkē)	لڑکو	(laṛkō)
çoğul	eril	آدمی	(ādmī)	آدمیو	(ādmīo)
çoğul	dişil	بیٹیاں	(beyṭiyāñ)	بیٹیو	(beyṭiyō)
çoğul	dişil	بہن	(behen)	بہنو	(behenō)

Aşağıda verilen tablolarda بچہ (erkek çocuk), آدمی (insan), لڑکی (kız çocuk) ve بہن (abla) sözcükleri üzerinden *yalın, oblik ve seslenme durumları* arasındaki biçimbilimsel farklılıklar sunulmuştur:

Tablo 5

Sonu ' l ya da ' o ile Biten Eril İsimler

Son Durum İlgeçleri	Sözcük	Sayı	Durum
Ø	بچہ - لڑکا	tekil	yalın durum
Ø	بچے - لڑکے	çoğul	yalın durum
نے	بچے - لڑکے	tekil	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	بچے - لڑکے	tekil	oblik durum
کا / کے / کی	بچے - لڑکے	tekil	oblik durum
نے	بچوں - لڑکوں	çoğul	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	بچوں - لڑکوں	çoğul	oblik durum
کا / کے / کی	بچوں - لڑکوں	çoğul	oblik durum
_____	بچے - لڑکے	tekil	seslenme durumu
_____	بچو - لڑکو	çoğul	seslenme durumu

Tablo 6

Sonu ' l ya da ' o ile Bitmeyen Eril İsimler

Son Çekim İlgeçleri	Sözcük	Sayı	Durum
Ø	آدمی	tekil	yalın durum
Ø	آدمی	çoğul	yalın durum
نے	آدمی	tekil	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	آدمی	tekil	oblik durum
کا / کے / کی	آدمی	tekil	oblik durum
نے	آدمیوں	çoğul	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	آدمیوں	çoğul	oblik durum
کا / کے / کی	آدمیوں	çoğul	oblik durum
_____	آدمی	tekil	seslenme durumu
_____	آدمیو	çoğul	seslenme durumu

Tablo 7*Sonu ی ile Biten Dişil İsimler*

Son Durum İlgeçleri	Sözcük	Sayı	Durum
Ø	لڑکی	tekil	yalın durum
Ø	لڑکیاں	çoğul	yalın durum
نے	لڑکی	tekil	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	لڑکی	tekil	oblik durum
کا / کے / کی	لڑکی	tekil	oblik durum
نے	لڑکیوں	çoğul	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	لڑکیوں	çoğul	oblik durum
کا / کے / کی	لڑکیوں	çoğul	oblik durum
_____	لڑکی	tekil	seslenme durumu
_____	لڑکیو	çoğul	seslenme durumu

Tablo 8*Sonu ی ile Bitmeyen Dişil İsimler*

Son Durum İlgeçleri	Sözcük	Sayı	Durum
Ø	بہن	tekil	yalın durum
Ø	بہنیں	çoğul	yalın durum
نے	بہن	tekil	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	بہن	tekil	oblik durum
کا / کے / کی	بہن	tekil	oblik durum
نے	بہنوں	çoğul	oblik durum
کو/میں/پر/تک/سے	بہنوں	çoğul	oblik durum
کا / کے / کی	بہنوں	çoğul	oblik durum
_____	بہن	tekil	seslenme durumu
_____	بہنو	çoğul	seslenme durumu

3.4. Urdu Dilinde Durum İşaretleyicileri ve Görünümleri ¹⁵

Butt (2012), *From Spatial to Subject Marker* adlı makalesinde Urdu dilindeki belirtme, yönelme, bulunma, araç, ergatif ve iyelik durum işaretleyicilerinin köken bilgisi hakkında şu şekilde önemli bilgiler sunmuştur: “Belirtme ve yönelme belirten ilgeç, genel itibariyle Sanskrit dilindeki bulunma adı olan *kákshe* ‘kenar, yan’a dayandırılır. Yer belirten (locative) ilgeçler, mekânsal anlam taşıyan çeşitli sözlüksel öğelerden türetilmiştir: örneğin *mē*, Sanskritçe *madhya* (orta) sözcüğünden; *par* ise Sanskritçe *upari* (üstünde) sözcüğünden gelmektedir. Araç belirten ilgeç, Sanskritçe *sam* (ile, birlikte) ya da tekil bulunma adı olan *sañge* (bağlı olarak) ile ilişkilendirilebilir. Ergatiflik ise, Urdu/Hindî dilinin tarihçesinde kesinlikle görülmemiştir. 1400lü yıllarda görülmeye başlamış ve muhtemelen dil etkileşimleri sırasında ödünçleme yöntemiyle dile geçmiştir.

3.4.1. Belirtme Durumu

Urdu dilinde en sık kullanılan durum işaretleyicisi olan *کو* eşsesli bir biçimbirimdir. Bu biçimbirim, genellikle bağlı bulunduğu ad ya da ad öbeğini tümce içerisinde belirli hâle getirmek veya eylemin yöneldiği gönderim alanını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır.

- (10) a. اسلم نے علی کو بلایا۔
Aslam nē Ali kō bulāyā
Aslam ERG Ali BEL çağır-GÇM.ER.1TK
‘Eslem, Banu’yu çağırdı’
- b. علی بلایا گیا۔
bānu bulāyā giyā
Ali.YAL çağır. GÇM.ER.1TK git. GÇM.ER.1TK
‘Ali çağırıldı’

¹⁵ کی , کے , سے , تک , پر , میں , کو , literatürde durum işaretleyicisi (case marker), son çekim ilgeci (postposition) ya da durum klitikleri (case clitic) gibi çeşitli adlarla sınıflandırılmaktadır (ayrıntılı bilgi için bkz. Khurshid, vd., 2021). Biçimbilimsel açıdan değerlendirildiğinde söz konusu unsurların hiçbiri bağımsız olarak kullanılamamakta mutlaka bir ad ya da ad öbeğine bağlanarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, onların serbest sözcüklerden ziyade bağımlı dilbilgisel birimler olarak görülmesine imkân verdiği için çalışmada bağımlı biçimbirimler olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı söz konusu öğelerin eylemlerle kurdukları birliktelikleri incelemek olduğundan çalışma boyunca bu öğeler durum işaretleyicisi ya da son çekim ilgeci olarak da anılmıştır.

- (11) a. میں قلم چاہتی ہوں۔
 mēñ k̄alem çāhtī hūñ
 1TK.YAL kalem.YAL iste-GNŞ.DŞ.1TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Ben kalem istiyorum’
- b. میں اُس قلم کو چاہتی ہوں۔
 mēñ is k̄alem kō çāhtī hūñ
 1TK.NOM bu.OBL kalem BEL iste- GNŞ.DŞ.1TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Ben bu kalemi istiyorum’

Yukarıda verilen (10a) tümcesinin eylemi بلانا, geçişli bir eylemdir. Tümcenin belirtili nesnesi (direct object) بانو canlı bir varlık olup کو son durum ilgeciyle işaretlenmiştir. (10b) tümcesi, (10a) tümcesinin edilgen biçimidir. Edilgen dönüşüm sonucunda بانو, doğrudan nesne konumundan çıkarak tümcenin öznesi konumuna yükselmiş ve bu doğrultuda yalın durum (nominative) özelliği kazanmıştır. (11a) tümcesinde ise چاہنا eylemi, *herhangi bir kalemi isteme* anlam alanında kullanılmıştır. Fakat (11b) tümcesinde istenilen öge olan قلم, belirli ve vurgulu bir gönderim değeri taşımaktadır. Bu nedenle tümcede cansız (inanimate) bir ad olmasına rağmen vurgu ve belirlilik işlevi amacıyla کو kullanılmıştır. (11 a,b) tümcelerinin Türkçe çevirilerinde dikkat çeken temel nokta, nesnenin belirli kılınması ve vurgulanması bakımından Urdu ile Türkçe arasında yapısal ve anlamsal bir paralelliğin bulunmasıdır. (11a) tümcesinin Türkçe çevirisinde herhangi bir kalem-den söz edildiği için belirtili nesne durum eki olan-(y)I kullanılmamıştır. Ancak nesnenin belirli hâle geldiği durumda, bu belirliliği ifade etmek amacıyla nesne, belirtili durum ekiyle işaretlenmiştir. Dolayısıyla söz konusu kullanım, Urdu ve Türkçe arasında durum eklerinin hem biçimbirimsel hem de anlamsal işlevleri açısından dikkat çekici bir benzerliği ortaya koymaktadır.

3.4.2. Yönelme Durumu

Tümcenin yüklemi çift geçişli (ditransitive) bir eylem olduğunda, tümcede yer alan dolaylı nesne (indirect object) genellikle کو yönelme durum işaretleyicisi ile

işaretlenmektedir. Nitekim (12a) tümcesinde çift geçişli bir eylem olan دینا, eylemin yöneldiği alıcıyı ya da hedefi ifade eden احمد ögesini کو biçimbirimi aracılığıyla işaretlemektedir.

- (12) a. میں احمد کو پیسے دوں گی۔
mēñ Ahmad kō pēsē dūñ gī
1TK Ahmet YÖN para.ER.ÇĞ ver-DİL.1TK GEL.DŞ.1TK
'Ben Ahmet'e para vereceğim'

Burada کو biçimbiriminin tümce içerisinde belirtme hâli mi yoksa yönelme hâlini mi işaretlediği, basit bir dönüşümsel ölçüt aracılığıyla belirlenebilmektedir. Buna göre, tümcede belirli bir nesne işaretlenmişse, etken yapıda کو ile işaretlenen bu nesne edilgen dönüşüm sırasında söz konusu bağımlı biçimbirimi kaybederek edilgen tümcenin öznesi konumuna yükselmekte ve yalın durumda kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, etken tümcenin nesnesi edilgen tümcede özne konumuna geçebiliyorsa, ilgili yapıda کو biçimbiriminin belirtme durumu işlevi taşıdığı söylenebilir.

Buna karşılık, etken tümcede nesne yönelme durumu işleviyle کو almışsa, edilgen dönüşüm sırasında bu işaretleyiciyi kaybetmez. Söz konusu öge edilgen tümcede de aynı biçimbirimi koruyarak kullanılmaya devam eder. Bu nedenle, edilgenleştirme ölçütü, tümcedeki nesnenin doğrudan nesne (direct object) mi yoksa dolaylı nesne (indirect object) mi olduğunu belirlemede işlevsel ve ayırt edici bir yöntem sunmaktadır.

Benzer durum, yönelme işlevinin yanı sıra birliktelik ve araç durumu işaretleyicisi olan سے ile bulunma/kalma durumu işaretleyicisi olan میں için de geçerlidir. Türkiye Türkçesinde belirtme ve yönelme durum ekleri, farklı biçimbilimsel görünümlere sahip olduklarından yüzey yapıda kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Buna karşılık Urdu dilinde, کو bağımlı biçimbiriminin derin yapıda hangi anlamsal işlevi üstlendiğini belirlemek ve bu biçimbirimin yüzey yapıdaki işlevsel farklılıklarını çözümlemek dilbilimsel açıdan önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

- (13) a. احمد کو پیسے دیئے جائیں گے۔
 Ahmad kō pēsē dīyē cāīn gē
 Ahmad YÖN para.ER.ÇĞ ver-GÇM.ER.ÇĞ git-DİL.ÇĞ GEL.ER.ÇĞ
 ‘Ahmet’e para verilecek’

- b. پیسے احمد کو دیئے جائیں گے۔
 pēsē Ahmad kō dīyē cāīn gē
 para.ER.ÇĞ Ahmad YÖN ver- GÇM.ER.ÇĞ git-DİL.ÇĞ GEL.ER.ÇĞ
 ‘Para Ahmet’e verilecek’

(13 a, b) tümceleri, (12a) tümcesinin edilgen biçimidir. (13a) tümcesinde احمد کو, ver- eyleminin alıcısı yani hedef rolündeki katılımcısıdır. (12a) tümcesinde yönelme işleviyle işaretlenen احمد, (13a, b) tümce edilgen yapıya dönüştürüldüğünde de bu durum özelliğini koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu öge, edilgen yapıda da yönelme durum işaretleyicisi olan کو’yu taşımaya devam etmektedir.

Mohanan’ın (1994) tanımıyla mantıksal özne genellikle eylemi yapan (actor), başlatan, neden olan (causer) ya da etkileyen (effector) gibi rollerle ilişkilendirilebilir. Ayrıca kasıt, irade, bir eylemi gerçekleştirme konusunda bilinçli seçim yapma gibi özellikler taşıyabilir.

- (14) a. آپ کو کیلا پسند ہے۔
 ap kō kelā pesend hē
 SAY.AD YÖN muz sevmeye ol-GNŞ.3TK
 ‘Siz muz seversiniz’
- b. آپ کو تھکن ہے۔
 āp ko thakan hē
 SAY.AD YÖN yorgunluk ol-GNŞ.3TK
 ‘Yorgunsunuz’
- c. مجھے نیند آئی ہے۔
 muchē nīnd ā’ī hē
 1TK.YÖN uyku gel- GÇM.DŞ.TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Uykum geldi’
- d. اس کو جانا ہے۔
 us kō cānā hē
 3TK YÖN git ol-GNŞ.3TK
 ‘Onun gitmesi gerekiyor’

(14a) tümcesinde yer alan آپ, derin yapıda tümcenin mantıksal öznesidir, yüzey yapıda nesne gibi görünüm sergilemekte ve yönelme durumu işaretleyicisi olan کو'yu almaktadır. Tümce kelimesi kelimesine çevrildiğinde *muz size hoş gelir* ya da *muz sizin hoşunuza gider* olarak yorumlanabilir. (14b) tümcesinde de آپ, آپ کو ile işaretlenmiştir. Bu yapı, bireyin içinde bulunduğu psikolojik ya da fiziksel durumu ifade etmekte olup, özne anlamsal açıdan deneyimleyici (experiencer) rolünü üstlenmektedir. Harfîyen çeviride *size yorgunluk gelir* biçiminde yorumlanabilen bu kullanım, Urdu dilinde deneyimleyici öznenin کو yönelme durum işaretleyicisi ile kurulmasına örnek oluşturmaktadır. (14c) tümcesinde ise *uyku* soyut bir kavramdır, anlamsal açıdan hareket eden bir varlık gibi kurgulanmış ve hedef rolündeki آپ ögesi کو biçimbirimiyle işaretlenmiştir. Bu nedenle tümce, kelimesi kelimesine *uyku bana geldi* biçiminde yorumlanabilmektedir. (14d) tümcesinde görülen yapı ise zorunluluk ve gereklilik bildiren modal kullanımlarla ilişkilidir. Bu tür yapılarda eylem, dışsal bir zorunluluk veya baskı sonucu gerçekleşmesi gereken bir durum olarak sunulmaktadır. Literal okumada *ona gitmek gelir* biçiminde yorumlanabilecek bu yapı, Türkiye Türkçesinde anlamsal olarak *onun gitmesi gerekiyor* biçiminde karşılanmaktadır. Bu örnekler, کو bağımlı biçimbiriminin birlikte kullanıldığı ad ya da ad öbeklerini anlamsal açıdan farklı rollerle tamamlayabildiğini göstermektedir. Söz konusu biçimbirimin hem zamansal bağlamlarda (15a) hem de mekânsal bağlamlarda (15b) yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir.

(15) a. میں شام کو آیا۔
 mēñ şām kō āyā
 1TK akşam YÖN gel- GÇM.ER.1TK
 'Ben akşam geldim'

b. ہم اتوار کو اسکول نہیں جاتے۔
 ham itvār kō iskūl nehīn cātē
 1ÇK pazar YÖN okul OLM git-GNŞ.ER.1ÇĞ
 'Biz pazar günü okula gitmeyiz'

- c. میں گھر کو آیا۔
 mēñ ghar kō āyā
 1TK ev YÖN gel- GÇM.ER.1TK
 ‘Ben eve geldim’

Ayrıca Urdu dilinde yönelme durum işaretleyicisi olan کو, belirli eylemlerden sonra kullanıldığında yalnızca sözdizimsel bir işaretleyici olarak değil, aynı zamanda görünüşsel ve anlamsal işlevler de üstlenmektedir. Bu bağlamda, tümce (16a)’da olduğu gibi, eylemin gerçekleşmesinin yakın ya da muhtemel olduğunu ifade eden işleviyle kullanılabilir. Bunun yanı sıra, tümce (16b)’de görüldüğü üzere amaç, niyet veya yönelim bildiren yapılar da yer alarak anlam ilişkisi kurmaktadır.

- (16) a. وہ آئے کو ہے۔
 vō ānē kō hē
 3TK gel.MAS.OBL YÖN ol-GNŞ.3TK
 ‘O gelmek üzere’
- b. آپ کے پاس لگانے کو مہندی ہے ؟
 āp kē pās lagānē kō mehendī hē
 SAY.AD IYE yanında sür-MAS.OBL YÖN kına ol-GNŞ.3TK
 ‘Sürmek için kınanız var mı’

“Bölünmüş ergatiflik (split ergative) özelliği gösteren bir dil olan Urdu- Hindī dilinde, ergatif yapı fiilin bitmişlik görünüşüyle (perfective aspect) doğrudan ilişkilidir. Genellikle geçişli ya da çift nesneli fiillerin edicileri, fiilin bitmişlik görünüşünde kullanıldığı yapılarda ergatif durum işaretleyicisi نے almaktadır” (Vaidya, 2015: 2). Bununla birlikte, Butt & King (2004), Urdu-Hindī dillerinin bazı lehçelerinde نے özne işaretleyicisi alan öznenin yapısına ek olarak, öznenin کو hâl eki ile işaretlendiği halinin de kullanılabileceğini belirtmektedir. Eylemin mastar biçimi ile ek eylem ہونا’nın oluşturduğu yapılarda bu durum ortaya çıkmakta ve söz konusu tümceler (17a,b) yalnızca durum işaretleyicileri bakımından farklılaşmaktadır. Her ne kadar tümceler kelimesi kelimesine (literal) çevirileri farklılık gösterse de anlamsal açıdan birbirlerine eşdeğer kabul edilmektedir.

- (17) a. نديا نے زو جانا ہے۔
 nadiyā ne zū cānā hē
 Nadya ERG hayvanat bahçesi git.MAS ol-GNŞ.3TK
 ‘Nadya hayvanat bahçesine gitmek istiyor’
- b. نديا کو زو جانا ہے۔
 Nadiyā kō zū cānā hē
 Nadya YÖN hayvanat bahçesi git.MAS ol-GNŞ.3TK
 ‘Nadya’nın hayvanat bahçesine gitmesi lazım’

3.4.3. Bulunma Durumu

Bu çalışmada tüm durum ekleri ve iyelik ekleri “bağımlı biçimbirim” grubunda yapı olarak değerlendirilmiştir. Vardar (2002: 29) *bağımlı biçimbirimi* tek başına kullanılmayan, her zaman başka birimlerle birlikte bulunan ögelere L. Bloomfield’in verdiği ad olarak tanımlamaktadır. Türkiye Türkçesinde bağımlı biçimbirimler sözcüğe bitişik yazılmakta ve ünlü uyumu gibi sesbilimsel süreçlere uyum göstermektedir. Buna karşılık Urdu dilinde bu ögeler, ad öbeğinden sonra ayrı yazılan bağımsız birer sözcükbirim görünümündedir. Ancak söz konusu ögeler, tek başlarına yüklemcil bir işlev üstlenememeleri ve anlamlarını yalnızca bir ad öbeğiyle birlikte gerçekleştirebilmeleri nedeniyle, dilbilimsel açıdan bağımlı biçimbirim olarak değerlendirilmektedir.

3.4.3.1. Durum İşaretleyicisi میں

Adı eyleme bağlayan ve genellikle eylemin kendi içinde, üzerinde, bir noktaya kadar olduğunu veya hareketin gerçekleştiğini belirtmek üzere adın girdiği hâl durumudur. Temel olarak eylemin gerçekleştiği ya da varlığın bulunduğu uzamsal konumu ifade eder. Urdu dilinde bulunma hâlini işaretleyen biçimbirim¹⁶ میں (mīn), Türkiye Türkçesinde -DA bulunma durum ekiyle karşılanmaktadır.

¹⁶ Urdu dilinde میں eşseslidir. میں (mīn) ad öbeklerinden sonra gelerek bulunma halini işaretleyen son durum ilgecidir. Bir ad öbeğine bağlıdır, bağlı olduğu ad öbeğinden sonra konumlanır. میں (mīn) tümcede edici rolünde 1. tekil kişi adlı olarak işlev gören serbest biçimbirimdir.

- (18) a. میں انقرہ میں رہتی ہوں۔
 mēñ Ankara mīñ rehtī hūñ
 1TK.YAL Ankara BUL yaşa-GNŞ.DŞ.TK ol-GNŞ.1TK
 ‘Ben Ankara’da yaşıyorum’

- b. کمرے میں کتہ ہے۔
 kamrē mīñ kutta hē
 oda.OBL BUL köpek.YAL ol-GNŞ.3TK
 ‘Odada köpek var’

(18a) tümcesinde *yaşama* eyleminin gerçekleşmekte olduğu alan ya da mekân میں biçimbirimiyle tümcede belirtilmiştir. رہنا eylemi, anlamsal yapısı gereği eylemin gerçekleştiği mekânsal bir tümleç gerektirmektedir. Bu sebeple tümcede yer bilgisi taşıyan tümleçler, Urdu dilinde میں biçimbirimini üzerine alır. Benzer biçimde (18b) tümcesinde de میں, içinde bulunma ve bir mekân içerisinde var olma anlam örüntüsünde kullanılmaktadır. Bulunma anlamı taşıyan bu bağımlı biçimbirimler, Urdu dilinde ad ya da ad öbeklerinden hemen sonra konumlanmakta ve söz konusu öbeklerin tümce içindeki mekânsal ilişkisini işaretlemektedir.

- (19) a. وہ خوشی میں بولا
 vō huşī mīñ bōlā
 3TK.YAL sevinç BUL söyle-GÇM.ER.TK
 ‘O sevinç içinde söyledi’

- b. یہ بہتر انداز میں ہو سکتا ہے۔
 ye bihter andāz mīñ hō saktā hē
 3TK.YAL daha.iyi biçim BUL ol YET.ER.TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Bu daha iyi bir şekilde olabilir’

- (20) دو ہزار روپے میں یہ ساڑی بہت سستا ہے۔
 dō hazār rūpē mīñ ye sārī bahut sastā hē
 iki bin rupi BUL bu sari çok ucuz. ol-GNŞ.3TK
 ‘Bu sari iki bin rupiye çok ucuzdur’

- (21) رمضان اگلے سال فروری میں شروع ہو گا۔
 Ramazān aglē sāl farvarī mīñ šurū‘ hō gā
 Ramazan gelecek.OBL yıl şubat BUL başlangıç ol GEL.ER.TK
 ‘Ramazan gelecek yıl şubat ayında başlayacak’

- (22) a. آپ اس سلسلے میں کیا مشورہ دیتے ہیں؟
 āp is silsile mīn kyā maṣvarh detē hēn
 SAY.AD. bu konu BUL ne tavsiye ver-GNŞ.ER.ÇĞ ol-GNŞ.SAY.
 ‘Siz bu konuda ne tavsiye verirsiniz’
- b. دنیا بھر میں کتنے لوگ رہتے ہیں؟
 dunyā bhar mīn kitnē. lōg rehtē hēn
 dünya tüm YER kaç.OBL insan yaşa-GNŞ.ER.ÇĞ ol-GNŞ.3ÇĞ
 ‘Dünya genelinde ne kadar insan yaşar’
- (23) a. یہ عمل ایک یا دو دن میں ختم نہیں ہوتا۔
 ye ‘amel eyk yā dō din mīn ḥatm nahīn hōtā
 bu faaliyet bir veya iki gün BUL bitme OLM ol-GNŞ.3TK
 ‘Bu faaliyet bir iki günde bitmez.’
- b. ایک سال میں جاپانی میں اٹھ بڑے زلزلے آئے ہیں۔
 eyk sāl mīn cāpānī mīn āṭh barē zelzelē āē hēn
 bir yıl BUL Japonya BUL sekiz büyük.ER.ÇĞ deprem.ER.ÇĞ
 gel- GÇM.ER.ÇĞ ol-GNŞ.3ÇĞ
 ‘Bir yıl içinde Japonya’da sekiz büyük deprem meydana geldi’
- c. تھوڑی دیر میں کھانا تیار تھا۔
 thoṛī der mīn khānā tayyār thā
 az süre BUL yemek hazır ol-GÇM.3TK
 ‘Yemek kısa süre içinde hazır’
- d. اسلام آباد جانے میں دو گھنٹے لگتے ہیں۔
 Īslāmābād cānē mīn dō ghanṭē lagtē hēn
 Īslamabad git-MAS BUL iki saat.ER.ÇĞ sür-GNŞ.ER.ÇĞ ol-GNŞ.3ÇĞ
 ‘Īslamabad’a gitmek iki saat sürer’
- (24) پائوں میں درد ہوتا ہے۔
 pāuñ mīn dard hōtā hē
 ayak BUL ağrı ol-GNŞ.ER.3TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Ayakta ağrı olur’

Urdu dilinde bulunma durum işaretleyicisi olarak kullanılan میں, temel işlevi olan yer ya da konum bildirme işlevinin yanı sıra, farklı işlevsel bağlamlarda da geniş bir kullanım alanına sahiptir. Yukarıda verilen tümceler, میں biçimbiriminin kullanım sıklığı yüksek olan işlevlerini örneklendirmeyi amaçlamaktadır. Buna göre (19 a,b) tümcelerinde

میں, katılımcının içinde bulunduğu durumu ya da eylemin gerçekleşme tarzını ifade eden durumsal bir işlev üstlenmektedir. (20) tümcesinde fiyat ve miktar çerçevesi bildiren bir kullanıma sahipken, (21)’de ise belirli bir tarih belirtilmediği durumlarda ay adlarıyla birlikte kullanılarak zamansal bir gönderim oluşturmaktadır. (22 a,b) tümcelerinde soyut alan ya da konu bildiren bir işleve sahip olduğu görülmektedir. (23 a, b, c,) tümcelerinde ise süreç ve gerçekleşme aralığı bildiren zamansal bir işaretleyici olarak kullanılmaktadır. Ayrıca (23 d) tümcesinde لگنا eylemiyle birlikte kullanıldığında *iki nokta arasındaki mesafeyi anlatma* anlamına gelmektedir. Son olarak (24)’te hastalık ya da ağrının vücuttaki konumunu belirtmiştir.

3.4.3.2. پر Durum İşaretleyicisi

Urdu dilinde پر son çekim ilgeci ile kurulan dizimsel bağlantılar, Türkçede -y (*In*) *üzerinde/ üzerine/ üzerini* ve *üzerinden* anlamlarını veren yer-yön ilgecine karşılık gelmektedir. Urdu dilinde en belirgin bulunma halini veren ilgeçlerin پر, میں olduğu varsayılmaktadır. Bu ilgeçlere ek olarak Humayoun (2006) تلک, تے ilgeçlerini de yer - yön bildiren ilgeçler grubunda saymaktadır. میں birlikte kullanıldığı ad ya da ad öbeğine bir şeyin içinde olma anlamı verirken, پر temas durumunu aktarır. Zaman zarfı olarak da kullanılmaktadır.

(25) a. سڑک پر گاڑیاں ہیں۔
 sark per gāriyāñ hēñ
 yol BUL araba.DŞ.ÇĞ ol-GNŞ.3ÇĞ
 ‘Yolda arabalar var’

b. وہ کام پر گیا۔
 vō kām per giyā
 3TK. iş BUL git- GÇM.ER.TK
 ‘O işe gitti’

c. آپ وقت پر اٹھائیں۔
 āp vaqt par uṭhāēñ
 SAY.AD. zaman BUL kalk- DİL.ÇĞ
 ‘Zamanında kalkın’

- d. اس کام کی ذمہ داری مجھ پر ہے۔
 is kām kī zimmedārī much per hē
 bu iş iYE.DŞ. sorumluluk 1TK.OBL BUL ol-GNŞ.3TK
 ‘Bu işin sorumluluğu bende’

پر son durum ilgeci, (25a) tümcesinde açık yüzey alanda arabaların konum bilgisini aktarırken, (25b)’de ise eylemin yöneldiği hedef noktayı göstermektedir. (25c)’de zaman bağlamında özellikle وقت sözcüğüyle sıklıkla dizimlenmektedir. پر bağımlı biçimbirim, soyut mekânsal bağlamda da oldukça sık kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlarda fiziksel *üstünde bulunma* anlamından uzaklaşarak mecazlaşmakta; tıpkı (25d) tümcesinde görüldüğü üzere baskı, yükümlülük, sorumluluk ya da zorunluluk gibi soyut anlam örüntülerini ifade eden yapılarda kullanılabilmektedir.

3.4.3.3. تک Durum İşaretleyicisi

Urdu dilinde تک son çekim ilgeci ile kurulan dizimsel bağlantılar, Türkçede –y (A) kadar anlamını veren yer-yön ilgecine karşılık gelmektedir. Bir noktaya kadar olan süreci veya sürecin devamlılığını, mekânsal ya da zamansal sınırı belirtmek için kullanılmaktadır.

- (26) a. میں نے صبح تک سوئی۔
 mēñ nē subh tak soī.
 1TK ERG sabah kadar uyu- GÇM.DŞ.1TK
 ‘Sabaha kadar uyudum’
- b. وہ یہاں تک آئی۔
 vō yahāñ tak āī
 3TK buraya kadar gel- GÇM.DŞ.3TK
 ‘Buraya kadar geldi’
- c. اُس نے رات تک انتظار کیا۔
 us nē rāt tak intizār kiyā
 3TK ERG gece kadar bekleme yap-GÇM-ER.3TK
 ‘Geceye kadar bekledi’

(26a) tümcesinde تڪ son çekim ilgeci, *uyu-* eyleminin gerçekleşme süreci ve ne zaman sona erdiği hakkında bilgi verirken, (26b) tümcesinde mekânsal, (26c) tümcesinde ise zamansal sınırı belirtmek için kullanılmıştır.

3.4.4. Ayrılma / Araç Durumu

Ayrılma / araç durum işaretleyicisi, Urdu dilinde kullanıldığı ad ya ad öbeklerine çeşitli anlamlar yükleyen son çekim ilgecidir. Urdu dilinde سے son çekim ilgecinin, anlamsal rolleri gruplandırılarak bu başlık altında toplanmıştır.

- (27) a. وہ لاہور سے نکل گیا۔
 vo lāhor sē nikal giyā
 3TK Lahor AYR çık git-GÇM.ER.1TK
 ‘O Lahor’dan ayrıldı’
- b. میں استنبول سے انقرہ تک گھوموں گی۔
 mēn istanbūl sē anḳara tak ghūmūn gī
 1TK İstanbul AYR Ankara kadar gez-DİL.1TK. GEL.DŞ.TK
 ‘İstanbul’dan Ankara’ya kadar gezdim’
- c. میں گاؤں سے گزری۔
 mēn gāuñ sē guzrī
 1TK köy AYR geç-GÇM.DŞ.TK
 ‘Ben köyden geçtim’
- d. لکڑی سے میز بنائی جاتی ہے۔
 lakṛī sē mēz banāī cātī hē
 tahta ARÇ masa yap-GÇM.DŞ.TK git- GNŞ.DŞ.TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Tahtadan masa yapılır’

(27a) tümcesinde, سے ilgecinin temel anlamsal işlevlerinden biri olan *bir yerden ayrılma*, *gitme* durumu karşımıza çıkmaktadır. (27b) tümcesinde eylemin çıkış ya da başlangıç noktası سے ilgeci aracılığıyla işaretlenirken, (27c) tümcesinde ise bir mekânın içinden ya da arasından geçmek anlamında geçiş hareketlerinde görülmektedir. (27d) tümcesi bir nesnenin ana malzemesini, meydana çıkması için gerekli olan kaynağı belirtmiştir.

- (28) a. آپ کا تعلق علی سے کیا ہے؟
 āp kā ta'alluḳ 'alī sē kyā hē
 SAY.AD İYE.ER.TK ilişki Ali ARÇ ne ol-GNŞ.3TK
 'Sizin ilişkiniz Ali ile nedir'
- b. بچوں سے کون کھیل کھیلتا ہے؟
 baççōñ sē kōn khēl khēltā hē
 çocuk.ÇĞ.OBL ARÇ kim oyun oyna-GNŞ.ER.TK ol-GNŞ.3TK
 'Çocuklarla kim oyun oynuyor'
- c. ہم چمچ سے کھانا کھاتے ہیں۔
 ham çamaç sē khānā khātē hēñ
 IÇK kaşık ARÇ yemek ye-GNŞ.ER.ÇĞ ol-GNŞ.3ÇK
 'Biz yemeği kaşıkla yeriz'
- d. میں گاڑی سے دفتر جاتی ہوں۔
 mēñ gārī sē daftar cātī hūñ
 ITK araba ARÇ ofis git-GNŞ.DŞ.TK ol-GNŞ.1TK
 'Ben ofise arabayla giderim'
- e. کراچی لاہور سے بڑا ہے۔
 Karācī lāhor sē barā hē
 Karaçi Lahor KARŞ büyük.ER.TK ol-GNŞ.3TK
 'Karaçi, Lahor'dan daha büyüktür'

(28a) tümcesinde iki öge arasındaki anlamsal ilişkiyi ya da bağı kurmak amacıyla son çekim ilgeci kullanılır. (28b) tümcesinde ise eylem, karşılıklı etkileşim içinde bulunan iki katılımcının varlığını gerektirdiğinden, bu karşılıklı ilişki سے ilgeci aracılığıyla yapılmaktadır. (28c) örneğinde eylemin gerçekleşmesi bir araç unsuruna bağlı olduğu için, araç işlevi üstlenen öge سے ile işaretlenmektedir. Benzer biçimde (28d) tümcesinde de eylemin hangi taşıt aracılığıyla gerçekleştiği belirtilmekte ve bu nedenle taşıt işlevindeki öge سے ilgeciyle kodlanmaktadır. (28e) tümcesinde سے son çekim ilgeci, karşılaştırmanın referans noktasını işaretlemekte ve karşılaştırma ve üstünlük yapılarında kullanılmaktadır.

“Birleşik belirteç yapısını kurmak kolaydır ve addan sonra سے son çekim ilgeci getirilerek yapılır. Bazen iki sözcükbirimi birbirine bağlar, özellikle de iki sıfatı birbirine bağlayarak belirteç görevi görmelerini sağlar” (İslam, 2011: 138).

- (29) a. زور ‘zor’ (ad) → زور سے ‘zorla’ (belirteç)
 b. مکاری ‘kurnazlık’ (ad) → مکاری سے ‘kurnazca’ (belirteç)
 c. اچھی ‘gibi’ (ad) اچھی ‘iyi’ (sıfat) → اچھی طرح سے ‘güzelce’ (belirteç)
 (İslam, 2011: 138)

- d. پیچھے سے کون آیا ہے؟
 pīḥē sē kōn āyā hē
 arka.OBL ÇIK kim gel-GÇM.ER.TK ol-GNŞ.3TK
 ‘Arkadan kim geldi’

(29 a,b,c) tümcelerinde سے son çekim ilgeci, bir eylemin gerçekleşme biçimini anlatan zarf tümlecinin oluşumunda işlev görmektedir. Bunun yanında neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde eylemin ortaya çıkış gerekçesini işaretlemektedir. Ayrıca (29d) tümcesinde yer- yön belirteçleriyle birlikte hareketin çıkış noktasını ya da yönünü işaret etmektedir.

- (30) a. وہ بخار سے بیمار ہوا۔
 vō buhār sē bīmār huā
 3TK ateş SEB hasta ol-GÇM.ER.TK
 ‘O ateşten hastalandı’

- b. وہ اردو نہ جاننے سے نہیں بولا۔
 vō urdū nah cānnē sē nehīn bōlā
 3TK Urdu OLM bil.MAS.OBL SEB OLM konuş-GÇM.ER.TK
 ‘O Urdu bilmediğinden konuşmadı’

(30 a) tümcesinde bir durumun, (30b) tümcesinde ise bir eylemin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme gerekçesini bildirmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımın tam görünüş biçimi ‘کی وجہ سے’ ilgecidir. Dilde söylem sırasında pratiklik kazanmak ve سے ilgecinin tek başına sebep ilişkisi anlamını karşılamasından dolayı کی وجہ tümceden düşürülebilmektedir.

Schmidt (1999: 74) ayrılma /araç durum işaretleyicisinin işlevleri hakkında şu tespitleri yapmıştır; سے son çekim ilgeci, özne ile kullanıldığı zaman yapılan işin *kazara* yapıldığını anlatır.

- (31) a. میں نے گلاس توڑا۔
mēñ ne glās tūṭā
1TK ERG bardak kır- GÇM.ER.1TK
‘Ben bardağı kırdım’

- b. مجھ سے گلاس توڑا۔
much se glās tōṛā
1TK.OBL ARÇ bardak kır- GÇM.ER.1TK
‘Ben bardağı kırdım’

Yukarıda verilen (31a) örnek tümcesi, geçmiş zamanda geçişli eylemle kurulmuş ergatif yapıya sahiptir. (31b) tümcesinde öznenin aldığı ilgecin değişmesiyle tümcenin anlamında da değişim izlenmektedir. (31a) tümcesinde bardağın kırılması edici tarafından bilinçli olarak yapılırken, (31b) tümcesinde bardak edicinin kontrolünden çıkarak *kazara* kırılmıştır.

- (32) a. کھانا باورچی سے پکایا گیا۔
khānā bāverçī sē pakāyā giyā
yemek aşçı ARÇ pişir-GÇM.ER.1TK git- GÇM.ER.1TK
‘Yemek aşçı tarafından pişirildi’

- b. کھانا جادو سے پکایا گیا۔
khānā cādū sē pakāyā giyā
yemek büyü ARÇ pişir- GÇM.ER.1TK git- GÇM.ER.1TK
‘Yemek büyüyle pişirildi’

- c. مجھ سے اتنی دوا کھائی نہیں جاتی۔
much se itnī davā khāī nehīñ cātī
1TK.OBL ARÇ kadar.DŞ ilaç ye-GÇM.DŞ.1T OLM git- GNŞ.DŞ.1TK
‘Bu kadar ilaç içemem’

Yukarıda yer verilen (32a) edilgen yapıli tümcede yemeğin kim tarafından pişirildiği bilgisi سے ilgeciyle tümcede belirtilmiş, böylece edilgen yapı içerisinde tarafından anlamı taşıyan işlevi üstlenmiştir. (32b) tümcesinde سے ilgeci yemeğin kim

tarafından pişirildiği ile ilişki kurmamakta eylemin hangi yöntem ya da soyut unsur aracılığıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. (32c) tümcesinde سے son çekim ilgeci, Asani ve Hyder’a (2008) göre edici öznenin bir eylemi gerçekleştirme yeterliliğine sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu kullanımda eylemin yapılmak istenmesine rağmen gerçekleşmemesi, öznenin güç, kapasite ya da beceri bakımından yetersiz oluşuyla ilişkilendirilmektedir.

- (33) a. میں نے احمد سے کام کروایا۔
 mēñ nē Ahmed sē kām karvāyā
 1TK ERG Ahmet ARÇ iş yaptır- GÇM.ER.1TK
 ‘Ben işi Ahmet’e yaptırdım’

Ettirgen eylemlerle kurulan tümce yapılarında سے son çekim ilgeci, eylemin yaptırma ilişkisinde işi yerine getiren ögeyi işaretlemektedir. (33a) tümcesinde yapma eylemini gerçekleştiren öge سے son çekim ilgeciyle işaretlenerek istenilen işi yerine getiren edici konumunda belirtilmiştir.

Aşağıda verilen tabloda, Urdu dilinde kullanılan durum işaretleyicileri ve işlevleri bir arada verilmiştir.¹⁷

Tablo 9

Urdu Dilinde Kullanılan Durum İşaretleyicileri ve Dilbilgisel İşlevleri

Durum İşaretleyici	Durum Özelliği	Dilbilgisel İşlev
کو	Belirtme durumu (Accusative)	Doğrudan nesne
کو	Yönelme durumu (Dative)	Özne, dolaylı nesne
کو	Zaman durumu (Temporal)	Zaman tümleci
کو	Bulunma durumu (Locative)	Yer tamlayıcısı
میں	Bulunma durumu (Locative)	Yer tamlayıcısı
میں	Zaman durumu (Temporal)	Zaman tümleci
پر	Bulunma durumu (Locative)	Yer tamlayıcısı

¹⁷ Raza (2011: 45) tarafından oluşturulan tablonun durum ekleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Durum İşaretleyici	Durum Özelliği	Dilbilgisel İşlev
پر	Zaman durumu (Temporal)	Zaman tümleci
تک	Sınır durumu (Limitative/Locative)	Yer tamlayıcısı
تک	Zaman durumu (Temporal)	Zaman tümleci
سے	Araç durumu (Instrumental)	Araç
سے	Birliktelik durumu (Comitative)	Birliktelik nesnesi
سے	Ayrılma durumu (Ablative)	Dolaylı nesne / çıkış noktası
سے	Bulunma durumu (Locative)	Yer tamlayıcısı
سے	Yeterlilik durumu (Ability)	Özne

3.4.5. İyelik Durumu

Butt (2012), *From Spatial to Subject Marker* adlı makalesinde, iyelik belirleyicilerin kökeni hakkında şu bilgileri vermiştir: “İyelik (Genetive) belirleyicileri, çekimlenen tek durum belirteci türüdür. Bu durum doğrudan tarihsel kökenine kadar izlenebilir. Geçtiğimiz yüzyılda süren yoğun tartışmaların ardından, Hoernle tarafından savunulan görüş üstün gelmiş ve Beames (1872: 285) ile Kellogg (1893: 129) tarafından da benimsenmiştir. Bu görüşe göre iyelik, Sanskritçede *kṛi* (*yap-*) eyleminin geçmiş zaman çekimi olan *kṛita* (*yapılmış*)’dan türemiştir ve şu gelişim çizgisini izler: Sanskritçe *kṛita* > Prakritçe *kerita* > *keriai* > modern Urdu/Hindī *k-*. Orijinal yapı uyuma girip çekimlenmiş ve iyelik işaretleyicisi, nitelediği ad ile uyuma girme özelliğini bugün de kaybetmemiştir”.

Urdu dilinde bir varlığın başka bir varlığa ait olmasını ya da anlamsal ilişki çerçevesinde onunla sahiplik ilişkisi kurmasını sağlayan biçimbirimlere iyelik durum

işaretleyicileri denmektedir. “Urdu dilinde, iyelik hali hem ك (k-) ile hem de Farsçadan ödünçlenen izafe¹⁸ (ِ) ile yapılmaktadır” (Bögel, Butt, 2010: 1).

- (34) a. علی کی کاپی
alī kī kāpī
Ali İYE.DŞ.TK defter.DŞ.TK
‘Ali’nin defteri’
- b. نقطہ نظر
nuḳṭah-e naẓar
nokta-İZA bakış
‘bakış açısı’

(34a) tümcesinde iki öge arasındaki anlamsal ilişki ve aitlik ilişkisi کی iyelik işaretleyicisi ile kurulurken, (34b) tümcesinde ögeler arasındaki ilişki Farsça kökenli izafe yapısıyla sağlanmaktadır. Sözcüklerin arasında yer alan ve yazıda hafif yatık bir çizgi işaretiyle gösterilen izafe, tamlama unsurları arasında bağ kurarak sözcükler arasında anlamsal bütünlük ve ilgi ilişkisi oluşturmaktadır. “Urdu dilindeki durum işaretleycileri arasında iyelik, öbek yapının baş ögesiyle sayı ve cinsiyet bakımından uyumlanan tek biçimbirim olması bakımından bir istisnadır” (Bögel, Butt: 2013).

Urdu dilinde iyelik işaretleyicisi birbirinden farklı yapı ilişkileri kurar. Bu yapıları Bögel ve Butt (2013) şu şekilde sınıflandırmıştır:

Akrabalık ilişkilerini açıklamak için kullanılır.

- (35) بانو کی بیٹی
Bānū kī bēṭī
Banu İYE.DŞ.TK kız.DŞ.TK
‘Banu’nun kızı’

Edicinin yapmış olduğu bir eylemi adlaştırması ve bununla ilişki kurma durumunda kullanılır.

¹⁸ Farsçadan Urdu diline geçen kalıplaşmış öbeklerde karşımıza çıkmaktadır. Urdu dilinde öbek yapı kurulurken کی، کے، ك، aitlik bildiren biçimbirimler kullanılmaktadır. İzafe ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; (Bögel, Butt: 2013, Raza, 2015). ك Urdu dilinde iyelik biçimidir, dilbilimsel terminolojik karşılığı konusunda çeşitli tartışmalar alanyazında mevcut olup ayrıntılı bir şekilde analizi yapılmıştır, bu konuda bkz. (Thakur,1997).

- (36) فرضانہ کا رونا
 farzāna kī ronā
 Farzana İYE.ER.TK ağla-MAS.ER
 ‘Farzana’nın ağlaması’

Bir eylemin, duygunun ya da düşüncenin nesnesini belirtmek amacıyla kullanılır.

- (37) دوسروں کی خوشی
 dūsroñ kī ḥuṣī
 başkaları.ÇĞ.OBL İYE.DŞ.TK mutluluk.DŞ.TK
 ‘Başkalarının mutluluğu’

İyelik öbeğindeki öznenin sahip olduğu nesneyi belirtmek için kullanılır.

- (38) فرضانہ کی کتاب
 farzāna kī kitāb
 Farzana İYE.DŞ.TK kitap.DŞ.TK
 ‘Farzana’nın kitabı’

İyelik, baş adın bir niteliğini ya da özelliğini belirtmek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu kullanımda iyelik işaretleyicisi; materyal, yapı, ücret, ölçü, yükseklik, renk, ağırlık ve yaş gibi özelliklerin ifade edilmesini sağlamaktadır. Raza (2010), bu kullanımları aşağıdaki örneklerle açıklamıştır.

- (39) a. علی کی چاندی کی انگوٹھی
 ‘alī kī çandī kī angūṭhī
 Ali İYE.DŞ.TK gümüş İYE.DŞ.TK yüzük
 ‘Ali’nin gümüş yüzüğü’
- b. لمبے قد کی گورے رنگ کی لڑکی
 lambē ḳad kī gōrē rang kī laṛkī
 uzun.OBL boy İYE.DŞ.TK. açık.OBL .renk İYE.DŞ.TK kız- İYE.DŞ.TK
 ‘Uzun boylu açık tenli kız’
- c. علی کا بڑا کمرہ
 ‘alī kā baṛā kamrā
 Ali İYE.ER.TK büyük.ER.TK oda.ER.TK
 ‘Ali’nin büyük odası’
- d. سرخ رنگ کی لکڑی کی میز
 surḥ rang kī lakṛī kī mēz
 kırmızı renk İYE.DŞ.TK taht İYE.DŞ.TK masa. DŞ.TK
 ‘kırmızı renkli ahşap masa’

- e. سو روپے کی قیمت
sō rūpē kī kīymet
yüz rupi.OBL İYE.DŞ.TK. fiyat.DŞ.TK
‘Yüz rupilik fiyat’
- f. پینے کا صاف پانی
Pīnē kā šāf pānī
iç-MAS.OBL İYE.ER.TK temiz su.ER.TK
‘İçme suyu’
- g. مریض کا کھانسنہ
marīẓ kā khānsnā
hasta İYE.ER.TK öksür-MAS.ER.TK
‘Hastanın öksürmesi’
- h. ٹرین کی روانگی
trēn kī ravāngī
tren İYE.DŞ.TK hareket.DŞ.TK
‘Trenin hareketi / trenin kalkışı’

Yukarıda yer verilen örneklerde iyelik/genitif işaretleyicileri (کا / کی / کے), adlar arasında yalnızca sahiplik ilişkisi kurmamakta; aynı zamanda farklı türlerde anlamsal ve sözdizimsel ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır. (39 a) örneğinde baş ad olan انگوٹھی, iyelik işaretleri aracılığıyla materyal ve sahiplik bakımından nitelenmektedir. (39 b) örneğinde baş ad olan لڑکی fiziksel özellikleri bakımından tanımlanmaktadır. (39 c)’de ise بڑا sıfatı ad öbeğinin içinde yer alarak öbek yapıdaki baş ad olan کمرہ’yı ölçü bakımından niteleyerek baş adın anlamsal özelliklerini ayrıntılandırmaktadır. (39d) örneğinde baş ad میز’dir. İyelik işaretleyicisi (کی), söz konusu baş adın hem rengini hem de malzeme türünü birbirine bağlayarak öbek yapıyı kurmuştur. (39 e)’de yer alan öbek yapı bir nesnenin ekonomik değerini belirtmektedir. Burada iyelik, miktar belirten unsur ile soyut bir nitelik olan قیمت arasında anlamsal ilişki kurmaktadır.

(39 f) örneğinde iyelik işaretleyicisi, öbek yapıda amaç ve işlev ilişkisi kurmaktadır. (39 g) örneğinde öbek yapıda edici rolündeki مریض tarafından yapılan eylem, öbek yapıda baş ad konumunda yer alıp adlaştırılmıştır. TDKUTS’te روان (ravān)

Farsça kökenli bir sıfat olarak; akan, akıcı; hareket halinde olan, ay, yıl vs. gitmekte veya geçmekte olan; hızlı; net anlamlarıyla yer almaktadır. گى Farsçada sıfat ya da eylem köklerine gelerek sözcüğü adlaştırır. (39 h) örneğinde iyelik işaretleyicisi ise hareket olayının hangi varlıkla ilgili olduğunu sunmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Eylemlerin yapısal özellikleri ile eşdizimsel örüntülerinin sözlüklerde ve dil öğretim materyallerinde sistemli biçimde yer alması, öğrencilerin hedef dile ilişkin doğru ve işlevsel bilgiye ulaşmaları, dilsel kullanımları bağlam içinde kavramaları ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple dil öğretiminin daha kalıcı ve kısa sürede gerçekleşebilmesi için alanyazında kabul gören yabancı dil öğretim yöntemlerinden biri olan *Sözcüksel Yaklaşım (Lexical Approach)*ın temelini, söz öbekleri ve eşdizimlilik oluşturur. Micheal Lewis (1997) tarafından ortaya atılan bu yöntemde, dilin dilbilgisel yapılar kullanılarak değil; sözcükler ve söz öbekleri kullanılarak öğretilmesinin daha etkili olacağı belirtilmektedir. Bu yöneme göre hedef dili, dilbilgisi yapıları aracılığıyla öğretmeye çalışmak hem formülize edilmiş yapıların ezberlenmesine hem de dilin öğrenilme sürecini uzatarak bilgilerin unutulmasına sebep olmaktadır. Dilin ister makro ister mikro yapıları üzerine çalışmalar yapılsın anlamın bağlam temelli olması göz ardı edilmemelidir. 1957 yılında Chomsky, *Sözdizimsel Yapılar (Syntactic Structures)* adlı kitabında *Renksiz yeşil düşünceler öfkeyle uyur (Colorless green ideas sleep furiously)* örneğiyle dilde dilbilgisel tümcelerın üretilebileceğini fakat bunun yeterli olmadığını, aynı zamanda tümcelerın anlamsal açıdan da kabuledilebilir olması gerektiğini vurgular.

Sözcüksel yaklaşım öğrencilere sözcüklerin kullanımını derinlemesine kavratır. Dilbilgisi kısıtlamalarını aşarak veriye dayalı bir çalışma yaparak, sözcük kullanımını hatırlanabilir bir düzeye getirmeyi hedefler. Dil öğretimi sırasında öğrencileri şaşırtan durumların başında sözcüklerin nasıl bir araya geldikleri yatmaktadır. Örneğin, anadili Türkçe olan biri hedef dilde *çay demle-* eşdizimini kullanmak istediğinde kısıtlı sayıda tam örtüşen dizime rastlayacaktır. Türkler için çay geleneksel bir içecektir ve birlikte eşdizimlendiği pek çok sözcüğü barındırmaktadır. Urdu dili öğrenen bir Türk öğrenci, sözlükten hem *çay* hem de *demlemek* eylemlerine

ayrı ayrı bakarak kendi anadilinde olduğu gibi bir eşdizimlik kuracaktır. Sözlükte *demle-* eylemi *دم دینا* (*dam dēnā*)’dır. Yani *چائے دم دینا* (*çāē dam dēnā*) olarak çevrilen *çay demle-* Urdu dilinde nadir olarak kullanılmakta bunun yerine *yap-* eylemi olan *بنانا* (*banānā*), çay demlemek için kullanılmaktadır. Bu aşamada *yap-* eylemi sözlükte üç farklı anlam içermektedir: *بنانا* (*banānā*), *تعمیر کرنا* (*ta‘mīr karna*) ve *کرنا* (*karna*). Her biri farklı bağlamda kullanılan bu eylemlerin eşdizimlerinin sözlüklerde yer almayışı, eylemlerin doğru kullanımına engel olabilmektedir. Bu yaklaşımda kazanım; *چائے* ve *بنانا*’nın aynı düzlemde birlikte kullanıldığının eşdizimliler sözlüğünde yer almasını sağlayarak sözcüklerin bütüncül örüntüsünün öğretilmesi hedeflenmektedir.

Dildeki sözcükler, listeler halinde tek tek öğrenciye verilmemelidir. Bunun yerine sözcüklerin eşdizimli yapıları söz öbekleri halinde öğrenciyle paylaşılmalıdır. Sözcükler, dilbilgisi yapılarından daha fazla üretici güce sahiptir. Sözcüksel Yaklaşım, dilin önemli bir bölümünü oluşturan bu söz öbeklerinin doğru biçimde öğrenilmesinin, dil öğrenim sürecini kolaylaştırdığını savunmaktadır.

Çalışmanın yöntem bölümünde bahsedildiği üzere araştırma evrenini genel amaçlı kullanıma uygun olarak hazırlanan Urdu-Türkçe ve Türkçe-Urdu sözlükler, Sketch Engine Urdu Derlemi (Urdu Web Corpus 2018 (urTenTen)) ve gerekli görüldüğü takdirde anadil konuşucularının sezgisel bilgileri oluşturmaktadır. Sözlükte maddebaşı olarak yer alan seçili sözlükbirimler ile dizimlenen eylemler ve bu eylem birlikteliğiyle kullanılan dilbilgisel birliktelikler çalışmanın bu bölümünde tablolar halinde sunulmuştur. Tabloda yer alan *Uyum Boyutu* sütun başlığı ad/sıfat + eylemlerin derlemdeki bağlamlı dizin sıklığını, *Uyum Yüzdesi* sütunu ise çoksözcüklü eylemler ile bağımlı biçimbirimlerin bağlamlı dizin sıklığını ifade etmektedir. *Genel Sıklık* derlemde elde edilen ad/sıfat + eylem dizimlerinin bağımlı biçimbirimlerle dizimlenme sıklığını, *Milyonda Sıklık* ise eylem dizimlerinin bir milyon sözcük içindeki kullanım sıklığını göstermektedir. Ad/sıfat + eylem yapılarının işlevsel ve bağlamsal kullanım özellikleri, Urdu derlemde seçilen

tanık tümceler üzerinden çözümlenmiş ve tanık tümcelerinin derlemde yer aldığı dosya numaralarına (doc. id.) köşeli parantez içinde yer verilmiştir.

4.1. Maddebaşı Olarak Kullanılan Sözcüğe İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Sözlükte maddebaşı olarak yer alan seçili sözlükbirimler ile dizimlenen eylemler ve bu eylem birlikteliğiyle kullanılan dilbilgisel birlikteliklere ilişkin bulgular ve yorumlar bu bölümde işlenmiştir.

4.1.1. بات (bāt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بات (bāt) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta, sözcüğün anlam alanlarını ortaya koyan tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Söz, sözcük, laf; konuşma, söyleme; şey, konu, mevzu; HA¹⁹D بات durum, hal

بات + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10

بات Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel ²⁰ Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بات ماننا	کا ²¹	928	3,39	1721	53,92
بات آنا	کا	391	1,43	1009	38,75
	میں	35	0,12	1009	3,47
بات کائننا	کا	222	0,81	418	53,11

¹⁹ Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Urduca-Türkçe Sözlük*'te ad türündeki sözcükler i. (isim) kısaltmasıyla gösterilmektedir. Bu çalışmada dilbilim alanında yaygın olarak kullanılan terminoloji esas alınmış ve isim yerine ad terimi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu sözcük türü tez boyunca a. (ad) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

²⁰ Tezde tablo düzeni, *Genel Sıklık* dikkate alınarak yüksek sıklıktan düşük sıklığa göre sıralanmıştır.

²¹ Urdu Web 2018 (urTenTen18) derlem sorgu arayüzünde tümce görünümünde yapı türlerini tespit etmek amacıyla yapılan sorguda *lemma* opsiyonu kullanılmıştır. کا, کے ve کی nin temel biçimidir.

بات بننا	کا سے	92 37	0,33 0,13	510 510	18,04 7,25
بات اٹھانا	کا پر	33 4	0,12 0,01	65 65	50,77 6,15
بات چھیڑنا	کا	18	0,06	33	54,55
بات پیدا کرنا	سے	14	0,05	42	33,33
بات رہ جانا	کا	13	0,04	34	38,24
بات ٹالنا بات	کا	12	0,04	63	19,05
بات میں لگانا	کو کا	11 4	0,04 0,01	51 51	21,57 7,84
بنانا	سے کا	10 8	0,03 0,02	117 117	8,55 6,84
بات پکی کرنا	کا	5	0,01	16	31,25
بات بڑھانا	میں	3	0,01	55	5,45
بات گول کرنا	کا	3	0,01	19	15,79
بات کھٹکنا	کا	2	0,00732 ²²	31	6,45
بات پکی ہونا	کا میں	2 2	0,00732 0,00732	10 10	20,00 20,00
بات سوچھنا	کا	2	0,00732	4	50,00

(1) کاش میں اپنی ماما کی بات مان لیتا - [36095]

Keşke annemin sözünü dinleseydim.

²² Çalışmada, *Milyonda Sıklık* değerinin iki ondalık basamağa yuvarlandığında 0,00 olarak görüldüğü durumlarda, bilgi kaybını önlemek amacıyla değerler ondalık virgülden sonra beş basamakla verilmiştir.

(2) اگر کسی اتحاد کی بات آئی تو بھی دونوں پارٹیاں ساتھ ساتھ فیصلہ لیں گی۔ [661250]

Eğer bir ittifak söz konusu olursa, her iki parti de birlikte karar alacaktır.

(3) میڈیا میں بات آ جائے تو پھر بڑی بدگمانیاں پیدا ہوتی ہیں۔ [139508]

Konu medyaya yansırsa çok şüphe uyandırır.

(4) میں نے اس کی بات کاٹ کر کہا۔ [15927]

Onun sözünü kesip şöyle dedim.

(5) آج کے ہندوستان میں کسی کو بھی ایماندار کہنا ایک خطرے کی بات بن گئی ہے۔ [273065]

Günümüz Hindistan’ında birine dürüst demek de tehlikeli bir şey haline geldi.

(6) ظاہر ہے خوبصورت اور حسین مکالموں یا باتوں سے بات بنتی نظر نہیں آتی۔ [272866]

Açıkçası, güzel ve etkileyici diyalog ya da sözlerle konu hallolacağı benzemiyor.

(7) اس نے انسان دوستی کی بات اٹھائی۔ [322569]

O hümanizmi gündeme getirdi.

(8) جگہ جگہ ہماری اور آپ کی نظر سے گزارنے والی پوسٹس نے مجبور کر دیا ہے کہ اس مدعے پر بات اٹھائی جائے [1042241]

Yer yer karşımıza çıkan paylaşımlar bizi bu konuyu gündeme getirmeye mecbur bıraktı.

(9) فلموں اور ڈراموں کی بات چھیڑ دیجیے اور اس کے حافظے کے کرشمے دیکھیے۔ [87984]

Film ve dizilerden konuyu açın ve onun hafızasının mucizesini seyredin.

(10) خیال سے خیال اور بات سے بات پیدا کرنا آپ کا فن ہے۔ [205227]

Fikirden fikir, sözden söz üretmek sizin maharetinizdir.

(11) الیکشن کمیٹی، پارلیمانی بورڈ، آفس بیئرس، ان سب کی کوئی اہمیت نہ رہے، بس صرف اب دکھانے کی بات رہ گئی ہے۔ [660464]

Seçim komitesi, parlamento kurulu ve ofis çalışanlarının artık hiçbir önemi yok sadece gösterişten ibaretler.

(12) ان کو سمجھانا آپ کا کام ہے وہ آپ کی بات ٹالنے کی ہمت نہیں کر سکتیں۔ [878339]

Onlara durumu anlatmak sizin işiniz, sözünüzü geçiştirmeye cesaret edemezler.

(13) ایک ملازم پیٹرول ڈلوآنے والے کو باتوں میں لگاتا ہے جبکہ دوسرا میٹر میں ہیر پھیر کرتا ہے۔

[582882]

Bir çalışan, benzin dolduran görevliyi lafa tutarken diğeri sayaçta hile yapmaktadır.

(14) سلمان اس شرمناک پیشکش پر خاصی گھبرا گئیں لیکن اپنے حواس پر قابو رکھتے ہوئے احمد کو ادھر اُدھر کی باتوں میں لگانے کی کوشش کی۔ [329952]

Salman, bu utanç verici teklif karşısında epey ürktü fakat soğukkanlılığını koruyarak Ahmet'i başka konularla oyalamaya çalıştı.

(15) رامائن اور مہا بھارت کا زمانہ کیوں اب تک کل کی بات بنا ہوا ہے۔ [296932]

Ramayana ve Mahabharata niçin hala düne aitmiş gibi uyduruluyor?

(16) وہ بات سے بات بنانے کا فن جانتے ہیں۔ [1461900]

Sözleri evirip çevirmekte ustadır.

(17) اس دوران ماں اُس کی شادی کی بات پکی کر کے آئی۔ [516500]

O esnada annesi düğün işlerini netleştirip geldi.

(18) اگر دو خاندانوں کے درمیان شادی کی بات پکی ہونے کا نام منگنی رکھ بھی لیا جائے تو کوئی حرج نہیں۔ [345558]

Eğer iki aile arasındaki evlilik kararı kesinleşmesine “nişan” adı verilirse bunda hiçbir sakınca yoktur.

(19) میڈیا میں بات بڑھا چڑھا کر پیش کی جاتی ہے۔ [577268]

Medyada konular abartılarak sunulur.

(20) جب میں شادی کرنا چاہتا تو وہ شادی کی بات گول کر جاتی اور ادھر ادھر کی باتیں شروع کر دیتی ؟
[1643056]

Ne zaman evlenmekten söz etsem evlilik konusunu eveleyip geveler, oradan buradan konuşmaya başlar.

(21) اب کسی کے ذہن میں یہ بات کھٹک سکتی ہے کہ اس قدر طویل ترین قانون کس نے اور کتنے دنوں میں ترتیب دیا ؟ [49612]

Bu kadar uzun ve kapsamlı bir yasayı kim hazırladı ve kaç günde düzenledi?” diye bir soru birinin aklını karıştırabilir.

(22) بہو بھی گھر آگئی تھی ، چھوٹے کی ایک اچھے خاندان میں بات پکی ہوئی تھی۔ [594735]

Gelin de eve gelmişti; küçüğün ise iyi bir aileyle sözü kesilmişti.

(23) ہمارے اجداد کہتے ہیں کہ مباحثے کے اندر، جھگڑے اور ڈائیلاگ میں کبھی کبھی آپ کو کمال کی بات سوجھ جائے جو آپ کے مدمقابل کو زیر کر دے۔ [39987]

Atalarımız tartışma, münakaşa ve diyaloglarla karşınızdakini alt edecek parlak fikirler bulursunuz derler.

Tablo 10.1.

Düğüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	15	65,21
میں	3	13,04
سے	3	13,04
پر	1	4,34
کو	1	4,34
Toplam	23	100,00

Tablo 10.1. incelendiğinde derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=15) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi میں ve سے (f=3) izlerken پر ve کا (f=1) en az kullanılan biçimbirim olmuştur. کا bağımlı biçimbirimi, ad + کا + ad ve ad + کا + eylem birlikteliğinde sözcükler arası ilgi ilişkisi kurar ve ögeleri anlamsal olarak birbirine bağlar. Urdu dilinde ilgi eki olan کا, ad öbeğinde baş sözcüğün cinsiyeti (eril,

dişil) ve sayısı (tekil, çoğul) ile uyuma girer. Bu uyum ise şöyledir; Urdu dilinde ilgi eki, adın durum (case), sayı (number) ve cinsiyet (gender) özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. İlgi ekinin temel biçimi olan کا, [+eril, +tekil] yalın durumda (nominative) bulunan baş ile uyum gösterir ve bu bağlamda baş sözcükten önce konumlanarak ad öbeğinde bağ ilişkisini kurar. Buna karşılık کے biçimbirimi, iki temel dilbilgisel durumda; başın [+eril, + çoğul] olduğu yapılarda ve başın bir ad öbeği içinde son çekim ilgeci (postposition) olarak oblik duruma (oblique case) geçtiği yapılarda görülür. Bu ikinci durumda baştan sonra gelen میں, کو, سے, کا, تک, پر, gibi bağımlı biçimbirimler, öbek yapıyı kuran کا biçimbirimini biçimsel olarak کے'ye dönüştürür. Bu biçimbirimlerin sözdizimsel işlevlere bağlı olarak değişmesi ve uyum göstermesi Urdu dilinin biçim-sözdizimsel yapısının en tipik örneğidir.

بات düğüm sözcüğü Urdu Web 2018 (urTenTen18) derleminde 428.204 kez görüntülenmiştir. Bu sayısal veri, Urdu dilinde yüksek uyumlu ve işlevsel açıdan üretken bir sözcük olduğunu göstermektedir. Tablo 10 incelendiğinde yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümünün başını بات ماننا (کا) (uyum boyutu 1721; uyum yüzdesi %53,92; tanık tümce 928) ile بات کائنات (کا) (uyum boyutu 418; uyum yüzdesi %53,11; tanık tümce 222) çekmektedir. بات ماننا ad + eylem birlikteliğini oluşturan her birim düzanlam boyutundadır, *söz dinle-, nasihati veya öneriyi kabul et-* anlam örüntüsünde kullanılan bu birliktelikte, sözcüklerin kısıtlı sayıda eşanlamlı sözcükle değiştirilebilir olması ve aynı anlam örüntüsünü yakalayamaması eşdizimli yapı sergilediğine işaret etmektedir. Öte yandan بات کائنات ad + eylem birlikteliğinde düğüm sözcük temel anlamını korurken کائنات eyleminin değişmeceli anlamsal düzleme çıkan eşdizimsel bir yapı olduğu görülmektedir. چھیڑنا eylemi, TDKTUS'ta maddebaşı olarak *dokun-, el değdir-, takıl-, şakalaş-, muziplik yap-, tahrik et-, kışkırt-, damarına bas-, kızdır-, konu aç-* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. چھیڑنا eyleminin temel anlamlarından uzaklaşarak *konu aç-* yan anlamında بات sözcüğüyle eşdizimlenmiştir.

(lafı geçiştir-) بات گول کرنا (lafı geçiştir-) بات ٹالنا (oyala-) بات میں لگانا (söz kes-) بات کاٹنا (lafı geçiştir-) بات بڑھانا (aklına yeni bir konu gel-) بات سوچنا (laf; söz üret-) بات سے بات بانانا (lafı geçiştir-) (sözü abart-) konuşma sırasında konuşmanın seyrine yön veren önemli eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. (kesinleş-) بات پکی ہونا (bir işi veya konuyu kesinleştir-) بات پکی کرنا (iş hallol-,başar-) بات بننا (konuşma) بات اٹھانا (konuşma konusu aç-) بات پیدا کرنا (yeni bir şey ortaya çıkar-) بات چھیڑنا (konu aç-) بات اٹھانا (söz konusu ol-) bileşimlerini oluşturan birimler,birbirinden bağımsız uzanımlara sahip olup bir arada dizimlendiklerinde yeni bir örüntü kurmakta ve yarı-açık anlamsal düzeye sahip eşdizimliler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2. بادل (bādel) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بادل (bādel) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını ortaya koyan tanımına aşağıda yer verilmektedir.

Bulut, sis

HAE

بادل

بادل + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11

بادل (bādel) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بادل چھانا	کا	83	0,30	187	44,38
بادل اٹھانا	کا	35	0,12	58	60,34
بادل پھٹنا	میں	23	0,08	64	35,93

	پر	3	0,01	64	4,68
بادل براسنا	میں	17	0,06	88	19,31
بادل گرچنا	سے	3	0,01	38	7,89
بادل گرچنا	پر	2	0,00732	38	5,26

(24) دھماکے کے بعد ہر طرف دھوئیں کے بادل چھا گئے۔ [1614228]

Patlamadan sonra her yere duman içinde kaldı.

(25) اس کی آنکھوں میں حیا کے بادل چھا گئے۔ [479993]

Gözlerini utanç duygusu kapladı.

(26) آتش زدہ علاقوں سے دھوئیں کے بادل اٹھ رہے ہیں۔ [898399]

Yanan bölgelerden duman bulutları yükseliyor.

(27) بال تل میں بادل پھٹنے کے نتیجے میں 2 کمسن بچے ہلاک ، 10 زخمی ، 11 لاپتہ [606335]

Baltal'da sağanak yağış sonucu 2 küçük yaştaki çocuk hayatını kaybetti, 10 kişi yaralandı, 11 kişi kayıp.

(28) نرین پنچایت کے صدر نریش چوہان نے بتایا کہ پہاڑی پر بادل پھٹنے کے واقعہ میں کانچا خاندان کا گھر بہ گیا۔ [443296]

Nareen Pançayat Başkanı Nareş Çohan, dağın tepesine yağan sağanak yağıştan dolayı Kança ailesinin evinin selde sürüklendiğini bildirdi.

(29) محکمہ موسمیات نے آئندہ ہفتے سے مزید مون سون بارشوں کی پیشگوئی کردی ، جمعرات کو اسلام آباد ، کشمیر اور گلگت بلتستان میں بادل برسیں گے۔ [1542493]

Meteoroloji Dairesi gelecek haftadan itibaren muson yağmurlarının daha fazla görüleceğini, perşembe günü İslamabad, Keşmir ve Gilgit-Baltistan'da yağmur yağacağını bildirdi.

(30) فٹا اور کشمیر کے پہاڑوں پر بادل گرج کر برسیں گے۔ [932539]
Fata ve Keşmir'in dağlarında gök gürleyerek yağmur yağacak.

(31) اس کی آواز سے بادل گرجنے لگے اور بجلیاں چمکنے لگیں۔ [1522681]
Onun sesinden gök gürlemeye, şimşekler çakmaya başladı.

Tablo 11.1.

بادل Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
پر	3	37,5
میں	2	25
کا	2	25
سے	1	12,5
Toplam	08	100,00

Tablo 11.1 incelendiğinde, derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza پر (f=3) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla میں (f=2) ve سے (f=1) izlemiştir.

بادل düğüm sözcüğü Urdu derlemde 6.619 kez görüntülenmiştir. Tablo 11 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümünün başını بادل چھانا (uyum boyutu 187; uyum yüzdesi %60,34; 89 tanık tümce) çekmektedir. بادل اٹھنا uyum yüzdesi (%60,34) en yüksek olan ad + eylem birlikteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. بادل اٹھنا ve بادل چھانا eylemleri göğہ bulut yayıl-, gökyüzünü bulut kapla- ve bulutlan- anlamlarını taşır. برسنا ve گرجنا eylemleri, tek başlarına zorunlu öge olmadan kullanıldıklarında bile ad ögesinin anlamsal içeriğini kapsamakta; *yağmur yağ-, gök gürle-* ve bağlamına göre *şimşek çak-* anlamlarında işlev kazanmaktadır. Değişmeceli anlam eksenini çerçevesinde برسنا ve گرجنا eylemleri ile dizimlenen بادل ad sözcüğünün, temel anlamından uzaklaşarak alt anlam alanlarından biri olan *gerçekleşmesi olası bir doğa olayının nedeni ve habercisi* anlam örüntüsünü sergilediği görülmektedir. بادل چھانا hem gerçek dünyaya gönderimde bulunan (24) hem de değişmeceli anlam

boyutuyla (25) kullanılan bağlam duyarlı simgesel bir deyim olup somut ve soyut sözcüklerin *yayılması* ve *genişlemesi* anlamında ك bağımlı biçimbirimi ile kullanılmaktadır.

پھٹنا eylemi sözlükte maddebaşı olarak *patla-*, *yırtıl-*; *parçalan-*; *delin-* gibi temel anlamsal uzanımlarla yer almaktadır. Urdu derleminden elde ettiğimiz tanık tümcelerde (27,28) بادل پھٹنا, *bardaktan boşanırcasına yağış*, *kuvvetli sağanak yağış* anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Aralarında bağ bulunan iki birimin (yağmur, bulut) birbiri yerine kullanılması dikkat çekmektedir. بادل yağışın kaynağını temsil etmesi bakımından metonimik bir anlamsal yapılanma sergilerken; پھٹنا eylemi, temel sözlük anlamı olan *patlama*, *yarılma*, *delinmeden* uzaklaşarak bağlam içinde *bardaktan boşanırcasına yağış* ya da *şiddetli sağanak* anlamına doğru metaforik bir anlam genişlemesine uğramaktadır. Bu değişmeceli anlam boyutu nedeniyle serbest ad + eylem birleşiminin ötesinde eşdizimli bir yapı olarak değerlendirilmektedir

4.1.3. بار (bār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بار (bār) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını ortaya koyan tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Ağırlık, yük; meyve, ürün; sayı, sıra; izin

FAD

بار

بار + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12

بار (bār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بار ڈالنا	کا	10	0,03	40	25
	پر	7	0,02	40	17,5

(32) کسی کی طاقت سے زیادہ اس پر بار ڈالنے کو بھی فتنہ کہتے ہیں , کیونکہ یہ اس کی قوت برداشت کا سخت امتحان ہے۔ [568252]

Birine gücünden daha fazla yük bindirmeye de fesatlık denir, çünkü bu onun yüke katlanmasının ağır bir sonucudur.

(33) ان چار حضرات پر درس و تدریس کا بار ڈالا گیا۔ [838165]

Bu dört beyfendinin omuzlarına eğitim ve öğretim sorumluluğu yüklendi.

بار düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 134.838 defa görüntülenmesi kullanım sıklığının yüksek boyutta olduğunu göstermektedir. بار sözlükbirimi Urdu dilinde sestesh bir sözcüktür, yukarıda geçen sözlük anlamlarına ek olarak Hindī kökenli ad, dişil olan bu sözcüğün *sıra, defa, süre, rütbe, kapı* anlamları da bulunmaktadır.

بار yardımcı eyleminin TDKTUS'ta *koy-, kat-, dahil et-* anlamları bulunmaktadır. بار düğüm sözcüğüyle dizimlendiğinde, hem temel anlamında hem de metaforik düzlemde iki farklı fakat birbiriyle ilişkili anlamsal örüntü içermektedir. Tanık tümce (32)'de *yük yükle-* anlam örüntüsüyle gerçek dünyaya gönderimde bulunurken, tanık tümce (33)'te *sorumluluk yükle-* anlam genişlemesiyle mecazi boyutta kullanılmıştır. *Yükün* niteliğini belirleyen bir ad, بار کا ilgi eki aracılığıyla öbek yapı ilişkisine girerek بار ڈالنا (uyum boyutu f=40) eylemine bağlanır. Bu ad öbeği, eylemin argüman yapısı içerisinde konu rolünü üstlenir. *Yükün* bir kişi ya da varlık üzerine yüklenmesi durumunda, tümcenin nesnesi پر

biçimbirimiyle işaretlenir ve böylece söz konusu nesne,eylemin anlamsal yapısı içinde *hedef* rolünü üstlenir.

4.1.4. بازار (bāzār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بازار (bāzār) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını ortaya koyan tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Çarşı, pazar yeri, hal

FAE

بازار

بازار + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13

بازار (bāzār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بازار لگانا	کا	10	0,03	122	8,19
	میں	3	0,01	122	2,45

(34) دارالحکومت دہلی کے پرانی دہلی علاقے میں بکروں کا بازار لگا ہوا ہے۔ [429139]

Başkent Delhi'nin eski Delhi bölgesinde keçi pazarı kurulu.

(35) میدانوں میں بازار لگانے سے ہی اس مسئلے کا حل نکل سکتا ہے۔ [1452417]

Bu sorun sadece meydanlarda pazar kurulmasıyla çözülebilir.

بازار düğüm sözcüğünün, Urdu derlemde 23.030 defa görüntülenmiş olması sözcüğün Urdu dilinde yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu gösterse de بازار sözcüğünün, لگانا eylemi ile bir arada kullanım sıklığı (f=122) Urdu derlemde oldukça düşük seyretmektedir. Bu sınırlı dizim, söz konusu ad + eylemin aralarında düzenli bir anlamsal bağ kurmadığına işarettir. Örnek tümce (34)'te pazarın türünü belirtmek amacıyla بازار

sözcüğüne کا biçimbirimiyle bağlanan ad, eyleme en yakın ve eylemi doğrudan etkileyen ad öbeğini oluşturmuştur. Tanık tümce (35)'te ise *eklenti* olarak yer alan ve konum bilgisi veren میدان sözcüğünden hemen sonra میں biçimbirimi kullanılmıştır. لگانا eyleminin (uyum boyutu 122; uyum yüzdesi % 8,19; tanık tümce 10) ve میں (uyum boyutu 122; uyum yüzdesi % 2,45; tanık tümce 3) ile kullanım sıklığı göz önünde bulundurulduğunda, düşük yüzdelik oranlar söz konusu bağımlı biçimbirimlerin tümcede eklenti olarak yer aldığını göstermektedir.

4.1.5. بازو (bāzū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بازو (bāzū) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Kol; kanat, güç; ordu güçlerinin sağ ve sol kanadı, kapı veya pencere kanadı; mersiye okuyan kişiye vokal yapan grup; بازو FAE dost, yardımcı arkadaş

بازو + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

بازو (bāzū) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بازو ٹوٹنا	کا	22	0,08	63	34,92
	سے	4	0,01	63	6,34

(36) تشدد سے طالبعلم احمد کا بازو ٹوٹ گیا جس نے فون کر کے پولیس کو بلا لیا۔ [359951]

Şiddet yüzünden kolu kırılan öğrenci Ahmet, telefon edip polis çağırdı.

(37) ایک گولی اس کے بازو پر لگی جس سے بازو ٹوٹ گیا جبکہ کچھ گولیاں ٹانگ پر لگیں جس سے ایک ٹانگ بھی ٹوٹ گئی۔ [555591]

Bir merminin koluna isabet etmesiyle kolu parçalandı, o sırada birkaç kurşunun bacaklarına isabet etmesiyle bacaklarından biri de parçalandı.

بازو düğüm sözcüğü Urdu derlemde 8.148 defa görüntülenmiştir. TDKTUS'ta بازو'nun temel anlamı olan *kol kırıl-, parçalan-* açıkça yer almazken, metaforik anlamı olan *gücünü kaybetmeye* yer verilmiştir. Derlemde bulunan 63 tanık tümcenin tamamı *kolun parçalanması* anlam örüntüsüyle kurulmuştur. Bu anlamsal çıkarım, Urdu dilinde temel anlamın (kol parçala-) daha yaygın ve üretken bir kullanım sergilediğini, buna karşın değişmeceli anlamın (gücünü kaybet-) oldukça sınırlı kullanıldığını göstermektedir. کا ilgi eki (uyum boyutu 63; uyum yüzdesi %34,92; tanık tümce 22), اپنا dönüşlülük zamiri ve امیرا، تمھارا، ہمارا ilgi zamiri (uyum boyutu 63; uyum yüzdesi %20,63; tanık tümce 13) birlikte değerlendirildiğinde aitlik ilişkisini açıkça vurgulayan toplam 35 tanık tümce ile uyum yüzdesi %55,55'e ulaşmıştır. 63 tanık tümcenin 24'ünde بازو ٹوٹنا eylemi herhangi bir ilgi eki olmadan temel anlamıyla yer almakta ve bu bağlamlarda tümcede anlam bulanıklığı izlenmemektedir. Bu dağılım کا ilgi ekinin, eylemin zorunlu bir ögesi olmadığını; yalnızca aitlik ilişkisinin vurgulu anlatılmak istendiği bağlamlarda kullanılan bir ad öbeği belirleyicisi işlevi gördüğünü göstermektedir. سے durum işaretleyicisi (uyum boyutu 63, uyum yüzdesi % 6,34; tanık tümce 4) sebep-sonuç ilişkisi kurarak *kolun kırılmasına* neden olan durumu açıklamaktadır.

4.1.6. بازی (bāzī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بازی (bāzī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Oyun, eğlence; iddia, bahis; iddia veya bahis parası, hile, oyun, aldatma

FAD

بازی

بازار + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15

(bāzī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بازی بارنا	کا	1099	4,02	1146	95,89
بازی لگانا	کا	497	1,81	540	92,03
بازی لینا	پر	148	0,54	586	25,64
	سے	121	0,44	586	20,97
بازی جیتنا	کا	9	0,03	60	15
	میں	5	0,01	60	8,33

(38) ٹریفک حادثہ میں شدید زخمی ہونے والا 22 سالہ نوجوان گزشتہ روز ہسپتال میں زندگی کی بازی ہار گیا۔ [307235]

Trafik kazasında ağır yaralanan 22 yaşındaki genç geçtiğimiz gün hastanede hayat mücadelesini kaybetti.

(39) انکی فوج میں جان کی بازی لگانے والوں میں الگ الگ مذاہب اور طبقوں کے لوگ تھے۔ [209611]

Ordularında hayatını riske atanlar arasında farklı din ve sınıftan insanlar vardı.

(40) حب الوطنی میں پاکستانی دنیا پر بازی لے گئے۔ [305744]

Vatanseverlikte Pakistanlılar dünyaya üstün geldiler.

(41) اس طرح چین امریکہ سے بازی لے گیا۔ [12510]

Böylece Çin, Amerika'ya üstünlük sağlamıştır.

(42) ہم دونوں زندگی کی بازی جیتنے کیلئے سرپٹ دوڑ رہے تھے۔ [213777]

Biz ikimiz hayat oyununu kazanmak için dört nala koşuyorduk

(43) کانفرنس بورڈ کے جو مینارک کہتے ہیں کہ کبھی کبھی لوگ اس قسم کے کھیل میں بازی جیتنا چاہتے ہیں - [410852]

Kongre Kurulu'nda yer alan Joe Minark, bazen insanlar bu tarz oyunlarda galip gelmek isterler dedi.

Tablo 15.1.

بازی (bāzī) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	3	50
میں	1	16,66
پر	1	16,66
سے	1	16,66
Toplam	06	100,00

Tablo 15.1 incelendiğinde, derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=3) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla پر, میں ve سے (f=1) izlemiştir.

بازی düğüm sözcüğü derlem sorgu arayüzünde 8.148 kez görüntülenmiştir. Tablo 15 incelendiğinde, yüksek uyum boyutu, yüzdesi ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümlerinin başında بازی ہارنا (کا) (uyum boyutu 1146; uyum yüzdesi % 95,89; 1099 tanık tümce) ve بازی لگانا (کا) (uyum boyutu 540; uyum yüzdesi %92,03 ; tanık tümce 497) gelmektedir. بازی لگانا ve بازی ہارنا eylemleri, بازی düğüm sözcüğüyle yüksek sıklıkta eşdizimlenmektedir. Bu yapılarda بازی ilgi ekinin yüksek sıklıkta görülmesi, بازی sözcüğünün eylemlerle birlikte kullanımında, hangi *oyunun kaybedildiğinin* ya da hangi *riskin üstlenildiğinin* ad öbeği aracılığıyla açık ve belirgin biçimde ifade edilmesini zorunlu kılmaktadır. بازی لگانا eyleminin temel anlam örüntüsü *al-, elde et-, sahip ol-* iken; بازی ہارنا eyleminin temel anlam örüntüsü *yen-,galip gel-,kazan-,para kazanmaktır*.

sözcüğüyle birliktelik kuran لینا ve جیتنا eylemlerinin *oyunu veya iddiayı kazan-* anlam alanına doğru genişlediği görülmüştür. Tablo 15’te yer alan بازی düğüm sözcüğünün لینا eylemi ile 586 kez dizimlenmiş olması, bu eylem ile güçlü bir eşdizimsel ilişki kurduğunu göstermektedir. بازی جیتنا ve بازی لینا eylemleri yakın anlama sahip olsalar da kullanılan biçimbirimler birbirinden farklıdır. Örnek tümce (40)’ta پر ve (41)’de سے kullanımı tümcenin nesnesini eyleme bağlarken; örnek tümce (42)’de کا ve (43)’te میں kullanımı tümcenin nesnesinin cinsini ve tarzını anlatarak eylemi işlevsel açıdan tamamlamaktadır.

4.1.7. باسی (bāsi) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

باسی (bāsi) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS’ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

İkamet eden, bir yerde yaşayan; bayat, solmuş **HS** **باسی**

باسی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16

باسی (bāsi) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
باسی ہونا	کا	353	0,99	437	80,77

(44) ایبٹ آباد کے باسی ہونے کے ناطے ان کے لئے یہ ماحول اجنبی نہ تھا۔ [1219034]

Abbottābad sakini olarak bu ortam onlara yabancı değildi.

باسی düğüm sözcüğü Urdu derlemde 3.148 kez görüntülenmiştir. Derlem verileri incelendiğinde, *bir yerde yaşama / ikamet etme* anlam örüntüsüne sahip باسی ہونا eylem

öbeğinin, کا biçimbirimiyle birlikte yüksek uyum yüzdesi (%80,77) sergilediği görülmektedir. Bu yüksek uyum oranı, کا biçimbiriminin seçimlik değil, tümceyi anlamsal yönden tamamlayan zorunlu bir öge olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla, باسی ہونا yapısında yer bilgisinin ilgi eki aracılığıyla eyleme bağlanması hem anlamsal belirginliği artırmakta hem de yapının sözdizimsel olarak tamamlanmasını zorunlu kılmaktadır.

4.1.8. بال (bāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بال (bāl) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Saç, tüy, kanat

FAE

بال

بال + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17

بال (bāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بال بال بچنا	سے	187	0,68	493	37,93
	میں	108	0,39	493	21,90
بال بکھرنا	کا	36	0,13	73	49,31
بال نوچنا	کا	33	0,12	79	41,77
بال منڈوانا	کا	31	0,11	67	46,26
بال اکھاڑنا	کا	27	0,09	47	57,44
بال جھڑنا	کا	14	0,05	70	20
	سے	9	0,03	70	12,85
بال اگنا	پر	10	0,03	62	16,12

14,08	71	0,03	10	کا	بال رکھنا
8,45	71	0,02	6	میں	

(45) پی آئی اے کا طیارہ حادثے سے بال بال بچ گیا۔ [148099]

PIA uçağı kazadan kıl payı kurtuldu.

(46) دھماکے سے صوبائی وزیر کی گاڑی کو نقصان پہنچا لیکن وزیر حملے میں بال بال بچ گئے۔
[550610]

Patlamada eyalet bakanının aracı hasar gördü fakat Bakan kazadan kıl payı kurtuldu.

(47) اس کے بال بکھرے ہوئے اور کمر تک لمبے تھے۔ [812172]

Saçları dağınık ve beline kadar uzundu.

(48) بیٹیاں پیدا کرنے کی سزا کے طور پر اکثر محسن اس کے بال نوچتے ہوئے طلاق کی دھمکی دیتا۔
[291907]

Kız çocukları doğurduğu için ceza olarak genellikle Muhsin onun saçlarını yolup boşanmakla tehdit eder.

(49) یہ کہنے کے بعد انہوں نے اپنے سر کے بال منڈوا لیے۔ [623140]

Bunu söyledikten sonra saçlarını kazıttı.

(50) حاملہ خرگوش پیٹ کے بال اکھاڑتی ہے اور بچہ دینے سے ایک یا دو روز قبل بچہ کے لیے گھونسلہ بناتی ہے۔ [1167450]

Hamile tavşan, karnındaki tüyleri yolar ve doğumdan bir-iki gün önce yavrusu için yuva yapar.

(51) وہ کہتی ہیں کہ شدید دباؤ کی وجہ سے بچے کے سر کے بال جھڑنے شروع ہو گئے تھے۔ [514955]

Aşırı baskı yüzünden çocukların saçlarının dökülmeye başladığını söylüyor.

(52) اسے بالوں میں لگائیں ' اس سے بال جھڑنا بند ہو جائیں گے۔ [314269]

Bunu saçınıza sürün, bununla saç dökülmesi duracaktır.

(53) کرسٹینو اور ان کی ٹیم کو پاکستان سے تعلق رکھنے والے دو خاندانوں اور اٹلی کے ایک خاندان کے تیزی سے بال جھڑنے کی بیماری پر تحقیق کے دوران معلوم ہوا کہ ان سب کا تعلق ایک مخصوص جین سے ہے۔ [292665]

Cristino ve ekibi, iki Pakistanlı ve bir İtalyan ailede görülen hızlı saç dökülmesi hastalığını araştırırken hepsinin belirli bir genle bağlantılı olduğunu anladılar.

(54) اس کے نتیجے میں جہرے پر بال اگتے ہیں۔ [1497462]

Bunun neticesinde yüzünde kıllar çıkar.

(55) وہ لڑکا کہنے لگا: جمعہ کے دن مولوی صاحب نے تقریر کی اور فیشن کے بال رکھنے والوں کو برا بھلا کہا۔ [243976]

Çocuk, cuma günü imamın hutbede konuştuğunu ve modaya göre saç uzatanları eleştirdiğini söyledi.

(56) کبھی اپنے سر کے درمیانی حصے کو مونڈ کر اطراف میں بال رکھتے تھے۔ [568246]

Bazen başının orta kısmını tıraş edip yan taraflarda saç bırakırdı.

Tablo 17.1.

بال (bāl)Düğüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	6	54,54
میں	2	18,18
سے	2	18,18
پر	1	9,09
Toplam	11	100,00

Tablo 17.1 incelendiğinde, derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=6) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla میں (f=2) ve پر (f=1) izlemektedir.

بال düğüm sözcüğü Urdu derlemde 26.964 kez görüntülenmiştir. Tablo 17 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümlerinin başında بال بال بچنا (میں/ سے) (uyum boyutu 493; uyum yüzdesi %59,83; 295 tanık tümce) bulunurken, yüksek uyum yüzdesine sahip eylem öbeklerinin başında ise بال اکھاڑنا (%57,44) ve بال بکھرنا (% 49,31) bulunmaktadır. TDKTUS'ta بال sözlükbiriminin altında maddeîçi olarak بال بال ikilemesi *tamamen, tepeden tırnağa, her biri; küçük bir farkla, kıl payı* gibi anlamlara sahipken, بال بال بچنا eylem öbeği ise *zorlukla kurtul-,tehlikenin eşiğinden dön-* anlam örüntüsüyle yer almaktadır. Tanık tümce (45,46)'da *kazadan/kazada kurtul-* eylemi, بال بال (kıl payı) belirteciyle tarz/biçim yönünden tamamlanmıştır. بال sözlükbirimi ve بال بال sözcük çifti farklı anlamsal uzanımlara sahip olmaları sebebiyle TDKTUS'ta ayrı maddebaşı olarak verilmeli ve بال بال sözcüğünün hemen altında maddeîçi olarak بال بال بچنا eylemi yer almalıdır.

Eylem ve nesne arasında sebep-sonuç ilişkisi kuran سے bağımlı biçimbirimi, tanık tümce (45)'te *kaynak* ve tanık tümce (52)'de *araç* rolleri üstlenerek tümcelerde eklenti işlevi görmektedir. Bu kullanım alanlarından farklı olarak tanık tümce (53)'te belirteç öbeği (تیزی سے), eylemin gerçekleşme biçimi hakkında bilgi vermektedir.

(48) بال نوچنا, (49) بال منتوانا (55) بال رکھنا, (51) بال جھڑنا (47) بال بکھرنا (50) بال اکھاڑنا ad + eylem yapılarına ait tanık tümcelerde, کا bağımsız biçimbirim, *saç/tüy* ile ait olduğu sözcük arasında aitlik ilişkisi kurarak ad öbeği oluşturmuştur. بال اگنا eylem öbeğiyle kurulan tanık tümce (54)'te پر biçimbirimi, *tüyün uzadığı, saçın çıktığı* yüzeyi anlatmak amacıyla *yer* rolü üstlenmektedir. Tablo 17'de yer alan tüm bağımlı biçimbirimler, tümleçlerin birer eklenti ögesi olarak tümceleri biçim-sözdizimsel açıdan tamamlamışlardır.

4.1.9. بتی (battī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بتی (battī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Fitil, gaz lambası fitili; ışıq, şamdan; ilaqlı sargı bezi;

hayvanların kaburga bölgesinden elde edilen et; top veya

HAD

بتی

silah ateşlemede füyeye bağlanan fitil

بتی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18

بتی (battī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بتی جانا	کا	14	0,05	179	7,82

(57) یہاں وہ روایات دوبارہ پیش کرنا فضول ہے سو اب آپ دماغ کی بتی جلا کر خود ہی اندازہ کر سکتے ہیں۔

[469072]

Burada o hikâyeleri tekrar anlatmak gereksizdir; bu yüzden şimdi aklınızı çalıştırıp kendiniz tahmin edebilirsiniz.

بتی düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 2.086 kez görüntülenmiştir. Urdu derlemde pencere aralığının (n-gram) + 1 anahtar sözcük sorgusunda بتی جانا ad + eylem öbeğinin mom sözcüğüyle birlikte en yüksek dizim sıklığına (f=122) sahip olduğu ve bu örneklerde بتی düğüm sözcüğünün *mum*, *meşale* anlamına karşılık gelen temel anlamıyla kullanıldığı gözlenmiştir. Öte yandan کا bağımlı biçimbirimiyle kurulan yapılarda بتی düğüm sözcüğünün örnek tümce (57)'de olduğu gibi somut bir nesneye gönderimden uzaklaşıp soyut bir nesneye gönderimde bulunduğu ve değişmeceli anlam

boyutunda metaforik bir kullanım sergilediği görülmektedir. Derlemde dikkat çeken bir diğer nokta da کا ilgi ekiyle kurulan 14 örnek tümcenin 12'sinde بٹی eylem öbeği, دماغ, sözcüğüyle birlikte بٹی جانا aklını çalıştır-, aklına yeni bir şey gel-, akıl et- gibi anlam alanlarına genişleyerek simgesel deyim yapısı kurmuştur.

4.1.10. بجلی (biclī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بجلی (biclī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Elektrik, elektrik akımı; şimşek, yıldırım

HAD

بجلی

بجلی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 19'da sunulmuştur.

Tablo 19

بجلی (biclī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بجلی گرنا	پر	81	0,29	512	15,82
	میں	37	0,13	512	7,22
بجلی کڑکنا	سے	7	0,02	53	11,11
	پر	5	0,01	53	7,93

(58) میرے چھوٹے بیٹے صادق نے پڑوس میں جا کر ٹی وی دیکھا اتنے میں ہم پر بجلی گر گئی
[432681]-

Küçük oğlum Sadık komşuya gidip televizyon izlerken o sırada üzerimize yıldırım düştü.

(59) عادل آباد میں بجلی گرنے سے چار خواتین ہلاک ، تین افراد زخمی۔ [227130]

Adil Abad'da yıldırım düşmesi sonucu dört kadın öldü, üç kişi yaralandı.

(60) یہ سوچتے ہی اس کے ذہن پر بجلی گر پڑتی۔ [490474]

Bunu düşündüğü an kafasında şimşek çaktı.

(61) چند یوم قبل جب مکہ میں تیز ہوائیں چل رہی تھیں اور آسمان پر بجلی کڑک رہی تھی۔ [320387]

Birkaç gün önce, Mekke'de şiddetli rüzgârlar esiyor ve gökyüzünde şimşek çakıyordu.

(62) یہ مثبت بار پہلے سے موجود منفی بار سے متعامل ہوتے ہیں جس سے بجلی کڑکتی ہے۔ [384399]

Bu pozitif yükler, önceden var olan negatif yüklerle etkileşime girer ve bunun sonucunda şimşek çakar.

بجلی düğüm sözcüğünün, Urdu derlemde 43.764 kez görüntülenmesi, Urdu dilinde sıklık boyutunun yüksek olduğunu göstermektedir. بجلی düğüm sözcüğünün, Online Urdu Lughat ve Urdu derlem tabanının kısa sözcük taslağı (Word Skeeth) taramasında oldukça geniş anlamsal ve işlevsel kullanım alanı olduğu dikkat çekmektedir. بجلی sözcükbiriminin sözlüklerde anlam alanının genişletilmesi amacıyla temel anlamlarından biri olan *gök gürültüsünün* de eklenmesi ve ayrıca maddeîci olarak sıkça dizime girdiği *چمکنا* ve *چلنا* بندنا gibi eylemlerin de sözlüklere girmesi gerektiği düşünülmektedir.

بجلی گرنا bağlam duyarlı ad + eylem dizimidir. Tanık tümceler (58,59)'da gerçek dünyaya gönderimde bulunması ve tanık tümce (60)'ta sözcükbirimlerin bir araya geldiklerinde metaforik anlam alanı oluşturması sebebiyle simgesel deyim özelliği taşımaktadır. Örnek tümcelerde kullanılan *پر* ve *میں* bağımlı biçimbirimleri, *yıldırım düşmesi* ve *şimşek çakması* bağlamlarında olayın etki alanı ve gerçekleşme alanını işaret eden yer belirleyici işlevinde karşımıza çıkarken; *سے* bağımlı biçimbirimi ise olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kuran yapısal işlevde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.11. بحث (bahs) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بحث (bahs) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

بحث AAD **Tartışma; görüşme, müzakere; delil; konu bölümü; ilgi, ilişki**

بحث + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 20

بحث (bahs) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بحث چھڑنا	پر	105	0,19	424	24,76
	میں	75	0,11	424	17,68

(63) ایک دن گفتگو کے دوران ایک معروف کتاب پر بحث چھڑ گئی۔ [632225]

Bir gün sohbet sırasında önemli bir kitap üzerine tartışma çıktı.

(64) اس معاملے پر سوشل میڈیا میں بحث چھڑی ہوئی ہے۔ [491470]

Bu konuyla ilgili sosyal medyada tartışma başladı

بحث düğüm sözcüğünün, Urdu derlemde 34.369 kez görüntülenmesi sözcüğü nicel olarak yüksek sıklıkta görünür kılmaktadır. Tablo 20 verileri incelendiğinde, بحث چھڑنا ad + eylem diziminin yüksek uyum boyutu (f=424) sergilemesine karşın پر ve میں bağımlı biçimbirimleriyle toplam kullanım oranının (%42,44) düşük olması, tümcelerde eklenti ögeler olarak görev yaptıklarını göstermektedir. بحث چھڑنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *bir iş veya eylem başla-, enstrüman vs. ses çıkar-, çal* gibi anlamlara gelmektedir. بحث ve بحث چھڑنا sözcükbirimleri düzanlamsal boyutta, açıklık ilkesi uygulanabilir ve özgürce yer değiştirebilir dizime sahiptir. Tanık tümce (63)'te پر bağımlı biçimbirimi, etkilenen

nesneyi kodlayan zorunlu bir öge işlevi görürken; میں, olayın gerçekleştiği konumu belirten ve tümce yapısında seçimlik olarak yer alan bağımlı biçimbirimidir.

4.1.12. بدلہ (badlah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بدلہ (badlah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Karşılık, bedel; öç, intikam

AAE

بدلہ

بدلہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 21'de sunulmuştur.

Tablo 21

بدلہ (badlah) Düşüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بدلہ لینا	کا	134	0,49	242	55,37
	سے	56	0,20	242	23,14
بدلہ اتارنا	کا	24	0,08	31	77,41
بدلہ پانا	کا	17	0,06	35	48,57

(65) درحقیقت وہ اپنی غلطی کا بدلہ لینا چاہتا ہے۔ [602053]

Aslında o, kendi hatasının intikamını almak istiyor.

(66) ایک عرب اپنے باپ کے قاتل سے بدلہ لینا چاہتا تھا۔ [1449120]

Bir Arap, babasının katilinden intikam almak istiyordu.

(67) ہم آج تیرے احسانوں کا بدلہ اتارنے آئے ہیں۔ [5530]

Bugün senin iyiliklerinin karşılığını ödemeye geldik.

(68) وہ جو کچھ کر رہے ہیں ، عنقریب اس کا بدلہ پائیں گے۔ [134819]

Her ne yapıyorlarsa, yakında bunun karşılığını göreceklerdir.

بدلہ düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 6.632 kez görüntülenmiştir. Tablo 21 verileri incelendiğinde, بدلہ لینا, ad + eylem dizimi en yüksek uyum boyutu (f=242) ve uyum yüzdesine (%78,51) sahip eşdizimli yapıdır. Söz konusu ad + eylem birlikteliğinde, al-eyleminin zıt anlamlısı olan ver- eyleminin kullanılması, kavramsal bakımdan mantıklı görünse de *intikam ver-* şeklinde anlamsal bakımdan kabuledilemez bir birliktelik doğmaktadır. Tanık tümce (65)'te کا biçimbirimi *intikam* ile *intikamın türü* arasında anlamsal bağ kurma görevi üstlenmiştir. Oluşan bu ad öbeği لینا eylemi ile seçimlik öge olarak tümcede yer almaktadır. Tanık tümce (66)'da, سے bağımlı biçimbirimi ise tümcenin seçimlik ögesi ile birlikte kullanılarak intikamın kaynağını (باب کے قتل سے) belirtmiştir.

کا ad + eylem diziminde uyum boyutu (f=31) düşük olmasına karşın, اتارنا bağımlı biçimbirimiyle uyum yüzdesi (%77,41) yüksek oranda seyretmektedir. اتارنا eyleminin TDKUTS'ta maddebaşı olarak *indir-*, *alçalt-*, *yık-*, *devir-*, *çökert-*, *sırtındaki yükü yere indir- veya bırak-*; *göm-*; *ayır-*; *konaklamak için bir yerde dur-*; *bir yere ulaştır-*, *götür-*; (*elbise, deri vs.*) *çıkar-*, *soy-*, *yüz-*; *fotoğraf vs. çek-*, *mideye indir-*, *vücuda getir-*; *birleştir-*, *ekle-*; *taklit et-*; *kopar-*, *ayır-*; *borç vs. öde-*, *kurtul-* gibi anlamlarına yer verilmiştir. Söz konusu ad + eylem diziminde, بدلہ düğüm sözcüğü düzanlamını korurken اتارنا eylemi bu birliktelik içinde değişmeceli anlam boyutu kazanarak yapının eşdizimsel bir örüntü sergilemesini sağlamıştır. Tanık tümce (67)'de, کا biçimbirimi, tümcede anlamsal yakınlığı bulunan احسان ve بدلہ sözcükleri arasında ilgi ilişkisi kurarak ad öbeği oluşturur ve oluşan bu ad öbeği seçimlik öge olarak اتارنا eylemine bağlanır.

بدلہ پانا ad + eylem dizimi, uyum boyutu (f=35) ve uyum yüzdesi (%48,57) en düşük eşdizimdir. پانا eyleminin TDKUTS'ta maddebaşı olarak *elde et-,ele geçir-,sahip ol-,kazan-;bir yere veya bir amaca ulaş-;bir yaşa eriş-;kayıp bir şeyi bul-,bir şeyin izini bul-;anla-,kavra-,fark et; ceza veya ödül karşılığını al-; ... (A) bilmek* gibi anlamlarına yer verilmiştir. Tanık tümceler (65) ve (67)'de olduğu gibi کا biçimbirimi, örnek tümce (68)'de de بدلہ düğüm sözcüğünün ilgi ilişkisi kurduğu ad ile ad öbeği (اس کا بدلہ) kurar. Kurulan bu ad öbeği, seçimlik öge olarak پانا eylemine bağlanır.

4.1.13. برف (barf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

برف (barf) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Buz; kar

FAD

برف

برف + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 22'de sunulmuştur.

Tablo 22

برف (barf) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
برف پگھلنا	میں	53	0,19	289	18,33
	سے	27	0,09	289	9,34
برف جمنا	پر	24	0,08	73	32,87
	میں	8	0,02	73	10,95

(69) پہاڑوں ، چٹانوں سے برف پگھل کر دریاؤں میں طغیانی پیدا کر دے گی - [677397]

Dağlardaki ve tepelerdeki karlar eriyince, nehirlerde taşkına yol açacaktır.

(70) لگتا ہے کہ اس ملاقات میں دونوں طرف سے برف پگھلنا شروع ہوئی ہے۔ [78332]

Bu görüşmeyle iki taraf arasındaki buzların eridiği anlaşıyor.

(71) گرمیوں کے آغاز کے ساتھ ہی غدر کے مختلف نالوں میں برف پگھلنے سے پانی کے بہاو میں اضافہ ہوا ہے۔ [722688]

Sıcakların başlamasıyla birlikte Gizerdeki farklı derelerde karların erimesiyle su akışında artış meydana geldi.

(72) گھروں پر برف جمنے کے باعث کم از کم 30 گھروں کی چھتیں گر گئیں۔ [304011]

Evlerin üzerine karın donması yüzünden en az 30 evin çatısı çöktü.

(73) رشتوں میں برف جمتی رہی ہے تو قیادت کی تبدیلی کے ساتھ پگھلنے رہی ہے۔ [369399]

İlişkilerde soğukluk devam edince yönetim değişikliğiyle birlikte buzlar erimeye başladı.

دو گھم سۆزۈگۈ، Urdu derlemde 7.490 kez görüntenmiştir. Tablo 22 verileri incelendiğinde، برف پگھلنا، ad + eylem dizimi، tablo içinde en yüksek uyum boyutuna (f=289) ve sıklığa (f=80) sahip eşdizimli yapıdır. برف پگھلنا، eylemi TDKUTS'ta madd başı olarak *eri-*، *sıvı hale gel-*، *yumuş-*، *eğil-*، *yatkın hale gel-*، *razı ol-* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. Eylem + ad birlikteliklerinde برف پگھلنا، eylemi belli anlamsal özelliklere sahiptir. Tanık tümceler (69) ve (71)'de olduğu gibi ısıya maruz kalan katı maddelerle sıklıkla eşdizimlenir. Başka bir örnek tümce (70)'te ise fiziksel bir olayı değil، ilişkilerdeki soğukluğun، kırınlığın ve mesafenin azaldığı soyut anlama sahip simgesel deyim olarak da sıklıkla kullanılmaktadır. Örnek tümcelerde برف پگھلنا، eylemi ve bağimli biçimbirimler، tümcenin seçimlik öğeleri ile birlikte kullanılarak karın eridiği somut mekânsal kaynağı ve yeri برف پگھلنا، eylemi، TDKUTS'ta maddebaşı olarak *don-*، *katılaş-*، *sohbet vs.*، *kurul-*، *dibe çok-*، *küf veya yosun bağla-*، *bitki vs.*، *köklen-*، *tut-*، *renk vs.*، *tut-*، *bir yerde tutun-*، *yer edin-*، *bir yerde oturup kal-* gibi anlamlarla yer almaktadır. برف پگھلنا، eylemi bağlam duyarlıdır، tanık tümce (72)'de gerçek dünyaya gönderimde bulunurken، tanık tümce (73)'te metaforik anlam örüntüsünde

simgesel deyim özelliği sergilemiştir. Örnek tümce (72)'de eklenti olarak bulunan ve karın donduğu bölgenin bilgisini veren yer tümlecinden hemen sonra پر باغیملی biçimbirimi kullanılmıştır. Örnek tümce (73)'te میں باغیملی biçimbirimi, eylemin gerçekleştiği soyut mekânsal alandan hemen sonra konumlanmıştır.

4.1.14. بریک (birēk) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بریک (birēk) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Fren

İAE

بریک

بریک + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23

بریک (birēk) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بریک لگانا	پر	24	0,08	214	11,21
	کو	23	0,08	214	10,74

(74) علی جلدی جلدی بولا تو ولی نے یکدم رونے پر بریک لگایا اور چونک کر اسے دیکھا۔ [460042]

Ali hızlı hızlı konuşunca Veli bir anda ağlamayı kesti ve ürkerek ona baktı.

(75) بہر حال بات موضوع سے دور ہوتی جا رہی ہے اس لیے یہیں پر بریک لگا لیتا ہوں۔ [322102]

Her neyse, konu gittikçe dağılıyor, bu yüzden burada kesiyorum.

(76) جب پائلٹ نے یہ منظر دیکھا تو اس نے جہاز کو بریک لگا کر ایک جھٹکا دیا۔ [192187]

Pilot bu manzarayı görünce frene basarak uçağı sarstı.

بریک düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 2.249 kez görüntülenmiştir. Tablo 23 verileri incelendiğinde, لگانا eyleminin TDKUTS'ta maddebaşı olarak *birleştir-*, *bir araya getir-*, *ekle-*; *monte et-*; *değdir-*, *dokundur-*, *ilaç vs. sür-*, *el ile dokun-*; *işle-iğne ile dik-*; *bir işe koş-* veya *koy-*; *kat-*, *kariştir-*; *ağaç fidan vs, dik-*, *diz-*, *tak-*; *duvara perde, saat, resim as-*; *tahrik et-*; *birine vergi, sorumluluk vs, yükle-*; *masaya yemekleri koy-*; *süt sağ-* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. بریک لگانا ad + eylem dizimiyle kurulan tümcelerde bağlama bağlı eklenti ögeleriyle daha sık kullanılan پر ve کو bağımlı biçimbirimlerine, düşük sıklıkta (f=24;23) rastlanmıştır. Tanık tümce (74)'te پر biçimbirimi, eylemin doğrudan yan ulamlamadığı zorunlu bir ögeyi değil, *kes-* eyleminin devam eden bir süreci durdurmasını belirtmek üzere kullanılmıştır. Örnek tümce (75)'te ise hem eylemin gerçekleştiği durma noktasını işaret eder hem de olayın hangi bağlamda gerçekleştiğini anlatma işlevi üstlenir. Tümce (76)'da ise کو biçimbirimi, eylemin doğrudan etkilediği eklenti ögesini (جهاز) işaretleyerek frenleme eyleminin fiziksel bir nesne üzerinde olduğunu göstermiştir. بریک لگانا, *bir aracı fiziki olarak durdurmak* anlam örüntüsüyle düzanlam boyutunda kullanılırken, *mental duyguları ya da algıları durdurmak* anlam genişlemesiyle metaforik kullanım sergilemiştir.

4.1.15. بس (bas) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بس (bas) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

İrade, etki, güç, kuvvet; yetki, kontrol, otorite

HAE

بس

بس + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 24'te sunulmuştur.

Tablo 24

بس (bas) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بس چلنا	کا	199	0,72	555	35,85
	میرا	56	0,20	555	10,09
	ہمارا	15	0,05	555	2,70
	کی	12	0,04	555	2,16
بس میں ہونا	کا	112	0,40	271	41,32
	میرا	48	0,17	271	17,71

(77) ان کا بس چلتا تو اپنے بیٹی بھائیوں کی تلاشی شروع کر دیتے - [49692]

Eğer ellerinde olsa, üvey kardeşlerini aramaya başlarlar.

(78) میرا بس چلے تو ٹی وی کو آگ لگا دوں۔ [289941]

Elimde olsa televizyonu ateşe versem.

(79) اگر ہمارا بس چلے تو تمہارے قلم کو بھی نہ لکھنے کا حکم دیں اور اگر وہ کچھ لکھے تو تم سے جُرمانہ وصول کیا جائے۔ [617176]

Eğer elimizden gelse, kalemine bile yazmama emri verir; bir şey yazarsa da cezasını senin ödemen emrini verirdik.

(80) پشاور، مردان اور ایبٹ آباد میں خواتین کی بسیں چلیں گی۔ [383712]

Peşaver, Mardan ve Abbotabad'da kadınlara özel otobüs çalışacak.

(81) دعاؤں کی قبولیت تو انسانوں کے بس میں ہوتی نہیں بس امید رکھی جا سکتی ہے۔ [160185]

Duaların kabulü insanların elinde değildir, sadece umut edilebilir.

(82) کاش اگر میرے بس میں ہوتا تو میں ان آنکھوں میں کبھی آنسو نہ آنے دیا۔ [301743]

Keşke...elimde olsaydı, o gözlerden hiç yaş gelmesine izin vermezdim.

بس düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 77.433 kez görüntülenmiştir. بس sesteş bir sözlükbirim olup sözlükte dört ayrı maddebaşı olarak yer almaktadır. Tablo 24'te yer alan veriler, بس düğüm sözcüğünün *etki*, *güç* ve *otobüs* anlam örüntülerinden elde edilmiştir. بس چلنا ad + eylem birlikteliği, yüksek uyum boyutuna (f=555) ve کا ilgi eki kullanımıyla birlikte yüksek sıklık oranına (%50,81) sahiptir. Tez kapsamında Urdu dilinde ilgi ekleri olarak kullanılan *کی*, *کے* lemma düzeyinde değerlendirilmiş ve temel biçimi olan کا esas alınmıştır. Tablo 24'te کی biçimbirimine de yer verilmesinin sebebi بس sözlükbirimin *otobüs* anlam alanında dışıl bir ad olarak kullanılması ve چلنا eylemiyle eşdizim sergilemesinden kaynaklanmaktadır. چلنا, TDKUTS'ta maddebaşı olarak *yürü-*, *git-*, *hareket et-*; *ak-*; *alet, motor vs. çalış-*; *para vs. geç-*; *geliş-*; *dünyadan göç-* anlamlarına gelmektedir. Tanık tümceler (77),(78) ve (79)'da بس چلنا (*elinde ol-, sözü geç-, kontrolünde ol-*) ad + eylem diziminde, بس düğüm sözcüğü düzanlamını korurken چلنا eylemi bu birliktelik içinde değişmeceli anlam boyutuyla eşdizimsel bir örüntü sergilemektedir. Tanık tümce (81)'de, بس میں ہونا (*elinde ol-kontrol altına gir-*) dilbilgisel birlikteliği کا biçimbirimiyle %59,04 yüksek uyum yüzdesi sergileyerek kuvvet ve yetkinin ait olduğu ad ile anlamsal ilişki kurar ve ad öbeği oluşturur.

4.1.16. بستر (bister) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بستر (bister) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yatak, döşek

FAE

بستر

بستر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 25'te sunulmuştur.

Tablo 25*بستر (bister) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بستر لگانا	کا	9	0,03	35	25,71

(83) اس کے بعد حسن نے عمر کو ان کا بستر لگانے کے لیے کہا -1573184

Daha sonra Hasan, Ömer'e onların yatağını yapmasını söyledi.

بستر düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 6.462 kez görüntülenmiştir. بستر sözlükbirimi, لگانا eylemi ile düşük uyum boyutu (f=35) sergilemektedir. Öte yandan anlam alanı bakımından eşdeğer kabul edilebilecek بستر کرنا ad + eylem diziminin derlemde 9 tanık tümcede görülmesi, بستر sözcüğünün لگانا eylemiyle daha sık birliktelik oluşturarak eşdizimlendiğini göstermektedir.

4.1.17. بل (bel) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بل (bel) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Büküm, kıvrım, lüle; bükülme, güç, kuvvet, destek; yön; çaba, uğraş; asker

H. / S.

AE

بل

بل + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26*بل (bel) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	پر	62	0,22	119	52,10

بل پڑنا	میں	20	0,07	119	16,80
بل کھانا	میں	30	0,10	318	9,43
	کا	18	0,06	318	5,66

(84) احمد کے ماتھے پر بل پڑ گئے - [524539]

Ahmet'in alnında kırıxıklıklar oluştu.

(85) وہ فوراً ہی کام میں جت گئی اور ہم سب بھوکوں کی طرح مٹن، پلاؤ اور نان پر بل پڑے۔ [620918]

O hemen işe koyuldu ve biz hepimiz açlar gibi et, pilav ve ekmeğe saldırdık.

(86) پھر ملانے بادشاہ کو دلچسپ لطیفے سنائے جنہیں سن کر اس کے پیٹ میں بل پڑ گئے [168200]

Molla padişaha öyle ilginç fıkralar anlattı ki, onları dinleyen padişahın gülmekten karnına ağrı girdi.

(87) پہاڑوں میں بل کھاتی ہوئی اس خراب سڑک سے گزرنا واقعی ایک کٹھن عمل ہے۔ [738471]

Dağlarda kıvrıla kıvrıla giden bu bozuk yoldan geçmek gerçekten güç bir iştir.

(88) یہ وہ گاؤں تو بالکل نہیں لگ رہا تھا جس کی بل کھاتی گلیاں بچپن کی شوخیوں، آرزوؤں اور محرومیوں کی گواہ تھیں۔ [830005]

Bu köy, kıvrım kıvrım sokakları olan, çocukluk yaramazlıklarına, özlemlerine ve yoksunluklarına tanıklık eden o köye hiç benzemiyordu.

بل düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 32.027 kez görüntülenmiştir. بل sesteş bir sözlükbirim olup sözlükte üç ayrı maddebaşı olarak yer almaktadır; birinci anlamı *hesap*, *adisyon*; ikinci anlamı *delik*, *oyuk*, *mağara*, özellikle *fare deliği* ve üçüncü anlamı ise *büküm*, *kıvrım*, *lüle*; *bükülme*; *güç*, *kuvvet*, *destek*; *yön*; *çaba*, *uğraş*; *asker*dir. بل eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *yat-*; *in-*; *ikamet et-*; *uyu-*; *yağ-*, *düş*; *meşgul ol-*; *olduğu yerde dur-*, *faydalı ol-*, *bulun-*; *geç-*; *koy-* gibi pek çok farklı anlam alanlarına sahiptir. Tanık tümce (84)'te بل پڑنا'yı oluşturan sözcükbirimlerin her biri, gerçek anlamlarından

uzaklaşarak değişmeceli anlam örüntüsünde eşdizim görünümü sergilemiştir. Tanık tümce (85)'te ise بل پڑنا, ani ve kontrolsüz duyuşal davranışları betimlemiş, gerçek anlamından uzaklaşarak deyimleşmiştir. Tümce (86)'da بل پڑنا dilbilgisel birlikteliğinde پیٹ (karın, mide; göbek) düz anlamını korurken بل پڑنا eğil-; kırış- temel anlamından uzaklaşarak çok fazla gülmekten karnına ağı girmesi mecaz anlamıyla deyim yapısı oluşturmuştur. Örnek (87)'de گھر, بیچیمbirimi میں birlikte kullanılarak tümcede konum bildirirken, (88)'de کی ilgi eki, گائوں ile hem konum hem de ilgi ilişkisi kurmaktadır. بل کھانا ad + eylem diziminde بل düğüm sözcüğü sözlüksel anlamını korurken, temel anlamı ye- olan کھانا eylemi anlamsal genişleme ve metaforik aktarım sonucunda kıvrıl-, virajlı ol- anlamlarıyla simgesel deyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.18. بنا (binā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بنا (binā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Temel, kök; esas; dayanak

AAD

بنا

بنا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 27

بنا (binā) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بنا ڈالنا	کا	51	0,18	1792	2,84

(89) انہوں نے لکھنؤ یونیورسٹی کی بنا ڈالنے کے لیے ایک لاکھ روپیہ دان کیا - [85985]

Onlar, Lakhnov Üniversitesi'nin temelini atmak için yüz bin rupi bağışladılar.

بنا düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 21.625 kez görüntülenmiştir. Tablo 27 verileri incelendiğinde, بنا ڈالنا ad + eylem diziminde yer alan her iki birim de düzanlam boyutunda, değiştirilebilirlik ilkesi tamamen uygulanabilir ve açıktır. بنا ڈالنا eylemiyle birlikte کا bağımlı biçimbirimin kullanım sıklık oranının (%2,84) oldukça düşük olması, bu biçimbirimin söz konusu ad-eylem diziminde zorunlu öge olmadığını göstermektedir. Tümce (89)'da ڈالنا eylemi geçişli bir eylemdir ve zorunlu ögesi olan بنا ile eylem öbeği oluşturmuştur. بنا ڈالنا eylemi بنا ile dizimlendiğinde, *temelin/dayanağın* konum bilgisi gerektirdiği bağlama duyarlı tümcelerde کا adlar arasında ilgi ilişkisi kurmuştur.

4.1.19. بند (band) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بند (band) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Kapalı; bağ; eklem; düğüm; önü kesilmiş, set; şiir bölümü, bent

F AE

بند

بند + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 28'de sunulmuştur.

Tablo 28

بند (band) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بند کرنا	کو	3760	13,76	28.569	13,16
	میں	1857	6,79	28.569	6,50
	پر	756	2,76	9021	8,38

بند ہونا	کا	368	1,34	9021	4,07
بند باندھنا	پر	46	0,16	406	11,33

(90) نوٹس میں مزید یہ کہا گیا تھا کہ بائی وے 143 کو بند کر دیا گیا ہے - [16046]

Uyarıda ayrıca otoyol 143'ün de kapatıldığı ifade edildi.

(91) اس کو گرفتار کر کے جیل میں بند کیا جائے - [377318]

O tutuklanıp hapse kapatılsın

(92) آج ہونے والی کمی کے باعث انڈیکس 46 ہزار 858 پوائنٹس پر بند ہوا - [374785]

Bugünkü düşüş nedeniyle endeks 46.858 puanla kapandı.

(93) کارخانوں کا بند ہونا بہت بڑی مصیبت ہے - [156850]

Fabrikaların kapanması büyük bir felakettir.

(94) ہم نے ہندوستان کو موقع دیا ہے کہ وہ کشمیر کے دریاؤں پر بند باندھے - [290763]

Biz, Hindistan'a Keşmir'in nehirleri üzerine barajlar kurma imkânı verdik.

(95) حکومت کو اسلامی جمیعت طلبہ کے ارادوں پر بند باندھنا چاہیے - [181585]

Hükümetin, İslami Cemiyet-i Talebe'nin fikirlerinin önüne set çekmesi gerekir.

بند düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 97.358 kez görüntülenmesi Urdu dilinde کرنا düğüm sözcüğünün yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu göstermektedir. بند düğüm sözcüğünün eylemi ile yüksek uyum boyutu (f=28.569) sergilemesi, بونا ve باندھنا eylemlerinden daha fazla dizimlendiği anlamına gelmektedir. %13,16 uyum yüzdesine sahip کو biçimbirimi, bağlam duyarlı tümcelerde eylemin doğrudan etkilediği nesneyi vurgulamak amacıyla kullanılırken; میں ise yer / konum / alan bilgisinin gerektiği tümcelerde tümleçten hemen sonra yer almıştır.

پر eylem birlikteliği gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan durumu anlatır. پر bağımlı biçimbirimi genellikle روپے، پیسے، پوائنٹس، سطح sözcüklerinden hemen sonra gelerek borsa endeksinin nasıl kapandığı hakkında bilgi veren kalıplaşmış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tümce (93)'te کا biçimbirimi ise, kapanma durumundan etkilenen ögeyi ya da alanı eyleme bağlayarak ilgi ilişkisi kurmaktadır.

maddeiçi olarak TDKUTS'ta *düğümle-* anlamıyla yer almaktadır, derlemde karşılaştığımız tanık tümceler eylemin yalnızca *düğümle-* anlamının olmadığını *baraj kur-*, *set çek-*, *engelle-* anlam örüntülerinin de olduğunu göstermektedir. Örnek tümce (94)'te fiziksel olarak *bir yere baraj kur-* temel anlamında kullanılırken, tümce (95)'te fiziksel temas noktasını değil, *düşüncelerin engellenmesi* anlam örüntüsünde eylemin yöneldiği hedefi işaret etmektedir. *بند باندھنا* diziminin, derlem tabanında آگے (f=121) ve سامنے (f=69) gibi yer yön ilgeçleriyle yüksek sıklıkta dizimlenmesi, eylemin anlam yapısının konum / yer tümleci gerektirdiğini göstermektedir. Tablo 28'de yer alan bağımlı biçimbirimlerin, düşük uyum yüzdesi sergilemesi, tümcede bağlam duyarlı eklenti öge olarak yer alan tümleçlerden kaynaklanmaktadır.

4.1.20. بو (bū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بو (bū) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Koku, kötü koku; iz, belirti; sır

FAD

بو

بو + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 29'da sunulmuştur.

Tablo 29*بو (bū) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بو پانا	کا	6	0,02	27	22,22

(96) خالص قسم کی بو پائی جاتی ہے۔ [822534]Orijinal bir koku hissedilir.(97) جرمن کے اس منصوبے کی بو پا کر امریکا، روس، برطانیہ اور جاپان کو لالے پڑ گئے۔ [561844]

Almanya'nın bu planının kokusunu alan ABD, Rusya, Birleşik Krallık ve Japonya telaşa kapıldılar.

بو düğüm sözcüğü Urdu derlemde 4.635 kez görüntülenmiştir. eylem diziminin, hem duyu organımızla aldığımız kokuyu anlatan hem de *tehlike, plan, niyet* gibi sezgisel olarak fark ettiğimiz durumları anlatan metaforik bir yapısı vardır. بو sözcükbirimi, örnek tümce (96)'da temel anlamıyla yer alırken, örnek tümce (97)'de metaforik yapıda simgesel deyim olarak kullanılmıştır. کا biçimbirimi her iki örnek tümcede de *koku* ile anlamsal ilintisi olan ögeyi eylem öbeğine bağlamaktadır.

4.1.21. بوجھ (böch) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بوجھ (böch) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yük, ağırlık; sorumluluk, yükümlülük**HAE****بوجھ**

بوجھ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 30'da sunulmuştur.

Tablo 30

بوجھ (böch) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بوجھ اٹھانا	کا	303	1,10	533	56,84
	کو	4	0,01	533	0,75
بوجھ ڈالنا	کا	123	0,45	442	27,82
	پر	78	0,28	442	17,64
بوجھ پڑنا	پر	47	0,17	218	21,55
	کا	44	0,16	218	20,18
بوجھ اتارنا	کا	32	0,11	77	41,55
	سے	4	0,01	77	5,19
بوجھ سنبھالنا	کا	14	0,05	15	93,33
بوجھ بٹانا	کا	7	0,02	09	77,77
	اپنا	2	0,00	09	22,22

(98) لکڑیوں کا بوجھ اٹھانے میں رسی کی ضرورت پڑتی ہے - [817456]

Odunların yükünü taşımak için bir ipe ihtiyaç vardır.

(99) تمہارے والد کی وفات کے بعد یانچ بچوں کا بوجھ اٹھانا اس کے لیے مشکل تھا - [695362]

Babanın vefatından sonra beş çocuğun yükünü taşımak onun için zordu.

(100) راستے میں انہوں نے تم کو بوجھ اٹھانے پر بھی مجبور کیا - [1128546]

Yolda seni yük taşımaya da mecbur bıraktılar.

(101) نہ خود کسی پر بوجھ بنے اور نہ ہی کسی کو اپنے آپ پر بوجھ ڈالنے دیں - [471711]

Ne kendiniz kimseye yük olun ne de birinin size yük olmasına izin verin.

(102) صاحب اقتدار نے عوام پر مہنگائی کا بوجھ ڈال کر اپنا پیسہ باہر رکھا ہوا ہے۔ [1234701]

İktidar sahipleri, halkın sırtına pahalılığın yükünü yükleyip kendi paralarını yurt dışına çıkarmışlar.

(103) ایسا کرنے سے ان پر بوجھ پڑے گا اور وہ ممکنہ طور پر ناکام ہو سکتے ہیں۔ [264185]

Böyle yapmakla onların üzerine bir yük binecektir ve muhtemelen başarısız olabilirler.

(104) انہوں نے دیکھ کر کہا کہ دروازے کے اوپر عمارت کا بوجھ پڑ گیا ہے۔ [553853]

Onlar bakıp kapının üzerine binanın yükünün binmiş olduğunu söylediler.

(105) استاد نے ایک ہی سانس میں سبق سنا کر سر سے بوجھ اتار دیا۔ [177154]

Öğretmen, tek nefeste dersi anlatarak başındaki yükten kurtulmuş oldu.

(106) بادشاہ نے یہ دیکھا تو اس کے سر کا بوجھ اتار کر اپنے کندھوں پر رکھ لیا۔ [305944]

Padişah bunu görünce, onun başındaki yükü kaldırıp kendi omuzlarına aldı.

(107) اپنے کاندھوں سے گھریلو ذمہ داریوں کا بوجھ اتار کر چھوٹے بھائیوں کے حوالے کیا اور اسٹاک ہوم کا رخت سفر باندھا۔ [119353]

Evle ilgili sorumlulukların yükünü omuzlarından atıp küçük erkek kardeşlerine devretti ve Stockholm'e doğru yola koyuldu.

(108) امی کی جگہ بھی اب مجھ کو تمام گھر کا بوجھ سنبھالنا پڑا۔ [707696]

Şimdi annemin yerine de evin tüm yükünü çekmek zorunda kaldım.

(109) بد نیتی اور بد بختی نے تم دونوں میں تفرقہ ڈال دیا ہے۔ نہ تم ایک دوسرے کا بوجھ بٹاتے ہو نہ باہم پندو نصیحت کرتے ہو۔ [213229]

Kötü niyet ve bahtsızlık aranızı açtı. Ne birbirinizin yükünü paylaşıyorsunuz ne de birbirinize öğüt veriyorsunuz.

Tablo 30.1

بوجھ (bōch) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağimli Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	7	63,63
پر	2	18,18
کو	1	9,09
سے	1	9,09
Toplam	11	100,00

Tablo 30.1 incelendiğinde, derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=7) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla پر (f=2), سے ve کو (f=1) izlemektedir.

بوجھ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 15.842 kez görüntülenmiştir. Tablo 30 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümünün başını بوجھ اٹھانا (کو / کا) (uyum boyutu 533; uyum yüzdesi %57,59; tanık tümce 307) çekmektedir. Bu eylemi sırasıyla بوجھ ڈالنا (کا / پر) (uyum boyutu 442; uyum yüzdesi % 45,47; tanık tümce 201), بوجھ پڑنا (پر/کا) (uyum boyutu 218; uyum yüzdesi %41,74, tanık tümce 91), بوجھ اتارنا (کا/سے) (uyum boyutu 177; uyum yüzdesi %46,75; tanık tümce 36), بوجھ سنبھالنا (کا) (uyum boyutu 15; uyum yüzdesi %93,33; tanık tümce 9), بوجھ بٹانا (کا) (uyum boyutu 9; uyum yüzdesi %100; tanık tümce 14) izlemektedir. بوجھ düğüm sözcüğüyle en yüksek uyum oranından en düşük uyum oranına doğru dizimlenen eylemler پڑنا، ڈالنا، اتارنا، اٹھانا، سنبھالنا، بٹانا olmuştur.

کا bağımlı biçimbirimi, ad + کا + ad ve ad + کا + eylem birlikteliğinde sözcükler arası ilgi ilişkisi kurar ve ögeleri anlamsal olarak birbirine bağlar. کا biçimbirimi, örnek tümceler (98,99,102,104,106,107,108,109)'da olduğu gibi بوجھ düğüm sözcüğünün ilgi ilişkisi kurduğu ad ile ad öbekleri (لکڑیوں کا بوجھ ، بچوں کا بوجھ ، مہنگائی کا بوجھ ، عمارت کا) (سر کا بوجھ ، زمہداریوں کا بوجھ، گھر کا بوجھ ، ایک دوسرے کا بوجھ بوجھ) kurar. Kurulan bu ad

öbekleri tümcenin başı olan پڑنا، ڈالنا، اترنا، اٹھانا، سنبھالنا، بٹانا eylemler tarafından seçilir ve öbekleri kurulmuş olur. لکڑیوں کا بوجھ اٹھانا

sözlükbirimi, hem somut hem de soyut göstergeye işaret eden çok anlamlı bir yapıya sahiptir. Örnek tümceler (98,100,104,106,108)'de *gerçek elle tutulur bir yükü* ifade ederken buna karşılık örnek tümceler (99,101,102,103,105,107,109)'da *yük* metaforik anlamda *sorumluluk*, *sıkıntı*, *dert* anlam örüntülerinde simgesel deyim olarak kullanılmıştır.

4.1.22. بولی (bōlī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بولی (bōlī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Konuşma; dil, lisan; yerel konuşma dili veya aksanı **UAD** **بولی**

بولی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 31'de sunulmuştur.

Tablo 31

بولی (bōlī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بولی بولنا	کا	162	0,59	279	58,06

(110) سارے علاقوں کی بولیاں بولی جانے لگیں - [156244]

Tüm bölgelerin lehçeleri konuşulmaya başlandı.

(111) شیر مختلف جانوروں کی بولیاں بول سکتا ہے ، شیر کے پنجے کا بھرپور اتنا طاقتور ہوتے ہیں کہ

اگر ریچھ کی کمر پر پڑے تو اسے توڑ ڈالتا ہے - [798291]

Aslan, çeşitli hayvanların seslerini çıkarabilir; aslanın pençesinin darbesi de öylesine güçlüdür ki bir ayının sırtına gelse onu un ufak eder.

بولى düğüm sözcüğünün, Urdu derlemde bağlamli dizin olarak yapılan ilk sorgusunda 9.515 kez görüntüendiği görülmüştür. بولى sözcük türü bakımından hem ad hem de بولنا eyleminin geçmiş zamanda dişil-tekil çekimli altbiçimbirimidir. Eşyazımlı (homograf) olan bu sözlükbirimin Urdu derlemde ad sözcük türü olarak yapılan sorgusunda kullanım sıklığı 2.753 olarak gözlenmiştir. کا biçimbirimi, örnek tümceler (110,111)'de olduğu gibi بولى düğüm sözcüğünün ilgi ilişkisi kurduğu ad ile ad öbeği (علاقوں کی بولیاں، جانوروں کی بولیاں) kurar. Kurulan bu ad öbeği, tümcede yüklem görevinde bulunan eylemi biçimsözdizimsel açıdan tamamlar.

4.1.23. بہتان (buhtān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بہتان (buhtān) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Suçlama, itham, kötüleme; suç

AAE

بہتان

بہتان + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32

بہتان (buhtān) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بہتان باندھنا	پر	61	0,22	168	36,30
	کا	11	0,04	168	6,54

بہتان لگانا	پر	46	0,16	142	32,39
	کا	14	0,05	142	9,85

(112) کسی پر بہتان باندھنا نہایت قبیح بات ہے۔ [1408297]

Birine iftira atmak gerçekten son derece çirkin bir şeydir.

(113) اگر پتہ تھا تو ایسا لکھ کہ مرزا قادیانی نے حقائق کے برخلاف آریوں پہ نہایت غلیظ قسم کا بہتان باندھا ہے۔ [900617]

Madem biliyordun, o hâlde ‘Mirza Kadiyani, gerçeklere aykırı olarak Aryalara son derece çirkin bir iftira atmıştır.’ diye yazsaydın ya.

(114) کسی پر بہتان لگایا گیا۔ [6735]

Başkasına iftira atıldı.

(115) ہمارے ملک پر آمریت کا بہتان لگاتے ہیں۔ [889291]

Ülkemizi diktatörlükle suçluyorlar.

بہتان sözlükbirimi düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.513 kez görüntülenmiştir. بہتان sözlükbirimi (f=168) ve لگانا (f=142) eylemleriyle dizimlenmektedir. Her iki eylemin benzer yanı, suçla-, suçlu bul-, itham et- anlam alanlarının örtüşmesi ve kullanılan پر ve کا bağımlı biçimbirimlerin ortak olmasıdır. کا biçimbirimi suçun türü ile بہتان düğüm sözcüğü arasında anlamsal bağ kurarken, پر biçimbirimi suçlamanın yöneldiği hedefi ve eylemden etkilenen ögeyi işaret etmektedir. بہتان düğüm ve لگانا eylem yapılarında, بہتان düğüm sözcüğü temel anlamını korurken, باندھنا ve لگانا eylemleri değişmeceli anlam düzeyinde eşdizimsel yapıyla karşımıza çıkmaktadır.

4.1.24. بیان (beyān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بیان (beyān) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

بیان AAE İfade, söz; şahitlik; demec, beyan; tarif, tanım, açıklama

بیان + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33

بیان (beyān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	اپنا	31	0,11	119	26,05
بیان بدلنا	اپنے	11	0,04	119	9,24
	کا	7	0,02	119	5,88
	پر	4	0,01	119	3,36

(116) جب انہیں عدالت میں پیش کیا گیا تو انہوں نے پھر اپنا بیان بدل لیا۔ [891058]

Mahkemeye çıkarıldıklarında ifadelerini tekrar değiştirdiler.

(117) صدر اپنے بیانات بدلتے رہتے ہیں۔ [663595]

Başkan ifadelerini sürekli değiştiriyor.

(118) نیٹو کے بارے میں بھی ان کا بیان بدلتا ہی رہا ہے۔ [343462]

Onun NATO hakkındaki açıklaması sürekli değişmektedir.

(119) دوسری جانب بھرے کی واپسی کی حامی ہندوستان کی اپوزیشن جماعت کانگریس نے حکومت پر بیان بدلنے کا الزام لگایا۔ [1644718]

Öte yandan, elmasın geri verilmesini destekleyen Hindistan'ın muhalif Kongre Partisi, hükümeti ifadesini değiştirmekle suçladı.

بیان düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 179.678 kez görüntülenmesi sözcüğün Urdu dilinde yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 33 verileri incelendiğinde, کا biçimbirimi ifadenin içeriği / türü ile bileşik eylem arasında anlamsal ilişki kurarken, پر tümcenin eyleminden etkilenen nesneyi işaret eder. بیان بدلنا ad + eylem diziminde her birim düzanlam boyutunu korusa da özellikle hukuk alanında sıklıkla kullanılması eşdizimlik yapısı sergilediğine bir işarettir.

4.1.25. بیاہ (biyāh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

بیاہ (biyāh) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Evlenme, nikâh

HAE

بیاہ

بیاہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34

بیاہ (biyāh) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
بیاہ کرنا	سے	47	0,17	260	18,07
بیاہ رچانا	سے	21	0,07	39	53,84
	کا	3	0,01	39	7,69
	اپنا	3	0,01	39	7,69

(120) میں جانتا ہوں تم آیا سے بیاہ کرو گے۔ [460457]

Ablamla evleneceğini biliyorum.

(121) اس نے مجھے طلاق دینے کا فیصلہ کر لیا اور کسی اور عورت سے بیاہ رچا لیا۔ [57657]

Beni boşamaya karar verdi ve başka bir kadınla evlendi.

(122) اس کے قبل صرف 1998 میں یہاں شہنائیاں بجی تھیں جب امجد کی چچا زاد بہن جینت کنور کا بیاہ رچایا گیا

تھا۔ [1651574]

Bundan önce burada en son 1998'de şenlikler olmuştu; o zaman Emced'in amca kızı Cennet Kunvar'ın düğünü yapılmıştı.

(123) اس نے بڑے چاؤ سے اپنا بیاہ رچایا اور پھر اسے معلوم ہوا کہ اس کی بیوی لڑیا بہت اچھا گاتی ہے [776541]-

Büyük bir hevesle kendi düğününü yaptı ve sonra karısı Larıyā'nın çok güzel şarkı söylediğini gördü.

بیاہ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 2.166 defa görüntülenmiştir. Tablo 34 verileri incelendiğinde, بیاہ کرنا ad + yardımcı eylem diziminin Urdu dilinde daha üretken ve anlamsal açıdan daha şeffaf bir kullanım sergilediği, buna karşın benzer anlam alanında kullanılan بیاہ رچانا ad + eylem diziminin daha resmî ve geleneksel kullanım alanında bağlam duyarlı eşdizimsel bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür. Örnek tümceler (120,121)'de سے biçimbirimi tümcenin eyleminden etkilenen ögeyi tümcede belirli kılarken, örnek tümceler (122,123)'te کا ilgi eki, tümcede edici rolündeki ögeyi belirginleştirir.

4.1.26. پھانسی (phānsī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

پھانسی (phānsī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

پہانسی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 35’te sunulmuştur.

Tablo 35

پہانسی (phānsī) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	کو	44	0,16	238	18,48
پہانسی لگانا	میں	37	0,13	238	15,54
پہانسی پانا	میں	30	0,10	119	25,21

(124) ارسلان کو پہانسی لگا دیں۔ [895175]

Arsalan’ı idam edin.

(125) دکان دار نے دکان میں پہانسی لگا کر خودکشی کی۔ [428352]

Dükkân sahibi dükkânda kendini asarak intihar etti.

(126) یہ بھارت میں پہانسی پانے والی پہلی خواتین ہوسکتی ہیں۔ [876010]

Bu, Hindistan’da asılarak idam edilen ilk kadın olabilir.

پہانسی لگانا geçişli sözlükbirimi, Urdu derlemde 11.627 kez görüntülenmiştir. geçişli bir yapıda olup hem edici hem de bağlam ekseninde etkilenen rolündeki öğeleri barındıran eşdizimli bir yapıyken, پہانسی پانا ise geçişsiz bir yapıda olup idam edilme işinden etkilenen öğeyi barındıran eşdizimli bir yapı sergilemektedir. Tablo 35 verileri incelendiğinde, örnek tümce (124)’te کو bağımlı biçimbirimi, پہانسی لگانا eyleminden etkilenen eklenti olarak tümcede yer alan öğeyi işaret ederken, örnek tümceler (125) ve

(126)'da میں bağımlı biçimbirimi, لگانا پھانسی ve پھانسی eylemlerinin gerçekleştiği tümcede eklenti olarak bulunan ve konum bildiren ögeden sonra kullanılmaktadır.

4.1.27. پھول (phūl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

پھول (phūl) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

پھول UAE

Çiçek; gül; kumaş üzerine yapılan çiçek deseni veya işleme; ölünün ardından okunan üçüncü ve beşinci gün Fatiha'sı; Hindu ölünün Ganj Nehri'ne atılmak üzere öğütülmüş kemiklerinin külü; bakır ve çinko karışımı olan metal; çiğnenen tütün yaprağı; uç; keskin veya sivri taraf; meşale ucunun yanmış bölümü; parmak eklemi; oyun kağıdında maça şekli, s. Hafif, yağni

پھول + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 36'da sunulmuştur.

Tablo 36

پھول (phūl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
پھول کھلنا	کا	98	0,35	331	29,60
	میں	17	0 06,	331	5,13
پھول چڑھانا	پر	71	0,25	135	52,59
	کا	10	0,03	135	7,41
پھول آنا	پر	7	0,02	49	14,28

(127) تالابوں میں کنول کے پھول کھل گئے۔ [12386]

Göletlerde nilüfer çiçekleri açtı.

(128) ہمارے دل کے پھول کھل اٹھیں گے۔ [207651]

Kalplerimizin çiçekleri açacak.

(129) صحراؤں میں پھول کھل اٹھیں۔ [1408764]

Çöllerde çiçekler açtı.

(130) یورپ میں رواج ہے کہ قبروں پر پھول چڑھاتے ہیں۔ [1339413]

Avrupa'da mezarlara çiçek bırakmak yaygındır.

(131) جن لوگوں کو حکمران بناتے ہیں، انہی کا رونا روتے ہیں اور پھر انہی کی قبروں پر جا کر پرستش

کے پھول چڑھاتے ہیں۔ [219363]

İnsanları iktidara getirenler, yine onların derdine ağlarlar sonra da aynı kişilerin mezarları başına gidip çiçeklerle saygılarını sunarlar.

(132) جب اس پر پھول آتے ہیں تو ہم پکا کر کھاتے ہیں۔ [21865]

Üzerinde çiçek açınca, onu pişirip yeriz.

پھول düğüm sözcüğü Urdu derlemde 16.946 kez görüntülenmiştir. Tablo 36 verileri incelendiğinde پھول, yüksek uyum boyutuna göre sırayla کھانا, چڑھانا ve آنا eylemleriyle birlikte dizimlenmiştir. پھول کھانا ad + eylem dizimi, tanık tümce (127)'de düz anlam boyutunda kullanılırken, tanık tümce (128)'de metaforik anlam genişlemesiyle karşımıza çıkmaktadır. Örnek tümce (127)'de کا bağımlı biçimbirimin, üstulam olan [+ÇİÇEK] ve onun altulamı olan nilüfer arasındaki hiyerarşik sıralamayı sözlüksel ulam bakımından kurduğu görülmektedir. Örnek tümce (128)'de ise çiçeğin ait olduğu ad ile bağ kurarken, örnek tümce (131)'de çiçeğin türü hakkında bilgi vermektedir.

4.1.28. ٹانگ (tāng) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ٹانگ (tāng) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Bacak, diz kapağından ayaklara kadarki bölüm

HAD

ٹانگ

ٹانگ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 37'de sunulmuştur.

Tablo 37

ٹانگ (tāng) Dügüm Sözcüğü'nün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
ٹانگ توڑنا	کا	84	0,30	141	59,57

(133) سپاہیوں نے دونوں چوروں کی ٹانگیں توڑیں۔ [306895]

Askerler her iki hırsızın bacaklarını kırdılar.

ٹانگ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 6.154 kez görüntülenmiştir. ٹانگ sözlükbirimi, derlem verilerine göre sınırlı sayıda eylemle birlikte dizimlenme eğilimi göstermektedir. ٹانگ ile en sık dizimlenen eylem kır-, kopar-, ayır- gibi anlam örüntülerine sahip olan ٹوڑنا dır. Bu ad + eylem serbest sözcük bileşiminde, her iki sözcükbirim düz anlamını korumaktadır. Örnek tümce (133)'te کا ilgi eki, bacak ve bu uzvun ait olduğu kişi arasında sahiplik temelli bir anlam ilişkisi kurarak ad öbeği oluşturmaktadır.

4.1.29. ٹکر (takkar) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ٹکر (takkar) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Çarpma, kafa kafaya çarpışma, toslama; çatma; boy
ölçüşme; yarışa veya rekabete girme; zarar, ziyan; bela,
facia, büyük sıkıntı

HAD

ٹکر

ٹکر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde
şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 38’de sunulmuştur.

Tablo 38

ٹکر (takkar) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
ٹکر مارنا	کو	254	0,92	640	39,68
	سے	57	0,20	640	8,90
ٹکر لینا	سے	25	0,09	33	75,75
ٹکر کھانا	سے	10	0,03	11	90,90

(134) اس نے میرے سامنے موجود دو افراد کو ٹکر ماری۔ [1183857]

O, önümde duran iki kişiye çarptı.

(135) انتہائی افسوسناک واقعہ ڈراپیور نے مسجد الحرام کے دروازے کو اپنی گاڑی سے ٹکر مار دی۔
[387398]

Son derece üzücü bir olay sürücü, Mescid-i Haram’ın kapısına kendi arabasıyla çarptı.

(136) حضرت ابراہیم کا دوسرا مجاہدہ نمرود سے ٹکر لینا تھا۔ [1363326]

Hız. İbrahim’in diğer mücadelesi Nemrut ile çarpışmaktı.

(137) یہ دوسری جنگ عظیم میں شریک تھا اور ایک اور برطانوی سمندری جہاز سے ٹکر کھا کے ڈوب گیا۔ [1175]

Bu gemi, II. Dünya Savaşına katılmış ve başka bir İngiliz savaş gemisiyle çarpışıp batmıştı.

ٹکر düğüm sözcüğü Urdu derlemde 3.792 kez görüntülenmiştir. Tablo 38 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümünün başını ٹکر مرنا (کو/ سے) (uyum boyutu 640; uyum yüzdesi % 48,58; tanık tümce 311) çekmektedir. Bu eylem dizimini sırasıyla ٹکر لینا (سے) (uyum boyutu 33; tanık tümce 25) ve ٹکر کھانا (سے) (uyum boyutu 11; tanık tümce 10) izlemektedir. Tabloda yer alan ad + eylem birlikteliklerinin bağımlı biçimbirimlerle kullanım sıklıklarını değerlendirecek olursak uyum boyutlarıyla ters orantılı yüzdeye sahip ad + eylem birlikteliği olarak karşımıza ٹکر لینا (%75,75) ve ٹکر کھانا (%90,90) çıkmaktadır.

مارنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak; *döv-, öldür-, katlet-, saldır-, cezalandır-, vur-, azarla-, fethet-, yen-, uzaklaştır-, el koy-, çal-, nara at-, mermi veya ok at-, açlık veya susuzluğa katlan-, bir şeyin etkisini kır-, alt et-* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. ٹکر düzanlamını korurken,مارنا değişmeceli anlam düzeyinde olup yapı eşdizimlilik sergilemektedir. ٹکر düğüm sözcüğü tümcenin ana anlamını üzerinde taşımaktadır, çarpma eylemi gerçekleşmiş fakat çarpma eyleminin sonucu olarak etkilenen ögenin hayatını kaybedip kaybetmediği anlamı açık değildir. Çarpma eyleminden etkilenen öge tümcede کو ile işaretlenirken, çarpma eyleminin gerçekleştiği aracı tümcede سے işaretlemektedir. Örnek tümce (136) ve (137)'de لینا ve ٹکر کھانا eylemlerinin de temel anlamlarından uzaklaşarak değişmeceli anlamsal düzlemde olduğunu söylemek mümkündür. ٹکر کھانا ve ٹکر لینا ad + eylem dizimi, işteş bir eylem yapısına sahiptir, سے çarpma eyleminin zorunlu ögesi olan ve çarpma eyleminden etkilenen -karşı tarafı- ya da karşı karşıya gelinen tarafı işaret etmektedir.

4.1.30. ٹیک (tık) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ٹیک (tık) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

ٹیک + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 39'da sunulmuştur.

Tablo 39

ٹیک (tīk) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
ٹیک لگانا	سے	142	0,51	375	37,86
	پر	74	0,27	375	19,73

(138) اس نے ایک بڑے سے درخت سے ٹیک لگا لی اور بیٹھ گیا۔ [435946]

O büyükçe bir ağaca dayanıp oturdu.

(139) علی نے سائیکل کی گدی پر ٹیک لگا کر کہا۔ [118551]

Ali bisikletin selesine yaslanıp şöyle dedi.

ٹیک düğüm sözcüğü Urdu derlemde 3.887 kez görüntülenmiştir. Tablo 39 verileri incelendiğinde, tanık tümce (138)'de ٹیک لگانا eşdizim yapısıyla kullanılan سے biçimbirimi, yaslanma olayının gerçekleştiği dayanak yüzeyi, tanık tümce (139)'da ise پر biçimbirimi eylemin gerçekleştiği yönü ve mekânı işaret etmektedir. Tabloda yer alan uyum yüzdeleri ise tümcelerde yer alan tümleçlerin birer eklenti ögesi olduğunu göstermektedir.

4.1.31. ٹیک (tīka) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ٹیک (tīka) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

ٹیکہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 40'ta sunulmuştur.

Tablo 40

ٹیکہ (tīka) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelek Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
ٹیکہ لگانا	کا	93	0,34	192	48,43
	کو	14	0,05	192	7,29

(140) پورے گاؤں کو بیضے کے ٹیکے لگانے کو پڑے تھے۔ [497639]

Tüm köye kolera aşısı yapılması gerekiyordu.

(141) بقیہ تین ہفتوں میں اسکولوں اور اسکولوں سے باہر بچوں کو ٹیکے لگانے کا کام انجام دیا جائے گا

[848843]-

Kalan üç hafta içinde okullarda ve okulların dışında çocuklara aşı yapılması

tamamlanacak.

ٹیکہ eşdizimli لگانا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1040 kez görüntülenmiştir. ٹیکہ eylem öbeğinin yer aldığı örnek tümce (140)'ta کا bağımlı biçimbirimi, üst ulam olan [+AŞI] ve onun alt ulamı olan kolera arasında ilgi ilişkisi kurarken, örnek tümce (141)'de کو bağımlı biçimbirimi aşılama eyleminden etkilenen ögeyi tümcede belirli kılmaktadır.

4.1.32. جادو (cādū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جادو (cādū) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

جادو + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 41’de sunulmuştur.

Tablo 41

جادو (cādū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جادو چلنا	کا	46	0,16	63	73,01
جادو چلانا	کا	34	0,12	62	54,83
	اپنا	8	0,02	62	12,90

(142) آخر تم پر بھی اس کا جادو چل گیا۔ [56969]

Sonunda sende de onun büyüsu etkisini gösterdi.

(143) اپنی انگلیوں کا جادو چلاتے ہوئے پیانو پر دلکش دھنیں تخلیق کرنیوالے موسیقار تو آپ نے بہت دیکھے ہونگے لیکن اب ہم آپ کو جس موسیقار سے ملوا رہے ہیں وہ پیدائشی طور پر انگلیوں سے محروم ہے۔ [212469]

Parmaklarının sihrini konuşturarak piyanoda büyüleyici ezgiler yaratan müzisyenleri çok görmüşsünüzdür; fakat şimdi sizi tanıştıracığımız müzisyen doğuştan parmakları olmayan biridir.

(144) عامر نے پہلے ہی اوور میں اپنا جادو چلا دیا تھا۔ [467083]

Amir ilk bölümde kendi büyüsunü göstermişti.

جادو düğüm sözcüğü Urdu derlemde 7.091 kez görüntülenmiştir. Tablo 41 verileri incelendiğinde, جادو sözlükbiriminin, چلنا ve چلانا eylemleriyle birbirine çok yakın oranda uyum boyutu sergilediği görülmüştür. Örnek tümceler (142), (143) ve (144)’te, جادو

sözcüğünün düzenlamasını koruduğu, fakat چلنا ve چلانا eylemlerinin temel anlamlarından uzaklaşarak değişmeceli anlam boyutuna geçtiği ve böylece eşdizimli bir yapı oluşturduğu gözlenmiştir. Her iki ad + eylem birlikteliğinde eylem öbeğinin üyesi olan ad (جادو), کا bağımlı biçimbirimi aracılığıyla ilgi ilişkisi kurduğu sözcükle anlamsal bağ kurmuştur.

4.1.33. جال (cāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جال (cāl) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Tuzak, kapan, örme ağ; şebeke; örümcek ağı SAE جال

جال + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 42'de sunulmuştur.

Tablo 42

جال (cāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جال بچھانا	کا	560	2,04	784	71,42
	اپنے	98	0,35	265	36,98
جال میں پھنسانا	کا	89	0,32	265	33,58
	کو	18	0,06	265	6,79
جال میں آنا	کا	15	0,05	30	50
جال پھینکنا	پر	3	0,01	13	23,07

(145) سوویت یونین کے زمانے میں شاہراہوں کا جال بچھا دیا گیا۔ [159678]

Sovyetler Birliği döneminde karayolları ağı döşendi.

(146) مسلمان ہندو لڑکیوں کو شادی کے جال میں پھنسا کر مسلمان کرتے ہیں۔ [991149]

Müslümanlar, Hindu kızları evlilik tuzağına düşürerek müslüman yapıyorlar.

(147) پہلے تین کرکٹرز کو جال میں پھنسایا گیا یعنی ٹریپ کیا گیا اور ان کے کیریئر کو خطرے میں ڈال دیا گیا۔ [553167]

Önce üç kriket oyuncusu tuzağa düşürüldü, yani oyuna getirildi ve kariyerleri tehlikeye atıldı.

(148) دیکھئے ہماری اس بہن کو شیطان نے کیسے اپنے جال میں پھنسایا ہے۔ [433089]

Bu kız kardeşimizi şeytanın nasıl kendi tuzağına düşürdüğüne bakın.

(149) کمال ہے کہ بندہ پھر بھی ان کے جال میں آ جاتا ہے۔ [851744]

Hayret bir şey insan yine de onların tuzağına düşüyor.

(150) مچان پر بیٹھے شکاریوں نے شیر پر جال پھینک دیا اور شیر جال میں بُری طرح پھنس گیا [938017]-

Gözetleme kulesinde bekleyen avcılar aslana ağ attılar ve aslan ağa fena halde yakalandı.

جال دُغُم sözcüğü Urdu derlemde 5.067 kez görüntülenmiştir. Derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=4) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla کو ve پر (f=1) izlemiştir. Tablo 42 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergileyen dilbilgisel birliktelik görünümünün başında جال بچھانا (کا / کو) جال میں پھنسانا ve (560 tümce tanık; 71,42% uyum yüzdesi; 784 uyum boyutu) (کا) پھنسانا ve بچھانا (205 tümce tanık; 77,35% uyum yüzdesi; 265 uyum boyutu) gelmektedir. Bu yapılar da ilgi eylemleri, جال دُغُم sözcüğüyle yüksek sıklıkta eşdizimlenmektedir. Bu yapılarda کا ilgi ekinin yüksek sıklıkta bulunması, جال sözcükbiriminin kendi türünü, çeşidini veya kime

ait olduğunu ad öbeği oluşturarak açıkça belirtmesinden kaynaklanmaktadır. Bağlam duyarlı جال میں پھنسانا ve جال میں آنا dilbilgisel birliktelikleri, hem gerçek dünyaya gönderimde bulunan yalın anlatım özelliği sergiler hem de değişmeceli anlamda kullanılan simgesel deyim özelliği taşımaktadır. Tanık tümceler (146,147,148,149) incelendiğinde, *birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek* anlam alanlarında kullanılan bu deyimler dilde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

4.1.34. جان (cān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جان (cān) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir

Can, ruh; yaşam; güç, kuvvet

FAD

جان

جان + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 43'te sunulmuştur.

Tablo 43

جان (cān) Düşüm Sözcüğü'nün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جان بچانا	کا	1075	3,93	3259	32,98
	اپنی	766	2,80	3259	23,50
	سے	175	0,64	3259	5,36
جان چھڑانا	سے	1038	3,79	1597	64,99
	اپنی	84	0,30	1597	5,25
	کا	60	0,21	1597	3,75

جان چھوٹنا	سے	163	0,59	329	49,54
	کا	54	0,19	329	16,41
جان لینا	کا	113	0,41	1005	11,24
جان سے مار ڈالنا	کو	17	0,06	55	30,90
جان اٹکنا	کا	4	0,01	7	57,14

(151) کسی کی جان بچانا یا اس کے مشکل وقت میں کام آنا بھی عبادت کے زمرے میں آتا ہے۔ [6952]
Birinin canını kurtarmak ya da onun zor zamanında yardımına koşmak da ibadetten sayılır.

(152) ہر کوئی اپنی جان بچانے کا راستہ ڈھونڈ رہا تھا۔ [84162]
Herkes kendi canını kurtarmanın yolunu arıyordu.

(153) یہ لوگ جنگ سے جان بچانے یا روزگار کے حصول کے لئے اپنا وطن چھوڑ کر پاکستان آئے ہوئے ہیں۔ [161216]

Bu insanlar, savaştan canlarını kurtarmak veya geçim sağlamak için vatanlarını bırakıp Pakistan'a gelmişlerdir.

(154) میری یہ بات سن کے دوست یہ سمجھا کہ میں ان کتابوں سے جان چھڑانا چاہتا ہوں۔ [8912]
Benim bu sözümü duyunca arkadaşım bu kitaplardan kurtulmak istediğimi sanmış.

(155) انہوں نے بھی اپنی جان چھڑانے کے لئے یہ وعدہ کر لیا ہو گا۔ [78001]
Onlar da bu sözü kendi canlarını kurtarmak için vermişlerdir.

(156) قریبی دوکانداروں نے حمام کے اندر جا کر بزرگ کی جان چھڑائی۔ [1044300]
Yakındaki dükkân sahipleri banyoya girerek yaşlı adamın canını kurtardı.

(157) ہم یہ سمجھے کہ اب اس سے جان چھوٹ گئی ہے۔ لیکن پانچویں روز وہ پھر ظاہر ہو گیا۔ [247928]
Artık ondan kurtulduğumuzu sandık. Fakat beşinci gün tekrar ortaya çıktı.

(158) اب ان کے استعفا سے ان کی جان چھوٹ سکتی ہے۔ [962190]

Şimdi onun istifalarıyla hayatı kurtulabilir.

(159) گاؤں کے لوگ کسی کی جان لینا بہت ہی برا سمجھتے ہیں۔ [803443]

Köy halkı birinin canını almayı çok kötü bir şey olarak görür.

(160) جیل میں ایک مجرم نے اپنے ساتھی مجرم کو جان سے مار ڈالا۔ [257218]

Hapishanede bir mahkûm arkadaşı olan mahkûmu öldürdü.

(161) رفتار تیز ہونے کی وجہ سے مسافروں کی جان اٹکی رہی۔ [133773]

Yüksek hız yüzünden yolcuların yüreği ağzına geldi.

Tablo 43.1

جان (cān) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	5	65,21
سے	3	13,04
اپنی	2	13,04
کو	2	4,34
میں	1	4,34
Toplam	13	100,00

جان düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 106.259 kez görüntülenmesi, bu sözlükbirimin Urdu dilinde kullanım sıklığının yüksek boyutta olduğunu göstermektedir. Tablo 43.1 incelendiğinde, جان sözcüğünün birlikte kullanıldığı bağımlı biçimbirimler arasında کا (f=5) en yüksek sıklığa sahiptir. Bu biçimbirimi sırasıyla سے (f=3), کو (f=2) ve میں (f=1) izlemektedir. Derlemde uyum boyutu ve genel sıklık değeri en yüksek eylem öbeği جان بچانا, hem gerçek dünyaya gönderimde bulunan yalın bir anlatım özelliği sergilemekte hem de değişmeceli anlamda kullanılan simgesel deyim niteliği taşımaktadır. Örnek tümceler (151) ve (152)'de جان بچانا, *birine yardım etmek, zarar görmeden bir tehlikeyi*

atlatmak anlamlarında kullanılarak simgesel bir yorum alanı açarken; örnek tümce (153)'te ise *savaştan zarar görmemek* veya *canını korumak* gibi temel anlam örüntüsünde karşımıza çıkmaktadır.

Benzer biçimde simgesel deyim özelliği taşıyan جان بچانا ve جان چهڑانا yapıları, anlam boyutları bakımından büyük ölçüde örtüşmelerine rağmen, bağımlı biçimbirim kullanımı bakımından farklılaşmaktadır. جان بچانا کا biçimbirimiyle % 32,98 oranında sıklık sergilerken, جان چهڑانا سے biçimbirimiyle % 64,99 oranında kullanım sıklığı sergilemektedir. جان چهڑانا eylem öbeğiyle kurulan tümcelerde, bağlama bağlı olarak eylemden etkilenen ögeden bahsedilecekse bu öge tümcede yer almaktadır. Sözlükte maddeici olarak yer alan جان سے مار ڈالنا, dilbilgisel birliktelik sergileyerek kalıplaşmış ve tablo 43'te yer alan diğer eylem yapılarından farklı olarak tümcede etkilenen rolündeki ögeyi کو ile işaretlemekte; böylece yüksek derecede geçişli ve etken bir eylem çerçevesi sunmaktadır. Örnek tümce (159)'da جان düğüm sözcüğü temel anlamını korurken, لینا eyleminin ise somut olarak bir *nesneyi almak / elde etme* anlamlarından uzaklaşarak -(y)I öldürme anlam alanına genişleyen eşdizimli bir yapı sergilediği görülmektedir.

4.1.35. جائزہ (cā'izah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جائزہ (cā'izah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

İnceleme, değerlendirme, kontrol, tetkik

AAE

جائزہ

جائزہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 44'te sunulmuştur.

Tablo 44

جائزہ (cā'izah) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جائزہ لینا	کا	927	3,39	1483	62,50
	سے	104	0,38	1483	7,01

(162) اس دورے کا مقصد باہمی دلچسپی کے امور پر باہمی تعاون کے امکانات کا جائزہ لینا تھا۔ [6012]

Bu ziyaretin amacı, karşılıklı ilgi alanlarına dair konularda karşılıklı iş birliği imkânlarını gözden geçirmektir.

(163) مسائل کا اس زاویہ فکر سے جائزہ لینا چاہئے۔ [150337]

Sorunları bu bakış açısıyla değerlendirmek gerekir.

جائزہ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 28.467 kez görüntülenmiştir. Urdu derlem verileri جائزہ sözcüğünün sınırlı sayıda eylemle dizimlendiğini; bu eylemler arasında uyum boyutu bakımından en yüksek değerin لینا eylemiyle kurulan birliktelikte ortaya çıktığını göstermektedir. جائزہ birlikteliğini oluşturan birimlerden لینا temel anlamını korurken, لینا eylemi fiziksel olarak alma düz anlamından uzaklaşarak değişmeceli anlam örüntüsünde kullanılmıştır. Bu bulguları sınamak amacıyla, *incele-ve değerlendir*-anlamlarını verebileceği varsayımından hareketle کرنا eylemiyle جائزہ sözcüğünün kurduğu yapı, Urdu derlem arayüzünde sorgulanmış ve 68 tanık tümceye rastlanmıştır. Bu düşük sıklık oranı, کرنا جائزہ birlikteliğinin yerleşik bir kullanım alanına sahip olmadığını göstermektedir. Buna karşılık لینا yapısının yüksek uyum boyutu ve sıklığı sergilemesi bu dizimin bir eşdizim olduğunu açıkça göstermektedir.

4.1.36. جرأت (curāt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جرأت (curāt) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Cesaret

AAD

جرأت

جرأت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 45'te sunulmuştur.

Tablo 45

جرأت (curāt) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جرأت کرنا	کا	155	0,56	234	66,23
جرأت دکھانا	کا	6	0,02	28	21,42

(164) فلم میں واقعے کو سچائی کے ساتھ پیش کرنے کی جرأت کی گئی ہے جو ایک اچھا اقدام ہے ۔

[572398]

Filmde olayın gerçekçi bir şekilde ortaya koyulmaya cesaret edilmiş olması iyi bir adımdır.

(165) مودی کو اگر کچھ کہنا ہے تو وہ کٹہرے میں کھڑا ہونے کی جرأت دکھائیں۔ [566930]

Mōdī bir şey söylemek istiyorsa, sanık kürsüsünde durma cesaretini göstere.

جرأت düğüm sözcüğü Urdu derlemde 5.848 kez görüntülenmiştir. Tablo 45 verileri incelendiğinde, uyum boyutu değerleri bakımından, جرأت sözcüğünün کرنا (f=234) yardımcı eylemiyle دکھانا (f=28) eylemine kıyasla daha sık dizimlendiği görülmektedir. کا bağımlı biçimbirim aracılığıyla cesaret et- ve cesaret göster- eylem öbeklerinin yüklem olarak bulunduğu tümcelerın tümleçleri her iki eylem öbeğine de bağlanmaktadır.

4.1.37. جشن (caşn) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جشن (caşn) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Bayram; şenlik, eğlence; mutluluk

FAE

جشن

جشن + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 46'da sunulmuştur.

Tablo 46

جشن (caşn) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جشن منانا	کا	1019	3,72	2400	42,45
	پر	196	0,71	2400	8,16

(166) آخر میں روایتی انداز میں آزادی کا جشن منایا گیا۔ [44066]

Sonunda geleneksel tarzda özgürlük kutlaması yapıldı.

(167) گزشتہ شب امریکہ اور پاکستان سمیت دنیا بھر کے سفارتخانوں میں امریکی یوم آزادی پر جشن

منایا گیا۔ [13342]

Geçtiğimiz akşam Amerika ve Pakistan dâhil dünyanın dört bir yanındaki büyükelçiliklerde Amerikan Bağımsızlık Günü kutlandı.

جشن düğüm sözcüğü Urdu derlemde 11.911 kez görüntülenmiştir. Tablo 46 verileri incelendiğinde, جشن sözcüğünün منانا eylemi ile yüksek uyum boyutunda (f=2400) dizimlendiği görülmektedir. منانا sözlükbirimi, TDKUTS'ta *dargını ikna et-, barıştı-*; *gönlünü al-; razı et-; anlaş-, uzlaş-* gibi anlam uzanımlarıyla yer almaktadır. جشن منانا ad +

eylem birlikteliğinde جشن sözlükbirimi, düzanlam boyutunu korurken, منانا eylemi sözlükteki anlam alanlarından uzaklaşarak جشن ile yeni bir anlamsal düzlemde eşdizimsel bir yapı oluşturmuştur. *Şenlik veya kutlama yap-* anlamını vereceği varsayımından hareketle جشن sözcüğünün کرنا eylemiyle kurduğu yapı Urdu derlemde sorgulanmış ve sadece 10 tümcede rastlanmıştır. Bu düşük sıklık, Urdu dilinde *kutla-*, *kutlama yap-* anlam örüntüsünün منانا جشن eşdizimiyle karşılandığını, جشن yapısının sınırlı kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir.

4.1.38. جگہ (cagah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جگہ (cagah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

جگہ FAD Yer, mevki, mekân; alan, kapasite; çalışma alanı

جگہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 47'de sunulmuştur.

Tablo 47

جگہ (cagah) Düşüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	میں	987	3,61	2145	46,01
جگہ بنانا	اپنی	391	1,43	2145	18,22
	کا	117	0,42	2145	5,45

(168) قومی ٹیم دو میچ جیت کر ایونٹ کے سیمی فائنل میں جگہ بنا چکی ہے۔ [323784]

Milli takım iki maçı da kazanarak yarı finale yükseldi.

(169) انہوں نے بہت کم وقت میں سب کے دلوں میں اپنی جگہ بنا لی ہے - [5906]

Onlar çok kısa sürede herkesin kalbinde yer edindiler.

(170) جہاں سڑک کنارے نظارے بہت دل لہانے والے ہیں وہاں رکنے کی جگہ بنائی گئی ہیں - [6027]

Yol manzaralarının çok güzel olduğu yerlerde mola yerleri yapılmış.

جگہ düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 104.061 kez görüntülenmesi, Urdu dilinde kullanım sıklığının yüksek boyutta olduğunu göstermektedir. Tablo 47 verileri incelendiğinde جگہ sözcüğünün بنانا eylemi ile yüksek uyum boyutunda (f=2145) dizimlendiği görülmektedir. جگہ eylem diziminde میں (f=987) bağımlı biçimbirimi, اپنی (f=391) ve کا (f=117) bağımlı biçimbirimlerine kıyasla daha yüksek sıklıkta kullanılmaktadır. Bu dağılım, *konum/yer* bildiren ögenin tümce yapısı içinde belirgin bir konumda yer aldığını ortaya koymaktadır.

کرنا eylem dizimiyle yakın anlam örüntüsünü karşılayabileceği düşünülen جگہ بنانا yardımcı eylemiyle جگہ düğüm sözcüğünün kurduğu yapı Urdu derlemde sorgulanmış; sonuç olarak 153 tümceye ulaşılmıştır. جگہ eylem diziminin görece sıklık derecesinin düşük olması, Urdu dilinde *yer yap-, imkan yarat-, yer edin; ev yap-* anlam örüntülerinin جگہ بنانا yapısıyla karşılandığını göstermektedir. جگہ eylem diziminin, serbest bileşimin ötesinde değiştirilebilirlik ilkesinin esnek biçimde uygulanamadığı; bu sebeple eşdizimsel bir birliktelik yapısı kurduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.1.39. جنگ (cang) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جنگ (cang) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Savaş, harp, çarpışma

FAD

جنگ

جنگ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 48’de sunulmuştur.

Tablo 48

جنگ (cang) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جنگ لڑنا	کا	1398	5,11	3436	40,68
	سے	156	0,57	3436	4,54

(171) یہ کس چیز کی جنگ لڑ رہے ہیں۔ [156641]

Bu neyin mücadelesi?

(172) عراق نے آٹھ سال تک ایران سے جنگ لڑی تھی۔ [289081]

Irak, sekiz yıl kadar İran ile savaştı.

جنگ düğüm sözcüğünün derlem arayüzünde 122.169 kez görüntülenmesi bu sözlükbirimin Urdu dilinde kullanım sıklığının yüksek boyutta olduğunu göstermektedir. Tablo 48 verileri incelendiğinde, جنگ sözcüğünün لڑنا eylemi ile yüksek uyum boyutunda (f=3436) dizimlendiği görülmektedir. لڑنا eylemi TDKUTS’ta *kavga et-, dövüş-, savaş-, mücadelev et-, yarış-, inatlaş-, didiş-, sok-, ısır-,* gibi anlam uzanımlarıyla yer almaktadır. جنگ لڑنا eylem diziminde Urdu derlem verileri, *mücadelev ya da kavgadan* etkilenen ögenin کا bağımlı biçimbirimiyle işaretlendiğini; karşılıklı verilen mücadelenin tarafını belirten ögenin ise سے bağımlı biçimbirimi aracılığıyla işaretlendiğini göstermektedir.

4.1.40. جنم (canem) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جنم (canem) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Doğum, doğma, doğuş; yaşam, hayat

SAE

جنم

جنم + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 49'da sunulmuştur.

Tablo 49

جنم (canem) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جنم دینا	کو	50	0,18	65	76,92
جنم لینا	کا	30	0,10	160	18,75

(173) ان کی زندگی کا صرف ایک مقصد ہے اور وہ ہے بچوں کو جنم دینا۔ [276491]

Hayatında tek bir amacı var; o da çocuk doğurmak.

(174) سندھ میں بعض خطرناک مباحث کو جنم دینا شروع کر دیا ہے۔ [384551]

Sindh'de bazı tehlikeli tartışmaların doğmasına yol açmaya başladı.

(175) گلے کی خرابی ، حلق کی سوزش ، سانس کی نالی میں کسی قسم کے انفیکشن کا جنم لینا یا پھیپھڑوں کی خرابی ، کھانسی کا سبب بنتی ہے۔ [70237]

Boğaz rahatsızlığı, boğaz iltihabı, solunum yolunda herhangi bir enfeksiyonun oluşması ya da akciğer rahatsızlığı öksürüğe neden olur.

جنم düğüm sözcüğü Urdu derlemde 14.711 kez görüntülenmiştir. Tablo 49 verileri incelendiğinde, yüksek uyum boyutu sergileyen eylem birlikteliğinin لینا جنم (uyum boyutu 160; uyum yüzdesi % 18,75; tanık tümce 30) olduğu, buna karşılık yüksek uyum yüzdesine sahip ad + eylem birlikteliğinin جنم دینا (uyum boyutu 65; uyum boyutu %76,92;

tanık tümce 50) olduğu görülmektedir. کو bağımlı biçimbirimi ile yüksek sıklıkta dizimlenen جنم دینا, örnek tümce (173)'te *can ver-*, *doğur-* temel anlamlarını korurken; örnek tümce (174)'te temel anlamından uzaklaşarak *bir tartışmanın doğması, meydana gelmesi* gibi yan anlamda kullanılmıştır. Bu örüntülerin hem değişmeceli anlamda kullanılması hem de gerçek dünyaya gönderimde bulunması sebebiyle, جنم دینا eylem öbeğinin bağlam duyarlı simgesel bir deyim olduğunu söylemek mümkündür. کو, her iki anlam uzantısında da, eyleme konu olan yararlanıcı ögeyi işaretlemek üzere kullanılmıştır. Diğer bir eylem öbeği olan جنم لینا ile kurulan 160 tanık tümce incelendiğinde, temel anlamı olan *doğ-* anlam alanına rastlanmamıştır. *Ortaya çık-*, *oluş-* anlam uzantılarıyla tümcelerin kurulması söz konusu eylem öbeğinin eşdizimlilik sergilediğini göstermesi bakımından önemlidir.

4.1.41. جوت (cout) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جوت (cout) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Göz feri; ışıık, parıltı, nur; sürülmüş arazi

HAD

جوت

جوت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 50'de sunulmuştur.

Tablo 50

جوت (cout) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جوت جگانا	کا	36	0,13	44	81,81

(176) وہ کون سا احساس تھا ، جس نے یہ کہانی لکھنے کی جوت جگائی؟ [179119]

Bu hikâyeyi yazmanıza ilham veren o duygu neydi?

جوت düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 232 kez görüntülenmesi, sözcüğün Urdu dilinde kullanım sıklığının düşük olduğunu göstermektedir. Tablo 50 verileri incelendiğinde, جوت düğüm sözcüğünün, جگنا eylemi ile 44 kez dizimlendiği ve oluşan bu dizimde کا bağımlı biçimbiriminin tümcede yer alan nesneyi 36 örnekte işaretlediği görülmektedir. جگنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *uykudan uyandır-; haberdar et-,gafletten uyandır; aydınlat-* anlamlarıyla yer alırken, جوت sözlükbiriminin alt maddesi olarak *meşale yakmak* anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu جوت جگنا eylem öbeğinin yer aldığı 44 tanık tümce, eylemin sözlükte yer alan temel anlamından uzaklaşarak tamamen metonimik anlam boyutuna yükseldiğini göstermektedir. Tanık tümcelerde *umut ışığı ve kıvılcımı uyandırma, sevgi uyandırma, ruhunu uyandırma, cesaret uyandırma, özgürlük kıvılcımı uyandır-* vs. anlam örüntülerinin örneklediği izlenmiştir. Elde edilen bu bulgular, جوت جگنا eylem öbeğinin yalnızca sözlüksel bir birliktelik olmadığını, bağlam duyarlı simgesel bir deyim olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.42. جوہر (cōher) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جوہر (cōher) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Mücevher; öz, asıl, cevher, atom, zerre; hüner

AAE

جوہر

جوہر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 51'de sunulmuştur.

Tablo 51

جوہر (cōher) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	کا	677	2,47	843	80,30

جوہر دکھانا	اپنا	88	0,31	843	10,43
-------------	------	----	------	-----	-------

(177) قائد کو اس نوجوان میں قابلیت کے جوہر دکھائی دیئے۔ [607841]

Lider, bu gençte kabiliyeti gördü.

(178) مواقع ملیں تو نوجوان اپنا جوہر دکھاتے ہیں۔ [60697]

İmkân olduğunda gençler hünerlerini gösterirler.

جوہر düğüm sözcüğü Urdu derlemde 7.702 kez görüntülenmiştir. Örnek tümceler (177) ve (178) incelendiğinde, جوہر دکھانا birleşiminin serbest bir eylem öbeği niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu yapıyı oluşturan her bir sözlüksel birim, düzenlamasını korumakta ve bileşenler arasında anlam kayması ya da donuklaşma gözlenmemektedir. Bu durum, değiştirilebilirlik ilkesinin yapıda şeffaf biçimde işlediğini ve her birimin anlamsal katkısının açıkça izlenebildiğini göstermektedir. Ayrıca, جوہر دکھانا yapısının ka bağımlı biçimbirimi ve اپنا dönüşlülük ilgeci ile yüksek bir kullanım uyumu (%90,73) sergilemesi, bu unsurların yapıya rastlantısal değil, sistematik biçimde dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu birimler, eylemle ortaya konan yeteneğin *türünü* ve *niteliğini* belirleyerek anlamı tamamlamaktadır.

4.1.43. جی (cī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

جی (cī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Can, varlık; ruh; kalp, gönül; yaratılış, huy, mizaç; hayat, ömü

cesaret, mertlik

UAE

جی

جی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 52'de sunulmuştur.

Tablo 52

جی (cī) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
جی چابنا	کو	429	1,57	1805	23,76
	کا	369	1,35	1805	20,44
	سے	26	0,09	187	13,90
جی اُٹھنا	کا	23	0,08	187	12,29
جی بہلانا	سے	17	0,06	61	27,86
جی بھر جانا	سے	3	0,01	5	60

(179) اس سلسلہ میں چند تاریخی واقعات قارئین کی خدمت میں پیش کرنے کو جی چاہ رہا ہے۔ [306558]

Bu konuyla ilgili olarak okuyucuların hizmetine birkaç tarihi olayı sunmak istiyorum.

(180) جس کا جی چاہے جا کر دیکھ لے۔ [22648]

İsteyen gidip baksın.

(181) کہانی لکھنے کا خیال بھی یوں آیا تھا کہ صرف بانکتے رہنے سے جی اٹھ گیا تھا۔ [117772]

Hikâye yazma fikri de şöyle ortaya çıkmıştı: Sadece boş konuşup durmaktan canı daralmıştı.

(182) المسیح کے جی اُٹھنے کے متعلق ایک روایت یہ ہے۔ [125218]

İsa Mesih'in yeniden dirilişiyle ilgili bir rivayet şöyledir.

(183) کبوتر پال رکھتے ہیں، ان ہی سے جی بہلاتے ہیں۔ [301304]

Güvercin besliyor, yalnızca onlarla oyalanıyordu.

(184) سائیکل چلانے کے بعد بچے کا ہر کھلونے سے جی بھر جاتا ہے۔ [303659]

Bisiklet sürdükten sonra çocuk her oyuncaktan soğur.

جی düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 104.807 kez görüntülenmesi, sözcüğün Urdu dilinde kullanım sıklığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 52 verileri incelendiğinde, جی چاہنا ad + eylem dizimi, en yüksek uyum boyutuna (f=1805) sahiptir. Urdu dilinde *canı isteme-*, *içinden gel-* anlam örüntüsünde kalıplaşmış bir yapı sergilemesi eşdizimliliğe işaretler. İncelenen 429 tanık tümcede کو bağımlı biçimbirimin, *bir şey yapmayı canı iste-* anlam alanında, çoğunlukla eylemden hemen sonra konumlandığı görülmektedir.

اٹھنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *ayağa kalk-*; *yattığı yerden doğrulup otur-*; *yüksel-*; *uykudan uyan-*; *başla-*; *ortaya çık-*; *uç-*; *harekete geç-*; *bir yerden ayrıl-*; *dünyadan göç-* ve *başla-* gibi çok sayıda anlam uzanımlarıyla yer almaktadır. Örnek tümceler (181) ve (182) birlikte değerlendirildiğinde, جی اٹھنا eylem bileşiminin bağlama bağlı olarak iki farklı ve birbirine zıt anlamsal alanda kullanıldığı görülmektedir. Tümce (181)'de söz konusu yapı *bir şeyden bıkmak, usanma* anlamını ifade ederek olumsuz duygusal durumu yansıtırken; tümce (182)'de *dirilme, canlanma* anlamında kullanılarak olumlu ve yeniden canlanmayı ima eden bir anlam alanına yönelmektedir. Bu durum, جی düğüm sözcüğünün gerçek anlamını koruduğunu, اٹھنا eyleminin ise bağlama bağlı olarak farklı anlam uzanımlarına yükseldiğini göstermektedir. سے bağımlı biçimbirim, *can sıkıntısına sebep olan ögeyi*; کا bağımlı biçimbirimi ise *canlanan ya da dirilen* durumundan etkilenen ögeyi işaretlemektedir.

Tanık tümce (183)'te yer alan جی بہلانا eylem öbeğinde her bir sözlükbirimin düz anlam boyutunda kullanıldığı, سے bağımlı biçimbiriminin ise araç rolü üstlenen eklenti tümlecî işaretlediği görülmektedir. بھرجانا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *dol-*, *ağızına kadar dol-*; *sığ-* gibi anlam uzanımlarıyla yer alırken; جی düğüm sözcüğüyle dizimlendiği bağlamlarda *bık-*, *usan-*; *doy-* anlam genişlemesi yoluyla mecazi bir kullanım sergilemektedir. Bu eylem diziminde سے bağımlı biçimbirimi ise tümcede eylemden etkilenen ögeyi işaret etmektedir.

4.1.44. چھاپا (çhāpā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

چھاپا (çhāpā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Mühür, damga; gece baskını; matbaa; saldırı; resim, şekil HAE چھاپا

چھاپا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 53'te sunulmuştur.

Tablo 53

چھاپا (çhāpā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
چھاپا مارنا	پر	371	1,35	1053	35,23
	میں	184	0,67	1053	17,47

(185) لاہور شہر میں دودھ کی ایک دکان پر چھاپا مارا گیا۔ [256702]

Lahor'da bir süt dükkanına baskın düzenlendi.

(186) پولیس نے تصدیق کے بعد دونوں کے گھروں میں چھاپے مار کر انہیں گرفتار کر لیا۔ [178443]

Polis, teyit ettikten sonra ikisinin de evlerine baskın düzenleyip onları tutukladı.

چھاپا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 4.042 kez görüntülenmiştir. چھاپا sözlükbiriminin altında maddeici olarak verilen eylemi, bu birliktelikte *gece baskını yap-* anlam genişlemesine uğramış ve bu anlamsal uzanım tümce (185) ve (186)'da örneklendirilmiştir. چھاپا مارنا ad + eylem dizimi yeni bir anlam uzanımına sahip olması sebebiyle eşdizimli bir yapıdır. Dilbilgisel birliktelik görünümleri bakımından tümce

(185)'te پر ve tümce (186)'da میں bağımlı biçimbirimleri eylemi yer / konum bakımından tamamlayan tümleci işaretleme görevinde kullanılmıştır.

4.1.45. چہاتی (çhātī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

چہاتی (çhātī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Göğüs, meme; kucak, koyun, mec. Kalp, gönül; cesaret, kuvvet; cömertlik

HAD

چہاتی

+چہاپا eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 54'te sunulmuştur.

Tablo 54

چہاتی (çhātī) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
چہاتی سے لگانا	کو	10	0,03	23	43,47
	اپنا	3	0,01	23	13,04
	کا	2	0,00732	23	8,69

(187) سعد کے کنجے والو! دوڑو اور اس بچے کو چہاتی سے لگاؤ۔ [89225]

Said'in akrabaları! Koşun ve bu çocuğu bağrınıza basın.

(188) احمد نے گھبرا کر اس کا سر اپنی چہاتی سے لگا لیا۔ [13438]

Ahmet, korkup onun başını göğsüne bastırdı.

(189) جب بچہ پیدا ہو رہا ہو اور آپ اسے خشک کر کے ماں کی چہاتی سے لگا رہی ہوں، اس وقت غور

سے دیکھیں کہ کیا وہ اچھی طرح سانس لے رہا ہے۔ [5113]

Bebek doğunca onu kurularyp annenin göğsüne bastırdığınız sırada, iyi nefes alıyor mu diye dikkatlice bakın.

چھاتی سے لگانا چھاتی düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.773 kez görüntülenmiştir. dilbilgisel birlikteliğini oluşturan içerik sözcüklerinin her biri düzanlam boyutundadır. چھاتی sözcüğüne کا ilgi eki ve اپنا dönüşlülük adıyla bağlanan ad, eyleme en yakın konumda yer alan ve eylemi doğrudan etkileyen ad öbeğini oluşturmuştur. Oluşan bu ad öbeği سے bağımlı biçimbirimiyle لگانا eylemine bağlanmıştır. Eyleme konu olan ve eylemin yöneldiği öge tümcede کو biçimbirimiyle işaretlenmiştir.

4.1.46. چھری (çhuri) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

چھری (çhuri) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Bıçak

HAD

چھری

چھری + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 55'te sunulmuştur.

Tablo 55

چھری (çhuri) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
چھری مارنا	کو	7	0,02	14	50

(190) 32 ساله شخص نے لڑکی کو چھری مار کر زخمی کر دیا، ملزم نے دو بار لڑکی کی کلائی اور پیٹ میں چھری ماری تھی۔ [461032]

32 yaşındaki kişi, kızı bıçakla yaraladı. Zanlı, kızın bileğine ve karnına iki kez bıçak saplamıştı.

چہری düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.689 kez görüntülenmiştir. Tablo 55 verileri incelendiğinde, چہری düğüm sözcüğü مارنا eylemiyle 14 kez dizimlenmiştir. مارنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak; *döv-, öldür-, katlet-, saldır-, cezalandır-, vur-, azarla-, fethet-,yen-, uzaklaştır-, el koy-, çal-, nara at-, mermi veya ok at-, açlık veya susuzluğa katlan-;bir şeyin etkisini kır-, alt et-* gibi anlamlarıyla yer almaktadır. چہری ve مارنا ad + eylem diziminde, چہری düzanlamını korurken, مارنا değişmeceli anlam düzeyinde eşdizimlilik sergilemektedir.Eylemden etkilenen rolündeki öge tümcede کو biçimbirimiyle işaretlenmiştir.

4.1.47. داد (dād) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

داد (dād) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Beğeni, övgü; övme, hak, adalet; feryat

FAD

داد

داد+ eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 56'da sunulmuştur.

Tablo 56

داد (dād) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
داد دینا	کا	37	0,13	76	48,68
داد پانا	کا	20	0,07	94	21,27
	سے	14	0,05	94	14,89
داد چاہنا	کا	7	0,02	18	38,88
	سے	5	0,01	18	27,77

Azmini takdir etmek gerekir, sıra dışı birisin.

Onun yeni filmi *Piku* bugünlerde dünyadaki bütün takipçilerden takdir topluyor.

Pakistan halkı misafirperverlikleriyle övülüyor; bu ne kadar büyük bir ödüldür.

Şu da bir gerçektir ki her sanatçı sanatının takdir edilmesini ister.

Sayın Başbakan: Onları gizlendikleri yerden çıkarıp milletin takdirini kazanmak istiyorlar; hatta parti genel sekreterini başarısızlık nedeniyle kötülüyorlar.

163

4.1.48. داغ (dağ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

داغ (dağ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Leke; yanık izi, dağlama; nokta, benek; acı, keder; rezillik **FAE** داغ

داغ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 57'de sunulmuştur.

Tablo 57

داغ (dağ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
داغ بیل ڈالنا	کا	307	1,12	326	94,17
داغ لگانا	پر	30	0,10	128	23,43
داغ پڑنا	کا	25	0,09	128	19,53
داغ اٹھانا	کا	8	0,02	31	25,80
داغ اٹھانا	کا	8	0,03	12	66,67

(196) ایک اور نئے بزنس کی داغ بیل ڈالی۔ [57131]

Yeni bir işin daha temelini attı.

(197) بلکہ وہ صرف علی کے چہرے کی چمک پر داغ لگانا چاہتا تھا۔ [687262]

Hatta o, Ali'nin yüzünün parlaklığına gölge düşürmek istedi.

(198) پاک دامن عورتوں پر بدننامی کا داغ لگانا چھوڑ دیں۔ [89225]

Namuslu kadınları lekelemeyi bırakın.

(199) اکثر لوگوں کے ہاتھوں اور چہرے کی جلد پر عمر بڑھنے کے ساتھ براؤن رنگ کے داغ پڑنے شروع ہوجاتے ہیں۔ [741552]

Yaş ilerledikçe çoğu insanın ellerinde ve yüzünde kahverengi lekeler oluşmaya başlar.

(200) آپ کو اپنے شوہر یا زوجہ کی جدائی کا داغ اٹھانا پڑا ہے۔ [16902]

Kocanızın ya da karınızın acısına katlanmak zorunda kaldınız.

داغ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 7.815 kez görüntülenmiştir. Tablo 57 verileri incelendiğinde, داغ düğüm sözcüğü بیل ڈالنا eylemi ile en yüksek uyum boyutu (f=326) sergilemektedir. بیل TDKUTS'ta maddebaşı olarak *kazma, bel* anlamlarına karşılık gelirken; ڈالنا eylemi ise sözlükte maddebaşı olarak *bir şeyin içine koy-,kat-, karıştır-, ekle-; at-;giy-, giyin-;kus-;devir-,yık-,ters çevir-* gibi çokanlamlı yapısıyla yer almaktadır. داغ sözcük bileşimi Urdu Lughat çevirimiçi sözlüğünde *yol, tarla sınırı vb. için kürek, kazma gibi aletlerle yere açılan oluk; çizgi, işaret; temel altyapı ya da paylaşımı göstermek üzere sembolik olarak konulan işaret, iz ve bir işin temeli* anlamlarına gelmektedir. داغ بیل kalıplaşmış sözcük öbeği ڈالنا eylemi ile birleşerek tümce (196)'da *temel atma, temelini oluşturma vb.* anlam genişlemesiyle ortaya çıkan eşdizimlilik yapısını işaret etmektedir. Cinsiyet kavramı bakımından incelendiğinde بیل ve داغ sözlükbirimlerinin her biri ayrı ayrı kullanımlarda eril cinsiyete sahipken, sözcüklerin birleşmesiyle oluşan داغ بیل yeni kavram göstergesinin dişil cinsiyet özelliği taşıdığı fark edilmiştir. بیل ڈالنا داغ eşdizimiyle kullanılan کا bağımlı biçimbirimi, örnek tümce (196)'da temeli oluşturulan ve eylemden doğrudan etkilenen ögeyi işaretleyerek yüksek uyum yüzdesi (% 94,17) göstermiştir. Bu uyum, ögenin tümcenin zorunlu ögesi olduğunu ortaya koymaktadır.

داغ düğüm sözcüğü, uyum boyutu bakımından sırasıyla لگنا (f=128), پڑنا (f=31) ve اٹھانا (f=12) eylemleri ile dizimlenmiştir. Bu eylem birlikteliklerinin tümünde ortak olarak kullanılan کا bağımlı biçimbirimi, farklı anlamsal örüntüler sergileyen داغ sözcüğünün tür ve çeşitlerini, eylemin gerektirdiği anlamsal bütünlüğü sağlayacak biçimde bağlamaktadır. Tanık tümceler (197), (198) ve (200)'de ad + eylem birlikteliği

değişmeceli anlam düzeyinde metaforik kullanım sergilemektedir. Örneğin داغ لگنا, temel anlamında *bir yüzeye leke bulaştırma* eylemini karşılarken, öte yandan *bir kişi ya da nesneyi karalama, kötüleme, itibarsızlaştırma* yan anlamlarıyla kullanılmaktadır.

4.1.49. دام (dam) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دام (dam) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Tuzak, kapan, ağ; hile, oyun; otçul yabani hayvan; sürüngen

FAE

دام

böcek

دام + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 58'de sunulmuştur.

Tablo 58

دام (dam) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دام میں آنا	کا	10	0,03	21	47,61

(201) ان کے دام میں آنے کا مطلب ہے، بے جانے بوجھے ظلم کے نظام میں شریک ہونا - [107569]

Onların tuzağına düşmek, farkında olmadan zulüm düzenine ortak olmak demektir.

دام düğüm sözcüğü Urdu derlemde 4.002 kez görüntülenmiş, آنا eylemi ile birlikte 21 defa dizimlenmiştir. دام میں آنا, hem gerçek dünyaya gönderimde bulunan hem de mecazi anlam boyutu sergileyen bağlam duyarlı simgesel bir deyimdir.

4.1.50. درد (dard) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

درد (dard) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Acı, ağrı, sızı; üzüntü, dert; acıma, merhamet

FAE

درد

درد + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 59'da sunulmuştur.

Tablo 59

درد (dard) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelem Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
درد ہونا	میں	316	1,15	729	43,34
	کا	70	0,25	729	9,60

(202) دانت میں درد ہو تو نمک اور سرسوں کا تیل ملا کر لگائیں۔ [24608]

Dişte ağrı olursa tuz ve hardal yağını karıştırıp sürün.

(203) آدھے سر کا درد ہو یا پورے سر کا درد ، سونٹھ کو پانی میں پیس کر گرم کر کے لیپ کریں اور سونگھیں درد ٹھیک ہو جائے گا۔ [25877]

Başın yarısında ağrı olsun ya da bütün başta ağrı olsun; kuru zencefili suda ezip ısıtarak macun hâline getirin ve koklayın, ağrı geçecektir.

درد düğüm sözcüğü Urdu derlemde 22.792 kez görüntülenmiş, eylemi ile 729 kez dizimlenmiştir. Bu dizilimde ortaya çıkan درد ہونا eylemi, tümcede anlamsal alan bakımından bedensel bir bölgede ağrının ortaya çıkması durumunu ifade etmektedir. Söz konusu durumun dilbilgisel olarak kodlanmasında, ağrının olduğu bölgeyi belirtmek üzere hem bulunma halini anlatan میں bağımlı biçimbirimi hem de aitlik durumunu anlatan کا iyelik işaretleyicisinin kullanıldığı görülmektedir. Tablo 59 verileri incelendiğinde میں biçimbiriminin, کا biçimbirimine kıyasla درد ہونا serbest sözcük

bileşimiyle daha yüksek sıklıkta dizimlenmesi, konumsal rol üstlenen ögenin aidiyet ilişkisini işaretleyen yapıya göre daha yaygın kullanıldığını göstermektedir.

4.1.51. دعا (du‘ā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دعا (du‘ā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS’ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Dua, dilek, arzu; yalvarma

AAD

دعا

دعا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 60’ta sunulmuştur.

Tablo 60

دعا (du‘ā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دعا کرنا	سے	1123	4,10	9305	12,06
	کا	968	3,54	9305	10,40
دعا مانگنا	سے	467	1,70	3324	14,04
	کا	320	1,17	3324	9,62
دعا فرمانا	کا	127	0,46	845	15,02

(204) میں نے اپنے اللہ سے دعا کی۔ [199693]

Allah’ıma dua ettim.

(205) میں اس کے لئے مغفرت کی دعا کرتا ہوں۔ [270705]

Onun affedilmesi için dua ediyorum.

(206) مسئلے کسی اور کو بتانے سے حل نہیں ہوتے اگر زیادہ پریشانی ہو تو اللہ تعالیٰ سے دعا مانگیں۔ [56152]

Sorunlar başkalarına anlatılarak çözülmez, eğer çok fazla endişeleniyorsanız Allah'a dua edin.

(207) میں بھی ان کے درمیان کھڑا ہونا چاہتا ہوں اور مغفرت کی دعا مانگنا چاہتا ہوں۔ [37798]

Ben de onların arasında durmak istiyorum ve bağışlanmak için dua etmek istiyorum.

(208) اس کے لیے برکت کی دعا فرمائی۔ [31897]

Onun için bereket duası etti.

دعا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 54.070 kez görüntülenmiştir. دعا düğüm sözcüğü ile uyum derecesi en yüksek eylemler sırasıyla کرنا (f=9305), مانگنا (f=3324) ve فرمانا (f=845)'dır. Tablo 60'ta yer alan bu üç eylemle kurulan ad + eylem bileşik yapılarının tümü *dua et-* temel anlam çerçevesinde yer almakla birlikte anlamsal nüanslar sergilemektedir. کرنا eylemi, duayı bir ibadet faaliyeti olarak eylemleştirir. مانگنا eylemi ise dua kavramını dilek, istek ve temenni anlam alanlarına doğru genişletirken; فرمانا eylemi, söylem düzeyi bakımından ayrışmakta, daha çok kutsal kitap anlatı dili ve dini içerikli basılı yayınlarda tercih edilmektedir. Örnek tümceler (204) ve (206)'da duanın istendiği hedef rolündeki öge سے bağımlı biçimbirimi ile belirli kılınırken, (205), (207) ve (208)'de duanın türü کا bağımlı biçimbirimi ile eylem öbeğine bağlanmıştır.

4.1.52. دکان (dukān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دکان (dukān) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

دکان + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 61’de sunulmuştur.

Tablo 61

دکان (dukān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دکان چلاتا	کا	63	0,23	119	52,94
دکان لگاتا	کا	16	0,05	33	48,48

(209) میں موبائل فون کی دکان چلاتا ہوں۔ [147250]

Ben cep telefonu dükkânı işletiyorum.

(210) مجھے اس بات پر غصہ آتا ہے کہ لوگ گائے تحفظ کے نام پر دکان چلا رہے ہیں۔ [19500]

İnsanların inekleri koruma adına dükkân işletmelerine kızıyorum.

(211) کوئی اسٹیشنری کی دکان لگاتا ہے۔ [436104]

Biri kırtasiye dükkânı açar.

دکان düğüm sözcüğü Urdu derlemde 11.690 kez görüntülenmiştir. Tablo 61 verileri incelendiğinde, دکان düğüm sözcüğü ile uyum derecesi en yüksek eylemler sırasıyla چلاتا (f=119) ve لگاتا (f=33) olarak belirlenmiştir. چلاتا eyleminin ettirgen biçimi olan چلاتا eyleminin TDKUTS’ta maddebaşı olarak *yürüt-; çalıştır-; güt-; yola çıkar-; bir işi sürdür-; araba vs. sür; dükkân vs. işlet-; silah vs. ateşle-; kılıç vs. çal-, savur-; devam ettir-; hareketlendir-; kullan- gibi* anlam genişlemeleriyle çokanlamlılık sergilediği görülmektedir. کا bağımlı biçimbirimi tanık tümceler (209) ve (211)’de dükkân ile onun türünü gösteren ögeler arasında anlamsal bağ kurarak öbek yapıyı oluşturmaktadır.

دکان Oluşan bu ad öbekleri چلانا ve لگانا eylemlerine bağlanarak eylem öbekleri kurmuştur. دکان ad + eylem eşdiziminde دکان düğüm sözcüğü düzenlamasını korurken, چلانا eyleminin değişmeceli anlam düzeyinde yeni bir anlamsal örüntü oluşturduğu görülmüştür. دکان لگانا ad + eylem eşdiziminde de, دکان düğüm sözcüğü düzenlamasını korurken, لگانا eyleminin yerleştir-,bir araya getir-; bir eşyayı bir yere konumlandır- gibi temel anlam uzanımlarından hareketle دکان aç- anlam örüntüsünde kullanıldığını söylemek mümkündür.

4.1.53. دکه (dukh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دکه (dukh) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Acı, keder, üzüntü; eziyet; felaket

UAE

دکه

دکه + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 62'de sunulmuştur.

Tablo 62

دکه (dukh) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دکه بانٹنا	کا	51	0,18	81	62,96
دکه سہنا	کا	18	0,06	80	22,5
	میں	3	0,01	80	3,75

(212) اس نے کہا کہ میں کچھ لینے نہیں بلکہ آپ کا دکه بانٹنے آیا ہوں۔ [263703]

"Ben bir şey almaya değil, aksine sizin acınızı paylaşmaya geldim." dedi.

(213) لفظ جدائی کو بیان کرنے سے پہلے جدائی کا دکھ سہنا ضروری ہے - [72700]

Ayrılık kelimesini söylemeden önce ayrılık acısını yaşamış olmak gerekir.

(214) سونیا گاندھی کے داماد رابرٹ واڈرا نے کہا کہ اس خاتون کے بارے میں بولنے کا یہ کیسا طریقہ ہے جس نے زندگی میں دکھ سہے اور دیش کے لئے اپنے عزیزوں کو کھو دیا ہے - [486735]

Sonia Gandhi'nin damadı Robert Vadra: "Hayatı boyunca acılar çekmiş ülke için sevdiklerini kaybetmiş bu kadın hakkında nasıl bir konuşmadır bu!" dedi.

دکھ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 15.409 kez görüntülenmiştir. Tablo 62 verileri incelendiğinde, دکھ düğüm sözcüğü ile uyum derecesi en yüksek eylemler sırasıyla بانٹھنا (f=81) ve سہنا (f=80)'dır. Her iki ad + eylem diziminde ortak kullanılan کا bağımlı biçimbirimi, iki farklı anlamsal görevde karşımıza çıkmaktadır. Örnek tümce (212)'de کا, adlar arasında sahiplik ilişkisi kurarken, (213) numaralı örnekte hem sahiplik ilişkisini sürdürmekte hem de sözcükler arasında nitelik ve tür ilişkisi kurarak üst ulam ile alt ulamların anlamsal çerçevede birbirine bağlanmasını sağlamaktadır. دکھ بانٹھا ve دکھ سہنا ad + eylem bileşimlerinde ortak düğüm sözcük دکھ temel anlamını korumaktadır. بانٹھا eylemi, *paylaş-, bölüş-; böl-* gibi maddebaşı anlamlarıyla soyut kavram olan دکھ ile birlikte eşdizimlilik sergilerken, سہنا eylemi ise *katlan-, tahammül et-* gibi maddebaşı anlamlarıyla دکھ sözcüğüyle kalıplaşma eğilimi göstermektedir.

4.1.54. دل (dil) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دل (dil) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Kalp, mec. gönül, yürek

FAE

دل

دل + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 63'te sunulmuştur.

Tablo 63

دل (dil) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	کا	159	0,58	953	16,68
دل کرنا	کو	157	0,57	953	16,47
	کا	130	0,47	413	31,47
دل میں اُترنا	میرا	20	0,07	413	4,84
	تیرا	18	0,06	413	4,35
دل بہلانا	کا	115	0,42	418	27,51
	سے	105	0,38	418	25,11
	سے	70	0,25	410	17,07
دل لگانا	میں	36	0,13	410	8,78
	کا	50	0,18	112	44,64
دل بھر آنا	میرا	18	0,06	112	16,07
دل لبھانا	کا	23	0,08	34	67,64
دل میں رکھنا	کو	10	0,03	197	5,07
	کا	10	0,03	197	5,07
دل آنا	پر	8	0,02	36	22,22
	کا	6	0,02	36	16,66
	کا	7	0,02	15	46,66
دل بڑھانا	انکے	3	0,01	15	20
	تیرا	1	0,003	15	6,66
	ہمارا	1	0,003	15	6,66

(215) آپ کا مضمون پڑھ کر لکھنے کو دل کرتا ہے۔ [8767]

Makalenizi okuyunca içimden yazmak geliyor.

(216) جس کا دل کرتا ہے ہماری گردن پکڑ لیتا ہے۔ [61028]

Kimin canı isterse yakamıza yapıyor.

(217) یہ پیغام لوگوں کے دلوں میں اتر گیا۔ [15888]

Bu mesaj insanların kalbinde yer etti.

(218) پہلی بار میں ہی اس کا مہر میرے دل میں اتر گیا تھا۔ [506302]

Daha ilk anda onun sevgisi kalbime işlemişt.

(219) خدا کرے کہ تیرے دل میں اتر جائے میری بات۔ [132928]

Allah vere de söylediklerim kalbine işlesin.

(220) انسان جب کبھی بھی تنہا ہوتا ہے تو ایسے وقت میں کتابیں ہی انسان کا دل بہلاتی ہیں۔ [80884]

İnsan ne zaman yalnız kalsa, böyle zamanda onu avutan şey sadece kitaplardır.

(221) بلڈنگ بلاکس سے دل بہلا لے۔ [338059]

Yapı bloklarıyla oyalan.

(222) پاکستان کا ہر مسئلہ قابل حل ہے، بات صرف خلوص نیت سے دل لگانے کی ہے۔ [527132]

Pakistan'ın her meselesi çözülebilir, mesele sadece samimi niyetle işe odaklanmaktır.

(223) اکبر نے پڑھائی میں دل لگا لیا۔ [450290]

Ekber okumaya odaklandı.

(224) اپنے شہر کی ویرانی اور بربادی دیکھ کر ان کا دل بھر آیا اور وہ رو پڑے۔ [87257]

Kendi şehrinin ıssızlığını ve yıkımını görünce duygulandı ve ağladı.

(225) اس کی دردناک آواز سے میرا دل بھر آیا۔ [418515]

Onun kederli sesi beni duygulandırdı.

(226) شادی کے بعد خواتین کی ایک شدید خواہش ہوتی ہے کہ وہ اپنے کھانوں کے ذریعے اپنے شوہر کا دل لیہائیں۔ [81390]

Evlendikten sonra, kadınlar da yemek yaparak eşlerinin gönlünü kazanmak gibi güçlü bir arzuları oluşur.

(227) وہ بات کو دل میں رکھ لیتا تھا اور بدلہ لینے کی تاک میں رہتا تھا۔ [666568]

O, söylenenleri içine atar ve intikam almak için fırsat kollardı.

(228) اس امر کو دل میں رکھیں 'کسی سے اظہار نہ کرنا۔ [456077]

Bu meseleyi gizli tutun, kimseye söylemeyin.

(229) اسے میں اُس بندے کے دل میں رکھتا ہوں جس سے میں محبت کرتا ہوں۔ [203364]

Bunu, sevdiğim kişinin kalbinde saklarım.

(230) کراچی ہی میں عزیز آباد کی ایک مہاجر خاتون پر دل آیا۔ [494658]

Karaçi'de Azizabadlı muhacir bir kadına âşık oldum.

(231) یہاں قربانی کے لئے بکرے کا رواج ہے جبکہ کراچی میں گائے پہ زیادہ لوگوں کا دل آتا ہے۔ [29605]

Burada kurban için keçi kesme âdeti vardır, oysa Karaçi'de çoğu insan inek kesmeye meyillidir.

(232) وہ، ان کی تالیفات و تصنیفات کی تعریف کر کے ان کا دل بڑھاتے ہیں۔ [509119]

Onların eserlerini ve yazılarını överek onları cesaretlendirirler.

(233) انکے دل بڑھانے سے کلام نے روز بروز رنگ پکڑنا شروع کیا ہے۔ [625780]

Onların cesaretlendirmesiyle şiir gün geçtikçe daha da renklenmeye başladı.

Tablo 63.1

دل (dil) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	8	44,44
میرا / تیرا / انکے / ہمارا	6	33,33
سے	2	11,11
کو	2	11,11
Toplam	18	100,00

دل düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 125.788 kez görüntülenmesi, sözcüğün Urdu dilinde kullanım sıklığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 63.1 incelendiğinde, دل sözcüğünün birlikte kullanıldığı bağımlı biçimbirimler arasında کا (f=8) ve میرا / تیرا / انکے / ہمارا (f=6) en yüksek sıklığa sahiptir. Bu biçimbirimleri sırasıyla سے ve کو (f=2) izlemektedir. Tablo 63 verileri incelendiğinde, دل کرنا ad + eylem dizimi, en yüksek uyum boyutuna (f=953) ve sıklığına (f=316) sahip eşdizimdir. Bu yapıyı oluşturan sözlüksel birimler, temel anlamlarından uzaklaşarak canı çek-, canı iste- gibi yeni ve kalıplaşmış bir anlamsal bütünlük oluşturmuştur. Örnek tümceler (217), (218), (219), (227), (228) ve (229)'da düğüm sözcük olan دل, düzanlamından uzaklaşarak آنا ve میں eylemleriyle değişmeceli anlam alanına doğru genişlemiş ve işlevsel sözcük olan میں ile sıklıkla kullanılmıştır. Tablo 63'te yer alan دل + eylem birlikteliklerinden doğan eylem öbekleri ve bu öbeklerle anlamsal ilişkisi bulunan sözcükler, کا biçimbirimi ile birbirine bağlanmıştır.

4.1.55. دم (dam) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دم (dam) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Nefes,soluk;an;demleme;can,ruh;yaşam;güç,kuvvet;

nargileden bir nefes çekme; tav; kılıcın keskin tarafı;mızrak AAE

دم

ucu;hile;sihir,büyü

دم + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 64'te sunulmuştur.

Tablo 64

دم (dam) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دم بهرنا	کا	566	2,07	634	89,27

(234) اختر کی محبت کا دم بهرنے لگتی ہے۔ [3240]

Ahtar'ın sevgisiyle doldu.

(235) یہ سب کرنے کے بعد وہ انسانی حقوق کا دم بهرتے ہیں۔ [54565]

Bütün bunları yaptıktan sonra insan haklarından bahsediyor.

دم düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 23.140 kez görüntülenmiş olup farklı anlam uzanımlarına sahip çokanlamlı bir sözlükbirimidir. Tablo 64 verileri incelendiğinde, دم بهرنا ad + eylem dizimi, en yüksek uyum boyutuna (f=634) ve sıklığına (f=566) sahip simgesel deyimdir. بهرنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *dol-*; *doldur-*; *öde-*; *ifa et-*; *ver-*; *azmettir-*; *birini birine karşı doldur-*; *dedikodu yap-*; *topla-*; *bir araya getir-*; *uy-*; *sığ-*; *bir şeyin içini doldur-*; *tıkıştır-*; *sözünü yerine getir-*; *tüken-* gibi çok sayıda ve farklı anlamsal ulamlarda tanımlanmaktadır. Ancak دم بهرنا + eylem öbeğinde, her iki birimin de temel anlamlarından uzaklaşarak, örnek tümceler (234) ve (235)'te *an-* veya *öv-*; *nefesi hızlan-* veya *yavaşla-*; *aşk iddiasında bulun-*; *inan-* gibi zihinsel süreçleri ifade eden yeni anlam alanlarına genişlediği görülmektedir. Bu yapıda kullanılan کا biçimbirimi, yüksek uyum boyutu (% 89,27) ile dikkat çekmekte; دم düğüm sözcüğüne, tümcede *anmaya* veya *övgüye* konu olan ad ögesini bağlayarak, deyim anlamsal çerçevesini çizmektedir.

4.1.56. دماغ (dimāğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دماغ (dimāğ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Beyin, zeka, akıl; kibir; duyu, his; dayanma, direnç AAE دماغ

دماغ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 65'te sunulmuştur.

Tablo 65

دماغ (dimāğ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دماغ پھرنا	کا	5	0,01	08	62,5
دماغ چاٹنا	کا	3	0,01	08	37,5

(236) ایک دن اُس کا دماغ پھر گیا۔ [7306]

Bir gün aklı başından gitti.

(237) کھانے کو کچھ اور نہ ملے تو لوگ گھنٹوں سے ایک دوسرے کا دماغ چاٹتے رہتے ہیں۔ [57834]

İnsanlar yiyecek bir şey bulamayınca saatlerce birbirlerinin başının etini yiyip dururlar.

دماغ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 18.037 kez görüntülenmiştir. *gez-*, *dolaş;* *gezin-*, *tur at-*; *değiş-*; *başkalaş-*; *sözünden dön-*; *eğril-*; *bükül-* gibi anlam uzanımlarıyla TDKUTS'ta maddebaşı olarak yer almaktadır. دماغ پھرنا eylem diziminde, دماغ düğüm sözcüğü temel anlamını korurken پھرنا eyleminin metaforik anlam boyutunda kullanılması, bu yapının eşdizimlilik sergilediğini göstermektedir. کا bağımlı biçimbirimi, örnek tümceler (236) ve (237)'de sözcükler arası aitlik bağı kurmaktadır. Öte yandan چاٹنا sözlüksel birim; *yalayıp ye-*, *yala-*; *tat-*, *tadına bak-* gibi somut ve

فیزیکی عملیہ ایلانلارنا ایت تمل انلارلار تاşیماکتادیر. انلک بۇ عملیہ دماغ دؤğüm سؤزئؤğؤیله بیرلیکته کؤللنیلدیğı ئرنک تؤمجه (237)' ده اولدؤğو گیبی باğلام ائینده تمل انلامیندان ازاکلاşاراک *birinin kafasını şişir-,sürekli konuşarak rahatsız et-* گیبی دها سؤیوت وه مечази انلارلار کازاندیğı دیککات ائکمهکتهدیر. بۇ دوروم سؤز کونؤسؤ یاپının انلامسال گنیشلеме سؤرعهیندن گهچرک زامانلا دهیملهşتیğini گؤsterمهکتهدیر. Tablo 65'te yer alan ad + eylem dizimlerinin her birinin temel anlamını taşıyamaması, somut bir uzanımına sahip olmaması ve değışime kapalı olması sebebiyle salt deyim kategorisinde gösterilebilir.

4.1.57. دیر (deyr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

دیر (deyr) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşığıda yer verilmektedir:

Mabet, put hane; geç, gecikme, ara verme

FAE

دیر

دیر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleycilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 66'da sunulmuştur.

Tablo 66

دیر (deyr) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
دیر ہونا	میں	114	0,41	986	11,56
	کا	43	0,15	986	4,36
دیر لگانا	میں	22	0,08	115	19,13

(238) دولہا کو آنے میں دیر ہوئی تو سب سو گئیں - [122112]

Damat gecikince herkes uyudu.

(239) بس! اسے سمجھنے کی دیر ہوتی ہے - [235135]

(240) اس بوجھ کی وجہ سے ان کے جہاز رفتار میں نہیں آتے اور گھومنے میں دیر لگاتے ہیں -
[509316]

Bu yük yüzünden onların gemileri hızlanamaz ve dönmeleri de uzun sürer.

دیر düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 33.711 kez görüntülenmiştir. Tablo 66 verileri incelendiğinde, دیر düğüm sözcüğünün ہونا ve لگانا eylemleriyle kurduğu yapılar her ne kadar biçimbirimsel olarak ad + yardımcı eylem bileşimine dayansa da belirli bir anlam alanı yaratmaktadır. Her ne kadar anlamsal açıdan açıklık ilkesine sahip olsalar da, aynı işlevi yerine getirebilecek başka sözcükbirimlerle belirli ölçüde ve sınırlı çerçevede değiştirilebilirlik mümkündür. دیر sözcüğü yerine لیٹ، وقفہ، تاخیر eş anlamlı sözcükler ikame edebilirken ہونا ve لگانا eylemleriyle dizimlenme sıklıkları derlemde daha düşük oranda seyretmiştir. Örnek tümceler (238), (239) ve (240)'ta *gecikme* eylemine konu olan ögenin çoğunlukla eylemsel süreçleri işaretlediği ve böylece bu eylemlerden gecikmenin belirli bir nesneden ziyade zamansal bir süreç üzerine gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

4.1.58. زبان (zubān) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زبان (zubān) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Dil, lisan; dil; söz, vaat; lehçe, ağız; konuşma

FAD

زبان

زبان + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 67'de sunulmuştur.

Tablo 67

زبان (zubān) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زبان سمجھنا	کا	138	0,50	243	56,79
زبان کھولنا	پر	23	0,08	411	5,59
زبان دینا	کو	7	0,02	12	58,33

(241) بھارت ہماری پیار کی زبان سمجھتا ہی نہیں ہے - [93491]

Hindistan bizim sevgi dilimizi hiç anlamıyor.

(242) اس موضوع پر زبان کھولنے والے غدار یا ملک دشمن قرار پاتے ہیں۔ [648753]

Bu konuda ağzını açan herkes hain ya da vatan düşmanı ilan ediliyor.

(243) دماغ اور دل کو زبان دینا مشکل ہو رہا ہے -

Beyne ve kalbe söz vermek zorlaşıyor.

زبان düğüm sözcüğü Urdu derlemde 84.311 kez görüntülenmiş olup yüksek kullanım sıklığına sahip çokanlamli bir sözlükbirimdir. Tablo 67’de yer alan veriler incelendiğinde, زبان düğüm sözcüğünün سمجھنا (f=243) ve دینا (f=3) eylemlerine kıyasla کھولنا eylemiyle daha yüksek sıklıkta (f=411) birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu yapının temel anlam alanında en yaygın biçimde *konus-* eylemini karşılamasından kaynaklanmaktadır. زبان سمجھنا ad + eylem dizimini oluşturan her birim temel anlam boyutunu korumakta ve yapı anlamsal açıklık ilkesine bütünüyle uymaktadır. Bu yapıda kullanılan کا biçimbirimi, hem aitlik hem de tür ilişkisi kurarak *anlaşılmaya* konu olan *dil* sözcüğünü eyleme bağlamakta ve eylemin anlamsal çerçevesini belirginleştirmektedir. زبان کھولنا hem temel anlamda hem de değişmeceli anlamda kullanılan, bağlama bağlı olarak gerçek dünyaya gönderimde bulunan simgesel bir deyimdir. Konuşmaya konu olan öge örnek tümce (242)’de پر biçimbirimiyle eyleme

bağlanmaktadır. زبان دینا eylem birlikteliğinde ise دینا eyleminin fiziksel olarak ver- anlamından uzaklaşarak soyut kavramsal alanda söz ver-,vaatte bulun- anlamlarına doğru genişlediği görülmektedir. Söz konusu bu eylem birlikteliği deyim niteliği taşımakta olup düşük sıklıkta (f=7) kullanılmıştır.

4.1.59. زخم (zaḥm) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زخم (zaḥm) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yara, kesik; zarar, ziyan

FAE

زخم

زخم + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 68'de sunulmuştur.

Tablo 68

زخم (zaḥm) Düşüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliklik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	کا	116	0,42	188	61,70
زخم پر نمک	ہمارا	10	0,03	188	5,31
چھڑکنا	میرا	6	0,02	188	3,19
زخم بھر جانا	کا	3	0,01	8	37,5

(244) یہ فیصلہ شہید کے لواحقین کے زخموں پر نمک چھڑکنے کے لیے کافی ہے۔ [241657]

Bu karar şehidin yakınlarının yaralarına tuz serpmeye yeter.

(245) پہلے انھوں نے میرے بچے کو مارا اور اب ہمارے زخموں پر نمک چھڑک رہے ہیں۔ [703384]

Önce çocuğumu öldürdüler, şimdi de yaramıza tuz basıyorlar.

(246) کہتے ہیں کہ وقت کے ساتھ ساتھ انسان کے زخم بھر جاتے ہیں۔ [683763]

Zamanla insanların yaralarının iyileşeceği söylenir.

زخم düğüm sözcüğü Urdu derlemde 11.668 kez görüntülenmiştir. Tablo 68 verileri incelendiğinde, زخم düğüm sözcüğü, *acıya acı kat-*, *büyük acı ver-*, *tuz ek-* anlamlarına gelen نمک چھڑکنا deyimi ile dizimlenerek aynı anlam alanında yeni bir deyim oluşturmuştur. Örnek tümceler (244) ve (245)'te کا biçimbirimi ve iyelik işaretleyicilerinin toplam uyum yüzdesinin (%70) yüksek olması, *acı çeken kişinin* tümcede sıklıkla vurgulandığını göstermektedir. *Dol-*, *ağzına kadar dol-*; *sığ-* gibi anlamlara sahip جانا بھر eylemi, زخم düğüm sözcüğüyle dizimlendiğinde anlam alanının farklılaştığı, yeni yapının *iyileştir-* anlam boyutuna çıktığı görülmektedir. Düşük uyum boyutu ve sıklığına sahip bu eylem birlikteliğinin anlamı bileşenlerin tek tek anlamlarından değil, bileşenin tamamından çıkarılmaktadır. Somut bir uzanıma sahip olmaması ve anlamsal açıklığın izlenmemesinden dolayı eylem yapısının salt deyim olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.60. زندگی (zindgī) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زندگی (zindgī) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yaşam, hayat, ömür; var oluş, varlık

FAD

زندگی

زندگی + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 69'da sunulmuştur.

Tablo 69

زندگی (zindgī) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زندگی بسر کرنا	میں	584	2,13	3283	17,78
	کا	503	1,84	3283	15,32
زندگی کرنا	میں	42	0,15	197	21,31
زندگی کاٹنا	کا	4	0,01	17	23,52
	میں	2	0,007	17	11,76

(247) پاکستانی وہاں بہت مشکلات میں زندگی بسر کرتے۔ [329137]

Pakistanlılar orada çok zor şartlarda yaşıyor.

(248) وہ اُس کامل ماحول میں زندگی بسر کرنے لگے۔ [229778]

O müthiş atmosferde yaşamaya başladı.

(249) دنیا میں غلامی کی زندگی بسر کرنے والوں کی 40 فیصد تعداد بھارت میں ہے۔ [109096]

Dünyada kölelik hayatını yaşayanların %40'ı Hindistan'dadır.

(250) وہ اپنے اپنے ماحول میں زندگی کرتے ہیں۔ [65666]

Onların hepsi kendi ortamlarında yaşarlar.

(251) ان میں سے ایک تہائی لوگ ہندوستان میں زندگی کاٹ رہے ہیں۔ [514126]

Bu insanların üçte biri Hindistan'da yaşam sürüyor.

(252) کسمپرسی کی زندگی کاٹ رہا ہے۔ [18947]

Sefalet içinde hayat sürüyor.

زندگی düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 155.897 kez görüntülenmesi yüksek

kullanım sıklığına sahip çokanlamli bir sözlükbirim olduğunu göstermektedir. Tablo 69

verileri incelendiğinde, زندگی düğüm sözcüğünün, بسر کرنا, کرنا ve کائنات eylemleriyle dizimlendiği ve bu birlikteliklerden *yaşa-*, *yaşam sür-* ve *ömür geçir-* gibi birbirine yakın anlam örüntülerinin ortaya çıktığı görülmektedir. زندگی بستر کرنا yapısının yüksek uyum boyutu (f=3283) ile diğer birlikteliklere kıyasla belirgin bir eşdizimsel çekim gücüne sahip olduğunu; bu yapıyı sırasıyla زندگی کرنا (f=197) ve زندگی کائنات (f=17) dizimlerinin izlediği görülmektedir. بسر sözlükbiriminin *geçirme*; *geçinme*; *hayat* anlamlarını eylemleştiren کرنا eylemiyle kurduğu yapı, üç birimli eşdizimliliklere örnek olarak verilebilir. Derlem verileri, birbirine yakın sıklık değerlerine sahip میں (f=584) ve کا (f=503)bağımlı biçimbirimlerin, tanık tümceler (247), (248) ve (249)'da işlevsel farklılaşma sergilediğini göstermektedir. میں biçimbirimi, hem somut hem de soyut bağlamlarda konum rolü üstlenerek yaşamın bulunduğu çevreyi işaret etmekte; کا biçimbirimi ise ad öbeği içinde hayatın türünü ve niteliğini işaretleyerek belirtme işlevi görmektedir. کائنات eylemi, sözlükte maddebaşı olarak *kes-*, *böl-*, *parçalara ayır*; *tıraşla-*, *yont-*, *kırp-*; *buda-*; *biç-*, *hasat et-*; *makasla kes-*; *yarala-*; *yılan vs. ısır*; *sok*; *üzerini çiz-* veya *hesaptan çıkar-*; *birinin sözünü kes-*; *zaman geçir-*, *yol al-*, *mesafe katet-* gibi çokanlamlılık sergilemektedir. زندگی düğüm sözcüğüyle birliktelik kuran کائنات eyleminin, *fiziksel olarak bir şeyi kesme* somut anlamından uzaklaşarak *hayat sür-* anlam alanına doğru genişlediği ve böylece yapının deyimleştiğini söylemek mümkündür.

4.1.61. زنده (zindah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زنده (zindah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Canlı, sağ

FS

زنده

زنده + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 70'te sunulmuştur.

Tablo 70*زندہ (zindah) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	کا	252	0,92	2331	10,81
زندہ ہونا	سے	124	0,45	2331	5,31
زندہ نہ چھوڑنا	کو	27	0,09	56	48,21

(253) اسے جب پولیس نے بیٹھے کے زندہ ہونے کی بات بتائی تو وہ حیران رہ گئی۔ [458017]

Polis ona oğlunun hayatta olduğunu söyleyince, hayretler içinde kaldı.

(254) مردہ زمیں بارش سے زندہ ہو جاتی ہے۔ [132416]

Ölü toprak yağmurla canlanır.

(255) مجاہدین نے کسی ایک بھی فوجی کو زندہ نہ چھوڑا۔ [184878]

Mücahitler tek bir askeri bile sağ bırakmadı.

(256) ہم بستی میں جاتے تو وہ ہمیں زندہ نہ چھوڑتے۔ [360646]

Yerleşim yerine gitseydik onlar bizi sağ bırakmazdı.

زندہ düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 40.924 kez görüntülenmiştir. Tablo 70 verileri incelendiğinde, زندہ sözlükbirimi ہونا eylemiyle yüksek uyum boyutu (f=2331) sergilerken, چھوڑنا eylemiyle daha düşük uyum boyutu (f=56) sergilemektedir. Bu dağılım, زندہ ہونا yapısının dilde daha yerleşik ve üretken kullanım alanı oluşturduğunu göstermektedir. زندہ ہونا eylem dizimini oluşturan sözcükbirimler, düzanlam boyutunda, değiştirilebilirlik ilkesi uygulanabilir ve tek bir anlamsal uzanıma sahiptir. Bu birleşimin örneklendiği (253)'te کا biçimbirimi, hayatta olan kişi ya da varlığı belirleyerek ad öbeği içinde aitlik işlevi üstlenmektedir. Örnek tümce (254)'te ise سے biçimbirimi, hayatta

kalmayı sağlayan ögeyi tümcede eklenti öge olarak betimlemektedir. زندہ نہ چھوڑنا eylem birlikteliğini oluşturan düğüm sözcük temel anlamını korurken, چھوڑنا eylemi temel anlamından uzaklaşarak öbek yapıda yeni bir anlam boyutu (öldür-) kazanmıştır. Bu eşdizimde eylemden etkilenen öge, tümcede کو ilgi ekiyle işaretlenerek etkilenen rolünü üstlenmektedir. %48,21 uyum yüzdesi, bu kullanımın derlemde belirgin bir sıklık sergilediğini, söz konusu ögenin hem zorunlu katılımcı ögesini hem de anlamsal açıdan bağlama bağlı olarak tümceyi tamamlayan eklenti ögesini içerdiğini göstermektedir.

4.1.62. زنگ (zing) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زنگ (zing) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Pas

FAE

زنگ

زنگ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 71'de sunulmuştur.

Tablo 71

زنگ (zing) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زنگ لگنا	کو	46	0,16	139	33,09
	پر	14	0,05	139	10,07

(257) یہ ریڈی ایٹر کو زنگ لگنے بجاتا ہے۔ [5185]

Bu radyatörün paslanması önler.

(258) اسی غفلت میں اس پر زنگ لگتا ہے۔ [142741]

İşte bu dikkatsizlik yüzünden onun üzerinde pas tutar.

زنگ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.091 kez görüntülenmiştir. Tablo 71 verileri incelendiğinde, زنگ لگنا sıfat + eylem diziminde tanık tümce (257)'de کو (f=46) ilgi eki paslanma sürecinden doğrudan etkilenen deneyimleyici rolündeki ögeyi işaretlemektedir. Buna karşılık, tanık tümce (258)'de پر (f=14) bağımlı biçimbirimi eylemin gerçekleştiği yüzey ya da konumu belirtmektedir. Bu durum, söz konusu işaretleyicilerin زنگ لگنا eyleminin anlamsal yapısına rol temelli olarak dahil olduğunu ve her birinin farklı anlamsal ilişkileri kodladığını göstermektedir.

4.1.63. زور (zour) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زور (zour) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Güç, kuvvet; vurgulama, önem verme, gayret

FAE

زور

زور + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 72'de sunulmuştur.

Tablo 72

زور (zour) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زور لگنا	کا	502	1,83	1232	40,74
زور دینا	پر	32	0,11	1232	2,59
زور ڈالنا	پر	248	0,90	338	73,37
زور توڑنا	کا	216	0,79	357	60,50
زور پکڑنا	میں	120	0,43	127	94,48
زور پکڑنا	میں	45	0,16	1293	3,48

	کا	45	0,16	1293	3,48
زور آزمانا	سے	23	0,08	165	13,93
	میں	17	0,06	165	10,30
زور چلانا	کا	4	0,01	7	57,14

(259) دونوں جماعتیں اور ان کے قائدین اپنی اپنی کامیابی کیلئے ایڑی چوٹی کا زور لگا رہے ہیں۔
[122060]

Her iki parti ve liderleri kendi başarıları için var güçleriyle çabalıyor.

(260) سانس بند کر کے گردن پر زور لگائیں تا کہ اس کی رگیں تن جائیں، ایسا آرام سے کرنا چاہئے ، چند سیکنڈ تک اسی پوزیشن میں رہنے کے بعد سانس چھوڑ دیں۔ [5610]

Nefesinizi tutun ve boynunuzdaki damarlar daralacak şekilde boynunuza bastırın, güç uygulayın. Bunu yavaşça yapın. Bu pozisyonda birkaç saniye kaldıktan sonra sonra nefesinizi bırakın.

(261) اس پر زور دینا مسلم رہنماؤں کی ذمہ داری ہے ۔[574019]

Bunu vurgulamak müslüman liderlerin sorumluluğudur.

(262) واشنگٹن کی جانب سے بیجنگ سے شمالی کوریا پر زور ڈالنے کے حوالے سے کئی بار بات چیت ہوئی ۔ [210306]

Washington tarafından Pekin'in Kuzey Kore'ye baskı yapması konusu birçok kez müzakere edildi.

(263) خالد کے حملوں نے رومیوں کا زور توڑ دیا۔ [218599]

Hamit'in saldırıları Romalıların gücünü kırdı.

(264) سوشل میڈیا سے شروع ہونے والی یہ مہم اب پورے پاکستان میں زور پکڑتی دکھائی دے رہی ہے ۔
[592900]

Sosyal medyada başlayan bu kampanyanın şimdi Pakistan'ın genelinde ivme kazandığı görülüyor.

(265) حکومت سردی کا زور پکڑنے سے قبل ہی متاثرین کو چھت فراہم کرے اور صاف پانی بھی مہیا کرے۔ [564307]

Hükümet, kış bastırmadan mağdurlara barınak ve temiz su sağlamalıdır.

(266) سری لنکا کو سیریز برابر کرنے کے لیے پانچویں میچ میں زور آزمائی کرنا ہو گی۔ [675740]

Sri Lanka'nın seriyi eşitleyebilmesi için beşinci maçta tüm gücünü ortaya koyması gerekecek.

(267) اگر آپ غیر موثر ہوتے، آپ کی کوئی اہمیت نہ ہوتی، پسماندہ ہوتے، پشرفت نہ کرتے، تو دشمن اس طرح ہم سے زور آزمائی نہ کرتا۔ [159712]

Eğer etkisiz, önemsiz, geri kalmış olsaydınız ve ilerleme kaydedemeseydiniz, düşman bizimle böyle bir güç denemesine girmezdi.

(268) اس پر کس کا زور چلا ہے؟ [118778]

Onun üzerinde kimin etkisi oldu?

Tablo 72.1.

زبر (zōr) Dügüm Sözcüğü ile Kullanılan Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık ve Yüzde Dağılımı

Bağımlı Biçimbirimler	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	4	40
پر	3	30
میں	2	20
سے	1	10
Toplam	10	100,00

Tablo 72.1 verileri incelendiğinde, derlemde sıklığı en yüksek bağımlı biçimbirim olarak karşımıza کا (f=4) çıkmaktadır. Söz konusu biçimbirimi sırasıyla پر (f=3), میں (f=2) ve سے (f=1) izlemektedir. Bu derlem verileri, کا bağımlı biçimbirimin adlar arasında ilgi ve anlamsal bağ kurma işlevi üstlendiğini, پر ve میں biçimbirimlerinin eylemin gerçekleştiği yüzey veya mekânsal konumu işaretlediğini göstermektedir. Ayrıca سے bağımlı biçimbirimi eylemin gerçekleşmesinde rol oynayan katılımcıyı yararlanıcı rolüyle işaretlemektedir.

زور düğüm sözcüğü Urdu derlemde 43.644 defa görüntülenmiştir. Tablo 72 verileri incelendiğinde, زور sözlükbiriminin, tabloda yer alan diğer eylemlere kıyasla پکڑنا (f=1293) ve لگانا (f=1232) eylemleriyle daha yüksek sıklıkta dizimlendiği göze çarpmaktadır. زور eylemi, کا ilgi ekiyle (uyum boyutu f=502 ve uyum yüzdesi 40,74) en yüksek uyum düzeyine sahiptir. Urdu derlemde pencere aralığının (n-gram) + 3 anahtar sözcük sorgusunda لگانا کا زور چوٹی yapıları kalıplaşmış biçimde karşımıza çıkmaktadır. زور topuk, چوٹی başın tepesi anlamına gelmekte ve mecazi anlamda zarf görevinde لگانا simgesel deyimini tamamlamaktadır. Tanık tümce (259)'da *topuktan başın tepesine kadar olan gücü uygula-*, yani Türkçede *var gücüyle çabala-*, *elinden gelenin en iyisini yap-* deymiyle kullanılmaktadır. Derlem taramalarında زور لگانا, örnek tümce (260)'ta پر biçimbirimiyle düşük yüzdede (%2,59) eylemin gerçekleştiği konumu işaret etmektedir.

پر زور ڈالنا (%60,50) eylem birlikteliklerinin ortak noktası, زور دینا (%73,37) ilgeciyle yüksek uyum yüzdesinde kullanılmalarıdır. زور دینا; *bir şeyin üzerine vurgu yap-*, *üstünde dur-*, *bir şeye dikkat çek-* anlam örüntülerinde bağlam duyarlı temel ve metaforik anlamda kullanılmış ve tümce (261)'de örneklendirilmiştir. Tanık tümce (262)'de زور ڈالنا ad + eylem birlikteliği *zor kullan-*, *baskı yap-* gibi mecazi anlam örüntülerinde karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 72'de en dikkat çekici ad + eylem birlikteliği زور توڑنا'dır. Bu yapı, کا biçimbirimiyle yüksek uyum oranı (f=94,48) göstermektedir. Söz konusu birliktelik, *bir şeyin gücünü ya da etkisini ortadan kaldırma* anlam alanına sahip olup simgesel bir deyim niteliği taşımaktadır.

4.1.64. زهر (zehr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زهر (zehr) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

زہر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 73'te sunulmuştur.

Tablo 73

زہر (zehr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زہر دینا	کو	5	0,01	11	45,45
	مجھ کو	2	0,007	11	18,18

(269) 16 برس کے نوجوان قاسم کو زہر دینا اور اس کے جنازہ پر بربریت کا مظاہرہ کرنا انتہائی قابل افسوس ہے۔ [216712]

16 yaşındaki genç Kasım'ı zehirlemek ve cenazesinde vahşice gösteri yapmak son derece üzücü bir durumdur.

(270) مجھے زہر دینا چاہتی ہے بتائیں کیا کروں ؟ [370620]

Beni zehirlemek istiyor, söyleyin ne yapayım?

زہر düğüm sözcüğü Urdu derlemde 7.823 kez görüntülenmiştir. Tablo 73 verileri incelendiğinde, زہر düğüm sözcüğünün دینا (f=11) eylemiyle dizimlendiği ve bu dizimde %63,63, oranında uyum sağladığı görülmüştür. دینا eylemiyle bağımlı biçimbirimin, TDKUTS'ta maddeici olarak güç ver-, güç kat-, vurgula-, üstünde dur-, çok önemse-, bir şeye dikkat çek-, gayret sarfet-, çaba harca- gibi örüntülerle yer almaktadır. Örnek tümce (269)'da temel anlam alanında kullanılmış, tümce (270)'te ise bağlam duyarlı olarak hem düzanlamda hem de değişmeceli anlam düzeyinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.65. زیر (zeyr) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

زیر (zeyr) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Alt, aşağı, z. Altında; aşağıya, zayıf; adi, alçak

FS

زیر

زیر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 74'te sunulmuştur.

Tablo 74

زیر (zeyr) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
زیر کرنا	کو	404	1,47	756	53,43
	سے	177	0,64	756	23,41

(271) ہر ممکن کوشش کریں گے آپ کو زیر کرنے کی۔ [384357]

Sizi yenmek için mümkün olan her şeyi deneyeceğiz.

(272) دوسرے میچ میں یونائیٹڈ ویمن ہاکی اکیڈمی نے سندھ کو آٹھ صفر سے زیر کیا۔ [641101]

İkinci maçta United Women's Hockey Academy, Sindh'i 8-0 yendi.

زیر düğüm sözcüğü Urdu derlemde 50.416 kez görüntülenmiştir. زیر کرنا, yen-, alt et-, üstesinden gel- gibi metaforik anlam örüntüsünde sıfat + eylem bileşimidir. Tanık tümce (271)'de کو biçimbirimi tümce içinde eylemden etkilenen -yenilen ya da kontrol altına alınan- canlı bir ögeyi işaret ederken, سے biçimbirimi örnek tümce (272)'de farklı spor dallarının faaliyetlerinde karşılaştırmalı skor bildiriminde çoğunlukla tercih edilmektedir.

4.1.66. صاف (şāf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صاف (şāf) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Temiz; berrak, anlaşılır; okunaklı, saf

AS

صاف

صاف + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 75'te sunulmuştur.

Tablo 75

صاف (şāf) Dügüm Sözcüğüne Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صاف کرنا	کو	1505	5,50	7263	20,72
	سے	587	2,14	7263	8,08

(273) انجیر خون کے سرخ ذرات میں اضافہ کرتا ہے اور زہریلے مادے ختم کر کے خون کو صاف کرتا ہے - [208834]

İncir kırmızı kan hücrelerini artırır ve toksinleri atarak kanı temizler.

(274) ڈرامہ سنتے ہوئے مسلسل ان کی آنکھوں سے آنسو بہتے رہتے جو وہ اینے دوپٹے سے صاف کرتے - [166437]

Dizi dinlerken gözlerinden durmadan akan yaşları dupattasıyla siler.

صاف sıfat صاف کرنا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 40.159 kez görüntülenmiştir. +eylem dizimi Urdu dilinde hem soyut hem de somut nesnelerle yaygın kullanıma sahip kalıplaşma eğilimi gösteren eşdizim ve yardımcı eylem yapısına (light verbs construction) örnektir. Örnek tümce (273)'te *temizleme* işinde faydalanıcı rolünde bulunan öge کو biçimbirimiyle işaretlenirken, tümce (274)'te ise *temizleme* işini gerçekleştirmek için kullanılan aracı rolündeki öge سے biçimbirimiyle tümcede işaretlenmiştir. Söz konusu

eylem ile yapıların uyum yüzdeleri, کو ve سے biçimbirimlerinin tümcede bağlama bağlı eklenti özelliği taşıdığını göstermektedir.

4.1.67. صحبت (şuhbet) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صحبت (şuhbet) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Dostluk; sohbet arkadaşlığı; toplantı; yoldaşlık

AAD

صحبت

صحبت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 76'da sunulmuştur.

Tablo 76

صحبت (şuhbet) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صحبت اٹھانا	کا	14	0,05	16	87,5

(275) پڑھے لکھے آدمی ہیں، اچھے لوگوں کی صحبت اٹھائی ہے۔ [144519]

Eğitimli bir adamdır, iyi insanlarla dostluk kurmuştur.

صحبت اٹھانا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 3.543 kez görüntülenmiştir. eylem dizimini oluşturan düğüm sözcük temel anlamını korurken, اٹھانا eyleminin *yukarı kaldır-, yükselt-; bir yükü yüklen-, uykudan uyan-* gibi temel anlamlarından uzaklaşarak değişmeceli anlam düzeyinde eşdizimsel birliktelik kurduğu görülmüştür. Bu birliktelikte yüksek uyum yüzdesiyle (%87,5) kullanılan کا bağımlı biçimbirimi, tümcede sözcüklerarası ilgi ilişkisi kuran zorunlu öge olarak işlev görmekte; örnek tümce (275)'te *dostluk* ve *sohbet arkadaşlığının* ait olduğu öge ile anlamsal ilişki kurmaktadır.

4.1.68. صدمہ (şadmah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صدمہ (şadmah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Bunalım, sarsıntı, bela; vurma, darbe; büyük

AAE صدمہ

şaşkınlık; felaket; şok

صدمہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 77'de sunulmuştur.

Tablo 77

صدمہ (şadmah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صدمہ اٹھانا	کا	6	0,02	11	54,54
صدمہ جھیلنا	کا	5	0,01	5	100

(276) اسی سال ہی مجھے اپنے والد صاحب کی وفات کا صدمہ اٹھانا پڑا۔ [191825]

Aynı yıl babamın vefatının şokuna katlanmak zorunda kaldım.

(277) تین امریکی یونیورسٹیوں سے وابستہ تحقیق دانوں نے ایسے ساڑھے آٹھ سو افراد کی نشاندہی کی جنہیں اپنی زندگی کے گذشتہ برسوں میں ذہنی تناؤ، شدید بیماری، مالی مشکلات یا پھر کسی قریبی عزیز کی موت کا صدمہ جھیلنا پڑا۔ [727270]

Üç Amerikan üniversitesine bağlı araştırmacılar, geçmiş yıllarda hayatlarında zihinsel stres, ağır hastalık, maddi zorluklar ya da yakın bir akrabanın ölüm acısını yaşamış sekiz yüz elli kişiyi tespit ettiler.

ad + صدمہ اٹھانا صدمہ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 2.484 kez görüntülenmiştir. + eylem dizimini oluşturan düğüm sözcük temel anlamını korurken, اٹھانا eyleminin yukarı

kaldır-, yükselt-; bir yükü yüklen-, uykudan uyan- gibi temel anlamlarından uzaklaşarak *acıya katlan-; bunalıma maruz kal-* gibi değişmeceli anlam düzeyinde eşdizimsel birliktelik kurduğu görülmüştür. Bu birliktelikte %54,54 uyum yüzdesiyle ڪا bağımlı biçimbirimi, örnek tümce (276)'da olduğu gibi *acının, bunalımın* ait olduğu öge ile anlamsal ilişki kurmaktadır. *جهيلنا* ad + eylem dizimini oluşturan *جهيلنا* eylemi TDKUTS'ta *kötü bir duruma tahammül et-, dayan-, bir dert veya belaya katlanmak* anlamlarıyla yer almaktadır. *جهيلنا* eylemi seçimsel kısıtlamaya sahiptir. Örneğin, *صدمه*, *تکلیف* gibi olumsuz duygu durumlarını ifade eden sözcüklerle yüksek kullanım sıklığıyla eşdizimsel yapı sergiler. Örnek tümce (277)'de zorunlu öge olarak ڪا bağımlı biçimbirimi, *موت* (ölüm) ve *صدمه* arasında aitlik bağı kurarak tümceyi anlamsal açıklık bakımından tamamlamaktadır.

4.1.69. صرف (şarf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صرف (şarf) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Sarf, harcama, gider, masraf; tüketim, morfoloji; etimoloji;

AAE صرف

fiil çekimi; döndürme

صرف + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 78'de sunulmuştur.

Tablo 78

صرف (şarf) Düşüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صرف کرنا	میں	828	3,03	3502	23,64
	پر	565	2,06	3502	16,13
صرف ہونا	میں	271	0,99	990	27,37
	پر	192	0,70	990	19,39

(278) مال و دولت کن طریقوں سے حاصل کیا اور کن کاموں میں صرف کیا۔ [132462]

Servetinizi nasıl elde ettiniz ve hangi işlerde harcadınız?

(279) ساری زندگی اس کام میں صرف کر دی۔ [120095]

Bütün hayatını bu işe verdi.

(280) انہوں نے زندگی کا بڑا حصہ خواتین کی خدمت اور ان کی سیاسی بیداری پر صرف کیا۔ [142749]

Hayatının büyük bir bölümünü kadınların hizmetine ve onların siyasi olarak bilinçlenmelerine adadı

(281) پنجاب حکومت کے اربوں کے فنڈز اس پر صرف ہوئے۔ [420675]

Pencap Hükümetinin milyarlarca fonu buna harcadı.

(282) اگلے بیس برس ایک پر امن دنیا کی تعمیر کی بجائے اگلی جنگ کی تیاری میں صرف ہوئے۔ [632532]

Gelecek yirmi yıl, barış dolu bir dünya inşa etmek yerine, gelecekteki savaşa hazırlanmakla geçti.

Urdu derlemde *bağlamli / tanıklı dizin (concordance)* aracılığıyla yapılan taramada *صرف* düğüm sözcüğüne 246.337 defa rastlanmıştır. Elde edilen bu yüksek verinin en büyük sebebi, *صرف* düğüm sözcüğünün eşyazımlı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Urdu derlemin *sözcük taslak (word sketch)* modülünde, detaylı olarak tekrar yapılan araştırma sonucu hem ad (harcama, gider; tüketim) hem sıfat (sadece, yalnız) olarak eşyazımlılık sergilediğini söylemek mümkündür. *صرف* sözlükbirimi *صرف کرنا* (278) ve (279)'da ile dizimlenerek eylem yapısı kurmuştur. *صرف* bağlam duyarlı simgesel bir deyimdir; düzanlam boyutuyla (278)'de, değişmeceli anlam boyutuyla ise (279) ve (280)'de örneklendirilmiştir. *Harcama* işine konu olan yararlanıcı rolündeki ögeler hem *میں* hem de *پر* ilgeçleriyle tüm tanık tümcelerde işaretlenmiştir.

4.1.70. صفت (şifat) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صفت (şifat) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Özellik, nitelik, vasıf, sıfat

AAD

صفت

صفت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 79'da sunulmuştur.

Tablo 79

صفت (şifat) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صفت رکھنا	کا	21	0,07	70	30

(283) دوسرے کی ناکامی پر خوش ہونے کی صفت رکھنے والی کبھی بڑے آدمی نہیں بن سکتے۔
[122205]

Başkasının başarısızlığına sevinenler asla büyük insan olamaz.

صفت düğüm sözcüğü Urdu derlemde 20.613 kez görüntülenmiştir. صفت sözlükbiriminin رکھنا eylemiyle 70 kez birlikte dizimlenmesi, bu iki birimin birlikte görülme sıklığının oldukça düşük oranda seyrettiğini göstermektedir. رکھنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *bir yere koy-*, *bırak-*, *üstüne koy-*; *koru-*; *biriktir-*; *yapıştır-*; *elleme-*; *elinde tut-*, *elinde bulundur-*, *sahip ol-* gibi farklı anlamlara sahiptir. صفت ve رکھنا sözcüklerinin birleşimiyle meydana gelen صفت رکھنا eylem dizimi; *iyi bir özelliği ol-*, *özgün yönü ol-*, *bir nitelik barındır-* gibi anlam genişlemelerine uğrayarak eşdizimsel bir yapı sergilemiştir. Söz konusu eşdizim ile kullanılan کا biçimbirimi, tümcenin zorunlu ögesi olmamakla birlikte vurgulanmak istenen tümleci tümcede belirtmektedir.

4.1.71. صلاح (ṣalāh) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صلاح (ṣalāh) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

İyilik, doğruluk, tavsiye, öğüt; dirlik, düzen

AAD

صلاح

صلاح + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 80'de sunulmuştur.

Tablo 80

صلاح (ṣalāh) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صلاح کرنا	سے	5	0,01	22	22,72
	کا	3	0,01	22	13,63

(284) والدین سے صلاح کرتا ہے لیکن کرتا وہ ہے جو نصیبہ کہتی تھی۔ [488690]

Ailesine danışır ama Nesibe'nin dediğini yapar.

(285) اس کی صلاح کر کے آپ کو بھی وہی طریقہ اپنانا چاہیے۔ [522286]

Ona danışıp aynı yöntemi siz de benimsemelisiniz.

صلاح düğüm sözcüğü Urdu derlemde 8.437 kez görüntülenmiştir. Tablo 80 verileri incelendiğinde, صلاح sözlükbiriminin, کرنا eylemiyle düşük sıklıkta (f=22) dizimlendiği görülmektedir. Bu birliktelikte کرنا yardımcı eylemi صلاح düğüm sözcüğünü eylemleştirme görevini üstlenerek eylem öbeği kurar ve eşdizimlenir. Örnek tümce (284)'te kullanılan سے biçimbirimi ile (285)'te yer alan کا biçimbirimi, *danışma* eyleminin yöneldiği ve bilgi aktarımının gerçekleştiği katılımcıyı işaretlemektedir.

4.1.72. صورت (şurat) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

صورت (şurat) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yüz, çehre, surat; görünüm, görünüş; şekil, durum, hâl,
vaziyet; koşul, şart

AAD صورت

صورت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 81'de sunulmuştur.

Tablo 81

صورت (şurat) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
صورت بدلنا	کا	38	0,10	54	70,37
صورت بگاڑنا	کا	12	0,03	14	85,71

(286) اس کے بعد اس کی صورت بدل گئی۔ [612397]

Ondan sonra şekli değişti.

(287) ہیموگلوبن اپنی مناسب صورت اختیار کرنے کے بجائے ایک ساتھ جمع ہو جاتا ہے اور سرخ خون کے خلیات کی صورت بگاڑنے کا سبب بنتا ہے۔ [410660]

Hemoglobin, kendine uygun yapıyı oluşturmak yerine bir araya gelerek kırmızı_ kan hücrelerinin şeklinin bozulmasına neden olur.

صورت düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 104.759 kez görüntülenmesi sözcüğün Urdu dilinde kullanım sıklığının yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 81 verileri incelendiğinde, صورت düğüm sözcüğü, بدلنا eylemi ile 54 kez dizimlenmekte ve bu dizimde کا bağımlı biçimbirimi, 38 örnek tümcede yer alan ad öbekleri arasında ilgi ilişkisi kurarak nesne konumundaki ögeyi belirginleştiren zorunlu öge olarak yer

almaktadır. صورت بدلنا eylem dizimi örnek tümce (286)'da olduğu gibi hem fiziksel değişimi hem de دنیا کی صورت بدلتی ہے- gibi daha soyut anlamsal biçimde dünya durumlarının, koşullarının değiştiğini belirten bütüncül anlam örüntüsünden hareketle صورت بدلنا eyleminin eşdizimlilik sergilediği söylenebilir. بگاڑنا eylemi TDKUTS'ta maddebaşı olarak *bozul-; kötü hale gel-; dağıl-; ziyan ol-; şekli veya alışkanlığı değiş-; isyan et-; darıl-; tadı bozul-; zararlı hale gel-* gibi anlam örüntüleriyle yer almaktadır. صورت düğüm sözcüğü, بگاڑنا eylemi ile 14 kez dizimlenmekte ve bu dizimlenmede کا bağımlı biçimbirimi, 12 örnek tümcede yer alan ad öbekleri arasında ilgi ilişkisi kurarak nesne konumundaki ögeyi belirginleştiren zorunlu öge olarak yer almaktadır. Örnek tümce (287)'de صورت بگاڑنا eylem bileşimini oluşturan her birim temel anlam düzeyindedir ve bu sözcükler bir araya geldikleri zaman yeni bir kavram alanını karşılamakta ve böylece eşdizimsel bir yapı oluşturmaktadırlar.

4.1.73. ظاہر (zāhir) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ظاہر (zāhir) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Belli, görünen, açık, aşikâr, bariz, ortada, görünür, görünürde AS ظاہر

ظاہر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 82'de sunulmuştur.

Tablo 82

ظاہر (zāhir) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
	سے	3065	11,21	10761	28,48
ظاہر ہونا	میں	1132	4,14	10761	10,51
ظاہر کرنا	کو	2663	9,74	26612	10,00

پر	455	1,66	26612	1,70
----	-----	------	-------	------

(288) جانوروں پر کیے جانے والے تجربات سے ظاہر ہوتا ہے کہ عمر کی ایک حد مقرر ہے۔ [68491]

Hayvanlar üzerinde yapılan deneyley göstermektedir ki, ömrün belirli bir sınırı var.

(289) دشمن مختلف شکلوں میں ظاہر ہوتا ہے۔ [230965]

Düşman farklı suretlerde görünür.

(290) لیکن وہ اس معاشرے کی اکثریت کو ظاہر کرتی ہے۔ [9623]

Fakat onlar bu toplumun çoğunluğunu yansıtır.

(291) کسی کو سیاست کا شوق ہوگا بھی تو اس کو ہم پر ظاہر کرنے کی کوشش نہیں کی گئی۔ [469156]

Birileri siyasete meraklı olsa bile bu bize gösterilmeye çalışılmadı.

ظاہر düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 64.913 kez görüntülenmesi, bu sözlükbirimin Urdu dilinde kullanım sıklığının yüksek boyutta olduğunu göstermektedir. Tablo 82 verileri incelendiğinde, ظاہر düğüm sözcüğü ile uyum derecesi en yüksek eylemlerin کرنا (f=26.612) ve ہونا (f=10.761) olması, bu sözcüğün yardımcı eylem yapıları ile üretken biçimde kullanıldığını göstermektedir. ظاہر ہونا, sıfat + yardımcı eylem bileşimi olup *bir durumun belli olması, görünür hale gelmesi ve ortaya çıkması* gibi anlamları ifade eden anlamsal açıdan şeffaf bir serbest bileşim örneğidir. Bu serbest bileşimde *aracı* rolünde olan öge örnek tümce (288)'de olduğu gibi سے (f=3065; %28,48) biçimbirimiyle işaretlenirken, ortaya çıkışın nasıl olduğunu betimleyen öge ise örnek tümce (289)'da میں (f=1132; %10,51) biçimbirimiyle işaretlenmiştir. ظاہر ہونا, ظاہر کرنا eylemiyle kurulmuş tümcelere konu ya da etkilenen rolünde öge ekleyerek tümcenin çatısını geçişli kılar. Örnek tümce (290)'da کو (f=2663; %10) biçimbirimi tümcede konu rolündeki ögeyi işaretlerken, tümce (291)'de پر (f=455; %1,70) biçimbirimi konum/yer rolündeki ögeyi işaretlemiştir. Örnek tümcelerden hareketle elde edilen veriler, Urdu dilinde yüksek

kullanım sıklığına sahip ظہر düğüm sözcüğünün, özellikle کرنا ve ہونا yardımcı eylemleriyle uyum boyutunun yüksek olduğunu göstermiş ve uyum yüzdesinin düşük olması ise bu eylem birliktelikleriyle kullanılan bağımlı biçimbirimlerin tümünün zorunlu ögeleri değil, olayın gerçekleşme durumunu ve katılımcı çerçevesini genişleten eklenti ögeleri olduğunu işaret etmektedir.

4.1.74. ظلم (zulm) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

ظلم (zulm) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Zalimlik, gaddarlık, acımasızlık; baskı, eziyet; haksızlık **AAE** **ظلم**

ظلم + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 83'te sunulmuştur.

Tablo 83

ظلم (zulm) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
ظلم کرنا	پر	1341	4,90	3050	43,96
ظلم ہونا	پر	288	1,05	1005	28,65

(292) اگر کسی نے مزدور پر ظلم کیا تو میں خود اس کے گریبان پر ہاتھ ڈالوں گا۔ [394529]

Eğer biri işçiye zulmederse, ben kendim onun yakasına yapışacağım.

(293) پوری تاریخ میں مختلف معاشروں میں عورتوں کے طبقے پر ظلم ہوا ہے۔ [370058]

Tarih boyunca çeşitli toplumlarda kadınlara zulmedilmiştir.

ظلم düğüm sözcüğü, Urdu derlemde 35.724 kez görüntülenmiştir. Tablo 83 verileri incelendiğinde, ظلم düğüm sözcüğü ile uyum derecesi en yüksek eylemlerin کرنا (f=3050) ve ہونا (1005) olması, bu sözcüğün yardımcı eylem yapıları ile üretken biçimde kullanıldığını göstermektedir. Örnek tümce (292)'de پر bağımlı biçimbiriminin ظلم کرنا eylem birlikteliğiyle 1341 kez dizimlenmiş olması پر'in bu yapıda anlamsal olarak *etkilenen* rolünü işaretleme görevinde kullanıldığını göstermektedir. ظلم ہونا ad + eylem diziminde her iki birim de temel anlamını korumakta ve yapı serbest bileşim özelliği göstermektedir. Bu birliktelikte zulme maruz kalan ögenin پر biçimbirimiyle %28,65 oranında uyum sergilemesi, söz konusu biçimbirimin tümcenin seçimlik ögesi olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.75. فاش (fāṣ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فاش (fāṣ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Belli, aşikâr, orta yerde, deşifre edilmiş halde

AS

فاش

فاش + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 84'te sunulmuştur.

Tablo 84

فاش (fāṣ) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فاش کرنا	کو	104	0,38	836	12,44

(294) کوئی دوسرا نہیں ہے جو تمہارے راز کو فاش کرے۔ [335697]

Sırlarını ifşa edecek bir başkası yok.

دُڱم سۆزۆڱۈ Urdu derlemde 2.762 kez görüntülenmiştir. فاش کرنا sıfat + eylem diziminde دُڱم sözcük temel anlamını korumakta; buna karşılık کرنا yardımcı eylemi sıfat kökenli sözcüğü eylemleştirerek bir davranış biçimini tanımlamayı sağlamış ve yapı yüksek kullanım sıklığıyla (f= 836) eşdizimlilik sergilemiştir. Örnek tümce (294)'te *ifşa edilen, açığa çıkarılan* öge کو biçimbirimiyle işaretlenmiş ve tümcede bağlam duyarlı seçimlik öge olarak yer almıştır.

4.1.76. فارغ (fāriğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فارغ (fāriğ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Boş; serbest, müsait; özgür, halinden memnun; rahat AS فارغ

فارغ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 85'te sunulmuştur.

Tablo 85

فارغ (fāriğ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فارغ ہونا	سے	2649	9,69	3654	72,49
فارغ کرنا	سے	586	2,14	1569	37,34
	کو	475	1,73	1569	30,27

(295) ناشتے سے فارغ ہوتے ہی میں فوراً پیکنگ کرلوں گی۔ [63691]

Kahvaltıyı bitirir bitirmez bavulu hazırlayacağım.

(296) تین پائلٹ نوکری سے فارغ کر دیئے گئے۔ [59700]

Üç pilot görevden alındı.

(297) انہوں نے کہا کہ 400 سے 500 کے درمیان یوگس یا ڈیوٹی سے غائب ملازمین کو فارغ کیا جائے گا
[52099]-

Onlar 400 ila 500 arasında sahte ya da görevinde bulunmayan çalışanların görevden alınacağını söyledi.

فارغ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 9.904 kez görüntülenmiştir. Tablo 85 verileri incelendiğinde, بونا eylemiyle 3654 kez dizimlenirken, کرنا eylemiyle 1569 kez dizimlenmiştir. Bu nicel veriler, فارغ sözcüğünün *müsait olma, boşta olma* gibi durum bildirme halinin örnek tümce (295)'te olduğu gibi بونا eylemiyle daha sık kullanıldığını göstermektedir. Öte yandan کرنا eylemi, bulunduğu tümceye *konu* ya da *etkilenen* rolünde öge ekleyerek tümcenin çatısını geçişli kılar. *Bir şeyi boşalt-, serbest bırak-, birini işten çıkar-, görevden al-* gibi anlam alanlarına genişleyen bu eylem dizimi, eşdizimlilik yapısı sergilemektedir. Örnek tümce (295)'te سے biçimbirimi yüksek uyum yüzdesiyle (%72,49) *konu* rolündeki ögeyi işaretlerken, örnek tümce (296)'da سے biçimbirimi daha düşük oranla (%37,34) yine *konu* rolündeki ögeyi belirtmek için kullanılmıştır. Örnek tümce (297)'de کو (%30,27) biçimbirimi ise işten çıkarılma durumundan etkilenen ögeyi işaretlemektedir.

4.1.77. فال (fāl) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فال (fāl) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Fal, kehanet, tahmin

AAD

فال

فال + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 86'da sunulmuştur.

Tablo 86*فال (fāl) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فال نکالنا	سے	22	0,08	111	19,81

(298) اُس کے علاوہ لوگ قرآن مجید سے فال نکالتے ہیں۔ [571825]

Onun dışında başka insanlar da Kuran-ı Kerimden fal baktırırlar.

فال düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.323 kez görüntülenmiştir. Tablo 86 verileri incelendiğinde, فال düğüm sözcüğünün نکالنا eylemiyle dizimlenme sıklığı 111 iken bu eylem birlikteliğinin سے biçimbirimiyle görülme sıklığı 22'dir. فال نکالنا eylem birleşimi, *fal baktır-* anlamını aktarırken göndergesel anlamlı *fal* adı ile yan anlamlı *çıkar-* eyleminden yararlanmaktadır. Eşdizim olduğu düşünülen bu eylem birlikteliğinde نکالنا eyleminin ilgili anlamda birleşebileceği sözlükbirimler TDKTUS'ta arandığında فال sözcüğüyle eş anlamlı olarak شكون sözcüğüne rastlanmış, bu sözcüğün Urdu derlemde yapılan sorgusunda görülen 12 tanık tümcede *fal* anlamına rastlanmadığı bunun yerine *hayırlı son*, *hayırlı iş* anlamlarında tümcelerde yer aldığı görülmüştür. Örnek tümce (298)'de سے biçimbirimi fal baktırılan yeri yani kaynak rolündeki ögeyi işaret eder. Fal bakma ya da fal çıkarma anlam alanında, eylemin gerçekleşmesi belirli bir kaynak unsuruna bağlıdır. Bu nedenle *elden*, *kahveden*, *kâğıttan* gibi ad öbekleri, eylemin hangi veri ya da göstergeden hareketle yapıldığını belirtir. Bu durum, söz konusu adların tümcede *kaynak* rolü üstlenen eklentiler olarak konumlanmasına yol açar.

4.1.78. فالج (fālic) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فالج (fālic) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

فالج + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 87’de sunulmuştur.

Tablo 87

فالج (fālic) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فالج ہونا	کو	10	0,03	42	23,80
فالج گرنا	پر	7	0,02	12	58,33

(299) پاکستان میں عورتوں کو فالج ہونے کا خدشہ مردوں کے مقابلے میں زیادہ ہے۔ [413254]

Pakistan’da kadınların felç olma durumu erkeklere göre daha fazladır.

(300) ایک سال گزرا مجھ پر فالج گرا تھا۔ [617732]

Felç geçireli bir yıl oldu.

فالج düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.651 kez görüntülenmiştir. Urdu derlemde bulunan sözcük taslağı aracılığıyla yapılan ad + eylem taramasında ve TDKTUS’ta yapılan incelemede فالج sözlükbirimin yalnızca گرنا ve ہونا eylemleriyle düzenli biçimde ad + eylem birlikteliği kurduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu düğüm sözcüğün sınırlı eylem seçimiyle kullanıldığını ortaya koymaktadır. Tablo 87 verileri incelendiğinde, فالج düğüm sözcüğünün ہونا eylemiyle 42 kez dizimlendiği tespit edilmiştir. Bu yapıda felç geçirme durumunu deneyimleyen öge کو bağımlı biçimbirimiyle işaretlenmektedir. کو bağımlı biçimbirimi Urdu dilinde, aktif hareket içeren eylem türlerinin yüklemcil öge olarak bulunduğu tümcelerde, eylemi konu ya da hedef bakımından tamamlayan nesneyi işaret ederken, öznenin başından geçen bir durumu deneyimlediği bedensel (acık-,susa-,canı acı-), psikolojik (üzül-,sevin-,kork-)

ve algı (*hatırla-,beğen-*) gibi anlam alanlarında, *deneyimleyici* özneyi işaretlemek üzere kullanılmaktadır.

كو فالج بونا ad + yardımcı eylem diziminde deneyimleyiciyi işaretleyen biçimbirimi, adıldan hemen sonra geldiğinde adıyla birleşerek biçimsel değişikliğe uğramaktadır. Bu biçimsel değişiklik, Urdu derlemde yer alan *bağlamlı / tanıklı dizin* aracılığıyla yapılan sorguda açık biçimde yer almadığı için tanık 42 tümce içinde geçen adıl + كو birliktelikleri tek tek incelenmiştir. Sonuç olarak, (2) مجھے, (3) اسے ve (4) انھیں kullanımlarına ulaşılmasıyla كو bağımlı biçimbirimin gerçek görülme sıklığı 19'a, uyum yüzdesi de 45,23'e yükselmiştir. Öte yandan فالج گرنا eylem dizimini oluşturan düğüm sözcük temel anlamını korumaktadır, ancak گرنا eylemi temel anlamı olan fiziksel olarak düş- anlam örüntüsünden uzaklaşarak *inme in-* anlamı kazanmıştır. Bu anlam değişimi fiziksel düşme hareketinin ani ve kontrol dışı gerçekleşme özelliğinin, hastalığın beklenmedik biçimde ortaya çıkması durumuna aktarılması yoluyla gerçekleşen metaforik bir genişlemedir. فالج گرنا eylem diziminde düğüm sözcük temel anlamını korurken, گرنا eyleminin metaforik anlam genişlemesine uğramasıyla yapı eşdizimlilik sergilemiştir.

4.1.79. فائدہ (fā'idah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فائدہ (fā'idah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Yarar, fayda; çıkar, menfaat

AAE

فائدہ

فائدہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 88'de sunulmuştur.

Tablo 88*فائدہ (fā'idah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فائدہ اٹھانا	سے	4525	16,56	10983	41,20
	کا	2018	7,38	10983	18,37

(301) ہر شخص کو ترقی کا موقع ملتا ہے لیکن عقل مند ہی اس سے فائدہ اٹھاتے ہیں۔ [85611]

Herkes ilerleme imkânı bulur fakat akıllı olanlar bundan faydalânır.

(302) عوام فوراً اس اسکیم کا فائدہ اٹھائیں۔ [48917]

Halk bu plandan derhâl faydalansın.

فائدہ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 54.444 defa görüntülenmiştir. Tablo 88 verileri incelendiğinde, söz konusu düğüm sözcüğün اٹھانا eylemiyle sergilediği uyum boyutu (f=10.983), bu ad + eylem birlikteliğinin sık dizimlendiğini göstermektedir. TDKTUS'ta فائدہ maddesi altında yalnızca اٹھانا eylemine yer verilmesi, sözlükbilimsel düzlemde de bu birlikteliğin yüksek derecede dizimlendiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, Urdu derlem verileri, فائدہ düğüm sözcüğünün پہنچنا (f=1111) ve ملنا (f=437) eylemleriyle de dizimlendiğini göstermektedir. اٹھانا eylemi TDKTUS'ta maddebaşı olarak çokanlamlı bir yapı sergilemekte; yukarı kaldır-, yükselt-, bir yükü yüklen-, sırtına al-, uykudan uyandır-, borcu yüklen-, ceremesini çek-, elde et-, ortadan kaldır-, yok et-, dışarı at-, kaldırıp bir yere koy-, ertele-, katlan- gibi farklı anlam örüntülerine sahiptir. Ancak فائدہ اٹھانا eylem diziminde düğüm sözcük temel anlamını korurken اٹھانا eyleminin fiziksel kaldırma ya da yüklenme anlamlarından çok, elde etme anlam örüntüsüne daha yakın olmasıyla eşdizimlilik sergilediği görülmektedir. Örnek tümce (301)'de eylemin kaynak ya da araç rolündeki öge سے bağımlı biçimbirimiyle işaretlenmiş bu kullanım eylemin kaynak ya da araç rolünü belirginleştirmiştir. Tanık tümce (302)'de کا biçimbirimi, فائدہ düğüm

sözcüğü ile anlamsal açıdan ilişkili olan unsur arasında ilgi ilişkisi kurarak faydanın türünü ya da kapsamını belirlemekte ve bu ad öbeğini eyleme bağlamaktadır. Uyum yüzdesinin (%18,37) düşük olması, söz konusu eylem birlikteliği içinde ک biçimbiriminin bağlama bağlı olarak seçimlik dilbilgisel unsur olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.80. فتح (feth) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فتح (feth) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Zafer, başarı, yengi; ele geçirme, sahip olma

AAD

فتح

فتح + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 89'da sunulmuştur.

Tablo 89

فتح (feth) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فتح کرنا	کو	1071	3,91	2456	43,60
	پر	109	0,39	220	49,54
فتح پانا	میں	24	0,08	220	10,90
	سے	24	0,08	220	10,90
فتح حاصل ہونا	کو	67	0,24	201	33,33
	پر	23	0,08	201	11,44

(303) یہ بالکل ضروری ہوگا کہ ان میں سے ایک دوسرے کو فتح کرے اور اسے ہٹا دے۔ [40562]

İçlerinden birinin diğerini yenmesi ve onu mutlaka saf dışı bırakması gerekir.

(304) روایات سے پتہ چلتا ہے کہ اُس پتھر کو دشمن پر فتح پانے میں بہت اعلیٰ مقام حاصل ہے۔ [11731]

Rivayete göre o taş, düşmana karşı zafer kazanılmasında çok önemli bir yer tutar.

(305) ان جھگڑوں میں فتح پانا حقیقت میں شکست ہے۔ [217626]

Bu anlaşmazlıklarda kazanmak aslında yenilgidir.

(306) پینالٹیز پر پرتگال نے تین کے مقابلے میں پانچ گول سے فتح پائی۔ [626857]

Penaltılarda Portekiz üçe karşı beş golle zafer kazandı.

(307) ایسٹ انڈیا کمپنی کو فتح حاصل ہوئی۔ [4747]

Doğu Hindistan Şirketi galip geldi.

(308) تمہیں تو کمزور لوگوں کی دعا اور استغفار کی بدولت رزق دیا جاتا ہے اور دشمنوں پر فتح حاصل ہوتی ہے۔ [375236]

Size güçsüz insanların duaları ve tövbeleri sayesinde rızık, düşmanlara karşıysa zafer verilir.

فتح düğüm sözcüğü Urdu derlemde 30.716 kez görüntülenmiştir. Tablo 89 verileri incelendiğinde, uyum boyutları içinde yüksek oranda dilbilgisel birliktelik görünümünün olduğu görülmektedir. Bu dizimde کو (f=1071) biçimbirimi, zafer kazanma eyleminden doğrudan etkilenen varlığı işaretlemekte; bu sebeple yapı iki katılımcıdan (*deneyimleyen, etkilenen*) oluşmaktadır. فتح کرنا eylem öbeğini oluşturan birimlerin *zafer kazan-, yen-, galip gel-* gibi anlam alanlarında kalıplaşması ve kısıtlı-seçime dayalı sözcükbirimlerden oluşması sebebiyle eşdizim sergilediği görülmektedir. فتح پانا eylem bileşimi ise *zafere ulaşma / zafer elde etme* gibi soyut kavram alanını karşılaması sebebiyle eşdizimlidir. Örnek tümce (304)'te پر biçimbirimi, zaferin neye / kime karşı elde edildiğini yani durumdan etkilenen ögeyi belirtirken, (305)'te میں biçimbirimi, zaferin gerçekleştiği alanı veya bağlamsal konumu göstermektedir. Örnek tümce (306)'da ise فتح پانا ile kullanılan سے biçimbirimi, özellikle spor bağlamında iki

deyişle, ad niteliğindeki övünç, gurur kavramı کرنا aracılığıyla olay yapısına dönüştürülmektedir. Örnek tümce (309)'da olduğu gibi gurur duyma eyleminin yöneldiği canlı ya da cansız varlık, hedef rolünde yer almakta ve پر biçimbirimiyle işaretlenmektedir. فخر کرنا eylemiyle kurulan tümcelerde deneyimleyici yani özne zorunlu öge iken; gurur duyulan hedef unsur yapısal olarak zorunlu değil eklentidir; tümceden çıkarıldığı zaman da tümce dilbilgiseldir. Fakat hedef rolündeki öge tümcede bulunuyorsa پر biçimbirimiyle işaretlenmesi gerekmektedir.

4.1.82. فدا (fidā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فدا (fidā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Feda, feda olma veya etme, adama; sadaka, aşık

AS

فدا

فدا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 91'de sunulmuştur.

Tablo 91

فدا (fidā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فدا ہونا	پر	120	0,43	236	50,84
	پر	28	0,10	105	26,66
فدا کرنا	کو	14	0,05	105	13,33

(310) میری جان آپ پر فدا ہو ! [559221]

Canım size feda olsun!

(311) میں تو اپنی زندگی اپنی ماں پر فدا کر دوں پھر بھی ماں کا حق ادا نہ کر پاؤں گا۔ [696852]

Annem için hayatımı feda etsem bile, ona olan borcumu yine de ödeyemem.

(312) وہ قائد کہ جس نے عین عالم شباب میں اس ملت کی عزت و حرمت اور حقوق کے لئے اپنی جوانی کو فدا کیا۔ [217071]

Gençlik çağında bu milletin şerefi, haysiyeti ve hakları uğruna gençliğini feda etmiş bir liderdir.

فدا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 2.127 kez görüntülenmiştir. Tablo 91 verileri veriler incelendiğinde, فدا düğüm sözcüğünün بونا yardımcı eylemiyle (f=236), کرنا yardımcı eylemine (f=105) kıyasla daha yüksek sıklıkta dizimlendiği görülmektedir. Bu nicel farklılık, فدا düğüm sözcüğünün daha çok durum bildiren yapılarla kullanıldığını göstermektedir. Örnek tümceler (310) ve (311)'de پر biçimbirimi, eylemin yöneldiği hedefi işaretlerken, (312)'de ise feda etme eyleminden doğrudan etkilenen öge کو biçimbirimiyle işaretlenerek tümcede vurgulanmıştır. Bağımlı biçimbirimlerin uyum yüzdeleri birlikte değerlendirildiğinde hem hedef rolündeki hem de etkilenen rolündeki öğelerin tümcede zorunlu öge niteliği taşımadığı; bağlam duyarlı seçimlik öge olarak yer aldığı görülmektedir. Ad + eylem öbeklerini oluşturan her birim temel anlam alanlarını korumuş serbest bileşimlerdir.

4.1.83. فرق (fark) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فرق (fark) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Ayrılık, fark, ayırım; zıtlık; uzaklık, ara, mesafe; farklılık, değişiklik

AAE

فرق

فرق + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 92'de sunulmuştur.

Tablo 92

فرق (fark) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فرق کرنا	میں	615	2,25	1162	52,92
	کا	46	0,16	1162	3,95
فرق آنا	میں	95	0,34	270	35,18
	کا	16	0,05	270	5,92
فرق رکھنا	میں	28	0,10	136	20,58
	سے	26	0,09	136	19,11

(313) چھوٹے تاجروں اور بڑے تاجروں میں فرق کرنا پڑے گا۔ [68789]

Küçük ve büyük tüccarlar arasında ayırım yapmak gerekecek.

(314) دہلی کا دل کہے جانے والے کناٹ پلیس علاقہ میں دن اور رات کا فرق کرنا مشکل ہے۔ [567212]

Delhi'nin kalbi olarak bilinen Connaught Place bölgesinde gece ve gündüzü ayırt etmek zordur.

(315) کبھی کسی جملے کو درمیان سے اس طرح نہ کاٹیں جس سے اس کے معنی میں فرق آ جائے۔ [116835]

Cümlelerin anlamını değiştirecek şekilde cümleyi ortadan asla kesmeyin.

(316) برآمدات اور درآمدات میں 30 ارب ڈالر کا فرق آیا ہے۔ [50077]

Gelir ve gider arasında 30 milyar dolarlık fark oldu.

(317) اس بات میں مسیحی مذہب اور سارے مذہبوں سے فرق رکھتا ہے۔ [101667]

Bu konuda Hristiyanlık, diğer tüm dinlerden farklılık taşır.

(318) اس کے باوجود ہم یہ کہنا چاہیں گے کہ تاریخ اور عقیدے میں فرق رکھنے کی ضرورت ہے۔ [37454]

Tarih ve inanç arasında ayırım yapılması gerektiğini söylemek isteriz.

فرق düğüm sözcüğü Urdu derlemde 30.807 kez görüntülenmiştir. Derlem verileri فرق düğüm sözcüğünün کرنا (f=1162) yardımcı eylemiyle diğer eylemlere kıyasla daha yüksek uyum boyutu sergilediğini göstermektedir. Örnek tümceler (313) ve (314)'te میں biçimbirimi (%52,92) ve کا biçimbirimi (3,95) karşılaştırmada ayırt edilen iki unsuru aynı anlam örüntüsünde işaretlemektedir. Tümce (315)'te anlam değişiminin gerçekleştiği alan /konum میں biçimbirimiyle tümcede işaretlenirken, tümce (316)'da iki öge arasındaki farkın türü کا ilgi ekiyle belirtilmiştir. Örnek tümceler (317) ve (318)'de سے ve میں biçimbirimleri kıyaslamaya konu iki ögeyi işaretlemektedir. فرق کرنا ad + eylem bileşimini oluşturan birimler, temel anlamlarını korusa da kalıplaşma eğilimi göstermektedir. فرق آنا eylem birlikteliğinde فرق düğüm sözcüğü temel anlamını korurken, آنا eylemi ortaya çık-olustur- gibi anlam genişlemesine uğrayarak eşdizimsel yapı sergilemektedir. فرق رکھنا eylem bileşiminde, فرق düğüm sözcüğü temel anlamını korurken, رکھنا eylemi tut- temel anlamından uzaklaşarak fark barındır- anlamına gelen eşdizimsel yapıyı yansıtmaktadır.

4.1.84. فروغ (furuğ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فروغ (furuğ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Işık, parıltı; ilerleme, gelişme; yaygınlaşma, şöhret

FAE

فروغ

فروغ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 93'te sunulmuştur.

Tablo 93

فروغ (furuğ) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فروغ ملنا	کو	1012	3,70	1309	77,31
فروغ کرنا	کا	6	0,02	16	37,5

(319) انسانی حقوق کمیشن کا کہنا ہے کہ اس سے سماج میں جنسی امتیاز کے جذبے کو فروغ ملے گا [97562]-

İnsan Hakları Komisyonu, ‘bununla (bu maddeyle) toplumda cinsiyet ayrımcılığı duygusu yaygınlaşacaktır’ dedi.

(320) پاپولر کلچر ایک ایسا ذریعہ ہے جس کے ذریعہ سے نظریات کا فروغ کیا جا رہا ہے۔ [328116]

Popüler kültür, fikirleri geliştiren bir araçtır.

فروغ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 29.164 kez görüntülenmiştir. Tablo 93 verileri incelendiğinde, فروغ sözcüğünün ملنا (f=1309) eylemiyle diğer eylemlere kıyasla daha yüksek uyum boyutu sergilediği görülmektedir. فروغ , eylem dizimini oluşturan ملنا sözcüğü temel anlamını korurken, ملنا eylemi tanış-, buluş-, görüş- gibi temel anlam alanlarından uzaklaşarak elde et-, sahip ol-, gibi yan anlamlarıyla kullanılmış ve eşdizim yapısı oluşturmuştur. ملنا eyleminin yüklemcil öge olduğu ve deneyimleyici ögenin soyut ad olduğu tümcelerde, özne çoğunlukla کو biçimbirimiyle işaretlenir. فروغ ve ملنا sözcüklerinin birbirine olan uzaklığı, derlemde (+ 2) birimlik pencere aralığında kalan göstergelerin dizimsel bağlantıları temelinde tekrar yapılmıştır. مزید (f=55), بھی (f=70), بہت (f=13), زیادہ (f=9) belirteçlerin ملنا فروغ eyleminden hemen önce gelerek eylemin niceliksel derecesini artırdığı görülmektedir. Bu ögelerin hesaba katılmasıyla uyum yüzdesinde %12 oranında artış meydana gelmiştir. Bu verilerden hareketle, کو biçimbiriminin deneyimleyici rolündeki öge için yüksek oranda tercih edilmesi, bu ögenin yapıda zorunlu ya da en azından güçlü biçimde beklenen bir biçimbirim olduğunu

göstermektedir Öte yandan, Urdu dilinde en sık kullanılan yardımcı eylemlerden biri olan 'کرنا' nın, فروغ düğüm sözcüğüyle yalnızca 16 kez dizimlenmesi, söz konusu eylem ile فروغ arasındaki eşdizimsel ilişkinin zayıf olduğunu ve uyum boyutunun düşük düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır.

4.1.85. فساد (fasād) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فساد (fasād) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Tahrik, fesat, kışkırtma, birbirine düşürme; kavga, çatışma **AAE** **فساد**

فساد + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 94'te sunulmuştur.

Tablo 94

فساد (fasād) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فساد برپا کرنا	میں	113	0,41	361	31,30
	پر	31	0,11	361	8,58
فساد پھیلانا	میں	26	0,09	128	20,31
	پر	8	0,02	128	6,25

(321) جمہوری قدروں سے بے پروائی نے پورے مشرق وسطیٰ میں فساد برپا کر رکھا ہے۔ [105791]

Demokratik değerlere kayıtsızlık, tüm Orta Doğu'da kargaşaya neden olmuştur.

(322) جانوروں کے نام پر فساد برپا کرنے والوں پر کاروائی کی جائے۔ [292332]

Hayvanlar üzerinden kargaşa çıkaranlar hakkında işlem yapılsın.

(323) آزادی کے بعد پہلی بار ملک کے گاؤں میں فساد پھیلا تھا۔ [379447]

Bağımsızlıktan sonra ilk kez ülkenin köylerinde kargaşa yayılmıştı.

(324) وہ تو زمین پر فساد پھیلا رہے ہیں اور خود اس کو محسوس نہیں کرتے۔ [118733]

Onlar kendi yeryüzünde fesat yayıyorlar ve bunu fark etmiyorlar.

فساد düğüm sözcüğü Urdu derlemde 9.917 kez görüntülenmiştir. Farsça kökenli bir sıfat olan برپا (*ortaya çıkmış, meydana gelmiş*) کرنا yardımcı eylemiyle birleşerek ad /sıfat + yardım eylem yapısında bileşik eylem oluşturmaktadır. Urdu derlemde, (+ 1)birimlik pencere aralığında yapılan sorgu sonucunda برپا کرنا bileşik eyleminin en sık انقلاب (f=575), فساد (f=361), طوفان (f=128), ہنگامہ (f=127) ve قیامت (f=82) sözcükbirimleriyle dizimlendiği saptanmıştır. Elde edilen bu veri, eylemin anlamsal seçimliliğinin sınırlı olduğunu ve çoğu zaman olumsuz bağlamda ani, güçlü ve etkili sonuçlar doğuran bir olayı anlatmak amacıyla kullanıldığını işaret etmektedir. فساد برپا کرنا dizimi, derlemde 361 defa yan yana dizimlenmiş ve bu dizimlenmede tümcede *mekân / alan* rolünü işaretleyen میں biçimbirimi 113 kez; karışıklığa *konu* olan etkilenen öge ise پر biçimbirimiyle 31 kez işaretlenmiştir. *Meydana getir-*, *başlat-* anlam alanlarına sahip برپا کرنا, sınırlı sözcükle ve belli bağlamda dizimlenen eşdizimli bir yapı sergilemektedir. Öte yandan فساد, پھیلا, فساد (yay-, dağıt-, genişlet-) eylemiyle 128 defa dizimlenmiş ve bu dizimlenmede *mekân / alan* rolünü işaretleyen میں (f=26) ve پر (f=8) biçimbirimleri kullanılmıştır. Dizimi oluşturan hem düğüm sözcük hem de eylem temel anlam boyutunu korumakta; yayılma, genişleme anlam alanları içinde en sık dizimlenmeleri sebebiyle eşdizim özelliği taşımaktadırlar.

4.1.86. فیصلہ (feyšilah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

فیصلہ (feyšilah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Karar, kararlaştırma; hüküm; fetva; son söz, son karar **AAE** **فیصلہ**

فیصلہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 95'te sunulmuştur.

Tablo 95

فیصلہ (feyšilah) Dügüm Sözcüğü'nün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
فیصلہ کرنا	کا	13797	50,49	28272	48,80
	میں	1602	5,86	28272	5,66
فیصلہ ہونا	کا	1083	3,96	2817	38,44
	میں	145	0,53	2817	5,14

(325) حکومت پاکستان نے مختلف ممالک میں تعینات پاکستانی سفیروں کو تبدیل کرنے کا فیصلہ کیا ہے [19184]-

Pakistan Hükümeti, çeşitli ülkelerde görev yapan Pakistanlı Büyükelçileri değiştirme kararı almıştır.

(326) یہ سب اجلاس میں فیصلہ کیا گیا تھا۔ [32577]

Bütün bunlara toplantıda karar verildi.

(327) جلد اس کا فیصلہ ہونے والا تھا۔ [112293]

Buna hızlıca karar verilmek üzereydi.

(328) جرمن پارلیمنٹ میں فیصلہ ہو گیا ہے خود کشی میں معاونت کرنا جرم اور غیر قانونی ہے
[624037] -

İntihara yardım etmenin suç ve kanun dışı olduğuna Alman Parlamentosunda karar verildi.

فیصلہ düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 106.663 kez görüntülenmesi, Urdu dilinde yüksek kullanım sıklığı sergilediğini göstermektedir. Tablo 95 verileri incelendiğinde, فیصلہ düğüm sözcüğünün کرنا yardımcı eylemiyle 28.272 kez dizimlenmesi, söz konusu birlikteliğin dilde yerleşik bir örüntü oluşturduğunu işaret etmektedir. فیصلہ کرنا eylem öbeği *karar ver-*, *karar al-* anlam alanlarında kalıplaşmış eşdizimdir. Tanık tümce (325)'te *karar verme* eylemine konu olan ögenin کا bağımlı biçimbirimiyle işaretlenmesi ve bu biçimbirimin yüksek uyum yüzdesine (%48,80) sahip olması, kararın konusunun sözdizimsel olarak çoğunlukla ilgi/tamlayan yapısı içinde kodlandığını göstermektedir. Buna karşılık میں biçimbiriminin %5,66'lık uyum oranı, kararın gerçekleştiği mekân ya da bağlamın seçimlik bir tümleç olarak kodlandığını belirtmektedir. فیصلہ düğüm sözcüğünün, tek başına ad olarak kullanım sıklığı (106.663) göz önünde bulundurulduğunda ہونا yardımcı eylemiyle 2817 kez dizimlenmesi, oldukça düşük oran sergilemektedir. Bu durumda ہونا فیصلہ yapısının kullanım sıklığının, فیصلہ کرنا'ya oranla daha sınırlı olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu serbest bileşim için *kararın* ait olduğu öge tümce (327)'de کا biçimbirimiyle ve *kararın* nerede gerçekleştiği ise tümce (328)'de میں biçimbirimiyle belirtilmiştir.

4.1.87. کھڑا (khaṛā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

کھڑا (khaṛā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Düz, dik veya dinelmiş halde; sağlam, ayakta

HS
AE

کھڑا

Dik, dikey; biçilmemiş tarla

کھڑا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 96'da sunulmuştur.

Tablo 96

کھڑا (kharā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
کھڑا کرنا	میں	896	3,27	5589	16,03
	پر	556	2,03	5589	9,94

(329) عوام انہیں کٹہرے میں کھڑا کر رہے ہیں۔ [20021]

Halk onları yargı önüne çıkarıyor.

(330) ہم نے کسی سے بھیک نہیں مانگے پاکستان قوم کو یاؤں پر کھڑا کر کے نیا پاکستان بنائیں گے۔ [48912]

Biz kimseye yalvarmadık, Pakistan halkını ayakları üzerinde durur hale getirerek yeni Pakistan'ı inşa edeceğiz.

کھڑا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 24.457 kez görüntülenmiştir. Hem ad hem de sıfat olarak kullanılan bu sözcüğün eylemlerle ortak kullanımı oldukça sınırlıdır. Tablo 96 verileri incelendiğinde, کھڑا düğüm sözcüğünün کرنا yardımcı eylemiyle 5589 kez dizinlenmesi, bu sıfat + yardımcı eylem yapısının eylemleşme örüntüsünde sıkça kullanıldığını göstermektedir. کھڑا کرنا bağlam duyarlı bu eylem, hem düz anlamda hem de değişmeceli anlamda kullanım sergilemektedir. Urdu derlemde کھڑا کرنا eyleminin bağımlı biçimbirim sorgusunda میں ile 896 kez dizimlendiği ve bu dizimlenme içinde میں biçimbiriminin ise کٹہرے (sanık kürsüsü) ile 364 kez yan yana geldiği gözlenmiştir. Bu tespit sonucunda %40,62 oranında dizimlenme sıklığı gösteren میں کھڑا کرنا, کٹہرے eyleminden önce gelerek tümce (329)'da olduğu gibi yargı önünde hesap verme,

sorgulama anlam genişlemesiyle deyim özelliği kazanmıştır. Tümce (330)'da ise *başkasının yardımına ihtiyaç duymadan kendi başına sorunları aşacak güce sahip olma* gönderiminde bulunan metaforik bir kullanım sergilemektedir.

4.1.88. کھوج (khōc) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

کھوج (khōc) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

İz, emare; tahmin; arama, arayış

HAE

کھوج

کھوج + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 97'de sunulmuştur.

Tablo 97

کھوج (khōc) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
کھوج لگانا	کا	573	2,09	801	71,53

(331) ہمیں قدموں کا نشان دیکھ کر چور کا کھوج لگاتے ہیں۔ [215609]

Ayak izine bakarak hırsızı tespit ederiz.

(332) 1969 سے 1972 تک چاند کی سطح کا کھوج لگانے کے لئے 6 تحقیقاتی مشن بھیجے گئے [367888].

1969'dan 1972'ye kadar ayın yüzeyinde incelemelerde bulunmak için 6 araştırmacı görevli gönderildi.

کھوج düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.891 kez görüntülenmiştir. Tablo 97 verileri incelendiğinde, کھوج لگانا (f=801) ad + eylem diziminin TDKTUS'ta *hedefi tespit et-, izini bul-; incelemede bulun-* anlamları karşımıza çıkmaktadır. Bu birliktelikte کھوج sözcüğü

(335) یہ پارٹی دونوں پارٹیوں کا کھیل بگاڑنے کی اہلیت رکھتی ہے۔ [247956]

Bu parti, her iki partinin de oyununu bozma gücüne sahiptir.

کھیل düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 38.615 kez görüntülenmesi, bu sözlükbirimin yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 98 verileri incelendiğinde کھیل sözcüğünün کھیلنا eylemiyle 553 kez dizimlenmesi dikkat çekmekte, totoloji (tautology) yani eşsöz göze çarpmaktadır. کھیلنا eyleminin sözlükte maddebaşı olarak *oyun oyna-,koştur-,atlayıp zıpla; vakit geçir-,gönül eğlendir-; kumar oyna-; bir iş yap-* gibi anlam örüntüleri yer almaktadır. Eylemin temel ve birinci anlamı *oyun oynamak* iken aynı içerik aynı anlam alanında ve aynı sözcükle tekrar edilmiştir. Bu nedenle yapı, ek bilgi içermeyecek şekilde bileşenlerin toplam anlamını aşmayan bir totoloji örneğidir. Bağlam duyarlı bu eylem, örnek tümce (333)'te değişmeceli anlamıyla, örnek tümce (334)'te ise temel anlamıyla kullanılan simgesel bir deyimdir. Örnek tümcelerden hareketle کا biçimbirimi, %20,97 uyum yüzdesiyle oyunun türünü ya da niteliğini belirleyen öbek yapılar ile kullanılarak eylemi anlamsal yönden tamamladığını işaret etmektedir. Öte yandan کھیل düğüm sözcüğünün, بگاڑنا eylemiyle sergilediği uyum (f=49), sözcüğün yalın kullanım sıklığı düşünüldüğünde oldukça düşük seyretmektedir. بگاڑنا eylemi TDKTUS'ta maddebaşı olarak *boz-; yık-, harap et-; işe yaramaz veya zararlı hale getir-; kaybet-; ziyan et-, boşa harca-; tadı bozul-; kızdır-; daralt-* gibi olumsuz anlam alanlarıyla yer almaktadır. کھیل بگاڑنا, hem değişmeceli anlamda kullanılıp hem de gerçek dünyaya gönderimde bulunan simgesel bir deyimdir.

4.1.90. لاج (lāc) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لاج (lāc) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Hayâ, utanma; saygınlık

HAD

لاج

لاج + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 99'da sunulmuştur.

Tablo 99

لاج (lāc) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelek Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لاج رکھنا	کا	432	1,58	519	83,23

(336) میں آپ کا ہے حد مشکور ہوں کہ آپ نے میرے خوابوں کی لاج رکھ لی ہے۔ [479746]

Hayallerime saygı duyduğunuz için size çok minnettarım.

لاج düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 851 kez görüntülenmesi, bu sözlükbirimin düşük kullanım sıklığına sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu ad + eylem birlikteliğinin güçlü bir birliktelik eğilimi sergilediğini göstermektedir. Birliktelik içerisinde کا bağımlı biçimbiriminin %83,23 gibi yüksek bir uyum yüzdesine sahip olması, yapının çoğunlukla ad öbeği biçiminde kullanıldığını ve adın türünü ya da aidiyetini belirleyerek eylemi anlamsal yönden tamamladığını göstermektedir. Sözlükte لاج رکھنا eyleminin madde tanımının; *saygınlığını ve onurunu koru-; namusunu kurtar-* biçiminde öbek haliyle verilmesi, kalıplaşmış bir eylem öbeği kurulduğunu göstermektedir. لاج رکھنا ad + eylem birlikteliğini oluşturan birimlerin, birlikte kullanım oranının yüksek olması ve kısmen anlamsal şeffaflığa sahip olması sebebiyle eşdizim olarak değerlendirilebilmektedir.

4.1.91. لالے (lālē) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لالے (lālē) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Arzu, istek, temenni; ümitsizlik

HAE

لالے

لالے + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 100'de sunulmuştur.

Tablo 100

لالے (lālē) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لالے پڑنا	کا	250	0,91	276	90,57

(337) بھارت کو سینئر ایشیا کپ کی میزبانی کے لالے پڑ گئے۔ [30721]

Hindistan, Büyükler Asya Kupası'na ev sahipliği yapma konusunun derdine düştü.

(338) کسان و مزدور کو روٹی کے لالے پڑے ہوئے ہیں۔ [427943]

Çiftçiler ve işçiler ekmek derdindeler.

لالے düğüm sözcüğü Urdu derlemde 463 kez görüntülenmiştir. Tablo 100 verileri incelendiğinde, sınırlı sayıda eylemle kullanılan لالے düğüm sözcüğünün پڑنا yardımcı eylemiyle %60 oranında uyum boyutuna sahip olması, bu eylemle hem üretken bir yapı hem de eşdizim özelliği sergilediğini göstermektedir. لالے sözlükbirimin altında madde-içi olarak verilen پڑنا eyleminin *arzu duy-, iste-; aşırı ümitlen-; kötü bir sonuca maruz kal-* gibi birbirine zıt anlam örüntüleri bulunmaktadır. Örnek tümceler (337) ve (338)'de bu anlam alanları için birer örnek sunulmuştur. لالے eyleminin, کا biçimbirimiyle %90,57

oranında uyum sergilemesi arzu edilen ya da ümitsizlik duyulan unsurun ilgi durumu aracılığıyla eyleme bağlandığını ve böylece ad-eylem birlikteliğinin sözdizimsel olarak belirli bir kalıp içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu sonuçtan hareketle کا biçimbiriminin tümcenin zorunlu ögesi olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

4.1.92. لحاظ (liḥāz) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لحاظ (liḥāz) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Önem, saygı; göz önünde bulundurma, dikkate alma, önem

AAE

لحاظ

verme; saygı

لحاظ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 101'de sunulmuştur.

Tablo 101

لحاظ (liḥāz) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لحاظ رکھنا	کا	477	1,74	632	75,47
لحاظ کرنا	کا	322	1,17	483	66,66

(339) آپ کو پارلیمانی روایات کا لحاظ رکھنا چاہیے۔ [72910]

Meclisin geleneklerine saygı göstermelisiniz.

(340) اس مقالہ کے اختصار کا لحاظ کرتے ہوئے ان چند اہم جوابات پر ہی اکتفا کیا جاتا ہے۔ [293454]

Bu makalenin kısalığı dikkate alınarak bu birkaç önemli cevapla yetinilir.

لحاظ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 24.727 kez görüntülenmiştir. Tablo 101 verileri incelendiğinde, bu sözcüğün رکھنا eylemiyle 632 kez dizimlendiği görülmektedir. لحاظ

رکھنا ad + eylem birlikteliği, toplum içinde bireylerin birbirlerine olan hürmetlerini ifade etmeleri amacıyla kullanılmaktadır. Buna karşılık کرنا eylemiyle 483 kez dizimlenen bu sözcükbirim, bir durumu ya da koşulu göz önünde bulundurma, dikkate alma anlamlarını karşılamaktadır. Her iki eylem yapısında da eyleme konu olan ögenin, eylemle ilgi ve anlamsal bakımdan ilişkilendirilmesinde کا ilgecinin kullanıldığı görülmektedir. لحاظ düğüm sözcüğünün Urdu derlemde bulunan sözcük taslağı aracılığıyla yapılan ad + eylem taramasında ve TDKTUS'ta yapılan incelemede رکھنا ve کرنا eylemleriyle düzenli biçimde ad + eylem birlikteliği kurduğu görülmektedir. Bu bulgular, söz konusu düğüm sözcüğün sınırlı sayıda eylemle düzenli olarak dizimlendiğini ve bu yapıların eşdizim niteliği taşıdığını göstermektedir.

4.1.93. لطف (lutf) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لطف (lutf) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Zevk, keyif, haz; tat, lezzet; iyilik; kibarlık, nezaket; güzellik,

hoşluk

AAE

لطف

لطف + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 102'de sunulmuştur.

Tablo 102

لطف (lutf) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لطف اٹھانا	کا	372	1,36	797	46,67
	سے	130	0,47	797	16,31

(341) میں تمام باتیں بھول کر یرف کا لطف اٹھانے لگا۔ [28909]

Her şeyi unutup karın tadını çıkarmaya başladım.

(342) جانوروں کے بچے نسبتاً بہت جلد زندگی سے لطف اٹھانے کے قابل ہو جاتے ہیں - [184911]

Hayvanların yavruları nispeten daha çabuk hayattan keyif alacak duruma gelirler.

دُغُم sözcüğü Urdu derlemde 9.407 defa görüntülenmiştir. Tablo 102 verileri incelendiğinde, لطف sözcüğünün اٹھانا eylemiyle 797 kez dizimlendiği görülmektedir. لطف دُغُم sözcüğü düzanlamını korurken, اٹھانا eylemi *yukarı kaldır-, yükselt-, bir yükü yüklen-* gibi temel anlamlarından uzaklaşarak anlamsal genişleme yoluyla değişmeceli anlam düzeyinde eşdizimlilik sergilemiştir. Bunun sonucunda yapı, öznenin belirli bir durum ya da deneyimden *zevk alma, keyif alma, tadını çıkarma* gibi anlamları ifade eden özne merkezli bir eylem yapısı ortaya koymaktadır. Bu yapıda کا ve سے bağımlı biçimbirimleri, eylemin anlamsal çerçevesinde yer alan ve tümcede eylemi konu bakımından tamamlayan tümleci işaret etmektedir. Tablo 102’de yer alan nicel veriler, کا biçimbiriminin سے biçimbirimine kıyasla dilde daha kalıplaşmış ve yaygın kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

4.1.94. لمبا (lambā) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لمبا (lambā) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS’ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Uzun, uzun boylu; yüksek

US

لمبا

لمبا + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 103’te sunulmuştur.

Tablo 103*لمبا (lambā) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لمبا کرنا	کو	59	0,21	228	25,87

(343) ایواکاٹو میں وٹامن ای موجود ہوتا ہے جو کہ بالوں کو لمبا کرنے میں اہم کردار ادا کرنا ہے
[745163]-

Avokado saçların uzamasında önemli rol oynayan E vitamini içerir.

لمبا düğüm sözcüğü Urdu derlemde 17.064 kez görüntülenmiştir. Tablo 103 verileri incelendiğinde, لمبا sıfatının کرنا eylemiyle 228 kez dizimlendiği görülmektedir. Urdu derlem tabanında bulunan *sözcük taslağı* verileri üzerinden gerçekleştirilen taramada düğüm sözcüğün کرنا eyleminden başka bir eylemle kurduğu düzenli bir sıfat + eylem birlikteliğine rastlanmamıştır. Bu durum, söz konusu sözcüğün dilde ağırlıklı olarak sıfat olarak kullanıldığını ve eylemlerle kurduğu dizimlerin sınırlı olduğunu göstermektedir. لمبا کرنا sıfat + yardımcı eylem yapısını oluşturan birimlerin anlamları kısmen şeffaf olmakla birlikte *bir şeyi uzat-* anlam örüntüsünde sıkça kullanılan eşdizim yapısı sergilemektedir. Öte yandan لمبا کرنا, sıfat + eylem diziminde کو biçimbiriminin %25,87 oranında uyum sergilediği görülmektedir. Bu bağımlı biçimbirim, tümcede eylemin yöneldiği tümleci işaretleyen seçimlik bir öge olarak işlev görmektedir. Bu nedenle کو biçimbirimi, söz konusu yapıda eylemin etkilediği nesneyi vurgulama görevi üstlenmiştir.

4.1.95. لنگر (langar) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لنگر (langar) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Çapa, demir, demirleme, demir atma; konaklama, sebil;

FAE

لنگر

kalın ip; yük, ağırlık

لنگر + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 104'te sunulmuştur.

Tablo 104

لنگر (langar) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لنگر ڈالنا	پر	06	0,02	37	16,21

(344) شنگھائی کی بندرگاہ پر لنگر ڈال دئیے ہیں۔ [305969]

Sanghay limanına demirlemişler.

لنگر düğüm sözcüğü Urdu derlemde 1.613 kez görüntülenmiştir. Tablo 104 verileri incelendiğinde, لنگر düğüm sözcüğü *demir atma*, *demirleme* anlamları için ڈالنا eylemiyle ad + eylem birlikteliği kurmaktadır. Bu birlikteliği oluşturan her birim düzanlam boyutunda ve temel anlamlarını büyük ölçüde korumaktadır. Fakat *demirle-*, *demir at-* anlam örüntüsünün dilde büyük ölçüde لنگر ڈالنا yapısıyla ifade edilmesi ve bu anlam alanında başka eylemlerle kullanımının sınırlı kalması yapının serbest sözcük bileşiminden ziyade sınırlı eşdizimlilik sergilediğini göstermektedir. پر bağımlı biçimbirimi, *bir yere demir atma / demirleme* anlam alanında tümcede eylemin yöneldiği yer tümlecini işaretleyen seçimlik bir öge olarak işlev görmektedir.

4.1.96. لوٹ (louṭ) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لوٹ (louṭ) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

لوٹ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 105'te sunulmuştur.

Tablo 105

لوٹ (louṭ) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لوٹ جانا	کو	53	0,19	667	7,94

(345) کام ختم کرنے کے بعد یہ کسان اپنے اپنے ملکوں کو لوٹ جاتے تھے۔ [379199]

İşleri bitirdikten sonra bu çiftçiler memleketlerine geri dönerlerdi.

لوٹ düğüm sözcüğü hem ad hem de addan türeyen çekimli eylem biçimiyle Urdu derlemde 24.054 kez görüntülenmiştir. Urdu derlem tabanında bulunan *sözcük taslağı* verileri üzerinden *sözcük türü* filtrelenerek yapılan incelemede, düğüm sözcüğün, ad türünde 5.557 kez kullanıldığı gözlenmiştir. Tablo 105 verileri incelendiğinde, لوٹ sözlükbirimi bir işin tamamlanma veya sonuçlanma durumunu ifade eden ve Urdu dilinde sıkça kullanılan جانا yardımcı eylemiyle dizimlenmiştir. Örnek tümce (345)'te کو biçimbiriminin tümcenin hedef bildiren eklenti ögesini işaretlemek üzere kullanıldığı dikkat çekmektedir.

4.1.97. لہو (lahū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

لہو (lahū) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

لہو + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 106’da sunulmuştur.

Tablo 106

لہو (lahū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
لہو پینا	کا	20	0,07	30	66,66

(346) ان طاقتوں نے ان ایجنٹوں کے ذریعے تیسری دنیا کے عوام کا لہو پینا شروع کیا۔ [5296]

Bu güçler, ajanları aracılığıyla üçüncü dünya halkının kanını emmeye başladılar.

لہو düğüm sözcüğü Urdu derlemde 4.762 kez görüntülenmiştir. Tablo 106 verileri incelendiğinde, لہو düğüm sözcüğünün پینا eylemiyle uyum boyutu (f=30) düşünüldüğünde dilde sık ve üretken kullanılan bir yapı niteliği taşımadığı görülmektedir. لہو پینا ad + eylem dizimini oluşturan her birim temel sözlük anlamlarından uzaklaşarak anlamsal kaymaya uğramış ve *birinin hayatını insafsızca sömür-* anlamını ifade eden deyimleşmiş bir yapı oluşturmuştur. Örnek tümce (346)’da görüldüğü üzere *sömürülme* ya da *zulmedilme* durumundan etkilenen öge کا biçimbirimi aracılığıyla eyleme bağlanarak tümcede sözdizimsel ilişki kurmaktadır.

4.1.98. واپس (vāpas) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

واپس (vāpas) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS’ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Geri, geriye, geri gelme, arkaya; ret, kabul edilmeme

FS

واپس

واپس + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 107’de sunulmuştur.

Tablo 107*واپس (vāpas) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri*

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
واپس آنا	سے	1231	4,50	9222	13,34
	میں	968	3,54	9222	10,49

(347) جس کا مقصد بنگلہ دیش سے واپس آنے والے مسلمانوں کی آبادکاری میں مدد فراہم کرنا تھا ۔
[80713]

Bunun amacı Bangladeş'ten dönen Müslümanların yeniden yerleştirilmesine yardımcı olmaktı.

(348) اب پاکستان تجارت کی دنیا میں واپس آ گیا ہے ۔ [81946]

Şimdi Pakistan ticaret dünyasına geri döndü.

(349) یہ ایک ہفتے میں واپس آ جائے گا ۔ [86502]

Bir hafta içinde geri gelecek.

واپس düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 67.603 kez görüntülenmesi sözcüğün Urdu dilinde yüksek kullanım sıklığına sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 107 verileri incelendiğinde, واپس sözlükbiriminin آنا eylemiyle 9222 kez görüntülenmesi, eylemlerle görülme sıklığının nispeten yüksek olduğuna işarettir. واپس آنا sıfat + eylem dizimini oluşturan her birim düzanlamsal boyuttadır ve değiştirilebilirlik ilkesi uygulanabilen serbest sözcük bileşimidir. آنا eyleminin yüklemcil öge olduğu örnek tümce (347)'de olduğu gibi سے biçimbirimi kaynak rolündeki ögeyi işaret ederken, (348) ve (349)'da میں biçimbirimi de hem mekân hem de zaman rolündeki ögeleri işaret etmektedir. Bu durum, söz konusu yapının tümce içerisinde farklı anlamsal roller ile ilişkilendirilebilen esnek bir sözdizimsel yapı sergilediğini göstermektedir.

4.1.99. وار (vār) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

وار (vār) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Hamle, saldırı, atak; darbe, vuruş; yara; suçlama

HAE

وار

وار + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 108'de sunulmuştur.

Tablo 108

وار (vār) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
وار کرنا	کا	594	2,17	2298	25,84
	پر	401	1,46	2298	17,44
وار لگانا	پر	11	0,04	43	25,58

(350) کراچی میں چینی انجینئر نے نوکری سے نکالے جانے پر مینیجر کو چاقو کے وار کر کے زخمی کر دیا۔ [32124]

Karaçi'de Çinli bir mühendis işten çıkarıldığı için müdürüne bıçakla saldırıp yaraladı.

(351) دہشت گردوں نے ہماری تہذیبی روایات پر وار کیا ہے۔ [551327]

Teröristler kültürel geleneklerimize saldırdılar.

(352) وہ ہم پر وار لگانا چاہتے تھے لیکن خود انہیں سخت وار لگا۔ [337346]

Bize saldırmak istemişlerdi fakat kendileri şiddetli saldırıya uğradı.

وار düğüm sözcüğü Urdu derlemde 4.903 kez görüntülenmiştir. Tablo 108 verileri incelendiğinde, وار eyleminin *hamle* veya *saldırı* anlamındaki وار sözcüğünü eylemleştirdiği ve yüksek sıklıkta dizimlendiği görülmektedir. Derlemde yer alan tanık tümceler incelendiğinde, *saldır-* veya *yarala-* eyleminin gerçekleşmesinde kullanılan

aracın çoğunlukla سے biçimbirimiyle işaretlendiği dikkat çekmektedir. Öte yandan örnek tümce (350)'de کا biçimbirimi, hem saldırının türünü hem de saldırıda kullanılan aracı işaretlemektedir. Tanık tümce (351)'de ise eylemin hedef noktasında bulunan ögenin پر biçimbirimiyle işaretlendiği ve bu kullanımın derlemde 401 kez tekrarlandığı sonucuna ulaşılmıştır. وار لگانا eyleminin iki farklı anlam örüntüsü olan *saldır-* ve *yarala-* aynı tümce (352) içinde verilmiş, tümcede saldırıdan etkilenen öge پر biçimbirimiyle işaretlenmiştir. وار لگانا ve وار کرنا ad + eylem dizimlerini oluşturan birimlerinin yeni bir anlam alanı yaratmaları, bu yapıların Urdu dilinde eşdizimsel birliktelik niteliği taşıdığını göstermektedir.

4.1.100. واسطہ (vāṣṭah) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

واسطہ (vāṣṭah) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Aracı, elçi, aradaki; araç, vesile, hatır, hatırına; ilgi, ilişki,

AAE واسطہ

sebebi; bağ, akrabalık

واسطہ + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 109'da sunulmuştur.

Tablo 109

واسطہ (vāṣṭah) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
واسطہ پڑنا	سے	377	1,37	577	65,33
واسطہ رکھنا	سے	36	0,13	53	67,92
واسطہ دینا	کا	15	0,05	17	88,23

(353) روز نئے نئے قلم کاروں سے واسطہ پڑتا رہا۔ [75245]

Her gün yeni yeni yazarlarla iletişim gerekirdi.

(354) اس لئے میں کم ہی اُن یادوں سے واسطہ رکھتا ہوں۔ [328009]

Bu yüzden o anılarla çok az bağ kurarım.

(355) دعا مانگتے ہوئے اللہ کے اسماء اور صفات کا واسطہ دینا جائز ہے۔ [338576]

Dua ederken Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını kullanmak caizdir.

واسطہ düğüm sözcüğü Urdu derlemde 5.238 kez görüntülenmiştir. Tablo 109 verileri incelendiğinde, en yüksek uyum boyutuna sahip eylem birlikteliğinin واسطہ پڑنا (f=577) olduğu, buna karşılık yapı ile uyum boyutu arasındaki en yüksek uyum yüzdesine sahip eylem birlikteliğinin ise واسطہ دینا (%88,23) olduğu göze çarpmaktadır. Örnek tümce (353)'te واسطہ پڑنا ve örnek tümce (354)'te واسطہ رکھنا eylem dizimleri içindeki konu rolündeki tümleçler سے biçimbirimiyle işaretlenmiştir. واسطہ دینا eylem birlikteliğinin uyum boyutu her ne kadar diğer eylemlere kıyasla düşük olsa da, کا biçimbirimiyle sergilediği yüksek uyum yüzdesi (%88,23), söz konusu biçimbirimin aitlik ilişkisi kurduğu tümleçlerin tümcede seçimlik değil zorunlu bir öge olarak yer aldığını kanıtlar niteliktedir. Bu bulgular ışığında, tablo 109'da yer alan ad + eylem birlikteliklerinin eşdizimsel yapı sergilediği söylenebilir.

4.1.101. وجود (vucūd) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

وجود (vucūd) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

وجود AAE Vücut, cisim, gövde, beden; oluş; hayat, yaşam; cevher, öz

وجود + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 110'da sunulmuştur.

Tablo 110

وجود (vucūd) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
وجود میں آنا	کا	632	2,31	6206	10,18
وجود میں لانا	کو	377	1,37	947	39,80

(356) اس جماعت کے وجود میں آنے کی ایک اہم وجہ ہندوستان میں موجود کانگریس کا رویہ تھا۔
[126439]

Bu partinin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri, Hindistan'daki mevcut Kongre Partisi'nin tutumuydu.

(357) برصغیر کے مسلمانوں نے پاکستان کو وجود میں لانے کے لیے بڑی عظیم اور ناقابل فراموش قربانیاں دی ہیں۔ [190025]

Alt kıta Müslümanları, Pakistan'ı kurmak için çok büyük ve unutulmaz fedakârlıklar yaptılar.

وجود düğüm sözcüğü Urdu derlemde 34.768 kez görüntülenmiştir. Tablo 110 verileri incelendiğinde, وجود düğüm sözcüğünün آنا (f=6206) ve لانا (f=947) eylemleri ile dizimlendiği ve میں işlev sözcüğünün de eklenmesiyle dilbilgisel birliktelik oluşturduğu görülmektedir. Tanık tümce (356)'da *meydana gelme ya da ortaya çıkma* durumunu ifade eden eylemin edicisi کا bağımlı biçimbirimi aracılığıyla eyleme bağlanmıştır. Örnek tümce (357)'de ise *hayat verilme ya da kurma* eyleminin yararlanıcı rolündeki ögesi کو bağımlı biçimbirimi ile işaretlenmiştir. Tabloda yer alan uyum yüzdeleri (%10,18, %39,80) dikkate alındığında, کا ve کو biçimbirimlerinin söz konusu yapılarda zorunlu ögeler olmadığı, ancak bazı bağlamlarda anlamsal ilişkileri belirginleştiren tamamlayıcı unsurlar olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.1.102. وضو (vuzū) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

وضو (vuzū) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Abdest

AAE

وضو

وضو + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 111'de sunulmuştur.

Tablo 111

وضو (vuzū) Dügüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
وضو ٹوٹنا	سے	129	0,47	323	39,93
	کا	42	0,15	323	13,00

(358) وہ چیزیں جن سے وضو ٹوٹ جاتا ہے انہی سے مسح بھی ٹوٹ جاتا ہے۔ [317807]

Abdesti bozan şeyler meshi de bozar.

(359) جواب: جب تک آپ کا وضو ٹوٹ نہ جائے اس وقت تک آپ پر وضو کرنا واجب نہیں ہے۔

[717129]

Cevap: Abdestiniz bozulmadığı sürece, yeniden abdest almanız vacip değildir.

وضو düğüm sözcüğü Urdu derlemde 7.477 kez görüntülenmiştir. Tablo 111 verileri incelendiğinde, وضو düğüm sözcüğünün ٹوٹنا eylemiyle 323 kez dizimlendiği ve bu ad + eylem birlikteliğinde سے biçimbiriminin abdestin bozulmasına sebep olan aracıyı veya kaynağı işaretlediği, کا biçimbiriminin ise tümcedeki adlar arasında aitlik ilgisi kurarak eylemi anlamsal açıdan tamamladığı görülmektedir. Tabloda yer alan eylem ve yapı arasındaki uyum yüzdeleri (%39,93, %13,00) dikkate alındığında, yapıların yani bağımlı biçimbirimlerin zorunlu değil, birer eklenti ögeler olduğu anlaşılmaktadır. ٹوٹنا eylemi, TDKTUS'ta maddebaşı olarak *parçalan-*, *kırıl-*; *kop-*, *ayrıl-*, *çatla-*; *birine saldır-*, *üstüne*

atıl-, çullan-; yıkıl-; eğril-; aşırı ilgi göster-; yıldız kay-; patla-; azal- gibi anlamlarla yer almaktadır. Ancak وضو ٹوٹنا ad + eylem birlikteliğinde وضو düğüm sözcüğü temel anlamını korurken, ٹوٹنا eylemi sözlükteki temel anlamlarından uzaklaşarak *abdestin bozulması* yan anlamıyla eşdizimsel bir yapı oluşturmuştur.

4.1.103. وقت (vaqt) Sözcüğüne Ait Bulgular ve Yorumlar

وقت (vaqt) sözlükbirimi, TDKUTS ve TUS'ta maddebaşı olarak yer almakta ve anlam alanını betimleyen tanımına aşağıda yer verilmektedir:

Vakit, zaman, süre; miat; mühlet, fırsat; mevsim, dönem;

defa, kez; ömür, yaşam

AAE

وقت

وقت + eylem birlikteliğinde durum ve iyelik işaretleyicilerinin doğrudan denetiminde şekillenen yapılar ile bu yapıların görünüm biçimleri Tablo 112'de sunulmuştur.

Tablo 112

وقت (vaqt) Düğüm Sözcüğünün Dilbilgisel Birliktelik Görünümleri

Eylem	Yapı	Genel Sıklık	Milyonda Sıklık	Uyum Boyutu	Uyum Yüzdesi
وقت نکالنا	سے	122	0,44	917	13,30
	کا	48	0,17	917	5,23
وقت دینا	کو	43	0,15	207	20,77
	کا	12	0,04	207	5,79

(360) اینی مصروفیات اور دنیاوی کاموں سے وقت نکالنا ہوگا۔ [748675]

Yoğunluğunuzdan ve dünyevi işlerinizden vakit ayırmalısınız.

(361) بیڈل چہل قدمی کا وقت نکالیں، ہلکی ورزش کریں۔ [344998]

Yürüyüş için zaman ayırın, hafif egzersiz yapın.

(362) بیوی کو وقت دینا آپ کا فرض اور اس کا حق ہے۔ [503791]

Eşe zaman ayırmak sizin göreviniz, onunsa hakkıdır.

(363) ہمیں اپنے لائسنز کی تجدید یا پھر نئی درخواست کے لیے کم سے کم دو ماہ کا وقت دینا چاہیے تھا تاکہ، ہمارا روزگار متاثر نہ ہوتا۔ [679280]

Ruhsatlarımızın yenilenmesi ya da yeni başvuru yapılabilmesi için en az iki aylık süre verilmeliydi ki işimiz olumsuz etkilenmesin.

وقت düğüm sözcüğünün Urdu derlemde 320.492 kez görüntülenmesi, sözcüğün Urdu dilinde kullanım sıklığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 112 verileri incelendiğinde, وقت نکالنا en yüksek uyum boyutuna (f=917) sahip ad + eylem dizimidir. Bu dizimde yer alan وقت düğüm sözcüğü düzanlam boyutunu korurken, نکالنا eylemi temel anlam alanı olan *dışarı çıkar-, ayır-, hariç tut-; seç-; ortaya çıkar-; bulup çıkar-; icat et-; çöz-, hallet-; bertaraf et-; yerinden söküp çıkar-; kitap, dergi vs. yayımla-; işten çıkar-* gibi anlamlardan uzaklaşarak *vakit ayır-* anlam örüntüsü içinde yeni bir anlamsal yapı oluşturarak eşdizimlilik sergilemektedir. Tanık tümce (360)'ta سے biçimbirimi *zamanın* hangi unsurdan ya da hangi kaynaklardan elde edildiğini gösterirken, tanık tümce (361)'de ise کا biçimbirimi *zamanın* hangi amaçla ya da hangi faaliyet için kullanılacağını işaret etmektedir. Buna karşılık وقت دینا ad + eylem öbeğinin hem *zaman ayır-* hem de *süre ver-, süre tanı-* anlam alanlarına genişleyerek eşdizimlilik sergilediğini söylemek mümkündür. Tabloda yer alan eylem ve yapı arasındaki uyum yüzdeleri (%26,56, %18,53) dikkate alındığında, yapıların yani bağımlı biçimbirimlerin tümcelerde biçim-sözdizimsel açıdan tamamladığı tümleçlerin, zorunlu değil, birer eklenti öge olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Urdu ad / sıfat + eylem birleşiminden oluşan çoksözcüklü eylemlerin dilbilgisel birliktelik görünümleri derlem tabanlı incelenerek Urdu dilinde eylemlerin bağımlı biçimbirimlerle kurmuş olduğu yapılar üzerinde durulmuştur. Veri setini oluşturma ve analiz aşamasında çeşitli araştırma yöntemleri çalışmanın yöntem kısmında (bkz. Bölüm 2) ayrıntılı olarak verilmiştir. TDKUTS'ta ad + eylem birlikteliklerinin yer aldığı 44 harf içinden *basit seçkisiz örnekleme yöntemi* ile ب، پھ، ٹ، ج، چھ، د، ڈھ، ز، ص، ظ، ف، کھ، ل، و harflerinden oluşan 14 harf seçilmiştir. Seçilen 14 harfin iki veya daha fazla sözcükten oluşan eylem yapılarına ait maddebaşı sözcükleri incelenmiş ve ad / sıfat + eylem birlikteliklerini oluşturan 583 eylem dizimi listelenmiştir. Sketch Engine Urdu Web 2018 (urTenTen18) sürümünde yer alan tanık tümcelerde 583 eylem dizimi ve bağımlı biçimbirimin birbirine olan uzaklığı, (+n1) birimlik sağ pencere aralığında kalan göstergelerin bağlamlı dizinleri temelinde sorgulanmıştır. Gerekli görüldüğü takdirde sorgu, (+n3) birimlik sağ pencere aralığına kadar genişletilmiştir (bkz. tablo 72, tablo 93). Derlem verilerinin incelenmesi sonucunda, 360 ad / sıfat + eylem yapısının bağımlı biçimbirimlerle dizimlenen herhangi bir kullanımına rastlanmamıştır. Buna karşılık, 92 ad ve 11 sıfat tabanlı toplam 103 farklı maddebaşından oluşan 223 eylem örüntüsünün çeşitli bağımlı biçimbirimlerle birlikte eşdizimsel ve dilbilgisel birliktelik ilişkileri kurduğu bağlam duyarlı 363 tanık tümceye ulaşılmış ve tablo altında yer verilmiştir.

Çalışmada, veri tabanındaki sözcük birliktelikleri, Cowie'nin (1993, 1994, 1998, 2012) literatüre kazandırdığı dört temel örüntüleme; serbest birleşim, kısıtlı eşdizim, simgesel deyim ve salt deyim altında betimlenmiştir. Bu temel örüntülemelerde, dizimsel ve anlamsal aktarma kısıtlılığı göz önüne alınarak hiyerarşik bir sıralamaya gidilirse; en az kısıtlı ve kolay birliktelik sergileyen serbest birleşimler (*su iç-* پانی پینا), daha kısıtlı birliktelikler olarak eşdizimliler (*yer edin-* جگہ بنانا), anlamsal çıkarımı ve öğrenilmesi zor

simgesel deyimler (بجلی گرنا yıldırım düşmesi) ve son olarak sözcüklerin tek tek anlamlarından anlamsal çıkarımın yapılamadığı salt deyimler (زخم پر نمک چھڑکنا yaraya tuz bas-) örnek olarak verilebilir.

Tablo 113

Ad ve Sıfat Tabanlı Sözlükbirimlerin Dizimlendiği Eylemlerin Sıklık ve Yüzdelik Dağılımı

Eylem	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کرنا	28	18,30
لگانا	17	11,11
ہونا	15	9,80
آنا	9	5,88
رکھنا	7	4,58
ڈالنا	7	4,58
دینا	7	4,58
لینا	6	3,92
پانا	5	3,27
پڑنا	5	3,27
اٹھانا	4	2,61
مارنا	3	1,96
بنانا	2	1,31
بڑھانا	2	1,31
چلنا	2	1,31
باندھنا	2	1,31
بدلنا	2	1,31
بہالنا	2	1,31
توڑنا	2	1,31
چاہنا	2	1,31
بھرنا	2	1,31
چالنا	2	1,31
کھانا	2	1,31
پھٹنا	1	0,65
گرجنا	1	0,65

پھیلاتا	1	0,65
سمجھنا	1	0,65
چھڑکنا	1	0,65
پینا	1	0,65
لوٹ جانا	1	0,65
نکالنا	1	0,65
ٹوٹنا	1	0,65
جیتنا	1	0,65
ہارنا	1	0,65
اگنا	1	0,65
جھڑنا	1	0,65
منڈوانا	1	0,65
اکھاڑنا	1	0,65
بچنا	1	0,65
پراسنا	1	0,65
چھانا	1	0,65
Toplam	153	100,00

Çalışmanın veri setini oluşturan toplam 103 ad ve sıfat tabanlı sözlükbirimin dizimlendiği eylemler sıklık derecesine göre tablo 113'te sıralanmıştır. Çoksözcüklü eylem araştırmaları sonucunda, yüksek frekanslı eylemlerin büyük kısmının Urdu dilinde *yardımcı eylem* işlevi gören eylemlerden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın veri setini oluşturan eylemlerin dağılımlarına bakıldığında, کرنا (%18,30), لگنا (%11,11) ve ہونا (9,80) eylemlerinin listedeki diğer eylemlerle karşılaştırıldığında belirgin biçimde yüksek sıklığa sahip oldukları ve dilde yerleşik ve üretken bir yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Göndergesi; duygu, durum ya da duyuyu karşılayan bir adla kullanılan کرنا eylemi, göndergenin edici tarafından yapılması / deneyimlenmesi anlamında yardımcı eylem olarak kullanılmaktadır. Urdu dilinde کرنا eyleminin eşdeğerliliği olarak Türkçede *yap-* ve *et-* yardımcı eylemleri verilebilir. Bu eylemlerin derlem tabanlı veri seti analizinde

benzer dilbilgisel ve sözdizimsel işlevlerde kullanıldığı gözlenmiştir. “Katkısız²³ eylemlerin temel işlevinin, bir ad unsurunu yüklemleştirmek olduğu görülmektedir. *Et-* katkısız eylemi buna uygun olarak temelde alıntı sözcüklerin yüklemleştirilmesi işlevi ile kullanılır. Büyük çoğunluğu Arapça ve Farsça, bir kısmı ise İngilizce ya da Fransızca'dan alınan bu sözcükler, kaynak dilde sözcük türleri ne olursa olsun hedef dilin sözlükçesine ad olarak girerler. Türkçede bu sözcüklerin yüklemleştirilme görevi birincil olarak *et-* eylemine aittir. Bu alıntı sözcükler kaynak dilin sözlükçesinde çoğunlukla eylem ulamında yer almaktadır” (Akşehirli, 2013: 487).

Tablo 113'te sıralanan لينا , دينا, ڈالنا, انا, لگانا, رکھنا yardımcı eylemlerin de Urdu dilinde ad ve sıfat türündeki sözcüklerle birleşerek bu sözcükbirimlerin eylemleşmesine katkı sunduğu, tablonun çıkarımları arasındadır.

Tablo 114

Ad /Sıfat + Eylem Birlikteliğinin Dizimlendiği Bağımlı Biçimbirimlerin Sıklık Oranı ve Yüzde Dağılımı

Yapı	Genel sıklık (f)	Yüzde Dağılımı (%)
کا	166	48,39
سے	50	14,57
پر	49	14,28
میں	44	12,82
کو	34	9,91
تک	00	0,00
Toplam	343	100,00

223 ad /sıfat + eylem birlikteliğinin dizimlendiği bağımlı biçimbirimlerin sıklık oranı ve yüzde dağılımları tablo 114'te sunulmuştur. Tablo 114 verileri incelendiğinde, en yüksek kullanım sıklığına sahip bağımlı biçimbirim ک (kā)'dır. Urdu dilinde ad öbekleri içerisinde aitlik ve ilgi ilişkisi kuran bu biçimbirim, baş adın cinsiyet ve sayı özelliklerine

²³ Çalışma kapsamında *katkısız eylem* yerine *yardımcı eylem* tanımının kullanımı tercih edilmiştir.

göre uyuma girmesi bakımından dikkat çekmektedir. İncelenen verilerde, çoksözcüklü eylem örüntüleriyle birlikte kullanılan کا, کی, کے bağımlı biçimbirimlerin, tümcede yer alan tümleçleri anlamsal ve sözdizimsel açıdan bileşik eylemin ad unsuruna bağladığı görülmektedir. Özellikle farklı dillerden ödünçlenen ad soylu sözcüklerle yardımcı eylemlerin oluşturduğu ad + eylem yapılarında, کا, کی, کے, tümleç ile eylemcil yapı arasındaki ilişkiyi kuran temel dilbilgisel araçlar olarak işlev görmektedir.

Her ne kadar geleneksel sözdizimsel yaklaşımlarda baş öge, zaman, görünüş ve kişi eklerini üzerinde taşıyan eylem olarak kabul edilse de ödünçleme sözcüklerle kurulan bileşik eylemlerde ad unsurunun belirgin bir anlamsal ve sözdizimsel ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu yapılarda adın baş öge olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim ad + eylem birleşimlerinin yüklem görevinde bulunduğu tümcelerde, addan önce iyelik biçimbirimlerinin yüksek sıklıkla kullanılması bu görüşü desteklemektedir. Bu bağımlı biçimbirimlerin üstlendiği anlamsal ve sözdizimsel görevler, bağlam temelli tanık tümceler aracılığıyla ayrıntılı olarak çalışmada incelenmiştir (bkz. Bölüm 4).

Tablolardan elde edilen bulguların genel değerlendirmesi کا, کی ve کے yapılarının temel olarak iki varlık arasında aitlik, ilişki veya bağlılık kuran iyelik işaretleyicileri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu biçimbirimler yalnızca sahiplik ilişkisini ifade etmekle kalmayıp, çoksözcüklü eylem yapılarında tümleç ile yüklem arasındaki anlamsal ve sözdizimsel bağlantının kurulmasında da belirleyici bir rol üstlenmektedir.

سے son durum ilgeci, ad ya da ad öbeklerini anlamsal açıdan tamamlayan çok anlamlı yapıya sahiptir. Çalışmada yer alan tablolarla (bkz. Bölüm 4) ilişkili olarak sunulan tanık tümcelerde geçen سے son durum ilgecinin en yüksek kullanım işlevinin kaynak ve ayrılma (%28) olduğu gözlenmiştir. Bu işlevi sırasıyla birliktelik (%24), araç (%20), sebep (%16) ve belirteç (%12) işlevleri izlemiştir. Çalışmada ana ve alt işlevlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir (bkz. 3.4.6.). Bu işlevlerine ek olarak

tanık tümcelerde سے son durum ilgecinin eylem + eylem yapılarında anlam bağlayıcı rol üstlendiği dikkat çekmiştir. *Boş konuşup durmak-tan canı daralmıştı* (tanık tümce 181) örneğinde سے ilgeci, ad- eylem öbeğini ana yükleme bağlayarak sebep ilişkisi kurmuştur, *böyle yapmak-la onların üzerine yük binecektir* (tanık tümce 103) örneğinde ise سے ilgeci yan tümcenin eylemini ana tümcenin eylemine bağlamış ve tümceler arası neden- sonuç ilişkisi kurmuştur.

پر son durum ilgeci ise Türkçede -y (In) üzerinde/ üzerine/ üzerini ve üzerinden anlamlarını veren yer-yön ilgecine karşılık gelmektedir. Çalışmada yer alan tablolarla (bkz. Bölüm 4) ilişkili olarak sunulan tanık tümcelerde geçen پر son çekim ilgecinin yüksek sıklıkta (% 80) yüzey yapıda konum /alan bilgisi verdiği görülmüştür. Tanık tümcelerden yola çıkarak پر biçimbiriminin, soyut mekânsal bağlamda temel işlevinden uzaklaşarak bir şeyin üzerinde baskı, yükümlülük ya da sorumluluk gibi soyut anlam genişlemesine uğradığı gözlenmiştir (%20). *Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler göstermektedir ki ömrün belirli bir sınırı var* (tanık tümce 288) örneğinde پر son durum ilgeci, birincil işlevi olan somut alan bilgisi verirken, *ne kendiniz kimse-y-e yük olun ne de birinin siz-e yük olmasına izin verin* (tanık tümce 101) örneğinde soyut anlamda kullanılmıştır.

میں son durum ilgeci, tümcede yer alan tümleci eyleme bağlayan ve genellikle eylemin kendi içinde, üzerinde, bir noktaya kadar olduğunu veya hareketin gerçekleştiğini belirtmek üzere adın girdiği hâl durumudur. Çalışmada yer alan tablolarla (bkz. Bölüm 4) ilişkili olarak sunulan tanık tümcelerde geçen میں son durum ilgecinin yüksek sıklıkta (% 90) konumsal uzanım bilgisi verdiği gözlenmiştir. *Göletler-de nilüfer çiçekleri açtı* (tanık tümce 127) örneğinde میں son durum ilgeci eylemin gerçekleştiği mekânı işaret ederken, *bir hafta içinde gelecek* (tanık tümce 349) örneğinde میں son durum ilgeci, süreç ve gerçekleşme aralığı bildiren zamansal bir işaretleyici olarak kullanılmıştır (%10). Çalışma kapsamında اس کے بارے میں (onun hakkında) konu bildiren

اس کے (geleneksels tarzda) tarz-biçim bildiren ilgeç öbeği ve روایتی انداز میں (bunun sonucunda) sonuç bildiren ilgeç öbekleri gibi öbek yapılarına yer verilmemiştir.

کو Urdu dilinde biçim-sözdizimsel açıdan en sık kullanılan eşsesli bir son çekim ilgecidir. Bu biçimbirim, genellikle bağılı bulunduğı ad ya da ad öbeğini tümce içerisinde belirli hâle getirmek veya eylemin yöneldiğı gönderim alanını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Çalışmanın veri setini oluşturan eylem birliktelikleri incelendiğinde, کو son durum ilgecinin sıklık frekansının diğers ilgeçlerden düşük kaldığı gözlenmiştir. Bu durum, کو son durum ilgecinin tümce içindeki sözdizimsel işlevinin sonuca yansıdığını göstermektedir. Bu ilgeç, zorunluluk durumu ya da kip kullanımında yönelme görevinde tümcenin öznesini işaretlemektedir. Derin yapıda tümcenin mantıksal öznesi, yüzey yapıda nesne gibi görünüm sergilemekte ve yönelme durumu işaretleyicisi olan ’ کو ’ yu almaktadır. Bu yapı, bireyin içinde bulunduğı psikolojik ya da fiziksel durumu ifade etmekte olup, özne anlamsal açıdan deneyimleyici (experiencer) rolünü üstlenmektedir. Derlem veri tabanının çoksözcüklü eylemler temelinde oluşturulması ve araştırma kapsamının derin ve yüzey yapıda belirtme ya da yönelme durum ekleriyle işaretlenen tümleçlerle sınırlandırılması nedeniyle, ilgili dilbilgisel işlevlerin kullanım sıklığının (f=34) görece düşük olduğı görülmektedir. Bununla birlikte, incelemede kullanılan en fazla sağ (+3) birimlik pencere aralığı, söz konusu yapıların büyük ölçüde bu sınırlar içerisinde yer alması nedeniyle bulguların elde edilmesini olumsuz yönde etkilememiştir. Dolayısıyla gözlenen düşük sıklık değerleri, yöntemsel bir sınırlılıktan ziyade incelenen dilsel örüntülerin kullanım özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Çalışmada yer alan tablolarla (bkz. Bölüm 4) ilişkili olarak sunulan tanık tümcelerde geçen کو son durum ilgecinin yüksek sıklıkta (%90) nesneyi vurgulama ve belirtme işlevinde kullanıldığı, düşük sıklıkta (%10) ise yönelme işlevi gördüğü gözlenmiştir. Bu mesele-y-i gizli tutun (tanık tümce 228) örneğinde کو son durum ilgeci konu rolünde bulunan nesneyi işaret ederken,

eş-e zaman ayırmak sizin göreviniz (tanık tümce 362) örneğinde کو son durum ilgeci, yararlanıcı rolündeki nesneyi işaret etmektedir.

تک son durum ilgecinin ad / sıfat + eylem yapısıyla dizimlendiği herhangi bir tanık tümceye derlem tabanı sorgusunda rastlanmamıştır. Bir noktaya kadar olan süreci veya sürecin devamlılığını, mekânsal ya da zamansal sınırı belirtmek için kullanılan تک ilgeci, Urdu dilinde en az kullanım sıklığına sahip bağımlı biçimbirimidir.

Tablo 115

Ad /Sıfat + Yardımcı Eylemler ile Bağımlı Biçimbirimlerin Milyonda Sıklık Yüzdesi

Eylem	Yapı	Milyonda Sıklık
فیصلہ کرنا	کا	50,49
فائدہ اٹھانا	سے، کو	18,29
ظاہر کرنا	کو، میں	13,88
بند کرنا	کو	13,76
ظاہر ہونا	سے، پر	13,27
فتح کرنا	کا، کو	11,29
فیصلہ ہونا	کا، میں	9,82
فارغ ہونا	سے	9,69
دعا کرنا	سے، کا	7,64
جان بچانا	کا، اپنی	6,73
ظلم کرنا	پر، سے	6,56
وار کرنا	میں، کا	5,71
کھڑا کرنا	میں، پر	5,30
صرف کرنا	میں، سے	5,17
جنگ لڑنا	کا	5,11
جگہ بنانا	میں، اپنی	5,04
واپس آنا	سے	4,50
فخر کرنا	پر	4,16
بازی بارنا	کا	4,02
جان چھڑانا	سے	3,79
جشن منانا	کا	3,72
فروغ ملنا	کو	3,70

بات ماننا	کا	3,39
جائزہ لینا	کا	3,39
جی چاہنا	کا ، کو	2,92
دعا مانگنا	سے ، کا	2,87
جوہر دکھانا	کا	2,47
وجود میں آنا	کا	2,31
فرق کرنا	میں	2,25
زندگی بسر کرنا	میں	2,13
کھوج لگانا	کا	2,09
دم بھرنا	کا	2,07
جال بچھانا	کا	2,04
زور لگانا	کا	1,84
بازی لگانا	کا	1,81
لحاظ رکھنا	کا	1,74
الچ رکھنا	کا	1,58
واسطہ پڑنا	پر	1,46
بات آنا	کا	1,43
لطف اٹھانا	کا	1,36
لحاظ کرنا	کا	1,17
درد ہونا	میں	1,15
داغ بیل ڈالنا	کا	1,12
بوجھ اٹھانا	کا	1,10
ظلم ہونا	پر	1,05

Urdu dilinde çoksözcüklü eylem yapıları, sınırlı sayıdaki yardımcı eylemler tarafından yönlendirilmektedir. Bu eylem yapılarında çoğunlukla anlam ad üzerinde yoğunlaşırken, yardımcı eylemler dilbilgisel işlev üstlenmektedir. Tablo 115'te bulunan en yüksek milyonda sıklık değerine sahip örüntüler incelendiğinde; olay, durum, duygu gibi soyut anlam alanlarına sahip ilk 10 sözcükbirimin, köken bilgileri ve derlem veritabanında sıklık değerleri şöyle sıralanabilir; فیصلہ (Arapça, f=106.663), فائدہ (Arapça, f=54.444), ظاہر (Arapça, f=64.913), بند (Farsça, f=97.358), فتح (Arapça, f=30.716), فارغ (Arapça, f=9.904), دعا (Arapça, f=54.070), جان (Farsça, f=106.259). Tabloda yer alan ad

ve sıfatların %80'i Arapça, Farsça, %16'sı Hindî ve %4'ü ise Urdu sözcük varlığını oluşturmaktadır. Bu sözlükbirimlerin yardımcı eylemler (لگانا, اٹھانا, انا لینا, ہونا, کرنا) ile sıklıkla dizimlendiği dikkat çekmektedir. Bu bulgu, yardımcı eylemlerin Urdu dilinde eşdizimsel ve dilbilgisel birliktelik görünümü bakımından merkezi bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Arapça kökenli sözcüklerin Farsçada yaygın olarak کردن (yap-) ve بودن / بون (ol-) gibi fiillerle birlikte birleşik eylem yapısı kurduğunu öne süren Versteegh'ten (2001) esinlenen İslam (2011), Urdu dilindeki Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin de sıklıkla کرنا (yap-) ve ہونا (ol-) eylemleriyle dizimlenerek birleşik eylem yapıları kurduğunu dile getirmektedir (bkz. 3.2.3.2 ve bkz. 3.2.3.3.).

Türkçede eylemlerle kurulan sözcük birlikteliklerinde sıklıkla yardımcı eylemlerin yer alması ise yardımcı eylemlerin daha çok sözlüksel bir boşluğu doldurma işlevi taşıyor olmasıyla ilişkilendirilebilir. Genel olarak ad + eylem birlikteliklerinde baş sözcüğün eylem olması beklenirken Türkçe için özellikle ödünçleme sözcüklerle kurulmuş sözcük birlikteliklerinde baş sözcüğün eylem değil, ad olduğu gözlenmektedir. Bu durum, eylemin, birliktelik içerisindeki gücü ile ilişkilendirildiğinde yardımcı eylem olmasına dayandırılarak açıklanmaktadır. Diğer dillerden ödünçlenen sözcükler, kaynak dildeki sözcüksel işlevleri/görevleri ne olursa olsun erek dil olarak Türkçeye geçerken çoğunlukla adlaştıırılarak kullanılmakta, dolayısıyla eylem görevinde kullanılmaları için yardımcı bir eyleme gereksinim duymaktadırlar (Eken, 2015). Tabloda milyonda sıklık bakımından en yüksek yüzdelik dilimde (% 50,49) کرنا yardımcı eylemi ve کا bağımlı biçimbiriminin olması bu öğelerin dilde ne kadar üretken ve sık kullanıldığını ispatlar niteliktedir.

Elde edilen sonuçlar ışığında aşağıda alana katkı sağlayacağı düşünülen öneriler sunulmaktadır:

Urdu dilinin söz varlığında önemli bir yer tutan birleşik eylem yapıları ile tümcelerin anlamsal ve dilbilgisel bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynayan dilbilgisel birlikteliklerin sıklıkla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, dilin daha etkili kullanılabilmesi ve dilbilgisel açıdan doğru tümceler üretilebilmesi için eylemler ile bunlarla ilişki içinde bulunan dilbilgisel birlikteliklerin eşzamanlı olarak öğretilmesi ve öğrenilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, dil öğrenme sürecinde karşılaşılabilecek güçlüklerin azaltılmasına ve dil kullanım becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın veri tabanını, Urdu-Türkçe sözlüklerden derlenen veri setleri oluşturmaktadır. Veri setlerinin oluşturulması sürecinde yalnızca sözlükbirimlerin içerikleri değil, aynı zamanda sözlüklerde sunulmuş ve düzenleniş biçimleri de dikkate alınmıştır. Bu incelemeler sonucunda, sözlükbirimlerin sunumuna ilişkin bazı bulguların, özellikle yabancı dil olarak Urdu ve Türkçe öğretimine yönelik sözlükbilim çalışmalarına katkı sağlayabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir. Sözlüklerde eylemlerin özellikle adlarla kurdukları eşdizimsel örüntülerin ve sözlüksel birlikteliklerin sistemli biçimde gösterilmesi, eylemlerin sözlüksel anlamlarının ve kullanım alanlarının daha açık biçimde tanımlanmasına katkı sağlayacaktır. Örneğin, TDKUTS'ta برف sözlükbiriminin maddeîçi sözcük birlikteliğinde گُلنا eyleminin *eri-*, *buz çözül-* anlam alanlarına yer verilmiştir. Oysaki گُلنا eylemi organik, biyolojik maddelerin (yiyecek, içecek, bitki, ceset) bozulması ve nemli ortamda yumuşayan nesneler için kullanılmaktadır. Sözlükte گُلنا eylemi yerine پکھلنا (*kar eri-, sıvı hale gel-*) eyleminin kullanılması برف sözlükbirimiyle anlamlı birliktelik kurulması bakımından önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım hem sözlükbirimlerin anlamsal sınırlarının belirginleşmesini hem de kullanıcıların eylemlerin bağlama özgü kullanımlarını daha kolay kavramalarını mümkün kılacaktır. Ayrıca Urdu

derlem temelli çalışmalar aracılığıyla ad + eylem birliktelikleri, durum işaretleyicileri ile birlikte sözlüklerde yer alırsa bütüncül yaklaşım çerçevesinde sözcük ve yapı ğretimi aynı anda sunulabilecektir.

Tezde elde edilen bulguların, Urdu ve Türkçenin dil yapılarının karşılaştırılmal olarak incelenmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışma, alanyazında önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahip olup gelecekte Urdu ve Türkçe arasında yapılacak karşılaştırılmal ve uygulamalı dilbilim araştırmalarına zemin hazırlaması bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulhak, M., (2012), *Ḳava'id-i Urdu*, Lahor:7th Sky.
- Akhter, S., Anwar, B., & Qureshi, A. (2018), “*A Pedagogical View of English/Urdu Collocations.*” *International Journal of English Linguistics*, 8(2), 133–139
- Aksan, D., (2007), *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Y., (2011), *Derlem Temelli Sözcük Anlambilimi Çalışmalarının Türkçenin Eğitimine Katkısı. Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Araştırmalar.* (Edt. L. Uzun ve Ü. Bozkurt). Almanya: Die Blaue Eule, Esen.
- Akşehirli, S., (2013), “Türkçede Et- Katkısız Eyleminin Sözlüksel İşlevleri”: *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9 Summer 2013, p. 481-494.
- Anthony, L., (2018), AntConc (Version 3.5.7) [Computer Software]. Tokyo, Japan Waseda University. <http://www.laurenceanthony.net/software>
- Asani, A. S., Hyder, S. A., (2008), *Lets Study Urdu An Introductory Course*, USA : Yale University Press.
- Ayabakan, M., (2015), *Türkçe Sözlükte Eşdizimli Öğelerin Sunumu ve Görünümü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türkiye.
- Baker, P., Hardie, A. ve McEnery, T., (2006), *A Glossary of Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Benson, M., Benson E. ve Ilson, R., (1986), *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Benson, M., Benson E. ve Ilson, R., (2010), *The BBI Combinatory Dictionary of English: Your guide to collocations and grammar*.

- Bilik, N., (2008), Urdu Dili Yazım Kuralları, İstanbul: LiteraTürk.
- Bilik, N., Özenç N., (2007), Urdu Dili Grameri, İstanbul: LiteraTürk.
- Bögel, T., & Butt, M. (2013), “Possessive Clitics and Ezafe in Urdu.”. K. Börjars, D. Denison, & A. Scott (Edt.) içinde, *Morphosyntactic categories and the expression of possession* (pp. 291–322). John Benjamins. University of Konstanz
- Bulgur, D., (2019), Urdu Dili ve Grameri, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul.
- Bulgur, D., (2013), Urdu-Turki Dictionary, Lahore: Punjab University Press.
- Butt, M., (1995), The Structure of Complex Predicates in Urdu. Stanford, California: CSLI Publications.
- Butt, M., & King, T. H. (2004), “The Status of Case”. Veneeta Dayal and Anoop Mahajan (Eds.), içinde *Clause structure in South Asian languages* (s. 153-198). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Butt, M. (2006), Theories of Case. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butt, M., (2012), From Spatial to Subject Marker, *Workshop on Non –Canonically Case Marked Subjects*, Iceland, June 4-8.
- Büyüköztürk, Ş. vd., (2020), Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi.
- Čermák, F., (2006), Collocations, Collocability and Dictionary, *In Proceedings of XII EURALEX International Congress*, Torino: Edizioni dell'Orso (Vol. 2, pp. 929-937).
- Cowie, A. P., (1986), Collocational Dictionaries – A comparative view. In Murphy (ed.) Fourth Joint Anglo-Soviet Seminar, London: British Council, s. 61-69.
- Cowie, A. P., (1994), Phraseology. In R. E. Asher (Ed.), The Encyclopaedia of Language and Linguistics (s. 3168-3171). Oxford: Pergamon.

- Cowie, A. P., (1998), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Clarendon Press.
- Cowie, A.P., (2012), “Dictionaries, Language Learning and Phraseology”. *International Journal of Lexicography*, 25(4), 386–392.
- Cruse, D. A., (1986), *Lexical Semantics*, Cambridge University Press.
- Davison, A., (2004), “Structural case, lexical case and the verbal projection”. In Veneeta. Dayal and Anoop Mahajan (Ed), *Clause structure in South Asian languages* (pp. 99-225). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Eken, N. T., (2015), *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türkiye.
- Eşref, A.B., Soydan, C., (2022), *Urdu-Türkçe Türkçe-Urdu Sözlük*, İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Firth, J. R., (1951), “Modes of Meaning”. *Papers in Linguistics* 1934–1951. (Edt: J. R. Firth). S. 190–215. London: OUP.
- Firth, J. R. (1957), “A Synopsis of Linguistic Theory.” 1930-55. In Palmer, F.R.(ed.), *Selected papers of J.R. Firth*, 168-205.
- Feroz ud Din (Late), M., (2010), *Feroz ul Lughat Jamay*, Lahore: Ferozsons (Pvt.) Ltd.
- Frowde, H., (1909), *Imperial Gazetteer of India – The Indian Empire Vol I*, Oxford: Clarendon Press.
- Göz, İ., (2003), *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gündoğdu, A.E., (2012), *Türk Çocuk Yazınında Sözvarlığı-Derlem Tabanlı Bir Uygulama-*. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.

- Gündoğdu, A. E., (2018), *Sözcük Anlambilimi Açısından Türkçede Sıfatlar: Anlam Tercihi ve Söylem Ezgisi Görünümleri*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türkiye
- Gündoğdu, A. E., (2023), “Derlem Temelli Eşdizimlilik Çıkarımında Yöntemsel, Anlambilimsel ve Biçimsözdizimsel Süreçler, Proje Temelli Bir Durum Çalışması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2023, 63.2: 1454-1488.
- Halliday, M. A. K., (1961), Categories of the theory of grammar. Word 17. s. 241-292.
- Halliday, M. A. K., Hasan, R., (1978), Cohesion in English, London: Longman.
- Halliday, M. A. K. ve Christian MIM M., (2013), Halliday's Introduction to Functional Grammar, Routledge.
- Hamit. F., (2009), Urduca-Türkçe, Türkçe-Urduda Sözlük, Ankara.
- Hanım, T., (2024), *Urdu our Saraiki Novel ke Saqafeti o Lisani İstiraqat ka Tahqiqi Muṭāla ‘a*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Islamiya University of Bahawalpur.
- Hausmann, F.J., (2004), “Was sind eigentlich Kollokationen?” içinde Steyer K. (Haz.), Wortverbindungen - mehr oder weniger fest, *Institut für Deutsche Sprache Jahrbuch* 2003, 2004, 309-334.
- Hoey, M., (2005), Lexical Priming: A New Theory of Words and Language. London: Routledge.<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/collocations/>
- Humayoun, M., (2006), Urdu Morphology, Orthography and Lexicon Extraction, Yayınlanmış Doktora Tezi, Chalmers University of Technology and Göteborg University: İsveç
- Islam, R.A., (2012), The morphology of loanwords in Urdu: the Persian, Arabic and English strands. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Newcastle University: İngiltere.
- Kachru, Y., (2006), Hindi. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Khokhar, W. U., (2012), *Jahangir Urdu Lughat (Jāmi‘ Tarīn)*. Lahore: Jahangir Book Depot.
- Khurshid, M. A., Azad, H., & Ahmed, S. R.,(2021), “Urdu Postposition Phrases.” *Global Language Review*, VI(II), 224-238. [https://doi.org/10.31703/glr.2021\(VI-II\).24](https://doi.org/10.31703/glr.2021(VI-II).24)
- Koul, O. N., (2008), *Modern Hindi Grammar*. Springfield, VA, Virginia: Dunwoody Press.
- Kurtoğlu, Ö. A., (2015), *Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Umlama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi,Türkiye.
- Lackman, K., (2016), *Introduction to Colligation*. Ken Lackman & Associates Educational Consultants. Retrieved from <https://www.kenlackman.com/files/colligationhandout3.pdf>
- Lewis, M., (1997), *Implementing the Lexical Approach: Putting Theories Into Practice*, London: Language Teaching Publications.
- Lewis, M., (2000), *Teaching Collocation Further Development to Lexical Approach*, Hove: Language Teaching Publications.
- McKeown, K. ve Radev, D. R., (2000), “Collocations”, içinde Robert Dale, Hermann Moisl, ve Harold Somers, (haz.), *A Handbook of Natural Language Processing*. Marcel Dekker.
- Mohanan, T., (1994), *Argument Structure in Hindi*. Center for the Study of Language (CSLI).
- Mohanan, T. W., (1990), *Arguments in Hindi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Stanford University, Stanford, California, CA
- Naseer, A. ve diğerleri, (2021), “Analysis of Corpus Development for Urdu Language”, 1-5. 10.1109/ICIC53490.2021.9693048.

Nesselhauf, N., (2003), “The Use of Collocations by Advanced Learners of English and Some Implications for Teaching” , *Applied Linguistics*. 24. 2. 223–242.

Noam C., (1957), Syntactic Structures. Mouton.

Öcalmış, E., (2025), *Yabancı Dil Olarak Urdu Dilinin Öğretiminde Kullanılan Kitapların İncelenmesi ve Metinlerdeki Kelime Sıklığı: İsim ve Sıfat Kökenli Kelimeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türkiye.

Özcan, A.B., (2012), *Doğu Kültüründe Anlatı Geleneği Urdu Nesri*, 2. Baskı, Ankara: HDY Yayınları.

Özkan, B., (2007), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana: Türkiye.

Raza, G., (2015), *Analyzing the Structure of Urdu NPs with Multiple Genitives*. Universität Konstanz.

Richards, J. C., Rodgers, T. S., (2007), *Approaches And Methods In Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Salimuddin, S.M., (2013), *Oxford Urdu-English Dictionary*, Oxford University Press.

Smadja, F., (1993), “Retrieving Collocations from Text: Xtract.” *Computational Linguistics*. Vol:19. No:1, s. 143-177.

Schmidt, R. L., (1999), *Urdu: An Ultimate Grammar*. Oxon: Routledge.

Sinclair, J., (1966), “Beginning the Study of Lexis.” İçinde C. Bazell, J. Catford, M.Halliday & R. Robins (haz.), *In memory of J. R. Firth* (pp. 410-430). London: Longman.

Sinclair, J., (1991), *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.

Suliman, F., (2015), *Light Verbs in Hindi* , University of Kwazulu- Natal : Durban.

- Spencer, A., Butt, M., & King, T. H., (2005), Case in Hindi. In *Proceedings of the LFG05 Conference* (pp. 429-446). Stanford, CA: CSLI Publications.
- Thakur, A. K., (1997), *Genitive construction in Hindi* (Yayımlanmamış M.Phil. thesis). University of Delhi.Hindistan.
- Uzun, N. E.,(2000), *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual.
- Uzun, N. E.,(2004), *Dünya Dillerinin Örnekleriyle (Dil Bilgisinin Temel Kavramları) Türkçe Üzerine Tartışmalar*, 2.Baskı, İstanbul: Pandora Kitapevi.
- Vaidya, A., (2015), *Hindi Complex Predicates: Linguistic and Computational Approaches* (Doktora Tezi, University of Colorado: Boulder).
- Vardar, B., (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Versteegh, K., (2001), “Linguistic Contacts Between Arabic and Other Languages”. In *Arabica, Linguistique Arabe: Sociolinguistique et Histoire de la Langue*. pp 470-508.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H., (2021), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Zehra, Z. ve Sadaf, H., (2017), “Similarities Between the Grammatical Gender System in Urdu and French to Facilitate the Learning of French among Urdu Phones Learners,” *Journal of Research in Social Sciences*; Islamabad Vol. 5, Iss. 1, s.145-152.

Çevrimiçi Kaynaklar

<https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Furtenten18>

Son erişim tarihi : 10.06.2026

Oxford Collocations Dictionary, <https://www.freecollocation.com/>

Son erişim tarihi: 14.07.2025

<https://sozluk.gov.tr/> Son erişim tarihi: 19.03.2026

ÖZET

Dilbilgisel birliktelik görünümü, eylemlerin tümce içinde diğer öğelerle kurduğu biçimbilimsel ve sözdizimsel ilişkiyi anlatır. Tümce yapılarının dilbilgisel ve anlamsal olarak kurulmasında en önemli dilsel unsur olmalarına karşın bu konuların üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışma alanyazında özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Veri setlerinin oluşturulmasında ilk aşama örneklem kapsamındaki eylemlerin belirlenmesi ve listelenmesi olmuştur. İkinci aşama olarak Urdu-Türkçe sözlüklerden yararlanılarak oluşturulan veri setinde bulunan ad /sıfat + eylem birlikteliklerinin yapısı ve dilbilgisel birliktelik görünümüleri derlem aracılığıyla betimlenmiştir. Belirlenen bu eylem birlikteliklerinin derlem veri tabanında sıklık değerleri saptanmış ve sıklığı alınan eylem birlikteliklerinin dilbilgisel birliktelik görünümüleri derlem uyum aracılığıyla belirlenmiştir. (n +1) pencere aralığında bağımlı biçimbirim ile birliktelik sağlayan eylem öbekleri tablolar halinde alfabetik düzende sınıflandırılmış, derlemde elde edilen tanık tümceler yardımıyla da anlamsal örüntüleri tespit edilmiştir. Urdu dilinde çok sözcüklü eylem yapılarının, sınırlı sayıdaki yardımcı eylemler tarafından büyük oranda yönlendirildiği sonucuna varılmıştır. Bu eylem yapılarında çoğunlukla anlam, ad üzerinde yoğunlaşırken yardımcı eylemler dilbilgisel işlev üstlenmektedir. Çalışmanın veri setini oluşturan toplam 103 ad ve sıfat tabanlı sözlükbirimin dizimlendiği eylemler sıklık derecesine göre sıralanmıştır. Çoksözcüklü eylem araştırmaları sonucunda, yüksek frekanslı eylemlerin büyük kısmının Urdu dilinde *yardımcı eylem* işlevi gören لينا , دينا , ڈالنا , آنا , لگانا , رکھنا eylemleri olduğu ve Urdu dilinde ad ve sıfat türündeki sözcüklerle birleşerek bu sözcükbirimlerin eylemleşmesine katkı sunduğu çalışmanın vardığı sonuçlardan biridir. Ayrıca bu çalışma, sözlüklerde eylemlerin özellikle adlarla kurdukları eşdizimsel örüntülerin ve sözlüksel birlikteliklerin sistemli biçimde gösterilmesi, eylemlerin sözlüksel anlamlarının ve kullanım alanlarının daha açık biçimde tanımlanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Urdu, Derlem, Eylem, Eşdizimlilik, Dilbilgisel Birliktelik

ABSTRACT

The concept of grammatical cohesion describes the morphological and syntactic relationships that verbs establish with other elements within a sentence. Although these elements are the most important linguistic components in the grammatical and semantic construction of sentence structures, it appears that these topics have not been given sufficient attention. For this reason, this study aims to contribute to filling a gap in the existing literature. The first stage in the creation of the datasets involved identifying and listing the verbs within the sample. In the second stage, the structure and grammatical cohesion patterns of the noun/adjective + verb collocations found in the dataset compiled using Urdu-Turkish dictionaries were described through corpus analysis. The frequency values of these identified verb collocations were determined in the corpus database, and the grammatical collocation patterns of the verb collocations for which frequency was obtained were determined using corpus alignment. Verb clusters forming combinations with a dependent morpheme within an (n+1) window range were classified in tabular form in alphabetical order, and their semantic patterns were identified with the aid of example sentences obtained from the corpus. It was concluded that multi-word verb structures in Urdu are largely governed by a limited number of auxiliary verbs. In these verb structures, meaning is predominantly centred on the noun, whilst auxiliary verbs assume a grammatical function. The verbs, which comprise a total of 103 noun- and adjective-based lexical items forming the study's dataset, have been ranked according to frequency. One of the conclusions drawn from the research on multi-word verbs is that the majority of high-frequency verbs in Urdu are the verbs دینا, ڈالنا, آنا, رکھنا, لگانا, and لینا, which function as auxiliary verbs, and that by combining with nouns and adjectives in Urdu, they contribute to the verbalisation of these lexical units. Furthermore, this study will contribute to the systematic presentation of the syntactic patterns and lexical collocations that verbs form, particularly with nouns, in dictionaries, thereby helping to define the lexical meanings and usage domains of verbs more clearly.

Key words: Urdu, Corpus, Verb, Collocation, Colligation